

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ

WYŻSZA SZKOŁA
HANDLOWA W RADOMIU

KATOLICKI
UNIwersYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
WYŻSZA SZKOŁA HANDLOWA W RADOMIU
KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

*Збірник матеріалів
IV Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 8 грудня 2017 р.)*

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2017

УДК 341.96:342.7(062.552)

П 78

*Рекомендовано вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 16 від 30.11.2017 р.)*

Оргкомітет конференції:

Кочан І. Я. – професор, доктор біологічних наук, ректор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, голова редакційної колегії; *Лаба О. В.* – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету, заступник голови редакційної колегії; *Демчук А. М.* – кандидат юридичних наук, заступник декана юридичного факультету; *Яцишин М. М.* – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; *Духневич А. В.* – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; *Фідря Ю. О.* – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; *Джурак Л. М.* – відповідальний секретар редакційної колегії.

П 78

Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 8 груд. 2017 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 10,4 Мб.

ISBN 978-966-940-131-1

Збірник матеріалів є результатом наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини, які стали предметом обговорення на IV Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми забезпечення прав і свобод людини" 8 грудня 2017 року у місті Луцьку. Теоретичні положення та практичні рекомендації учасників конференції щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері захисту прав та свобод людини створюють ефективне підґрунтя для подальшого дослідження означеної проблематики.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, практичних працівників судових та правоохоронних органів.

Матеріали вміщено у виданні в авторській редакції.

УДК 341.96:342.7(062.552)

ISBN 978-966-940-131-1

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017
© Джурак Л. М. (укладання), 2017

ЗМІСТ

<i>Кухарик В. І.</i> Дотримання і захист прав людини в контексті загальнонаціонального проекту "Я МАЮ ПРАВО!"	7
<i>Авсієвич А. В.</i> Реалізація права на безоплатну правову допомогу: основні аспекти та проблеми сьогодення	11
<i>Андрусяк Г. М.</i> Право особи на необхідну оборону в контексті основного закону	13
<i>Бобрівник Л. В., Патіюк Д. О.</i> Забезпечення прав неповнолітнього у ході проведення допиту	16
<i>Боб-Харланова Н. В.</i> Право на освіту людей, які живуть із ВІЛ/СНІДОМ	18
<i>Боровська Х. Т.</i> Співвідношення права на освіту за конституціями України та держав континентальної Європи	20
<i>Булавина С. Є., Гороть А. М.</i> Особливості відповідальності держав за порушення міжнародних стандартів прав людини	22
<i>Виноградова-Мацнева Є. В.</i> Проблеми участі захисника у збиранні доказів під час досудового розслідування	27
<i>Вознюк Н. І.</i> Щодо соціального захисту неповних сімей за законодавством України: термінологічний аспект	29
<i>Войтюк Т. Р.</i> Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада кримінального провадження	32
<i>Гайваненко М. М.</i> Проблеми кримінально-правового забезпечення охорони життя ембріона людини	34
<i>Гусак А. П., Сітовський Ю. А.</i> Право людини на справедливе судочинство	36
<i>Гусак Т. П., Гусак О. П.</i> Конституційне забезпечення захисту прав та інтересів людини і громадянина у касаційному порядку	39
<i>Демчук А. М.</i> Свобода вираження поглядів та доменні імена	41
<i>Драницька О. С.</i> Погляди на права і свободи людини і громадянина в XVII–XVIII ст.	44
<i>Журавська З. В.</i> Щодо забезпечення права засуджених на охорону здоров'я в установах виконання покарань	46
<i>Заїка Ю. О.</i> Співвідношення приватних і публічних інтересів як гарантія прав і свобод людини . .	48
<i>Іващенко М. О., Павленко І. В.</i> Проблема реалізації прав людини в Україні	50

<i>Ільків Н. В.</i> Суспільна необхідність як підстава обмеження права приватної власності	52
<i>Карпінська Н. В.</i> Судові психолого-мистецтвознавчі експертизи як засіб захисту суспільної моралі.....	54
<i>Кисилюк А. С., Копачевська А. О.</i> Соціальний захист дітей-інвалідів в Україні	56
<i>Кислюк Р. Л.</i> Проблеми реалізації права людини на недоторканність житла та іншого володіння у кримінальному процесі України.....	59
<i>Копачевська А. О.</i> Актуальні питання тактики допиту неповнолітніх осіб	61
<i>Костюк Л. В., Щирба М. Ю.</i> Особливості реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні	63
<i>Кравчук М. А., Бжола А. О.</i> Інститут омбудсмана європейського союзу: історико-правовий аспект.....	66
<i>Кравчук В. М.</i> Право на вільне вираження своїх поглядів як складова свободи наукової творчості	68
<i>Крикунов О. В., Попович Н. Р.</i> Право потерпілого на безоплатну правову допомогу як необхідна новела КПК України.....	71
<i>Croitor A.</i> The balance between the right to respect for private life and the right to freedom of expression under the European Convention of Human Rights.....	73
<i>Круглик В. П., Ілинич Ю. О.</i> Кримінально-правові аспекти забезпечення права людини на життя.....	76
<i>Лепка Д. М., Щирба М. Ю.</i> Проблеми забезпечення прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект.....	78
<i>Ліщинська-Мартинюк О. Ю.</i> Захист прав неповнолітніх потерпілих у кримінальному провадженні: тактико-психологічний аспект.....	81
<i>Лобач А. М.</i> Рівність перед законом і судом як засада кримінального провадження.....	84
<i>Мануїлова А. І.</i> Проблеми смертної кари у міжнародному праві.....	86
<i>Мануїлова К. В.</i> Міжнародно-правове співробітництво в сфері захисту прав мігрантів	88
<i>Мар'юк І. І.</i> Конституційне закріплення прав і свобод людини в Україні.....	91
<i>Millshchuk N.</i> Legal analysis of the Decision of the Court of Justice in the Case 'Skatteverket (Sweden) v. David Hedqvist' (on whether transactions to exchange a traditional currency for the 'Bitcoin' virtual currency or vice versa were subject to value added tax (VAT)	94
<i>Молла Ю. В.</i> Забезпечення права на відмову від медичного втручання.....	96

Назарук О. І. Окремі аспекти забезпечення прав неповнолітніх під час досудового розслідування	97
Наконечна Г. Я. Місце Європейської конвенції прав людини у правопорядку Європейського Союзу	100
Никитюк А. М., Пилиповець А. І. Правове регулювання ексгібіціонізму в Україні та Європі ...	101
Озерський І. В. Мнима оплата за ресторанный сервіс чи приниження гідності українця «чайовими» поборами	104
Піменова О. О. Правова культура сучасного українського суспільства: соціальні механізми формування.....	106
Полетило П. С. Суддя як основний елемент системи захисту прав і свобод людини.....	108
Полухтович Т. Г. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в рамках української правової системи	110
Полюх Х. М. Права і свободи людини в Стародавній Греції та Стародавньому Римі	111
Rycerski M. Prawne aspekty klauzuli sumienia w Polsce i Unii Europejskiej	113
Самчук-Колодяжна З. Ф., Ширшикова Р. М. Заходи Європейського суду з прав людини та Комітету Міністрів Ради Європи по захисту прав і свобод людини в Україні	117
Саско О. І., Войтюк Т. Р. Закордонний досвід кримінально-правової протидії використанню малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом	119
Світлицька З. О., Одемчук В. П. Проблема обмеження права на захист статтею 45 КПК України та шляхи її вирішення	122
Старко О. Л., Полюх Х. М. До питання про кримінально-правовий захист права на охорону здоров'я.....	124
Старчук О. В. Принципи забезпечення прав дитини	126
Сторожук Д. А. Філософсько-правові засади прогресу у праві.....	129
Сьомкіна К. О. Правове поле застосування кайданок (наручників) та інших засобів обмеження руху до осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі	131
Трофимчук М. В., Колодяжна В. В. Історія розвитку права притулку.....	133
Федоренко В. Л., Андреев В. О. Конституційне право громадян України на рівний доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування: проблеми утвердження та реалізації	135

Федоренко Т. А. Право громадян на участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні: міжнародний аспект.....	138
Фідря Ю. О. Реалізація принципу дотримання прав і свобод людини у діяльності Національної поліції.....	141
Холейко К. І. Щодо поняття гарантій прав та свобод людини і громадянина.....	143
Чубоха Н. Ф. Притримання як спосіб забезпечення прав та інтересів кредитора.....	145
Чупринський Б. О. Польський досвід захисту неповнолітніх при відправленні правосуддя.....	147
Шевчик Ю. В. Порушення поліцейськими прав і свобод людини при застосуванні заходів примусу.....	150
Шевчук Л. М. Недоторканність житла в податковому законодавстві України: деякі аспекти.....	153
Шульга Є. В. Адміністративна дієздатність як особлива складова правосуб'єктності особи в адміністративно-деліктних відносинах.....	155
Юхимюк О. М., Франчко Ю. О. Підстави реалізації права звернення до омбудсмана Європейського Союзу.....	157
Якушев І. М. Забезпечення права на працю договірними нормами.....	159
Янковський С. О. Корупція – явище, яке обмежує права та свободи громадян.....	162

**ДОТРИМАННЯ І ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОГО ПРОЕКТУ "Я МАЮ ПРАВО!"**

*Тези виступу начальника Головного
територіального управління юстиції
у Волинській області*

Кухарика Валентина Івановича

Щиро вітаю учасників та організаторів Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми забезпечення прав і свобод людини" з проведенням цього дуже важливого науково-практичного заходу. Примітно, що наукова конференція проходить напередодні Міжнародного дня прав людини, який щорічно відзначається 10 грудня, та проведення Всеукраїнського тижня права, де юридичному факультету відведена особлива роль.

Нам приємно, що до заходів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у рамках Тижня права долучилася і юстиція Волині, де працівниками були прочитано відкриті лекції для студентів з найбільш актуальних питань діяльності Міністерства юстиції України та головного територіального управління юстиції в області. Нам було що розповісти як студентам, так і викладацькому корпусу юридичного факультету, адже новації в системі Міністерства юстиції та юстиції Волині сприяють захисту прав і свобод людини.

Впевнений, що наукові дискусії і обмін досвідом будуть плідними та корисними, а напрацьовані рекомендації конференції стануть в нагоді представникам органів державної влади в області, громадськості, науковцям при вирішенні проблем із забезпечення прав і свобод людини. Доказом цього є поважний склад учасників конференції, актуальність і широке коло питань, що обговорюються на сьогоднішньому науковому заході.

Шановні учасники заходу! Відомо, що кожне суспільство сильне правосвідомістю своїх громадян, що базується на праві, виробленому історичним досвідом людства, рівному для всіх, авторитетному як для верхів, так і для низів. Україна – не виняток. Тож кожен член нашого суспільства має знати і дотримуватися прав, які закладаються з дитинства через взаємини у сім'ї, школах, колективах та шляхом правової освіти. Цьому, безперечно, сприятиме загальнонаціональний правопросвітницький проект «Я МАЮ ПРАВО!» (ЯМП!), який реалізується Міністерством юстиції у співпраці з системою БПД та територіальними органами юстиції за підтримки програми USAID "Нове правосуддя", БФ «Відродження», інших донорів та партнерів. Зазначу, що старт проекту відбувся 7 червня 2017 року і був презентований Павлом Петренком та директором USAID Уейд Уорреном в Кабінеті міністрів України. За словами Міністра юстиції "суть і сенс цього проекту полягає в тому, щоб навчити українців тих прав, які гарантуються їм Конституцією, законами і тих прав, які гарантуються їм від народження... Проект буде передбачати не тільки навчання конкретних категорій українців щодо тих прав, якими вони володіють, а й механізми захисту і покарання тих осіб, тих чиновників, які будуть порушувати права українців". Проект Мініюсту "Я МАЮ ПРАВО!" також був анонсований Міністром юстиції у Верховній Раді України у рамках години запитань до Уряду. 13 вересня 2017 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 638-р «Про реалізацію правопросвітницького проекту «Я маю право!» у 2017-2019 роках», проекту було надано статус національного. 10 листопада Національна рада реформ більшістю голосів схвалила Стратегію інформування громадян України про гарантовані їм Конституцією та законами України права на період до 2019 року. Документ реалізовуватиметься в рамках проекту Міністерства юстиції «Я МАЮ ПРАВО!». За ініціативи Президента України Петра Порошенка, проект «Я МАЮ ПРАВО!» взято під патронат Глави держави, а 2018 рік оголошено роком початку реалізації цієї ініціативи (Указ Президента від 14.11.2017).

"Українці отримують знання. Знання – це найкраща зброя у боротьбі зі свавіллям чиновників і нечистих на руку ділків, які часто користувалися правовою неосвіченістю українців і таким чином порушували їхні права. Це великий крок до побудови демократичного правового суспільства, позитив від якого відчують на собі мільйони українців", - прокоментував підписання Указу Міністр юстиції Павло Петренко.

Мета проекту: сформувати нову правову свідомість шляхом інформування громадян про їхні права та механізми їх захисту.

Поширення знань та освітня місія сприяє залученню громадян до правової активності та правосвідомої поведінки.

Проект розраховано на громадян України віком від 16 років.

Тривалість проекту становить 3 роки (2017–2019 рр.)

До географії проекту віднесено всі міста України, включаючи віддалені селища, де функціонують центри та бюро БПД.

Важливим елементом проекту є створення моніторингової групи для системного періодичного розгляду ключових справ щодо порушення прав громадян (поблоково).

Слоган проекту: ЗНАЮ! ДІЮ! ЗАХИЩАЮ! означає, що я

Знаю свої права

Користуюсь ними і знаю, що треба робити, коли мої права порушують

Захищаю себе згідно з законами, а держава захищає мене і мої права

Ключові меседжі:

Я можу захистити свої права.

Захистити свої права простіше, ніж ми звикли думати.

Захистити свої права може кожен.

Я не буду миритися з порушенням своїх прав.

Міністерство юстиції – мій партнер у захисті прав!

Ключове повідомлення про програму:

Наша мета – сформувати нову правову культуру у суспільстві, що забезпечить сталий розвиток України як сучасної правової демократичної держави.

Стратегічним завданням загальнонаціонального правопросвітницького проекту «Я МАЮ ПРАВО!» є підвищення рівня знання українців щодо своїх прав у різних сферах життя, правової свідомості громадян та спроможності громад захищати свої права.

Знання громадянами своїх прав і вміння їх захистити є найкращим способом протистояти сваволі чиновників та органів правопорядку.

Повідомлення проекту у 2017 році:

1. Не отримуєш аліменти?
2. Не знаєш, як оформити договір оренди землі?
3. Не знаєш, як оформити субсидію?
4. Забирають бізнес? Відбирають майно?
5. Вимагають хабара за іспит чи навчання?
6. Не знаєш, як вирішити спір?

Ключові меседжі:

Я маю право на аліменти!

Я маю право захистити свою землю!

Я маю право на субсидії!

Я маю право на захист свого майна! І я ним користуюся!

Я маю план дій для захисту свого бізнесу!

Я маю право на освіту без корупції!

Я маю право на досудове вирішення спору!

Я знаю свої права!

Цільові аудиторії, які визначено на підставі повідомлень:

Широкий фокус: громадяни України, права яких можуть потребувати захисту.

Спеціальний фокус на 2017 рік:

- Громадяни, які мають право на аліменти, особливо жінки та діти
- Аграрії та селяни

- Громадяни, які мають право на субсидії
- Власники бізнесу та майна
- Студенти
- Громадяни, в яких виникає потреба вирішити спір
- Працівники БПД та органів юстиції як амбасадори реформи правової свідомості

Офіційний веб-сайт проекту: pravo.minjust.gov.ua

На сайті регулярно з'являтимуться нові матеріали, які навчатимуть, як не допустити порушення своїх прав, зокрема як правильно оформити договір оренди землі, як оформити нарахування субсидій та які наслідки виникають у разі несплати аліментів.

Одним з ключових елементів, який забезпечує реалізацію проекту «Я МАЮ ПРАВО!», є надання громадянам безоплатної правової допомоги. Це дієвий та ефективний механізм, який дає можливість захистити свої права кожному.

Необхідно зазначити, що Міністерство юстиції впродовж останніх років створило одну з найрозвинутіших у світі систем надання безоплатної правової допомоги громадянам, які не можуть собі дозволити приватного адвоката та реалізовується в Україні з 2014 року як національний проект.

Цього року ініційовано наступний її етап – підвищення рівня знань українців про свої права та запуск всеукраїнського проекту "Я маю право!".

Зазначу, що на сьогодні в Україні діє **551** точка доступу до безоплатної правової допомоги, з них: **23** регіональних центри (з 1 січня 2013 року); **96** місцевих центрів (з 1 липня 2015 року) та **432** бюро правової допомоги (з 1 вересня 2016 року). З них на Волині діє: **1** Регіональний, **3** місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та **14** бюро правової допомоги.

До центрів та бюро правової допомоги вже звернулися **469796** тисяч українців. Це пенсіонери, учасники АТО, інваліди, діти-сироти та інші категорії громадян, які не мають коштів для того, щоб найняти адвоката і раніше не мали шансу захистити свої права. З кінця минулого року **щомісячно до 80 тисяч** українців звертаються до бюро правової допомоги.

Протягом **2016** року адвокати системи безоплатної правової допомоги домоглися **600** виправдувальних вироків у кримінальних справах.

До місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги **Волинської області** (станом на 1 грудня 2017 року) звернулося всього **4050** клієнтів, з них **2936** — отримали роз'яснення та консультацію, від **1015** — прийнято письмове звернення про надання БВПД; **166** звернень надійшло від учасників бойових дій, видано **696** доручень **про призначення адвоката**.

Крім того, безоплатна первинна правова допомога також надається трьома громадськими приймальнями головного територіального управління юстиції (1 — стаціонарна, 1 — дистанційна та 1 — виїзна). Так, за **11** місяців поточного року громадськими приймальнями надано правову допомогу **574** особам.

У рамках реалізації проекту "Я МАЮ ПРАВО!" український Уряд в серпні прийняв рішення зробити крок на упередження незаконних дій в аграрній сфері. По всій країні були запуснені антирейдерські аграрні штаби, які за цей час захистили від захоплення десятки фермерських господарств. Відповідний штаб діяв і в нашій області (**16** засідань) та працювали мобільні групи з роз'яснення антирейдерського законодавства.

Впродовж трьох місяців мобільними групами з участю працівників юстиції та системи БПД здійснено **61** виїзд, надано **481** роз'яснення жителям Волині.

ЗРОБЛЕНО в рамках проекту по Україні:

- На "гарячу лінію" оперативних штабів надійшло 583 дзвінки
- Оперативні штаби розглянули 465 звернень з загальних питань
- До оперативних штабів надійшло 120 звернень з питань рейдерства
- Порушено 17 кримінальних справ
- Мобільні точки доступу Мін'юсту здійснили 1712 виїздів до віддалених районних центрів та селищ

Уряд доручив Міністерству юстиції і системі безоплатної правової допомоги на постійній основі проводити консультування у сільській місцевості людей щодо укладання договорів оренди.

“Громадяни матимуть можливість прийти до центрів чи бюро безоплатної правової допомоги Мін’юсту та отримати якісну консультацію від наших юристів щодо проектів договорів оренди. Ми маємо унеможливити зловживання на етапі підписання договору оренди землі, а не тоді, коли вже треба йти до суду і захищати себе від нечесного на руку контрагента”, - заявив Павло Петренко.

Нагадаю, в Україні діє **єдиний контакт-центр системи надання безоплатної правової допомоги: 0 800 213 103**, за яким кожен громадянин може звернутися за безоплатною правовою допомогою.

Шановні учасники конференції!

Відповідно до тексту Указу, Уряд має забезпечити інформування громадян про гарантовані їм Конституцією та Законами права через засоби масової інформації, шляхом роботи центрів та бюро безоплатної правової допомоги Мін’юсту, запровадження телефонних «гарячих ліній», організації зустрічей з громадянами за місцем проживання, виготовлення інформаційних матеріалів.

Кабінет міністрів також має щоквартально інформувати Главу держави про хід реалізації проекту «Я МАЮ ПРАВО!».

Документ визначає, що органи місцевого самоврядування мають сприяти забезпеченню реалізації цього проекту шляхом проведення відповідної інформаційно-роз’яснювальної роботи. Зокрема, на регіональних телеканалах мають бути створені програми, орієнтовані на підвищення рівня правової культури та правової свідомості громадян.

Уряд вже наповнює проект «Я МАЮ ПРАВО!» реальним змістом за такими напрямками:

1. #МаскиШоуСтоп: захист прав підприємців – прийняття Закону щодо запобігання тиску правоохоронних органів на бізнес.
2. #ЧужихДітейНеБуває: захист прав дітей – прийняття Закону щодо посилення відповідальності за жорстку несплату аліментів.
3. #АгроРейдериСтоп: захист прав аграріїв – створення антирейдерських аграрних штабів по всій Україні.
4. #ХабарЗаНавчанняСтоп: захист прав студентів – боротьба з корупцією у вищих навчальних закладах.

Над цими напрямками сьогодні ми активно співпрацюємо з Регіональним, місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги та Бюро правової допомоги.

Окрім того, на виконання Плану заходів щодо реалізації проекту “Я маю право!”, щомісячно інформуємо Міністерство юстиції про проведену роботу. Можу з упевненістю сказати, що про проект “Я маю право!” знає багато волинян.

Нами проведена широка інформаційна кампанія щодо проекту через ЗМІ, розміщення носіїв зовнішньої реклами (білборди, сітілайти, інформаційні плакати, транслювання відеороликів на обласному телебаченні, тощо), через проведення правоосвітніх заходів (з вересня проведено 105 заходів), розповсюдження інформаційних матеріалів, надання консультацій та адресної правової допомоги незахищеним верствам населення. Ця робота продовжується.

Проведення у комплексі цих заходів дає нам змогу стверджувати, що проект “Я маю право!” забезпечить дотримання і захист прав людини у Волинській області.

Дякую за увагу!

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

А. В. Авсієвич

В статті розглянуто основні аспекти правового регулювання права на безоплатну правову допомогу, суб'єкти її надання, існуючі проблеми доступу до безоплатної правової допомоги.

Ключові слова: *безоплатна правова допомога; безоплатна вторинна правова допомога; прожитковий мінімум*

Обравши шлях демократичного розвитку і закріпивши це в Конституції 1996 року, Україна посіла гідне місце серед європейських держав як повноправний член Ради Європи, чим засвідчила своє прагнення будувати власне майбутнє на засадах верховенства права, громадянського суспільства і принципів справжньої демократії. Конституція України встановлює, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Безоплатна правова допомога - правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Міжнародні стандарти прав людини являють собою систему, що розкриває сучасну ідею прав людини, закріплену в основних міжнародно-правових документах і, відповідно, визнану в усьому світі. Міжнародно-правові стандарти забезпечення права особи на правову допомогу закріплені у Загальній декларації прав людини, прийнятій 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, прийнятому 6 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятій 11 квітня 1950 р. Радою Європи та інших міжнародно-правових актах [1-3].

Реформа системи надання правової допомоги на сьогодні є однією із найбільш успішних реформ Міністерства юстиції України для життя нашого суспільства. Національні стандарти щодо забезпечення конституційного права особи на безоплатну правову допомогу закріплені у Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України, Господарському процесуальному кодексі України, Законі України «Про безоплатну правову допомогу», Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативно-правових актах [4-6].

Право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [6]. Безоплатна первинна правова допомога - вид державної гарантії, що полягає в інформованні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Слід зазначити, що Порядок роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 21.09.2011 №3047/5, встановлює, що органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим, територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади безоплатної первинної правової допомоги особам, які перебувають під юрисдикцією України, створюються громадські приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги. Приймальня утворюється за рішенням керівника відповідного органу [7].

Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

1) захист;

2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

3) складення документів процесуального характеру.

Конституція України гарантує право на правову допомогу кожній особі, і не містить жодних винятків із цього правила. Зважаючи на вимоги ст. 22 Конституції України, згідно з якою не допускається звуження змісту та обсягу уже встановлених прав і свобод, право на рівнозначну правову допомогу мають одержувати усі категорії громадян, незалежно від рівня їх статків [4].

Однак суттєвим компонентом функціонування даної системи є те, що основним критерієм для вирішення питання про право конкретної особи отримати безоплатну правову допомогу має стати рівень її доходів. У Законі України «Про безоплатну правову допомогу» визначений чіткий перелік осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. Зокрема, особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб - на всі види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу». Тому такий низький рівень доходів надзвичайно обмежує у праві на безоплатну правову допомогу осіб, які бажають скористатися такими послугами [6].

Також у значній частині законодавчої бази України проголошується лише право на безоплатну правову допомогу, зокрема, Закони України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про психіатричну допомогу», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та інші акти, проте у них відсутня процедура, суб'єкти та види її надання. Таким чином коло замикається – особа має право на безоплатну правову допомогу відповідно до закону, а суб'єкт надання цієї допомоги не зазначається.

Ще одним суперечливим моментом у сфері безоплатної правової допомоги є вирішення питання чи належать до осіб з надання безоплатної правової допомоги юридичні особи. У рішенні Конституційного Суду України від 11.07.2013 р. № 6-рп/2013 визначається, що право кожного на правову допомогу є гарантованою Конституцією України можливістю фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги [8]. Представництво інтересів юридичних осіб у господарському суді здійснюють керівники підприємств і організацій, інші особи, повноваження яких визначені законодавством або установчими документами, а також особи, повноваження яких підтверджуються довіреністю від імені підприємства, зокрема адвокати та інші фахівці у галузі права. Конституційний Суд України виходить з того, що юридична особа самостійно вирішує питання про вибір свого представника у господарському суді. У Меморандумі про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 19.11.2013 р., зазначається, що безоплатна правова допомога виступає усім без виключення різновидам юрисдикційних процесів, так як у ньому відсутні позиції щодо розмежування надання такої допомоги між фізичними та юридичними особами [9].

Питання наділення юридичної особи правом на безоплатну правову допомогу потребує детальнішого опрацювання, але, зважаючи на досвід деяких зарубіжних країн, така можливість існує.

Підводячи підсумок, варто вказати, що створення системи надання безоплатної правової допомоги є «реформою для громадян». На сьогодні такий інститут користуються попитом серед великої кількості громадян. Адже не кожний може в наш час дозволити собі адвоката, за послуги якого потрібно витратити значну суму. Однак, є деякі аспекти законодавцем ще не враховані та мають бути конкретизовані розвинутою законодавчою базою, достатнім та ефективним бюджетним фінансуванням. Саме заповнення таких прогалин забезпечить повноцінну та якісну реалізацію права на безоплатну правову допомогу.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини: Організація об'єднаних націй; Міжнародний документ від 10.12.1948р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Міжнародний документ від 04.11.1950р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996.- № 30. - Ст. 141.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012р. // Відомості Верховної Ради України. - 2013. - № 27. - Ст. 282.
6. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011р. // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 51. - Ст. 577.
7. Порядок роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 21.09.2011 №93047/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 вересня 2011 р. за N 1114/19852.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Приватного малого підприємства - фірми "Максима" щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 59 Конституції України, частини першої статті 44 Господарського процесуального кодексу України (справа про відшкодування витрат на юридичні послуги у господарському судочинстві) від 11.07.2013р.
9. Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 19.11.2013р.

Avsiievych A. Implementing the right to safe legal assistance: main aspects and problems of the presentation. *The article deals with the main aspects of the legal regulation of the right to free legal aid, the subjects of its provision, the existing problems of access to free legal aid.*

Keywords: *free legal aid; free secondary legal aid; cost of living.*

ПРАВО ОСОБИ НА НЕОБХІДНУ ОБОРОНУ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ

Г. М. Андрусак

У статті обґрунтовано, що право на необхідну оборону є природним правом кожної людини, основи якого визначені у міжнародно-правових актах та в Конституції України, а саме поняття закріплено у галузях права – кримінальному, адміністративному.

Ключові слова: *необхідна оборона, конституційні норми, захист, держава.*

Україна сьогодні прагне до повноцінного членства в Євросоюзі. Світове співтовариство вже давно усвідомило, що добробут суспільства залежить передовсім від добробуту кожної окремої людини, тому завдання забезпечення та реалізації прав людини є пріоритетним у діяльності переважної більшості розвинутих держав [1, с. 11].

Українська держава проголосила людину найвищою соціальною цінністю, взявши на себе обов'язок забезпечувати права і свободи людини, охороняти її життя та здоров'я, а також надала людині право самій захищатися від протиправних посягань, тобто реалізувати право на необхідну оборону, або самозахист. Разом з тим видається спірною позиція вчених, що визнання цього права державою накладає на неї обов'язок дозволу особистості дій, метою

яких є уникнення безпеки, і, таким чином, гарантує особистості і суспільству забезпечення безпеки навіть без фактичного свого втручання в конкретну життєву ситуацію [2, с. 582]. Держава, усвідомлюючи свою неможливість при здійсненні правоохоронної діяльності гарантувати і забезпечити всебічний захист охоронюваних благ та інтересів від злочинних посягань, санкціонує право громадян на необхідну оборону. Однак це не означає, що таким чином держава гарантує особистості і суспільству забезпечення безпеки навіть без фактичного свого втручання, адже не можна гарантувати, що особа, щодо якої здійснюється посягання, чи інші особи скористаються своїм правом на необхідну оборону. Держава все ж має прагнути гарантувати безпеку кожному громадянину, а не перекладати свій обов'язок щодо здійснення правоохоронної діяльності на самих громадян.

Важливою умовою інтеграції України до Європейського співтовариства є внутрішня політика щодо охорони, забезпечення та захисту прав і свобод людини. Відзначимо, що у всіх галузях права право на необхідну оборону найчастіше визнається як природне, невід'ємне, абсолютне право людини [3, с.9] або як складова структури правового статусу особистості [4, с. 14; 5, с. 3; 6, с. 241]. М. І. Хавронюк зауважує, що не можна приступати до аналізу кримінальних законів держав континентальної Європи, не розглянувши базові кримінально-правові положення, що містяться в основних законах цих держав [7, с. 74].

Сучасні українські правознавці наголошують на важливості дослідження концептуальних конституційних положень, що лежать в основі кримінально-правових засад і принципів. Зокрема, О. О. Кваша наголошує на важливості аналізу норм Кримінального кодексу України на предмет розкриття загально-правових та спеціально-правових принципів права [8, с. 196]. О. Ф. Фрицький, аналізуючи розділ II Конституції України, підкреслює, що ця частина Основного Закону відображає основні міжнародні документи з прав людини – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Загальна декларація прав людини [9, с. 186].

В. Ю. Коняхін відзначає, що Конституція – юридична база кримінального законодавства, яка має першочергове значення для його розвитку та вдосконалення, і це положення давно набуло характеру непорушного та незаперечного постулату [10, с. 53]. Однак у жодній із радянських конституцій не було закріплено права особи самостійно захищати себе від протиправних посягань, відповідні положення містили тільки норми кримінального, адміністративного права.

У правовій державі кожна особа повинна мати максимум можливостей для захисту порушених прав, тому держава на конституційному рівні (стаття 27 Конституції України) закріплює право громадянина на самостійний захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Це положення підкріплено низкою конституційних норм, які надають кожній особі можливість різними засобами уникнути безпеки для власного життя та здоров'я у разі посягань на ці блага та вжити заходів самозахисту від суспільно небезпечного посягання. Ми підтримуємо позицію, що право людини та громадянина на необхідну оборону життя і здоров'я від протиправних посягань, передбачене частиною третьою статті 27 та частиною четвертою статті 55 Конституції України, є універсальним суб'єктивним правом. К. О. Гориславський, фахівець у галузі конституційного права, зазначає, що воно встановлюється не тільки Основним Законом, але й іншими нормативно-правовими актами України та нормами міжнародного права [11, с. 5]. Криміналіст Ю. В. Баулін залежно від юридичної (правової) форми правомірних вчинків, що виключають злочинність діяння, виділяє три групи обставин: 1) здійснення особою свого суб'єктивного права; 2) виконання юридичних обов'язків; 3) використання юридичних державно-владних повноважень [12, с. 54-59]. Саме до першої групи віднесено необхідну оборону.

Водночас, слід погодитися з тим, що важливість дослідження конституційних положень у кримінальному праві значною мірою зумовлена постійним внесенням змін до КК України – єдиного закону, що містить перелік діянь, визнаних злочинними на території України. Слід погодитися із О.О. Квашею у тому, що розвиток положень Конституції України у галузевих нормативно-правових актах має важливе значення для забезпечення належної дії Основного закону [13, с. 196], у тому числі стосовно права на самозахист. Так, М. Д. Дурманов ще у минулому столітті зазначав: якщо норми про кримінально-правову

необхідну оборону включити до складу, наприклад, кодексу про адміністративні правопорушення, а в кримінальному праві конкретизувати, що дії особи у стані необхідної оборони не є злочинними, через це нічого не зміниться [14, с. 205-206], адже така поведінка особи є не тільки незлочинною, а, навіть, суспільно корисною. Тому кримінально-правового змісту дії у стані необхідної оборони можуть набувати тільки в разі перевищення їх меж.

Як слушно наголошується, що право на необхідну оборону є також і гарантією реалізації конституційних положень про недоторканість особистості, її невід'ємних благ (життя, здоров'я), житла та майна громадян [15, с. 4].

Отже, узагальнюючи, можемо зробити такі висновки. Необхідна оборона – це природне і невід'ємне право людини на самозбереження, що належить людині від народження; частина правового статусу людини і громадянина, гарантована Конституцією України.

Джерела та література:

1. Гориславський К. О. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Гориславський Кирило Олександрович. – Донецьк, 2003. – 205 с.
2. Шигина Н. В. Отражение интересов субъектов уголовного права в обстоятельствах, исключающих преступность деяния / Н. В. Шигина // Научные труды МГЮА. – 2008. – № 3. – С. 578–586.
3. Заяць Р. Я. Правовий аналіз обставин, що виключають адміністративну відповідальність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р. Я. Заяць. – Львів, 2012. – 20 с.
4. Меркурьев В. В. Состав необходимой обороны / Меркурьев В. В. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 216 с.
5. Ляпунов Ю. Социально-правовая природа института необходимой обороны / Ю. Ляпунов, А. Истомин // Законность. – 1994. – № 4. – С. 2–4.
6. Антипов С. А. Конституционные основы уголовно-правового института необходимой обороны / С. А. Антипов // Актуальные проблемы российского права. – 2010. – № 1. – С. 237–243.
7. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / Хавронюк М. І. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
8. Кваша О. О. Конституційні принципи в нормах Кримінального кодексу України / О. О. Кваша // Теорія і практика інституціоналізації галузевого законодавства України : монографія / [наук. ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. Н. М. Пархоменко]. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2013. – С. 196–215.
9. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : [підручник] / Фрицький О. Ф. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
10. Коняхин В. Конституция как источник Общей части уголовного права / В. Коняхин // Российская юстиция. – 2002. – № 4. – С. 53-55.
11. Гориславський К. О. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Гориславський Кирило Олександрович. – Донецьк, 2003. – 205 с.
12. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния / Баулин Ю. В. – Харьков : Основа, 1991. – 360 с.
13. Кваша О. О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження / Кваша О. О. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 216 с.
14. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Дурманов Н. Д. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – С. 205–206.
15. Ляпунов Ю. Социально-правовая природа института необходимой обороны / Ю. Ляпунов, А. Истомин // Законность. – 1994. – № 4. – С. 2–4.

Andrusyak G. The right of an individual to necessary defense in the context of the Basic Law. *The article substantiates that the right to necessary defense is the natural right of every person, the basis of which are defined in international legal acts and in the Constitution of Ukraine, namely the concept is enshrined in the branches of law - criminal, administrative.*

Keywords: *defense is necessary, constitutional norms, zahist, power.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Л. В. Бобрівник, Д. О. Патіюк

Досліджено організаційно-тактичні особливості допиту неповнолітніх як самостійних суб'єктів кримінального судочинства. Проаналізовано психологічні особливості неповнолітніх, які необхідно враховувати слідчому при проведенні допиту.

Ключові слова: *слідчий, неповнолітній, слідча дія, допит, тактика допиту, психологія, психіка, вікова група, тактичні прийоми.*

Постановка проблеми. Україна проходить етап демократизації державних інститутів, у тому числі й органів кримінальної юстиції, з метою приведення їх діяльності у відповідність із взятими на себе міжнародними зобов'язаннями. Негативним чинником у формуванні демократичної держави є стан злочинності серед неповнолітніх, застосування до них насильства та експлуатації, втягнення у вчинення злочинів. На даний момент у нашій державі недооцінюється підготовка слідчих у сфері допиту неповнолітніх. Слідчий повинен приділяти увагу багатьом аспектам при їх допиті: від фізіологічних до психологічних.

Стан дослідження. Значний вклад у дослідження проблем, що пов'язані з особливостями тактики допиту неповнолітньої особи у кримінальному провадженні внесли такі науковці, як Авраменко В. М., Дремов В. Г., Бандурка А. М., Марчак В. Я., Матвеев С. В., Павлюк Н. В., Пантелеєв І. Ф., Попов А. Н., Лившиць Е. М., Белкін Р. С. та інші.

Мета статті. Дослідження на підставі сучасних положень загальної теорії криміналістики та психології практичних і теоретичних основ підготовки та проведення допиту неповнолітніх осіб.

Виклад основної частини. Перш ніж перейти до особливостей тактики допиту неповнолітньої особи у кримінальному провадженні необхідно визначити сутність центральної категорії – допит. Досліджуючи тактику слідчих дій, Є. М. Лівшиць та Р. С. Белкін визначають поняття допиту як процес передачі слідчому допитуваним інформації про подію, яка розслідується, або про пов'язані з нею обставини, а також відомості про причетних осіб [2, с. 97].

Процедура допиту неповнолітніх осіб заснована на загальних положеннях проведення допиту, регламентованим чинним кримінально-процесуальним законодавством, а саме статтями 224, 225, 226, 227 351, 352, 353, 354, 355, 356, 490 чинного Кримінального процесуального кодексу України. Також допит неповнолітніх осіб підпорядковується загальним тактичним положенням та принципам, що мають своє місце в кримінальній теорії (об'єктивність, повнота, цілеспрямованість).

Основна увага при допиті неповнолітнього має бути приділена його віку. Відповідно до вікового критерію неповноліття можна розділити на декілька самостійних етапів. Кожний відрізок характеризується великою кількістю змін, який складає у сукупності своєрідність структури дитини на конкретному етапі її розвитку.

Педагогіка і психологія розрізняють шість груп неповнолітніх залежно від їхнього віку та психічного розвитку: 1) дитячий вік (від народження до року); 2) раннє дитинство (від року до трьох років); 3) дошкільний вік (від 3 до 7 років); 4) молодший шкільний вік (від 7 до 11 років); 5) підлітки (від 11 до 14-15 років); 6) старший шкільний вік (від 14-15 до 17-18 років) [1, с. 284–285]. Криміналістичне значення, на мою думку, мають чотири вікові групи:

дошкільний вік (від 3 до 7 років); молодший шкільний вік (від 7 до 11 років); 5) підлітковий вік (від 11-12 до 14-15 років); вік ранньої юності (від 14-15 до 18 років).

Діти першої вікової групи майже не бачать причинних зв'язків, сприймають подію не в цілому, а лише окремі факти, другорядні її сторони. Діти другої вікової групи можуть правильно відрізнити головне від другорядного, тому відсутність знань замінюють уявою і фантазією, а їх результати видають за справжню дійсність. При сприйнятті просторових відносин вони схильні до перебільшення, не завжди здатні описати предмети, які бачать, але добре їх впізнають. Підлітки від 11 до 14–15 років не завжди правильно сприймають вчинки людей. Тому іноді зустрічаються випадки, коли вони схвалюють негативні дії морально нестійких людей. Діти цього віку схильні до навіювання, яке особливо сильно позначається в тих випадках, коли обставини, що підлягають з'ясуванню під час допиту, були предметом обговорення дорослих у присутності дітей. У цій ситуації діти повторюють висловлювання дорослих. Школярі старшого віку (з 14–15 до 17–18 років) характеризуються прагненням до самостійності і незалежності, перебільшеною уявою щодо своїх здібностей та можливостей. Їм властиві підвищена активність і рухливість, велика збудливість і різка зміна настрою. Іноді підлітки цього віку не в змозі відрізнити хороше від поганого, сміливість від молодечтва, свободу від свавілля, почуття власної гідності від себелюбства, реальну мрію від фантазії; бувають готові заради помилкового героїства і неправильно зрозумілого товариства вчинити злочин, взяти на себе чужу вину [3, с. 289]

Тактика допиту неповнолітніх має специфічні особливості, що обумовлюються їх індивідуальними властивостями і рівнем розвитку, і визначаються залежно від особливостей психіки дітей та підлітків різного віку. Виходячи з особливостей дитячої психології мають місце деякі вимоги, що пред'являються до тактики проведення допиту неповнолітніх. У кожному випадку вони визначаються з урахуванням віку, статі та рівня розвитку дитини. У зв'язку з цим основоположним началом допиту є тактичний прийом. Існує поділ тактичних прийомів, що використовуються в залежності від стадії допиту: тактичні прийоми, спрямовані на підготовку до допиту; тактичні прийоми, спрямовані на отримання свідчень від неповнолітніх осіб безпосередньо під час проведення допиту. Важливими елементами підготовки до допиту неповнолітніх є вирішення місця проведення допиту та особи, яка буде брати участь під час допиту. Тактика отримання показань від неповнолітніх будується з урахуванням загальних положень, що відносяться до процесу отримання свідчень, при цьому доповнюються відповідно до вікових і психологічних особливостей даної категорії осіб. Залежно від типових слідчих ситуацій тактичні прийоми поділяються на: тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту; тактичні прийоми, спрямовані на деталізацію показань і усунення помилок; тактичні прийоми, спрямовані на подолання неправдивих показань і умовчання щодо певних обставин справи.

Важливою умовою ефективного проведення допиту неповнолітніх осіб є правильне вирішення питання про те, хто з передбачених чинним законодавством осіб братиме участь під час допиту. Без використання спеціальних знань у галузі психології досить гостро постає проблема якісної та дієвої підготовки до допиту неповнолітньої особи. Без допомоги кваліфікованого психолога майже неможливо обійтися у разі допиту неповнолітніх потерпілих або свідків, коли допомога кваліфікованого фахівця слідчому є дійсно необхідною (особливо, якщо учасник слідчої дії – особа дошкільного або молодшого шкільного віку).

Висновки. Сутність допиту неповнолітніх розкривається через процесуальні, тактичні та психологічні особливості його проведення. Ефективність проведення слідчої дії за участю неповнолітнього безпосередньо залежить від знання слідчим як основних психологічних характеристик тієї вікової групи, до якої належить допитуваний, так і його особистісних якостей. І якщо вивчення останніх відбувається, в основному, на стадії підготовки до допиту, то отримання базових знань щодо вікової періодизації неповнолітніх – елемент професійної підготовки слідчих.

Джерела та література:

1. Андреев И. С. Криминалистика: учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Граммович, Н. И. Порубов. – Минск.: Высш. шк., 1997. – 334 с.
2. Лившиц Е. М., Белкин Р. С. Тактика следственных действий. - М., 1997.

3. Шурухнов Н. Г. Криміналістика: учебник / Н. Г. Шурухнов. – М.: Юристъ, 2004. – 639 с.

Bobrivnyk L., Patiuk D. Interrogation tactics of underage person in criminal proceedings. *The organizational and tactical features of interrogation of juveniles as independent subjects of criminal justice are investigated. The psychological peculiarities of juveniles which should be taken into account by the investigator during interrogation are analyzed.*

Keywords: *investigator, underaged, investigation act, interrogation, interrogation tactics, psychology, psychics, age group, tactical receptions.*

ПРАВО НА ОСВІТУ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ ІЗ ВІЛ/СНІДОМ

Н. В. Боб-Харланова

У статті проведено аналіз права на освіту ВІЛ позитивних людей у національному законодавстві. З'ясовано, що це право неодноразово порушувалось і в Україні ще не було прецедентів судових справ по факту порушення прав людей, які живуть з ВІЛ.

Ключові слова: *ВІЛ позитивні люди, право на освіту, ВІЛ статус, дискримінація.*

Освіта є важливою складовою в житті кожної людини, вона дозволяє рухатися вперед і досягати успіху. Освіта розвиває впевненість у собі, дає навички та знання, допомагає формуватися особистості. Наразі право на освіту вважається одним із ключових соціально-економічних прав людини. Проте, діти із ВІЛ часто позбавляються права відвідувати загальноосвітні школи, дорослі — спеціальні та вищі навчальні заклади. Ми вважаємо, що дана тема є актуальною сьогодні, адже число дітей які народилися від ВІЛ-позитивних матерів, щорічно зростає на 20%.

Згідно з Конституцією України, кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою[1].

Право на освіту передбачено в наступних положеннях міжнародних документів, ратифікованих Україною: Загальна декларація прав людини — стаття 26; Конвенція з ліквідації расової дискримінації — стаття 5; Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права — стаття 13 та 14; Конвенція з ліквідації дискримінації проти жінок — статті 5,10 та 14; Конвенція про права дитини — статті 28 та 29. Також це право є предметом таких міжнародних документів як Всесвітня декларація про освіту для всіх, Стандартні правила ООН щодо рівних можливостей для людей з інвалідністю, Саламанська декларація і програма дій щодо навчання осіб з особливими потребами тощо.

ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД громадяни України користуються усіма правами та свободами, передбаченими Конституцією України та законами України, іншими нормативно-правовими актами України [2].

Попри законодавче закріплення, різні дослідження проведени останніми роками, свідчать, що право на освіту ВІЛ-позитивних людей часто порушується.

Дослідження: «Доступність послуг та права людей, які живуть з ВІЛ в Україні», здійснене Міжнародним Альянсом з ВІЛ/СНІД в Україні та Всеукраїнською Мережею ЛЖВ: 41,5% опитаних людей, які живуть з ВІЛ, повідомили про те, що їхні права порушувалися в результаті їхнього ВІЛ-статусу. Кожен третій випадок порушення прав ВІЛ-позитивної людини — це порушення права на працевлаштування або навчання [3].

За даними Інституту соціальних досліджень, про випадки дискримінації щодо ВІЛ-інфікованих дітей згадали 14% опитаних батьків дітей, які живуть з ВІЛ, та персоналу дитячих садків та шкіл. Йшлося, передусім, про відмову прийняти дитину в дитсадок або школу через ВІЛ-статус чи про вимогу забрати дитину з дитячої установи після отримання інформації про її ВІЛ-статус, неухважне ставлення до дитини, намагання ізолювати її від інших дітей. Хоча

розголошення інформації про статус ВІЛ – заборонено, адже така інформація вважається конфіденційною, і у цивільному та кримінальному законодавстві передбачено відповідальність за її розголошення. Серед спеціальних нормативно правових актів, що забороняють розголошення інформації Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [5].

Інформація про наявність ВІЛ може надаватись будь-кому лише за рішенням суду, крім випадків надання її особі, якої вона стосується та медичним працівникам.

Близько 30% осіб, які мають ВІЛ-інфікованих дітей визнали, що змогли влаштувати свою дитину до навчального або виховного закладу, вдаючись до незаконних засобів, (таких як, хабарництво), 62% опитаних стверджують, що мають у своєму досвіді більше п'яти невдалих спроб влаштування дитини до освітнього чи виховного закладу [4].

У вищих навчальних закладах інколи вдаються до «виштовхування» студента із ВІЛ-позитивним статусом, шукаючи будь-які приводи для відрахування. Це також значною мірою зумовлено невіглаством педагогічного персоналу у питаннях ВІЛ/ СНІДу, а відтак — страху.

Як зазначає Семигіна Т., у сфері освіти можна виділити наступні аспекти дискримінації:

- неадекватний захист конфіденційної інформації щодо ВІЛ-статусу дитини;
- дискримінація та хабарництво при прийнятті до дитячого дошкільного та шкільного закладу;

• неприйняття ВІЛ-позитивної дитини однолітками, що може призвести до порушень психічного розвитку;

- проблема професійності працівників сфери освіти.

На жаль, донедавна ще не було прецедентів судових справ по факту порушення прав людей, які живуть з ВІЛ. Тому стало можливим виникнення досить несприятливої ситуації: як правило, люди, чії права були порушені, не відстоюють їх і не домагаються законного вирішення проблеми. Тим самим вони дають привід іншим порушувати права ВІЛ - позитивних людей і надалі. Отже, утворюється своєрідне замкнене коло, розірвати яке сьогодні видається надзвичайно важливим.

Висновки: Судячи з вищесказаного, можна говорити про те, що порушення прав ВІЛ - позитивних людей є поширеною практикою в українському суспільстві. Як показують дані досліджень, жодне з кіл оточення ВІЛ - позитивної людини, незалежно від близькості зв'язків, не є абсолютно толерантним. Окремо варто виділити ставлення працівників сфери освіти, які не професійно та не доброзичливо ставляться до ВІЛ – позитивних людей.

Джерела та література:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про запобігання захворюванню на СНІД та соціальний захист населення». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 35, ст. 235.
3. Дешко Т. та ін. Доступність послуг та права людей, які живуть з ВІЛ в Україні //Соціальна політика і соціальна робота. —2005. —№1.
4. Визначені проблеми за результатами проведення оцінки ситуації щодо ВІЛ-інфікованих та споживачів наркотиків та розробки запобіжних заходів /Благодійний неурядовий фонд «Центр соціально-психологічної інформації «Усі разом». —Львів, 2004. —Доступно на: <http://uhrn.civicua.org/towns/problemslviv.htm>.
5. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №11, ст. 152.

Bob-Kharlanova N. "The right on education of HIV-positive people". *The analysis of the rights for education of the HIV – positive people was held in the article. It was discovered that such a right has been violated much, in Ukraine there were no precedents of court hearings concerning the fact of violation human rights.*

Keywords: *HIV-positive people, right on education, HIV-status, discrimination.*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ЗА КОНСТИТУЦІЯМИ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Х. Т. Боровська

Актуальність дослідження обраної проблематики та необхідність її подальшої наукової розробки зумовлена тим, що в умовах глобалізації права на освіту набуває все більш важливого значення і забезпечує найважливіші життєві потреби й інтереси людини, гарантує їй гідний рівень життя.

Ключові слова: конституція, нормативне регулювання, право на освіту, освіта, доступність.

Право на освіту, яке закріплене у Конституції України [4], посідає важливе місце в системі прав та свобод людини. Цілком очевидно, що "освіта в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі дедалі більше стає вирішальним чинником суспільного прогресу і національної безпеки, важливою складовою повного розвитку людської особистості, збільшення поваги до права і свобод людини... Без необхідної освіти людина не зможе забезпечити собі належних умов життя і реалізуватись як особистість, а також усвідомити і захистити свої права" [5, ст. 207].

Право на освіту є міжнародно визнаним правом людини і знайшло висвітлення у важливих правових актах, насамперед у ст. 26 Загальної декларації прав людини (1948р.), у ст. 13 та ст. 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966р.), у ст. 2 Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1958р.), у ст. 28 Конвенції про права дитини (1989р.), а також у різних формах і обсягах закріплено майже у всіх конституціях держав континентальної Європи, крім Австрії та Норвегії.

Порівняльно-правовий аналіз ст. 53 Основного Закону України та положень конституцій європейських держав, які належать до романо-германської правової системи, показує, що аналізовані норми мають ряд спільних та відмінних рис.

Спільними для положень Конституції України та більшості конституцій європейських держав є те, що у них по-перше, закріплено обов'язкова імперативна антидискримінаційна норма, яка передбачає безумовне право кожного на освіту без обмежень за статевими, расовими, національними, соціальними, професійними, політичними, релігійними, мовними, територіальними або будь-якими іншими ознаками, і, по-друге, – встановлюється певний стандарт освіти.

У ч. 1 ст. 53 Основного Закону України закріплено, що "кожен має право на освіту" [4], з якої випливає, що це положення адресоване не тільки громадянам України, а й іноземцям, особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України. Тобто суб'єктом цього права визначена людина, яка в тексті як Конституції України, так і в нормах конституцій Білорусії, Бельгії, Болгарії, Іспанії, Польщі, Росії, Чехії позначена безособовим терміном "кожен", у Греції, Італії, Португалії – "усі", в Андоррі – "будь-яка особа". В Азербайджані, Угорщині це право закріплене за громадянами, а в Данії та Швеції – за дітьми. Однак в конституціях Німеччини, Швейцарії, Румунії суб'єкт права на освіту зовсім не визначений [6].

Спільним також є положення щодо обов'язкового здобуття певного рівня освіти, яке виступає в якості конституційного обов'язку. Про обов'язковість повної загальної середньої освіти йдеться у ч. 2 ст. 49 Конституції Білорусії, ч.2 ст.53 Конституції України, а про обов'язковість лише початкової освіти – у п. 4 ст. 27 Конституції Іспанії, ч.2 ст. 34 Конституції Італії.

Аналіз змісту положень конституцій європейських держав, свідчить, що законодавці Іспанії, Португалії та інших держав на конституційному рівні декларують мету та завдання навчального процесу. У п. 2 ст. 27 Конституції Іспанії записано, що "освіта має за мету

всєбїчний розвиток людської особистостї на основї поваги до демократичних принципів суспїльного життя і основних прав і свобод"[1, с. 377]. Що ж до положень Конституції України, то там не закрїплено подїбного положення, проте, як зазначила з цього приводу О. В. Пушкіна, "вїдсутність фїксації цїлей освїтнього процесу у статті Конституції, присвяченї праву на освїту, жодним чином не означає, що цей процес може мати інші цїлі, вїдмінних вїд таких орієнтирів, як пїдвищення рївня поваги до прав і свобод людини, всєбїчний розвиток особистостї тощо"[1, с. 19-20].

Аналізуючи положення щодо надання державних стипендій, пїльг учням і студентам, то варто зазначити, що наша держава гарантує, незалежно вїд наявностї у неї коштів, виплату академічних, соціальних та інших вїдвїд стипендій та надання пїльг учням та студентам. У той час у Основних Законах європейських держав закрїплено дещо інше. Наприклад, у п. 6 ст. 53 Конституції Болгарії зазначено, що держава надає допомогу здїбним учням та студентам [2].

Норми конституцій європейських держав, у яких закрїплене право на освїту, мїстять положення, яких немає у нормах Конституції України, а саме: право батьків або опікунів на вїбір освїти для своїх дїтей (п. 3 ст. 27 Конституції Іспанії), право на академічну свободу і свободу викладання (п. 4 ст. 53 Конституції Болгарії), автономія університетів (ч. 5 ст. 70 Конституції Польщі) тощо.

Проте варто зазначити, що ч. 5 ст. 53 Конституції України закрїплено положення, яке вїдсутнє в конституціях держав континентальної Європи, окрім Конституції Румунії, в ст. 32 якої зазначено, що "право осіб, які належать до національних меншин, вивчати рїдну мову і право отримувати освїту на цїй мовї гарантується " [3].

Отже, право на освїту є мїжнародно визнаним правом людини, має загальний характер, оскїльки є обов'язковою складовою конституційно-правового статусу будь-якої людини та є рївним для всїх незалежно вїд статті, етнічного, соціального походження, майнового стану, мїсця проживання, політичних, релїгійних та інших переконань, мовних або інших ознак. Це невід'ємне право вїдрїзняється безстроковим характером, і отримавши мїжнародно-правову та конституційну форму закрїплення, воно існує постїйно.

Джерела та лїтература:

1. Конституции государств Европейского Союза // Под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 816 с.
2. Конституція Республіки Болгарія вїд 12 липня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uznal.org/constitutions.php>.
3. Конституція Румунії вїд 21 листопада 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.constitutions.ru/archives/184>.
4. Конституція України вїд 28 червня 1996 р. // Відомостї Верховної Ради України. – 1996. - №30. – Ст. 141.
5. Чушенко В. І. Конституційне право України : [пїдручник] / В. І. Чушенко, І. Я. Язяць. – К. : Вид. дїм "Ін Юре", 2007. – 488 с.
6. Право на освїту за конституціями України та держав континентальної Європи : порівняльно-правовий аналіз / Научно-практическое правовое издание Республики Молдова "Национальный юридический журнал: теория и практика" – №2 (12). – 2015. – С. 35-39.

Borovska K. Relationship between education rights by the constitutions of Ukraine and the continental states of Europe. *Actuality of the study this problem and binding of its future scientific development is must because in the conditions of globalization the right to education acquires more important meaning and provides the most important needs of life, guarantees her a worthy standard of life.*

Keywords: *constitution, legal regulation, the right on education, education, accessibility.*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

С. Є. Булавіна, А. М. Гороть

Специфіка міжнародно-правової відповідальної держав полягає в особливому суб'єктному складі правовідносин, що виникають в процесі її реалізації. На відміну від юридичної відповідальності у внутрішньодержавному праві, де один одному протиставляються правові статуси суб'єкта, уповноваженого притягати до відповідальності, та правопорушника, міжнародна відповідальність держав базується на якісно відмінних засадах. Її суб'єктами виступають рівноправні та незалежні одна від одної держави, жодна з яких не має формальних переваг щодо наявності важелів впливу на іншу

Ключові слова: *відповідальність, міжнародні стандарти, міжнародно-правова відповідальність, суб'єкт міжнародного права, правосуб'єктність, права людини.*

Питання міжнародної відповідальності держав неодноразово піднімалося світовою спільнотою. Окремі спроби кодифікувати принципи та норми щодо відповідальності держав робилися ще на початку ХХ ст.

Важливу роль у розробці концепції міжнародної відповідальності держав відіграла та продовжує виконувати Комісія міжнародного права ООН. До розгляду питання про міжнародну відповідальність держав Комісія приступила ще у 1956 році. Зважаючи на складність розглядуваної проблеми, тривалий час предметом обговорення Комісія було визначення обсягу та критеріїв цього питання, проте починаючи з цього часу воно не втрачало своєї актуальності. 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН було висловлено занепокоєність з приводу загрози миру та безпеці людства, яку може спричинити неконтрольоване застосування сили державами. У Резолюції Генеральної Асамблеї № 2160 (XXI) від 30 листопада 1966 р. підкреслювалося, що держави у своїх міжнародних відносинах повинні суворо дотримуватися заборони погрози силою або застосування сили як проти територіальної недоторканості чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями ООН [1, с. 107].

Юридичний термін «міжнародна відповідальність держави» є досить неоднозначним з точки зору теорії права. Однією з причин складності його тлумачення є питання щодо його розмежування з поняттям юридичної відповідальності. Оскільки, на думку дослідників терміни «відповідальність» та «міжнародна відповідальність» вживаються для позначення якісно відмінних, проте складно диференційованих понять, що іноді породжує істотну плутаницю в розумінні сутності явища, про яке йде мова [2]. Деякі дослідники вважають, що юридична відповідальність є перш за все санкцією за правопорушення, наслідком, передбаченим нормою права на випадок її невиконання. Під санкцією розуміється застосування заходів примусу до правопорушника [3, с. 269].

Потрібно відмітити, що в юридичній науці набув протилежний підхід, згідно з яким юридична відповідальність не зводиться виключно до правовідносин із застосування наслідків порушення суб'єктом права своїх обов'язків, а охоплює й стан осмислення ним необхідності їх суворого й неухильного виконання, усвідомлення потреби в їх дотриманні, визнання корисності виконання вимог, встановлених нормами права для його поведінки. Прихильники такої диференціації юридичної відповідальності виділяють позитивну та негативну її форми (типи).

Отже, юридичну відповідальність можна характеризувати не лише як негативні наслідки невиконання (неналежного виконання) суб'єктом правовідносин покладених на нього обов'язків, настання яких пов'язане із можливістю застосування до порушника зовнішнього примусу, а й внутрішню настанову, сумлінне ставлення до своїх обов'язків, активну спрямованість на їх реалізацію.

Відповідальність держав за їх міжнародно-протиправні діяння визначається терміном «міжнародно-правова відповідальність», оскільки за своєю сутністю та видами вона суттєво відрізняється від юридичної відповідальності за внутрішньодержавним правом, де вона виступає у якості кримінальної, цивільної та адміністративної відповідальності [2, с. 123]. Необхідність введення поняття міжнародної відповідальності держав з'явилася із зародженням та розвитком міждержавних відносин, оскільки динамічний розвиток останніх видається неможливим без встановлення певних гарантій дотримання їх суб'єктами спільно встановлених ними ж правил, а відтак і без створення відповідних механізмів забезпечення виконання сторонами своїх домовленостей.

Як відомо, правовою основою співробітництва незалежних суверенних держав є міжнародні договори. Ефективність міжнародних договорів залежить від сукупності багатьох факторів, наприклад відповідність їх положень потребам історичного розвитку, рівень застосованої юридичної техніки, актуальність закріплених ними норм тощо. Поряд з цим, правові наслідки будь-якого міжнародного договору, здатність його впливати на стан речей на міжнародній арені та корегувати поведінку держав, що приєдналися до нього, відповідно до його вимог, безпосередньо залежать від ступеня обов'язковості останніх для держав-учасниць цього договору.

Саме тому, цінність міжнародних договорів з прав людини насамперед полягає не у формальному проголошенні визнання та спрямованості членів світової спільноти до утвердження відповідних прав, а у повсякденній поточній реалізації їх в правозастосовчій практиці. Належне виконання державами-учасницями зобов'язань, взятих на себе з приєднанням до міжнародних договорів з прав людини, є показником справжньої ефективності останніх, в іншому випадку вони залишатимуться лише теоретичною конструкцією, юридичною фікцією. Про широке закріплення позитивної відповідальності держав на міжнародному рівні свідчить низка положень міжнародно-правових документів.

ст. 24 Статуту ООН, на держав – членів ООН покладається головна відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки. Згідно зі ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, усі держави, які беруть у ньому участь, в тому числі ті, які несуть відповідальність за управління несамоглядними та підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право. Подібні положення містяться і в інших договорах з прав людини [4].

Виходячи з положень міжнародних договорів слід відмітити, що відповідальність держави виникає з моменту визнання нею обов'язковості для себе положень тих чи інших договорів, що покладають на неї певні завдання, а отже, мають зобов'язуючий характер. При чому, останній полягає у необхідності виконання державою низки юридичних обов'язків не лише у зв'язку з вчиненням нею певних порушень, а й у разі правомірної її поведінки. Саме правомірна поведінка й вважатиметься тією площиною, в якій реалізується позитивна відповідальність держави.

Специфіка міжнародно-правової відповідальності держав полягає в особливому суб'єктному складі правовідносин, що виникають в процесі її реалізації. На відміну від юридичної відповідальності у внутрішньодержавному праві, де один одному протиставляються правові статуси суб'єкта, уповноваженого притягати до відповідальності, та правопорушника, міжнародна відповідальність держав базується на якісно відмінних засадах. Її суб'єктами виступають рівноправні та незалежні одна від одної держави, жодна з яких не має формальних переваг щодо наявності важелів впливу на іншу. На відміну від юридичної відповідальності у класичному її розумінні правовідносини у сфері міжнародної відповідальності держав не передбачають можливості субординаційних відносин, характерних при застосуванні заходів державного примусу. З огляду на це обсяг прав та обов'язків держав, що приєдналися до певного міжнародного договору з прав людини, є однаковим, права одних держав кореспондують обов'язкам інших.

До дискусійних аспектів міжнародної відповідальності держав слід віднести й поняття щодо суб'єктів такої відповідальності. Як відомо, суверенітет держави передбачає необхідність визнання її правосуб'єктності іншими державами. З цього випливає логічний висновок про те,

що суб'єктами міжнародної відповідальності можуть бути лише держави, визнані світовою спільнотою суверенними, повноправними учасниками міждержавних відносин.

Щодо невизнаних держав то деякі дослідники зазначають, що невизнання держави чи уряду, припинення дипломатичних відносин тощо не є підставами звільнення від відповідальності держави, позбавленої визнання, оскільки навіть невизнана держава вважається суб'єктом міжнародних відносин [1, с. 30]. Прихильники цієї концепції приходять до висновку, що і суверенні держави, в свою чергу, несуть відповідальність перед невизнаними державними утвореннями (за ведення агресивної війни, заподіяння шкоди тощо).

Виходячи з загального принципу відповідальності, згідно з яким жодне правопорушення не повинно залишатися непоміченим, такі концепції мають право на існування та розвиток, проте, виходячи з сутності та правового статусу невизнаних державних утворень, лежать за межами площини категорії міжнародної відповідальності держав. Їх дослідження має відбуватися в рамках окремого інституту міжнародної відповідальності, з огляду на специфіку їх правового статусу та концептуальну відмінність правовідносин за їх участю. Таким чином, суб'єктами міжнародної відповідальності держав можуть виступати виключно суверенні держави.

Міжнародної відповідальності держав має низку власних особливостей. Виходячи із принципів міжнародного права, для відповідальності держав нехарактерною є низка рис, притаманних категорії юридичної відповідальності в класичному її розмінні. Так, міждержавні відносини не передбачають можливості застосування заходів державно-владного примусу, застосовуваних однією державою до іншої.

Важливе значення для розуміння та подальшого розвитку інституту міжнародної відповідальності держав має встановлення її принципів та основних засад. Однією з таких основних засад відповідальності держав є принцип обов'язкового, сумлінного виконання державами взятих на себе міжнародних зобов'язань. Цей принцип знайшов своє відображення і в законодавстві України, Основний закон якої закріплює обов'язковість укладених за її участю міжнародних договорів та належність їх до національного законодавства. Стаття 15 Закону України «Про міжнародні договори», конкретизуючи положення Конституції, прямо закріплює, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Разом з тим, Законом встановлюється, що згідно з принципом сумлінного дотримання міжнародних договорів Україна виступає за те, щоб і інші сторони міжнародних договорів України неухильно виконували свої зобов'язання за цими договорами.

Другий з основних принципів міжнародної відповідальності держав полягає у неприпустимості застосування внутрішньодержавного права для визначення правомірності (неправомірності) поведінки держави у міждержавних відносинах з метою встановлення та оцінки підстав для її міжнародної відповідальності. Слід підкреслити, що кваліфікація діяння держави як такого, що є міжнародним правопорушенням, визначається лише нормами міжнародного права, з чого випливає, що навіть повна відповідність діяння національному законодавству не може бути підставою для виключення його протиправності у міждержавних відносинах. Нехтування цим принципом призвело б до переміщення питань взаємовідносин держав до сфери регламентації внутрішньо-національного права, що є неприпустимим посяганням на державний суверенітет, оскільки означало б поширення юрисдикції однієї держави на іншу. Поряд з цим, слід визнати, що попри необхідність визнання вказаного принципу, іноді його застосування може викликати певні складності у правозастосовчій практиці. Так, можливими є ситуації, коли держава як учасник міжнародних відносин приєднується до міжнародно-правових документів, суперечливих з огляду на акти свого внутрішнього законодавства, беручи на себе зобов'язання щодо їх дотримання. У такому випадку перед державою постане питання про те, норми яких документів матимуть для неї пріоритет та якими будуть наслідки актів порушення тих чи інших положень.

Стаття 9 Конституції України закріплює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною її національного законодавства. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. З вказаних положень

впливає визнаний юридичною наукою висновок про те, що положення Конституції мають пріоритет в порівнянні з нормами міжнародних договорів.

Міжнародна відповідальність, так само як і юридична відповідальність у внутрішньодержавному розумінні, якщо розглядати її негативну форму, є наслідком вчинення відповідним суб'єктом діяння, визнаного законом правопорушенням. Останнє є обов'язковою підставою юридичної відповідальності.

Підставою міжнародної відповідальності держави є вчинення нею міжнародного правопорушення. Відповідно до ст. 1 Проекту статей будь-яке міжнародно-протиправне діяння держави тягне за собою її міжнародну відповідальність. Остання ж розуміється Комісією міжнародного права ООН як наслідки, які може мати те чи інше міжнародно-протиправне діяння згідно з нормами міжнародного права в різних випадках. Здійснення будь-якого міжнародного правопорушення вносить елемент ерозії в міжнародний правопорядок, підриває його підвалини, оскільки в результаті правопорушення руйнуються первинні визначальні відносини, що складають матеріальну тканину міжнародного правопорядку [2, с. 18].

Потрібно відмітити, що міжнародне правопорушення характеризується низкою специфічних об'єктивних та суб'єктивних ознак, наявність яких у сукупності дає підстави говорити про факт його вчинення.

Об'єктивна сторона міжнародного правопорушення має місце у випадках, коли, перше, будь-яка поведінка, (як та, що полягає у дії, так і та, що полягає в бездіяльності) здійснюється саме державою згідно з міжнародним правом (а не іншим суб'єктом), по-друге, така поведінка являє собою порушення міжнародно-правового обов'язку держави. Сукупність вказаних факторів Комісія міжнародного права слушно називає елементами міжнародно-протиправного діяння держави.

Протиправність діяння держави витікає з порушення державою своїх обов'язків, взятих на себе перед світовою спільнотою чи окремими її членами. Обов'язки держав можуть бути зафіксовані у різноманітних міжнародно-правових джерелах, що безумовно впливає на специфіку процесу реалізації відповідальності держави за їх порушення. Найбільш поширеним джерелом закріплення прав та обов'язків держав є міжнародні договори (як двосторонні, так і багатосторонні). Шляхом приєднання до міжнародних договорів держава визнає обов'язковість для себе як визначальних (первинних), так і охоронних (вторинних) норм, що в них містяться, які у сукупності створюють юридичну підставу для потенційної відповідальності держави. Юридичні обов'язки держави можуть бути закріплені і в її односторонніх актах, в яких держава робить відповідні заяви (декларації, ноти тощо).

Закріплення діянь, що визнаються протиправними з точки зору міжнародного права, які містяться в джерелах міжнародного права, складає юридичну підставу міжнародного правопорушення держави. Для того, щоб говорити про міжнародне правопорушення як факт, що має місце, необхідною є й наявність і його фактичної підстави – безпосередньо вчиненого державою діяння, яким порушуються її міжнародні обов'язки. Однак, визнання будь-якого діяння, що суперечило б вимогам міжнародних зобов'язань держави, правопорушенням, не відповідало б цілком інституту міжнародної відповідальності. Питання про настання відповідальності постає у разі, якщо порушення з боку держави спричинило серйозні негативні наслідки. Так, наприклад, оцінка окремих та несистематичних порушень прав своїх громадян однією державою інша може розцінити як грубе правопорушення, що уповноважує її до застосування контрзаходів. Найважливішими критеріями тяжкості міжнародних правопорушень, вчинених державами, мають виступати систематичність діянь, що порушують міжнародні зобов'язання, значимість норм, що порушуються (виходячи з цього критерію, найбільш грубими слід вважати діяння, що посягають на імперативні норми загального міжнародного права), обсяг шкоди, заподіяної державою та іншим суб'єктам міжнародного права.

Об'єктом міжнародного правопорушення слід вважати цінності, визнані та охоронювані світовою спільнотою, що знаходять свій прояв у конкретно-правових відносинах, яким заподіяно шкоду.

Щодо вини, то наявність вини з боку держави прямо не вказується як на підставу, що є обов'язковою для визнання міжнародного правопорушення вчиненим.

Суб'єктами міжнародних правопорушень можуть виступати будь-які суб'єкти міжнародного права у разі порушення ними відповідних міжнародних зобов'язань. В аспекті відповідальності держав за міжнародні правопорушення суб'єктами такої відповідальності, а отже й відповідних правопорушень, як вказувалося вище, можуть бути лише суверенні держави. Поряд з цим, особливої уваги потребує вирішення питання про те, який зв'язок з державою повинно мати діяння, що порушує її міжнародні зобов'язання, щоб вважатися таким, що вчинено саме цією державою. Розроблений Комісією Проект статей передбачає, що держава повинна нести відповідальність за діяння, якими порушуються її міжнародні зобов'язання, якщо ці діяння виходять від таких суб'єктів: офіційні органи державної влади; особи чи утворення, що не є органом державної влади, але наділені державою повноваженнями здійснювати окремі елементи державної влади; орган, який наданий державі у розпорядження іншою державою, якщо цей орган діє у межах реалізації елементів державної влади тієї держави, який він наданий у розпорядження; органи та посадові особи держави, що вийшли за межі наданих їм повноважень або порушили надані їм вказівки (інструкції тощо) у випадку, якщо таке порушення мало місце при виконанні ними своїх обов'язків по реалізації повноважень, пов'язаних із здійсненням елементів державної влади; особи чи групи осіб, які діяли відповідно до інструкцій, наданих їм державою, або під її керівництвом чи контролем; особи чи групи осіб, що фактично здійснювали елементи державної влади у разі відсутності офіційної влади чи її недієздатності, за умов, що потребували виконання такої діяльності.

Щодо повстанських рухів Комісія міжнародного права висловила досить логічну позицію, згідно з якою неправомірні з точки зору міжнародного права діяння повстанських рухів слід вважати підставою для міжнародної відповідальності у разі, коли такий рух приходить до влади у державі. Якщо ж він утворює нову державу на частині території колишньої, то саме новоутворена держава вважатиметься суб'єктом міжнародної відповідальності.

Також, суб'єктами міжнародних правопорушень можуть виступати не тільки окремі держави, але і їх групи. Так, наприклад, Статутом ООН прямо передбачено, що застосування групами держав колективних санкцій без отримання дозволу на те Ради Безпеки ООН визнається протиправним діянням з точки зору міжнародного права та є підставою притягнення їх до міжнародної відповідальності. Правопорушницею слід вважати й державу, котра сприяла іншій державі у вчиненні міжнародного правопорушення, за умови її завідомої обізнаності щодо протиправного характеру заходів, у вчиненні яких надавалося сприяння.

Отже, належний рівень реалізації та захисту міжнародних стандартів прав людини можливий лише за умови ефективного функціонування інституту міжнародної відповідальності держав. Юридичну відповідальність пропонується розглядати не лише як негативні наслідки невиконання (неналежного виконання) державою покладених на неї обов'язків щодо забезпечення та захисту прав людини, настання яких пов'язане із можливістю застосування заходів зовнішнього примусу, а й як внутрішню настанову щодо сумлінного ставлення до своїх обов'язків, активної спрямованості на їх реалізацію.

Джерела та література:

1. Колосов Ю. М. Ответственность в международном праве / Колосов Ю. М. – М.: Юрид. лит., 1975. – 256 с.
2. Ушаков М. О. Международное право: [учебник] / Ушаков М. О. – М. : Юристь, 2000. – 304 с.
3. Кавун В. Вплив європейських механізмів міжнародного контролю за дотриманням прав людини в Україні / В. Кавун // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2005. – Вип. 15. – С. 268–275.
4. Статут ООН/ [Електроний ресурс] / Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010

Bulavina S., Horot A. Features of responsibility of the state for violation of international standards of human rights. *The specificity of internationally-responsible states is in a special subjective composition of legal relations that arise in the process of its implementation. Unlike legal liability in internal law, where each other is opposed to the legal status of the subject authorized to bring to justice, and the offender, the international responsibility of States is based on qualitatively different principles. The subjects of responsibility are equal and independent from one state, none of which has formal advantages over the presence of levers of influence on another.*

Keywords: *responsibility, international standards, international legal responsibility, subject of international law, legal personality, human rights.*

ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА У ЗБИРАННІ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Є. В. Виноградова-Мацнева

У статті приділяється увага складним механізмам збирання доказів стороною захисту. Досліджується можливість використання адвокатського запиту, як професійного права на збирання доказів. Розкриваються проблеми з'ясування ролі захисника у доказуванні.

Ключові слова: *Професійні права адвоката, клопотання, залучення експерта, адвокатський запит, побудова процесуальної форми доказування у сторони захисту.*

У 2013 році в зв'язку з прийняттям нового Кримінально процесуального Кодексу України, відбулася реформа кримінального процесу, яка полягала також у змагальності та рівності сторін. Крім цього був прийнятий Закон України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність".

Так стаття 22 КПК України визначила, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів.

Завдяки вищевказаним нормативним актам адвокат – захисник вперше на території України отримав права аналогічні та рівні стороні обвинувачення.

Дана тема є **актуальною**, оскільки до цього часу існує спір щодо доцільності збільшення прав адвоката – захисника по збиранню та поданню доказів.

Доказування – це невід'ємна складова кримінального процесу, тому питання участі адвоката – захисника в доказуванні становить неабиякий науковий інтерес для правознавців. Питання доказування під час досудового кримінального провадження були предметом наукових досліджень низки вчених: Ю. П. Аленіна, А. І. Вимберг, В. Г. Гончаренко, А. П. Черненко, А. Г. Шиян.

Метою даного дослідження є з'ясування ролі захисника – адвоката у доказуванні під час досудового кримінального провадження.

У кримінально-процесуальній теорії норми кримінально-процесуального права, що регламентують цілі, порядок, засоби, способи, межі та зміст діяльності по доказуванню обставин, достовірне встановлення яких необхідне для правильного вирішення провадження, іменуються доказовим правом. Наука, що вивчає принципи доказування та механізм їх реалізації, сукупність і структуру доказування та доказів, розробляє рекомендації з формування доказів і використання їх у кримінальному судочинстві, іменується теорією доказів.

В Україні не дивлячись на втрату чинності Кримінально-Процесуального Кодексу України 1960 року, серед практикуючих працівників сторони обвинувачення, все ще зустрічається моральне несприйняття норми рівності учасників кримінального провадження в процесі доказування.

На думку автора без можливості збирання доказів адвокатом – захисником не можна говорити про повноцінну участь захисника в доказуванні та наявності суб'єктності в даному процесі.

Незважаючи на спільність методологічних основ, для побудови процесуальної форми доказування у сторони захисту та сторони обвинувачення існують різні механізми для збирання доказів. Згідно з ч. 2 ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших дій передбачених цим кодексом.

Щодо адвоката – захисника, суб'єкта доказування то в частині третій вищевказаної статті, зазначено, що сторона захисту, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання до суду належних та допустимих доказів.

Тобто адвокат – захисник під час досудового провадження може лише ініціювати проведення слідчих дій, негласних слідчих дій, шляхом подання відповідного клопотання.

Дане клопотання відповідно статті 220 КПК України, повинно бути розглянуте в строк не більше трьох днів з моменту подання і задоволене за наявності відповідних підстав. Піднімаючи проблему збирання доказів захисником адвокатом через оперативні підрозділи, можна дійти до висновку, що роль захисника – адвоката, як суб'єкта доказування під час досудового провадження, повинна зводиться до розумової діяльності, а не практичної оперативної – розшукової. Практичну роботу із збирання доказів належить виконувати оперативним підрозділам, а захисник – адвокат повинен займатись плануванням такої роботи. Стратегію і тактику захисту на досудовому кримінальному провадженні кожен адвокат обирає самостійно. Про рівень кваліфікації та компетентності адвоката свідчить, зокрема, коло тих процесуальних дій, які він вчиняє збираючи докази у справі користуючись своїми правами та обов'язками.

Професійні права адвоката викладені у ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» можна зроби висновок що права захисника на досудовому кримінальному провадженні є в першу чергу засобами його професійної діяльності для збирання доказів. Першим серед прав адвоката стаття 20 Закону називає право "звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб). В процесі пошуку і отримання доказів по справі на досудовому кримінальному провадженні адвокат, як правило, вдається до тактичних прийомів, що спрямовані на встановлення психологічного контакту. Однак, не виключені ситуації, коли посадові особи підприємств, установ, організацій відмовляють адвокатам у наданні інформації згідно адвокатських запитів. Така відмова може бути наслідком як правової безграмотності, так і зумовлюватися бажанням протидіяти адвокату у здійсненні його професійної діяльності. Як правило, відмова надати інформацію згідно адвокатського запиту обґрунтовується різного роду причинами, зокрема її конфіденційністю чи необхідністю уточнення обставин, у зв'язку з якими адвокат потребує ту чи іншу інформацію.

Чинний Кримінально Процесуальний Кодекс України та Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дає можливість при здійсненні своєї професійної діяльності користуватися допомогою експерта (спеціаліста), тобто особи, яка володіє спеціальними знаннями в різноманітних галузях в межах вирішення необхідних питань, при виконанні прийнятого доручення на захист.

Варто зазначити, що сторона захисту на досудовому слідстві може заявити клопотання щодо залучення до проведення слідчого дії спеціаліста певного профілю, використавши

професійні права надані адвокату п. 2, 3, 4, 5, 6 ч. 1 ст. 20 Закону «України про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>
3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
4. Фариник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. – Х. Фактор, 2013 – с. 96

Vynohradova-Matsnieva Y. Problems of participants of protection in the collection of evidence at the time of departmental investigation. *The article focuses on complex mechanisms for collecting evidence by the defense side. The possibility of using the lawyer's request as a professional right to collect evidence is explored. The problems with the defender's role in proving are revealed.*

Keywords: *Professional rights of a lawyer, petition, involvement of expert, lawyer's request, construction of procedural form of proof to the parties of defense.*

ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НЕПОВНИХ СІМЕЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Н. І. Вознюк

Стаття присвячена дослідженню поняття "неповна сім'я" та його змістовного наповнення. Внесено пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: *неповна сім'я, сім'я з дітьми, соціальний захист.*

За Законом України "Про охорону дитинства" неповною є сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей) [1]. Єдиний нормативний акт, який би регулював відносини у сфері соціального захисту неповних сімей відсутній, застосування розрізаних правових норм є ускладненим, існує потреба уніфікації термінологічного апарату. Необхідність удосконалення чинного законодавства обумовлює актуальність дослідження.

Складовими системи соціального захисту неповних сімей в Україні є: матеріальне забезпечення; надання соціальних послуг та пільг. У законодавстві, яке регулює порядок та умови забезпечення неповних сімей окремими видами соціального захисту, термін "неповна сім'я" не вживається. Застосовуються терміни: "одинок мати", "одинокий батько" ("батько, який виховує дитину без матері"), "одинокий усиновлювач", змістовне наповнення яких є неоднаковим. У нормативних актах, які регулюють відносини щодо забезпечення державними соціальними допомогоюми [2] ці терміни вживаються у значенні, закріпленому в Законі України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" [3] в частині надання допомоги на дітей одиницями матерям.

У трудовому, житловому, податковому законодавстві при встановленні гарантій та пільг для члена неповної сім'ї ці терміни застосовують у більш широкому значенні.

Кодекс законів про працю України встановлює додаткові гарантії для одиноких матерів/батьків. Відповідно до ст. 186-1 ці гарантії поширюються також на осіб, які виховують малолітніх дітей без матері: батьків, які виховують дітей без матері (в тому числі в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також на опікунів (піклувальників), одного з прийомних батьків, одного з батьків-вихователів [4]. Поняття одинокої матері у

трудовому праві визначено у п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику розгляду судами трудових спорів" від 06.11.1992 р. № 9 [5]. Крім того роз'яснення терміну "одинока мати" містить Лист Міністерства праці та соціальної політики України від 06 липня 2006 р. № 247/13/116-06. Змістовне наповнення поняття у цьому випадку ширше, ніж у Законі України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми". До категорії одинокої матері відносяться: жінка, яка не перебуває у шлюбі та у свідоцтві про народження дитини якої відсутній запис про батька дитини або запис про батька зроблено у встановленому порядку за вказівкою матері; вдова; жінка, яка виховує дитину без батька (в тому числі й розлучена жінка, яка виховує дитину без батька, незважаючи на факт отримання аліментів); жінка, яка мала статус одинокої, вийшла заміж, але її дитина новим чоловіком не усиновлена. Однак, зазначене визначення терміну "одинока мати" рекомендовано застосовувати тільки для надання пільг і гарантій, встановлених трудовим законодавством щодо відпусток [6].

Податковий кодекс [7] передбачає пільги для одиноких матерів, батьків, вдів, вдівців та опікунів, піклувальників, які мають дитину (дітей) віком до 18 років. Уточнення суб'єктного складу вміщене у Порядку подання документів для застосування податкової соціальної пільги, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 р. № 1227 [8]. До вищеперелічених осіб у цьому випадку відносяться особи, які на момент застосування роботодавцем пільги, маючи дитину (дітей) віком до 18 років, не перебувають у шлюбі, зареєстрованому згідно із законом. Такий підхід близький до визначення понять "одинока мати", "одинокий батько" у трудовому законодавстві.

Відповідно до податкового та трудового законодавства пільги та гарантії поширюються не тільки на одного з одиноких батьків, одиноких усиновлювачів, а й на опікунів (піклувальників), одного з прийомних батьків, одного з батьків-вихователів.

Житловим кодексом УРСР (ст. 45) передбачено пільги щодо отримання житла одинокими матерями\батькам, у ст. 125 встановлено додаткові гарантії для одиноких осіб з неповнолітніми дітьми, які проживають разом з ними без пояснення значення цього поняття [9].

Постановою Кабінету Міністрів України "Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів" № 1243 від 26 серпня 2002 року [10] встановлено пільги щодо плати за утримання вихованців в інтернатних навчальних закладах для одиноких матерів (батьків), які виховують дитину без батька (матері). У цьому випадку право на пільгу мають усі матері (батьки), які виховують дитину без батька (матері).

Додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню для одного з батьків або особи, яка їх замінює і має на утриманні дитину (дітей) віком до шести років; виховує без одного з подружжя дитину віком до 14 років або дитину-інваліда; утримує без одного з подружжя інваліда з дитинства (незалежно від віку) та/або інваліда I групи (незалежно від причини інвалідності) передбачено Законом України "Про зайнятність населення" [11] У цьому законі не вживаються терміни "одинока мати", "одинокий батько", проте встановлено гарантії для даної категорії осіб.

У трудовому, податковому законодавстві та Законі України "Про зайнятність населення" пільги та гарантії встановлено для членів сім'ї з дітьми (законодавче визначення цього поняття міститься у Законі України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"), яка складається з одного з батьків або особи, яка їх замінює, і дитини (дітей). Вважаємо, що такі категорії суб'єктів повинні підпадати під визначення "неповні сім'ї". Такі сім'ї потребують додаткового захисту і сприяння з боку держави, з тим, щоб одинока мати, батько або особа, яка їх замінює могли в повному обсязі виконати зобов'язання щодо гармонійного розвитку дитини. У Польщі, наприклад, право неповних сімей, що знаходяться у важких матеріальних та соціальних умовах, на особливу допомогу з боку держави закріплено у статті 71 Конституції Республіки Польща [12].

З огляду на наведені вище нормативні положення вважаємо за доцільне:

1) внести зміни у Закон України "Про охорону дитинства" та викласти визначення поняття "неповна сім'я" у такій редакції: "це сім'я, що складається з одного з батьків, або особи яка їх замінює і дитини (дітей)";

2) привести у відповідність до цих змін норми інших нормативно-правових актів;

3) застосовувати поняття “одинок мати”, “одинокий батько” у значенні, наведеному в Законі України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми”.

Джерела та література:

1. Про охорону дитинства. Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Офіційний вісник України . – 2001. – № 22. – Ст. 981.
2. Про державну допомогу сім’ям з дітьми: Закон України від 22 березня 2001 року № 2334- III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 9. – Ст. 38.; Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16 листопада 2000 року № 2109-III // Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 1. – Ст. 2.; Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям: Закон України від 1 червня 2000 року № 1768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000.– № 35.– Ст. 290.; Порядок призначення і виплати державної допомоги сім’ям з дітьми: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. №1751 //Офіційний вісник України. – 2001. – № 52. – Ст. 2365.
3. Про державну допомогу сім’ям з дітьми: Закон України від 22 березня 2001 року № 2334- III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 9. – Ст. 38.
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
5. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.1992 р. [Електронний ресурс]. // Дебет-Кредит (Галицькі контракти). – 2008. – № 29. – с. 279. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92/page2?nreg=v0009700-92&find=2&text=%EE%E4%E8%ED%EE%EA&x=6&y=5#w12>
6. Лист Міністерства праці та соціальної політики України від 06.07.2006 року № 247/13/116-06. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=03NPI35FF4>
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
8. Порядок подання документів для застосування податкової соціальної пільги: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 р. № 1227 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 1. – Ст. 12.
9. Житловий кодекс Української РСР, прийнятий 30 червня 1983 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>
10. Про невідкладні питання діяльності дошкільних та інтернатних навчальних закладів: Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.08.2002. № 1243 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 35. – Ст. 1650.
11. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243
12. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

Voznyuk N. Concerning social protection of single-parent families under the legislation of Ukraine: the terminological aspect. *The article is devoted to the research of the concept of «single-parent families» and its meaning. Submitted proposals to improve current legislation.*

Keywords: *single-parent family, family with children, social security.*

СВОБОДА ВІД САМОВИКРИТТЯ ТА ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ТА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Т. Р. Войтюк

У статті досліджено зміст та обсяг права особи відмовитись давати показання щодо себе, близьких родичів, членів сім'ї, якщо вони можуть бути використані для їх підозри, обвинувачення у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *свобода особи від самовикриття та викриття близьких родичів; підозрюваний; обвинувачений; свідок; засада кримінального провадження.*

Не викликає сумніву, що рівень цивілізованості і демократичності суспільства перш за все залежить від нормативного закріплення та реального втілення в життя різноманітних прав і свобод кожного члена суспільства, реалізація яких по суті надає можливість їх гідного існування. Цілком справедливо, що взаємозв'язки держави та особистості потребують чіткої урегульованості та впорядкованості. Це обумовлено особливою важливістю такого роду відносин для підтримки існуючого ладу, його нормального функціонування, розвитку демократії. Складна система взаємозв'язків держави та особистості, заснована на дійсно демократичних принципах, фіксується в правах та обов'язках громадян, які визначають найважливіші параметри поведінки в структурі суспільних зв'язків [1, с. 37].

Права людини і громадянина повинні відігравати ключову роль в усіх процесах, що протікають у суспільному житті. Як справедливо зазначав С.С. Алексєєв, права людини покликані утверджувати самоцінність людини, її право на життя, високу і гідність і свободу, основоположні духовні і моральні начала особистості і у цьому відношенні захищати людину від свавілля і насилля, насамперед – від свавілля наймогутнішої сили у суспільстві – влади, її прагнення до всеохоплюючого, тотального володарювання над суспільством [2, с. 113]. Поряд з цим, права людини фактично пронизують всю правову дійсність, є так би мовити точкою відліку при розгляді і вирішенні всіх питань, що так чи інакше стосуються її розвитку і змісту. Не випадково реалізація такого визначального принципу як принцип верховенства права перш за все пов'язується з такими вимогами як підпорядкування діяльності всіх без винятку державних інститутів потребам реалізації та захисту прав людини та пріоритетності цих прав перед усіма іншими цінностями демократичної, соціальної, правової держави [3, с. 3]. Але для того, щоб відповідні правові можливості людини дійсно могли втілюватися у життя, не залишалися лише красивими декораціями, які приховують негативні реалії життя та викривляють уяву про дійсний стан речей в суспільстві, потрібна відповідна воля держави, чітке бачення проблем та визначення конкретних шляхів їх вирішення. У повній мірі це стосується і таких важливих правових можливостей, як свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Конституційне право особи на свободу від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є одним із базових у кримінальному процесі України.

Розкриваючи сутність права особи не давати показання проти себе, Р. В. Бараннік та В.П. Шибіко приходять до висновку, що воно, не дивлячись на його конституційне закріплення, походить саме з кримінального процесу, головною метою якого є притягнення до відповідальності винних осіб та попередження вчинення злочинів у майбутньому. З огляду на це свобода особи від самовикриття об'єктивується у двох аспектах:

для доведення вини особи доказова база має бути достатньою навіть за умови відсутності свідчень будь-якого учасника процесу, якщо такі свідчення особа дає проти себе чи проти своїх родичів;

морально-психологічний контент свідчень особи проти себе чи своїх близьких обумовлює можливість викривлення об'єктивних обставин, що за формальними ознаками тягне за собою відповідальність за надання неправдивих свідчень та викривляє істину по справі [4, с. 25].

Свобода особи від самовикриття є невід'ємною частиною імунітету в кримінальному процесі, що включає правові норми, які забезпечують особі право давати чи відмовитися давати показання стосовно власної кримінально-протиправної поведінки виключно з власної волі, тобто, добровільно. В цьому контексті зазначене право виступає як спосіб реалізації таких основоположних конституційних принципів кримінального процесу, як презумпція невинуватості, право на захист, недоторканність особи.

Право особи не свідчити проти себе чи своїх родичів є складеним з точки зору своєї побудови та наявних структурних елементів. Так, воно включає:

правові норми, що дозволяють особі не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти себе особисто та у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання (свобода від самозвинувачення) (ч. 1, ч. 2 ст. 18 КПК України);

правові норми, що надають особі право відмовитися від дачі показань чи пояснень, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 18 КПК України);

правові норми, що звільняють особу від відповідальності за відмову від дачі показань про кримінально-протиправну поведінку під час кримінального провадження щодо себе, членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначено законом (ч. 2 ст. 385 КК України).

Таким чином, свобода особи від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів – це виражена та гарантована Конституцією України можливість кожного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності користуватися свободою вибору щодо того, чи давати показання, пояснення, відповідати на питання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів службовим особам та органам, які ведуть кримінальний процес, якщо цією інформацією може бути створена правова підстава для підозри, обвинувачення у кримінальному правопорушенні.

Право ж на свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів за своєю суттю є можливістю користуватися такою свободою.

Джерела та література:

1. Демократия и правовой статус личности в социалистическом обществе. Отв. ред. М. В. Чхивадзе. – М.: «Наука», 1987. – 232 с.
2. Алексеев С. С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность / С. С. Алексеев. – М.: НОРМА, 2001. – 176 с.
3. Авер'янов В. Б. Принцип верховенства права в новій адміністративно-правовій доктрині / В. Б. Авер'янов – Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 1. – С. 3-6.
4. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / Ред. колегія О. М. Мироненко (голова), К. А. Вислобоков (відповід. секретар), І. Б. Усенко, В. В. Цветков. – К., 1997. – 205 с.

Vojtiuk T. Human Right to Refuse from Self-Exposure and the Exposure of Close Relatives and Family Members as Principle of Criminal Proceeding. *The paper studied the content and volume of human rights to refuse to testify against themselves, relatives, family members, if they can be used for their suspicions, accusations in criminal proceeding; determined criminal-procedural mechanism of providing this right and the consequences of its violation.*

Keywords: *freedom from self-exposure and the exposure of close relatives; suspected; accused; witness; principle of the criminal proceeding.*

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОХОРОНИ ЖИТТЯ ЕМБРІОНА ЛЮДИНИ****М. М. Гайваненко**

У статті розглянуто проблеми кримінально-правового забезпечення охорони життя ембріона людини, проаналізовано здобутки попередніх науковців та враховуючи сучасні науково-технічні досягнення в галузі медичних наук, продовжено розробку раціональної концепції визначення початкового моменту кримінально-правової охорони життя людини.

Ключові слова: життя людини, початок життя людини, кримінально-правова охорона, людина, ембріон людини.

Кожна людина має невід'ємне право на життя. Одним з головних завдань кримінального права України є охорона особи, її життя і здоров'я.

Чимало авторів у своїх роботах торкалися питання визначення початкового моменту кримінально-правової охорони життя людини. Це призвело до появи великої кількості різних думок з даного приводу. Відсутність єдиного підходу до визначення поняття може сприяти неоднаковому застосуванню закону про кримінальну відповідальність у правозастосовчій діяльності, неправильній кваліфікації злочинів проти життя та здоров'я особи, неможливості відмежування вбивство від діяння, яке не містить ознаки злочину та незаконного проведення абортів. Це і зумовлює актуальність статті.

Проблему визначення початкового моменту кримінально-правової охорони життя людини у своїх роботах досліджували такі вчені, як: М. І. Авдеев, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. В. Бородін, В. О. Глушков, В. А. Голіченков, В. К. Гришук, П. С. Дагель, П. А. Дубовець, М. Д. Дурманов, А. А. Жижиленко, М. І. Загородніков, А. М. Красіков, В. М. Куц, М. І. Мельник, Г. О. Мендельсон, В. Д. Меньшагін, В. Д. Набоков, А. М. Орлеан, Л. А. Остапенко, І. В. Павленко, Т. А. Павленко, В. В. Панкратов, А. А. Піонтковський, О. М. Попов, С. Д. Порошук, І. П. Портнов, О. В. Привалов, С. В. Расторопов, О. В. Ростокінський, В. В. Сташис, , В. Я. Тацій, В. І. Ткаченко, Б. С. Утевський, П. А. Фейербах, К. О. Черевко, Р. Д. Шарапов, М. Д. Шаргородський та ін.

На сьогодні існують різні точки зору щодо початку відрахування життя людини, а саме:

- 1) з моменту зачаття (С. Д. Порошук, О. В. Онуфрієнко, В. А. Голіченков);
- 2) з моменту народження головного мозку (Р. Д. Шарапов, В. М. Трубников, Т. А. Павленко);
- 3) з початку самостійного дихання новонародженої дитини (М. Д. Шаргородський, М. С. Таганцев);
- 4) з моменту відокремлення плода від черева матері (А. М. Красіков);
- 5) з початку фізіологічних пологів (В. В. Сташис, М. І. Бажанов);
- 6) з моменту прорізування плода з утроби матері у процесі народження (А. А. Піонтковський, С. В. Бородін, В. Д. Набоков, О. Л. Старко) [1, с. 46-50].

Згідно з виробленою практикою в Україні кримінально-правова охорона життя людини розпочинається з початком фізіологічних пологів (момент першої потуги), чи початком штучних пологів (кесарів розтин).

Постійний розвиток науково-технічного прогресу стимулює переглянути існуючу доктринальну позицію. Все більше вчених схиляється до встановлення кримінально-правової охорони життя людини з 22-го тижня розвитку плоду. Але на даний час з'явилася нова концепція щодо початку кримінально-правової охорони життя людини.

Так, М. Локвуд встановив, що людська особистість формується на 14-й день розвитку, тобто після створення зиготи. Даний висновок виходить з того, що первинна смуга, яка є попередником центральної нервової системи, розвивається на 14-й день і саме приблизно на 14-й день відбувається імплантація в стінку матки. Варто зазначити, що до 60 % ембріонів при природному заплідненні не імплантується в тілі матері, а на ранніх стадіях розвитку ембріона

його індивідуальність є розмитою. До 7-10 дня розвитку можливі два явища: формування близнюків або мозаїцизм. Формування близнюків - здатність ембріона до поділу, внаслідок чого створюється декілька генетично ідентичних особин. У разі мозаїцизму два різних зародки зливаються в один, створюючи таким чином, організм із двома різними геномами [2].

Нещодавно вчені змогли підтримувати певний час життя ембріона людини поза утробою матері, саме тому у багатьох не викликає сумнівів, що ембріон людини, який було вигнано після 15-го дня його розвитку з організму жінки, буде цілком можливо виростити за допомогою відповідних сучасних медичних технологій. Зважаючи на це, не можна заперечувати, що людина, яка вже починає формуватися, має всі права на виживання та безпеку виживання як і доросла людська істота, незважаючи на особливості своєї форми (утробне існування).

Досягнення науково-технічного прогресу поряд із неоціненними позитивними надбаннями привносять і багато негативних змін. Однією із них є втручання у геном людини, в результаті чого постає загроза існуванню всього людства. Розпочавши кримінально-правову охорону життя людини з такого моменту, ми зможемо захистити людину, геном людини від втручань у нього з метою досліджень та з будь-якою іншою метою.

При цьому при використанні ембріона людини на стадії його розвитку до 14 днів, такого втручання не буде, адже це є ще не сформована людина. На цій стадії відбувається дослідження та знищення не ембріона (з точки зору деяких вчених-медиків), а лише згупчення певних клітин - бластоцист.

Хоча, на жаль, Європейський суд з прав людини визначив, що в ембріона немає «абсолютного права» на життя. Це означає, що захист права ембріона не може розглядатися окремо від життя вагітної жінки, в утробі якої він розвивається [3, с. 27].

Правовий статус ембріона в Україні визначається опосередковано. Ст. 18 Конвенції «Про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини» 1997 р. зазначає, що якщо національне законодавство дозволяє проводити дослідження на ембріонах *in vitro*, воно повинне забезпечити належний захист ембріона [4].

Таким чином, правовий статус людського ембріона фактично зводиться до статусу «внутрішньоутробного продукту зачаття», але не статусу людини.

Схема визнання початком життя початок фізіологічних пологів та появи на світ дитини сьогодні зазнає дедалі більшої критики. При цьому вчені аргументують свою позицію такими аксіомами:

1) існує відмінність генетичного матеріалу матері та ембріона (плода) людини, що обумовлює необхідність розглядати останнього не як частину тіла жінки, а як новостворену неповторну біологічну одиницю [5, с. 55; 4, с. 12-13];

2) внутрішньоутробний період існування людської істоти є передумовою її існування після народження, тобто невід'ємним етапом розвитку людини, тому він повинен захищатися правом так, як і життя людини після народження [4, с. 12];

3) людський ембріон володіє особливим онтологічним статусом - він є "потенційною людиною", що обумовлює ту особливу значимість, яка створює підстави для її захисту кримінально правовими засобами [6, с. 40];

4) здатність до автономного життя людини після народження є відносною, оскільки потрапляючи у цілком нове середовище, де значно нижча температура, існує гравітація, численні звукові, тактильні, зорові, вестибулярні та інші подразники, адаптація новонародженого до цих умов є складним процесом і, якщо вчасно не надати допомогу, дитина може загинути [7, с. 39].

З цього можна дійти висновку, що за ембріоном людини у віці його розвитку з 15-го дня запліднення необхідно визнати права на життя. Посягання на це з боку сторонніх осіб має розцінюватися як злочин проти життя людини.

Дотримуючись таких позицій народжена дитина з біологічної точки зору та ембріон людини у віці від 15-го дня розвитку прирівнюються у правовому статусі.

Висновки. Отже, правове забезпечення кримінально-правової охорони життя людини необхідно розпочинати з 15-го дня розвитку природного ембріона людини. Тобто з моменту початку формування людини як живого організму. До цього моменту бластоциста (згупчення

клітин до формування до формування центральної нервової системи - до 15-го дня з моменту утворення зиготи), не потребує кримінально-правової охорони, а відтак на цій стадії розвитку ембріона людини стає можливим його знищення.

Джерела та література:

1. Шевченко О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини : монографія / О. В. Шевченко; за заг. ред. О. М. Литвинова; Кримінолог. асоц. України. - Харків : НікаНова, 2012. - 215 с.
2. Lockwood M. Human identity and the primitive streak, *Hastings Cent Rep*, 25,45 (1995).
3. Гом'єн Донна. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Донна Гом'єн. – Львів: Кальварія, 1999. – 176 с.
4. Порошук С. Д., Онуфрієнко О. В. Право людини на життя як об'єкт нормативно правового регулювання: сучасний стан, проблеми в Україні // Вісник ЛІВС МВС України. – 1998. – № 2. – С. 3-18.
5. Беседкина Н. И. Права неродившегося ребенка // Государство и право. – 2006. – № 4. – С. 54-60.
6. Пунда О. Проблема цивільної правоздатності ембріона та плода людини // Життя і право. – 2004. – № 7. – С. 40-45.
7. Гырла Л. Соотношение понятий "плод" и "новорожденный" и его значение при квалификации детоубийств // Закон и жизнь. – 2004. – № 8. – С. 37-39.

Gayvanenko M. Problems of providing criminal law protection of the life of human embryo. *The article examined the problems of providing criminal law protection of the life human embryo, analyzed the achievements of previous scientists and continued the development of a rational concept for determining the initial moment of criminal law protection of human life, taking into account the current scientific and technical achievements in the field of medical sciences.*

Keywords: human life, beginning of human life, criminal law, human, human embryo.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА СПРАВЕДЛИВЕ СУДОЧИНСТВО

А. П. Гусак, Ю. А. Сітовський

Сучасний розвиток української держави в ліберально-демократичному і соціально-правовому напрямку вимагає відповідного концептуально-методологічного забезпечення. Для цього принципово важливим стає осмислення феномена права людини як фундаментального і смислового принципу демократичної правової держави. Саме галузь державної діяльності - правосуддя, яке реалізує суд, займає визначальне місце в системі реалізації правової держави.

Ключові слова: правосуддя, суд, судоустрій, законність, принципи правосуддя, гарантії правосуддя.

Правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду і вирішення цивільних, кримінальних та інших справ відповідно до процесуальної форми, встановленої державою. У системі правоохоронної діяльності та у змісті повноважень судової влади правосуддя займає визначальне місце.

У ході реалізації правосуддя відбувається прийняття рішень з кардинальних питань реалізації соціально-економічних, політичних і особистих прав і свобод громадян. Саме правосуддю належить вирішальна роль при визнанні особи винною у вчиненні злочину та призначенні їй покарання, а також при реабілітації тих, хто незаконно і необґрунтовано притягався до відповідальності.

Для українського правосуддя властиві такі ознаки: *правосуддя здійснюється винятково судами* [3]; правосуддя здійснюється у формі *цивільного, господарського, адміністративного, кримінального*, а також *конституційного* судочинства [2]; правосуддя здійснюється *на основі закону* та у точній відповідності з ним; правосуддя *здійснюється в особливому передбаченому законом процесуальному порядку*, у результаті здійснення правосуддя у конкретній справі суд застосовує *державний примус; загальнообов'язковість* актів правосуддя для всіх підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян, вони підлягають виконанню на всій території України.

Потрібно зауважити, що жодна галузь суспільного життя та жодна галузь державного управління не регламентується так детально законом, як здійснення правосуддя.

Принципи правосуддя детально регламентується також і в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» [2], відповідно до якого до основних *принципів* судочинства віднесено: законність; здійснення правосуддя тільки судом; самостійність судів; рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом; незалежність, недоторканість та незмінюваність суддів і підпорядкування їх тільки закону; забезпечення доведеності провини; змагальність сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; підтримка державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинувачуваному права на захист; забезпечення учасникам судового процесу права на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення; гласність судового процесу і його фіксація технічними засобами; наявність правової допомоги при вирішенні справ у суді; обов'язковість виконання рішень суду.

Недотримання основних принципів правосуддя і його процесуального порядку є підставою для порушення прав людини.

Ситуація із порушенням законності в діяльності судів і суддів, на наш погляд така: *суд став менше доступним* для громадян, внаслідок чого збільшилась хвиля скарг *на затяжний розгляд справ*. Незалежність судової влади від органів законодавчої і виконавчої влади, прокуратури, що позбавлені можливості якісно реагувати на порушення суддями елементарних вимог законності, може обернутися реальною *незалежністю суддів від закону, безкарним правовим свавіллям*.

Процесуальна форма, утворена процесуальним правом, є *запорукою законності і забезпечує захист прав і свобод учасників процесуальних правовідносин*. Процесуальна форма є ознакою зрілості і правової системи в цілому і рівня розвитку демократії в країні.

Захист прав потерпілих повинний бути важливим напрямком захисту прав людини.

Першого грудня 1994 року був прийнятий Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». Він відповідає міжнародним правовим нормам, зокрема вимогам Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання влади (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29.11.1985 року) [1]. Цей документ обумовив головні напрямки підтримки і сприяння жертвам злочинів і зловживань владою: впровадження міжнародних стандартів допуску потерпілих до системи правосуддя і державної підтримки; кримінально-правова реституція; компенсація потерпілим із державних фондів; надання необхідної матеріальної, медичної, психологічної і соціальної допомоги потерпілим за урядовими, добровільними, громадськими і місцевими каналами.

В Україні відшкодування шкоди, спричиненої громадянину, здійснюється внаслідок незаконного осуду, незаконної затримки і перебування під вартою, незаконного проведення в ході розгляду кримінальної справи обшуку, вилучення, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи й інших незаконних зловживань владою.

Самі судді психологічно не завжди готові сприймати принцип судового захисту прав громадян як пріоритетний у системі процесуальних цінностей.

Захист свободи особи визнається однією з головних функцій судової влади. У свою чергу, критерієм самостійності і незалежності судової влади є її здатність забезпечувати

фактичну безпеку особистої свободи громадян, реалізувати ефективний судовий захист прав і свобод від зазіхань різноманітного роду.

Формування громадянського суспільства і правової демократичної держави вимагає створення сильної, незалежної і доступної для населення судової влади.

Існуюча в країні система судів, судові процедури не завжди надають людині повною мірою використовувати надане їй Конституцією право на звернення до суду для відстоювання своїх прав ще і тому, що *багато громадян не знайомі з цими правами* і не проінформовані про порядок їх використання.

Певною *гарантією правосуддя є можливість перевірки законності й обґрунтованості вироків* вищими судовими інстанціями у процесі апеляційного чи касаційного розгляду справи або в порядку нагляду.

В ст. 363, 394 КПК України [4] існує ревізійний порядок перегляду судових рішень, тобто суд не пов'язаний доказами касаційної скарги, подання або протесту і перевіряє справу в повному обсязі відносно всіх засуджених, у тому числі і тих, які не подали скарг, й стосовно яких не подано касаційна скарга або протест прокурора.

Проте рішення, що приймається касаційною або наглядовою інстанцією у відповідності зі статтями 365, 394 КПК [4], не може погіршити положення тих осіб, відносно яких не були подані скарги потерпілих, подання або протест прокурора.

Значені норми є на практиці додатковими гарантіями правосуддя, вони достатньо демократичні. Використовуючи ці положення закону, суди мають можливість при перегляді справ приймати рішення на користь засуджених, виходячи з букви закону, навіть при відсутності їх скарг. І такі випадки в судовій практиці не поодинокі.

Не варто залишати без уваги і ту обставу, що можливості судів не безкінечні. *Правильна організація судового захисту потребує чіткого нормативного визначення критеріїв порушень прав і свобод, що підлягають саме судовому захисту*, встановлення хоча б приблизного переліку їх ознак. Звідси випливає потреба у *визначенні типології правопорушень*, що являють собою предмет судового розгляду і впливу в цій сфері судової діяльності, а також причин їх вчинення.

Джерела та література:

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/declarat/power.htm>.
2. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» № 2453-VI від 07 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України.- 1996.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Gusak A., Sitovskiy Y. Human rights for fair judiciary. *Modern development of the Ukrainian state in liberally democratic and socially legal direction requires the proper conceptual methodological provision. For this purpose the comprehension of the phenomena of law as fundamental and semantic principle of the democratic legal state is becoming more and more important. It is the branch of government activity – judiciary that is fulfilled by the courts occupies the determining place in the system of realization of the legal state.*

Keywords: *judiciary, court, court system, legality, principles of the judiciary, guarantees of justice.*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

Т. П. Гусак, О. П. Гусак

В статті розглядається проблема неналежного забезпечення судами конституційних прав громадян, пов'язана з надмірною завантаженістю касаційних інстанцій, що призвела до порушення строків розгляду судових спорів. Акцентується увага на питанні щодо невідповідності нормативно визначеній штатній чисельності суддів та працівників апаратів, яка розрахована на основі норм їх завантаженості. В підтвердження цього наводиться порівняльна статистика опрацьованої вхідної кореспонденції у кримінальній та цивільній палатах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі ВССУ). Розглядається питання щодо зайняття посад суддів особами, які призначаються вперше, а також проблему наповненості резерву суддів цієї категорії.

Ключові слова: конституційні права громадян; захист прав та інтересів громадян у суді; строки розгляду судових рішень; особа, вперше призначена на посаду судді.

У Конституції України законодавець проголосив нашу державу як демократичну, соціальну, правову, й створив підґрунтя для забезпечення цих принципів через правовий механізм захисту прав та інтересів кожного. Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права та свободи людини й громадянина є безпосередньо діючими. Цією ж статтею встановлено, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Таким чином, кожному гарантується захист своїх прав та інтересів у суді, однак, у зв'язку із не надто прогресивним стартом судової реформи у 2016 році, цей порядок не забезпечується державою в цілому.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють суди. Сьогодні потребує вдосконалення механізму формування суддівського корпусу, тому що існуюча штатна чисельність судів загальної юрисдикції не відповідає нормативно визначеній штатній чисельності суддів, що розрахована на основі норм навантаження суддів і працівників апаратів судів.

Згідно з абзацом другим ст. 125 Конституції України та частини першої ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі Закон) Верховний Суд є найвищим судом в системі судоустрою України. Крім цього, повноваження Верховного Суду, зазначені у частині другій ст. 36 Закону, визначають його як ланку судової системи, яка повинна бути останньою у національному захисті своїх прав та інтересів громадянами; узагальнювати судову практику та доводити її до судів нижчих інстанцій; аналізувати проекти законодавчих актів для внесення їх на розгляд Верховній Раді України; звертатися до Конституційного Суду України щодо конституційності законів тощо. Таким чином, до функцій суду касаційної інстанції входить не лише здійснення правосуддя, а й активна участь у державотворчих процесах [2].

У зв'язку із прийняттям 02 червня 2016 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Вищою кваліфікаційною комісією суддів України оголошений конкурс на зайняття посад суддів новоутвореного Верховного Суду [1]. Невідворотна ліквідація Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів призвела до того, що упродовж 2016-2017 років судді та працівники апаратів цих судів почали звільнятися, хоча кількість скарг не зменшилась. Саме тому, завантаженість касаційних інстанцій призвела до неналежного забезпечення судами прав громадян, пов'язаного із порушенням строків розгляду справ.

Для підтвердження загальної тенденції навантаження суддівського корпусу України, що, в свою чергу, призвело до несвочасності розгляду суддями справ, наведемо статистичну інформацію щодо діяльності ВССУ у 2016 році.

Таблиця 1

Кількість опрацьованої вхідної кореспонденції кримінальної та цивільної юрисдикції

Судові палати ВССУ	Кількість справ	
	2015 р.	2016 р.
У кримінальних справах	39903	35302
У цивільних справах	119389	129094

Так, відділом опрацювання вхідної кореспонденції цивільної юрисдикції ВССУ за 2016 рік опрацьовано 129 094 вхідних документів, тоді як за 2015 рік – 119 389 вхідних документів (на 7,6% більше) та створено 42 372 нових проваджень.

Відділом опрацювання вхідної кореспонденції кримінальної юрисдикції ВССУ за 2016 рік опрацьовано 35 302 вхідних документів, тоді як за 2015 рік – 35 302 вхідних документів (на 11,6% більше) та створено у 2016 році 34 550 нових проваджень порівняно із 39 156 у 2015 році (на 11,8% менше).

Разом із тим, ще одним об'єктивним чинником, яким вплинув на нездатність державою забезпечити громадянам дотримання розумних строків розгляду справ є кадрова нестача суддів, які призначаються вперше. Після Революції Гідності у зв'язку зі звільненням посад судді особами, які не пройшли люстрацію або ж звільнились (були звільнені) на інших підставах, постала нагальна потреба зайняття цих посад. Так, після цих подій востаннє президентом призначено на посаду судді вперше близько 200 осіб лише у вересні 2016 року.

Незважаючи на добір суддів ВККС та наповнення резерву, ці особи не були призначені і станом на березень 2017 року закінчився їх строк перебування у резерві. Так, потреба судової системи для заміщення вакантних суддівських посад, яка проводиться в рамках Закону України «Про відновлення довіри до судової влади», є актуальною.

Проте, ще напруженішою, ніж із суддями, складається ситуація з працівниками апаратів судів. Розрахунок нормативної чисельності цієї категорії працівників свідчить, що для нормального забезпечення діяльності судів їх штат повинен бути збільшеним в цілому по Україні.

Таким чином, кількість матеріалів для опрацювання у ВССУ збільшуються як і в інших судах, тому виникають додаткові труднощі з кадровим забезпеченням суддівського корпусу та апаратів судів.

09 листопада 2017 року створений Верховний Суд як юридична особа, а 11 листопада цього ж року Президент України за поданням Вищої ради правосуддя своїм указом призначив на посади суддів Верховного Суду 113 осіб [3]. Проведення судової реформи призведе до кадрового впорядкування системи судоустрою, що, в свою чергу, дасть змогу громадянам отримати належну їм можливість на захист їх прав та інтересів у суді, гарантовану конституцією.

Джерела та література:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
3. Указ Президента України №357/2017 «Про призначення суддів Верховного Суду» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3572017-22958>.

Gusak T., Gusak O. The constitutional providing of rights and interests of a man and a citizen in an appeal/cassation order. *The article deals with the problem of independent providing of constitutional rights and interests by the appeal courts that is caused by work-load of cassation courts that resulted in violation of terms of consideration of judicial disputes. Attention is accented on a question in relation to disparity the normatively certain regular quantity of judges and workers of vehicles which is expected on the basis of norms of their work load. The comparative statistics of the entrance correspondence worked out in the civil and criminal chambers of the Higher specialized court of Ukraine is presented in the given article. A special attention is paid to the problem of gap fillingness of reserve of judges.*

Keywords: *constitutional rights and interests, appeal courts, cassation courts, citizens, violation of terms, judicial disputes, work load, civil and criminal chambers, quantity of judges, legal decisions, reserve of judges, higher specialized court.*

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ДОМЕННІ ІМЕНА

А. М. Демчук

Тези доповіді присвячені новим тенденціям розвитку свободи слова та іт-права в рамках Universal Declaration of Human Rights. Нові виклики потребують нових поглядів та нових способів захисту.

Ключові слова: *доменне ім'я, свобода вираження, інтернет, Рада Європи, Декларація.*

Доменні імена – це ідентифікаційні послідовності, які полегшують роботу в Інтернеті людям, які не в змозі запам'ятати, наприклад, 193.164.229.51 – адресу Інтернет-протоколу (IP-адресу), але легко можуть згадати <http://hub.coe.int>, якщо вони бажають відвідати сайт Ради Європи. У цій адресі зазначено «.int» – домен верхнього рівня (TLD), найвищий рівень ідентифікаторів у системі доменних імен Інтернету (DNS); «hub» і «coe» – це відповідно доменне та субдоменне (під-доменне) ім'я. Серед доменів верхнього рівня ми надалі можемо розрізнати коди країн доменів верхнього рівня (ccTLD), такі як «.at» для Австрії та «.de» для Німеччини, та родові домени верхнього рівня (gTLD) такі як «.com», «.biz» і «.edu».

Грунтовний аналіз цього питання проведений у роботі Вольфганга Бенедєка та Маттіаса Кеттемана «Свобода вираження поглядів та Інтернет»[13] результати якої представлені тезово щодо одного з інститутів іт-права.

Як було визнано Радою Європи, вибір доменного імені або послідовності імен може бути використано «для ідентифікації та опису розміщеного на їхніх сайтах контенту, для розповсюдження певної точки зору чи створення просторів для спілкування, взаємодії, зібрань та об'єднань для різноманітних соціальних груп та громад». [5]

У 2011 році Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Декларацію про захист свободи вираження поглядів та інформації, свободи зібрань та об'єднань на основі доменних імен та послідовності імен в Інтернеті.[5] Використовуючи доволі обережні формулювання, Декларація підтверджує, що:

«Вирази, які містяться в назвах Інтернет-сайтів, а саме в доменних іменах та послідовностях імен, не повинні апіорі бути виведеними зі сфери застосування правових стандартів щодо свободи вираження поглядів та права на отримання й поширення інформації і тому повинні користуватися перевагами презумпції на власну користь»[5].

Як буде показано нижче, чітка практика Суду щодо свободи вираження поглядів, її обмеження, а також торгових марок може бути розтлумачена таким чином, щоб забезпечити захист доменних імен, визнаючи як їхню адресну, так і зображальну функції. На кшталт того, як свобода вираження поглядів поширюється на назви компаній у рамках звичайних обмежень, описаних у третьому розділі, відповідний захист поширюється також на доменні імена.

Рада Європи розкритикувала заборону певних слів чи символів у доменних іменах і в послідовностях імен, особливо з огляду на те, які негативні наслідки ці заборони можуть мати у транскордонному контексті[5].

Виклики свободі вираження поглядів містяться у спробах держав регулювати і доменні імена, і домени верхнього рівня. Управління доменами верхнього рівня

історично належало до сфери відання Інтернет-корпорації з присвоєння імен та номерів, але нещодавно започатковані лібералізація та інтернаціоналізація доменних імен та доменів верхнього рівня викликають занепокоєння з точки зору публічної політики та захисту прав людини. Рада Європи зауважила, що в процесі лібералізації доменів верхнього рівня – представлення нових доменів верхнього рівня на зразок «.nike» чи «.berlin» – свобода вираження поглядів є важливим чинником процесу розвитку[5].

У контексті взятого на себе Радою Європи зобов'язання «підтримувати...визнання державами-членами потреби застосування гарантій захисту фундаментальних прав до управління доменними іменами»[5] такі стандарти, розроблені на основі рішень Європейського суду з прав людини у сфері свободи вираження поглядів, можуть бути застосовані як до доменних імен, так і до вже існуючих та нових послідовностей родових доменів верхнього рівня[3].

Доменні імена та нові gTLD-послідовності не можуть нехтувати основними цінностями Конвенції та можуть бути обмежені відповідно до частини 2 статті 10 і, ймовірно, статті 11, якщо це обмеження переслідує правомірну мету та є пропорційним. Доменні імена та нові gTLD-послідовності, які сприяють розпалюванню расової ненависті, підтримують тероризм, жорстко критикують певні віросповідання, підбурюють до насильства, заперечують Голокост або закликають до встановлення тоталітарного режиму, є недопустимими. У зв'язку зі значною популярністю окремих родових доменів верхнього рівня останні можуть розглядатися як такі, що мають значний вплив на громадський порядок.

Суд швидше за все визнає за національними органами влади широкі межі розсуду при визначенні того, чи відповідає заборона конкретного родового домена верхнього рівня нагальним потребам суспільства. Межі розсуду можуть бути вужчими, якщо є зв'язок із медіа чи політичним дискурсом. Очевидно, Суд буде розглядати доменні імена та послідовності родових доменів верхнього рівня у контексті сайтів, оскільки це відповідає комплексному підходу до оцінки обмежень відповідно до статті 10. У справі «Швейцарський рух релігій проти Швейцарії»[8]. Суд оцінював контент сайту, вирішуючи питання про те, чи зняття постера з рекламою сайту було порушенням статті 10. Аналогічно доменне ім'я, послідовність та контент варто розглядати в комплексі.

Доменні імена і послідовності доменів верхнього рівня, спрямовані на продаж продукції, вважаються комерційними висловлюваннями, а ті, що переслідують інші цілі, наприклад, підтримку громадського обговорення на соціально значущу тему, не будуть вважатися такими[6]. Розрізнення Судом комерційних і некомерційних висловлювань є категоричним[6]. У справі «Х та Церква саєнтології проти Швеції»[12] нині вже не існуюча комісія запровадила розмежування між рекламою, спрямованою на сприяння поширенню віросповідання, та рекламою, спрямованою на продаж продукції. Відмінність між ними полягає у меті, що переслідується висловлюваннями. Якщо доменне ім'я і послідовність родових доменів верхнього рівня є комерційною за своєю природою, наприклад, www.BuyJohnsBread.now, вони будуть менш захищеними, ніж вираження політичних ідей чи згадування соціально значущих тем, наприклад, www.IsBreadGoodForYouOrShouldWeAllEatMore.Fruit? (Чи Хліб Корисний Для Вас Чи Варто Їсти Більше Фруктів. – Прим. авт.).

Якщо доменне ім'я чи послідовність родових доменів верхнього рівня вважається комерційним висловлюванням, тоді Суд (як видно з його попередньої практики щодо справ, не пов'язаних з Інтернетом) перевірятиме лише обґрунтованість та адекватність рішення національного суду[4], надаючи державам широкі межі розсуду. Як згадувалося раніше, межі розсуду можуть бути вужчими, коли доменне ім'я і послідовність родових доменів верхнього рівня є частиною загального обговорення питань, що становлять суспільний інтерес[7]. Наразі ще відсутня достатня судова практика, щоб упевнено сказати, як Суд вирішуватиме справи, в яких є елементи і комерційного, і некомерційного змісту. Тим не менше, як правило, коли

присутні обидва ці елементи, Суд оцінює, чи є досягнення комерційної мети первинним чи вторинним, а також чи можуть державні інтереси, які переслідують правомірну мету, вважатися важливішими за правомірний інтерес громадськості отримати інформацію[11].

Права третіх осіб, зокрема, право на торгіву марку, також є правомірними обмеженнями свободи вираження поглядів, якщо відсутні зловживання. Зазвичай законодавство у сфері торгових марок надає власникам торгових марок право запобігати використанню ідентичних знаків на ідентичних товарах чи право запобігати економічній шкоді, яка може бути завдана індивідуально позначуваній торговій марці[10]. Використання торгових марок підпадає під гарантії статті 10 та може бути обмежене для захисту авторських прав на торгові марки. Крім того, у справі «Компанія Anheuser-Busch Inc. проти Португалії»[1] Суд постановив, що торгова марка є інтелектуальною власністю, а тому є «власністю» у значенні статті 1 Першого протоколу.

У справі «Paeffgen GmbH проти Німеччини»[9] Суд дійшов висновку (на цей час це єдине рішення, яке безпосередньо стосується доменних імен), що нематеріальні товари перебувають під захистом Конвенції як «права власності», тому є «власністю» у розумінні статті 1 Першого протоколу. Відповідно заборона використання окремих доменних імен та послідовностей родових доменів верхнього рівня, які порушують національне законодавство про торгові марки, відображає загальний правомірний інтерес щодо дотримання ефективної системи захисту торгових марок.

Заборона реєстрації негативних виразів щодо окремих торгових марок у вигляді родових доменів верхнього рівня, таких як [www.\[Car name\]sucks.com](http://www.[Car name]sucks.com) ([www.\[назва марки машини\] відстій.com](http://www.[назва марки машини] відстій.com). – Прим. авт.) не порушує положення частини 2 статті 10, якщо таке втручання необхідне для запобігання виразам зневажливого характеру та якщо заявники мають інші шляхи для поширення ідеї, яку вони хочуть передати[1]. У зв'язку з великим вибором способів для комунікації в Інтернеті такі альтернативні шляхи для висловлення думок та ідей будуть завжди існувати. Однак погляди, які шокують, ображають чи викликають занепокоєння, можуть бути висловлені не лише проти ідей, віросповідань, історії в цілому та історичних концепцій зокрема, але й проти компаній, назв і торгових марок. Особливо у вік, коли окремі товари набули майже міфічного статусу і компанії часто перебирають у релігійну роль творців самоідентичності та самоствердження.

Джерела та література:

1. Anheuser-Busch Inc. v. Portugal (11 жовтня 2005), № 73049 / 01, §46.
2. Appleby v. United Kingdom (6 травня 2003), № 44306 / 98.
3. Benedek W., Gragl P., Kettemann M. C., Liddicoat J., van Eijk N. (жовтень 2012), «Comments relating to freedom of expression and freedom of association with regard to new generic top level domains», DG-I, 2012 / 4.
4. Casado Coca v. Spain (24 лютого 1994), № 15450 / 89.
5. Council of Europe, Committee of Ministers (21 вересня 2011), Declaration on the protection of freedom of expression and information and freedom of assembly and association with regard to Internet domain names and name strings ([www.wcd.coe.int / ViewDoc.jsp?id=1835805&Site=CM](http://www.wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835805&Site=CM)).
6. Hertig Randall M. (2006), «Commercial speech under the European Convention on Human Rights: subordinate or equal?», Human Rights Law Review, 6 (1), pp. 53-86.
7. Krone Verlag GmbH & Co KG v. Austria (11 грудня 2003), № 39069 / 97, № 3.
8. Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland (13 липня 2012), № 16354 / 06, §54-58, 68.
9. Paeffgen GmbH v. Germany (відмовлено у розгляді), № 25379 / 04, 21688 / 05, 21722 / 05, 21770 / 05.
10. Sakulin W. (2011), «Trademark protection and freedom of expression», Wolters Kluwer, pp. 1-2.
11. VgT Verein gegen Tierfabriken v. Switzerland (28 червня 2001), № 24699 / 94, §71.

12. *X and Church of Scientology v Sweden* (5 травня 1979), № 7805 / 77, рішення про прийнятність.

13. Бенедек В., Кеттеман М. «Свобода вираження поглядів та Інтернет» F-67075 Strasbourg Cedex. – 2013. – 208 с.

Demchuk A. Freedom of expression and domain names. *Abstracts are devoted to new trends in the development of freedom of speech and IT law in the Universal Declaration of Human Rights. New challenges require new insights and new ways of protection.*

Keywords: *domain name, freedom of expression, internet, Council of Europe, Declaration.*

ПОГЛЯДИ НА ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В XVII–XVIII ст.

О. С. Драницька

Вчення про права і свободи як природний стан людини розроблялися ще філософами стародавнього світу, але конституційно-правові теорії прав і свобод почали розвиватися з XVII–XVIII ст., тому й виникла необхідність узагальнення конституційно-правових концепцій.

Ключові слова: *політичні права, громадянські права, свободи, громадянин, конституційно-правова теорія.*

Концепція прав і свобод була розроблена у працях великих філософів Джона Локка (Велика Британія), Томаса Джефферсона і Томаса Пейна (США), Вольтера, Дені Дідро, Жака Руссо (Франція) та ін.

Джон Локк (1632–1704) у книзі "Два трактати про правління" (1690 р.) дійшов висновку, що вже у додержавному стані люди мали права і свободи. Це стан "повної свободи стосовно їхніх дій і стосовно розпорядження своїм майном і особистістю". Це стан "рівності, при якому вся влада і вся юрисдикція є взаємними, – ніхто не має більше іншого". У природному середовищі люди вільно розпоряджаються своїми свободою, майном і всі мають рівні права [1, с. 269–270]. Природний закон вчить людей: оскільки всі вони рівні та незалежні, не наносити збитків життю, здоров'ю, свободі, власності іншого, він вимагає миру і збереження всього людства. Природний стан, за Локком, – стан миру і доброзичливості. Важливе місце в локківському вченні про права людини посідає аналіз внутрішнього зв'язку між свободою і законом. Закон не тільки не знищує і не обмежує свободу, як вважали деякі філософи, а, навпаки, зберігає і розширює їх. Широко відоме висловлювання Локка: "...Там, де немає законів, там немає і свободи". Саме з позицій такого розуміння законності Локк сформулював принцип індивідуальної свободи, згідно з яким свобода людей, які перебувають під владою держави, полягає у тому, щоб мати встановлені нею постійні й загальні для всіх правила життя, а також мати можливість чинити за власним розсудом у всіх випадках, коли цього не заборонено законом, не бути залежним від волі іншої людини. Цей принцип лише словесно відрізняється від відомої нам формули: "Дозволено все, що не заборонено законом".

Концепція невід'ємності природних прав людини, розроблена Локком, була використана Томасом Джефферсоном. Він підготував проект Декларації незалежності США (1776 р.), взявши за основу локківську тріаду природних прав людини (життя, свобода, власність), але трохи в іншій редакції (життя, свобода, прагнення до щастя). Томас Джефферсон також вважав, що всі люди від природи рівні і наділені невід'ємними правами: на життя, свободу, прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав люди створюють уряди, доручаючи їм владу. Якщо уряд порушує приписи природного права, то народ має право на повстання, революцію, зміну такого уряду.

Особливо значущими, на думку Т. Джефферсона, є свобода слова і друку, без них не можна уявити існування демократичної держави. "Якщо можна було б обирати, –

напівжартома відзначав Джефферсон, – мати уряд без газет або газети без уряду, – я не замислюючись вибрав би друге" [2, с. 174].

Томас Пейн у книзі "Права людини" (1791–1792 рр.) всі права поділяв на природні та громадянські. Перші, на його думку, властиві людині від природи (свобода слова, друку, совісті, рівність, право домагатися благоденства, щастя та ін.), другі – це ті, які належать людині як члену суспільства (право власності, право на захист). Природні та громадянські права тісно пов'язані між собою. Т. Пейн був також автором концепції прав поколінь (колективних прав людей) [3, с. 115–116].

У центр своєї політичної теорії відомий французький письменник і філософ XVIII ст. Дені Дідро (1713–1784 рр.) теж поставив права і свободи людини. Він був переконаний, що громадяни будь-якої держави повинні мати рівні права і обов'язки. Цікаво, що ця теорія була обґрунтована мислителем на прикладі Росії, яку він відвідав на запрошення Катерини II і де перебував упродовж п'яти місяців. Висловлюючи критичні зауваження на відомий "Наказ" російської імператриці 1767 р., в якому та виклала основні принципи побудови держави, роль її інститутів, засади законотворчості та судочинства, він робить висновок, що Катерина II була деспотом, який природні права і свободи людини звів до нуля і до абсолюту підніс верховну владу [4, с. 262–263].

Головним у вченнях цих та інших філософів було обґрунтування вищого пріоритету свободи і необхідності її закріплення в конституційно-правовому порядку. У Декларації незалежності США 1776 р. зазначено: "Ми вважаємо очевидними такі істини: усі люди створені рівними, і усі вони наділені своїм творцем деякими невідчужуваними правами, до яких належать: життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав установлені серед людей уряди, які мають свою справедливу владу за згодою тих, ким управляють. Якщо ж ця форма правління стає смертельною для цієї мети, то народ має право змінити або знищити її і встановити новий уряд, базований на таких принципах і з такою організацією влади, які, на думку цього народу, найбільше можуть сприяти його безпеці і щастю" [5, с. 77].

Отже, можна зробити висновок, що аналіз поглядів на права і свободи людини і громадянина XVII–XVIII дозволяє виділити політичні і громадянські права, які знайшли своє вираження у Деклараціях (американській, англійській, французькій), а пізніше були конкретизовані у законодавстві більшості сучасних демократичних держав. Це, в першу чергу, ті права і свободи, які прийнято називати особистими (право на життя, свободу, безпеку, свободу слова, світогляд та віросповідання) та політичні (право вільно обирати й бути обраним, право кожного громадянина на участь у вирішенні державних справ та ін). Вони виражали так звану "негативну свободу" – зобов'язували державу утримуватися від втручання у сферу особистої свободи і створювати належні умови для участі громадян у політичному житті.

Джерела та література:

1. Графский В. Г. История политических и правовых учений / В. Г. Графский. — М. : Велби : Проспект, 2007. — 608 с.
2. Марченко М. Н. История политических и правовых учений : учеб. пособ. / М. Н. Марченко, И. Ф. Мачин. — М. : Велби : Проспект, 2007. — 480 с.
3. Орленко В. В. Історія вчень про державу і право / В. В. Орленко. — К. : Вид. Паливода, 2007. — 204 с.
4. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень : навч. посіб. / Є. М. Орач. — К. : Атика, 2005. — 560 с.
5. Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія / О. О. Шевченко. — К. : Вентурі, 1995. — 176 с.

Dranitska O. Views on the rights and freedoms of human and citizen in XVII–XVIII centuries. The doctrine of rights and freedoms as a natural state of human were evolved by the philosophers of ancient world, but constitutional law theories of rights and freedoms began to evolve from XVII-XVIII century and there was a need to generalizate of constitutional law concepts.

Keywords: political rights, civil rights, citizen, constitutional law theory.

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

З. В. Журавська

У статті здійснено аналіз нормативно-правових актів та стану лікувально-профілактичної діяльності, що здійснюється в установах виконання покарань України та спрямована на забезпечення права засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я.

Ключові слова: *право засуджених на охорону здоров'я; засуджений до позбавлення волі; установа виконання покарань.*

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. При цьому утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Аналогічні положення знайшли своє відображення й у ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК). Поряд з цим безпосередньо право засуджених на особисту безпеку та деякі елементи механізму його реалізації визначені в ст. 10 КВК, а певні правові гарантії – у Законах України «Про попереднє ув'язнення», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та в новому КПК, а також у підзаконних нормативно-правових актах Державної кримінально-виконавчої служби України.

Для забезпечення контролю за дотриманням прав людини та громадянина, додержання вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізації законних прав засуджених і осіб, узятих під варту, на охорону здоров'я в структурі Державної кримінально-виконавчої служби діє управління медичного забезпечення. Саме цей підрозділ зобов'язаний забезпечувати своєчасне та якісне надання засудженим медичної допомоги. Й у випадку звернення таких осіб слід невідкладно реалізовувати їхнє конституційне право. Засуджений має право на вільний вибір лікаря [1].

Відповідно до вимог частини 2 ст. 116 КВК України лікувально-профілактична і санітарно-протиепідемічна робота в місцях позбавлення волі організується і проводиться відповідно до законодавства про охорону здоров'я. Адміністрація колоній зобов'язана виконувати необхідні медичні вимоги, що забезпечують охорону здоров'я засуджених. Засуджені до позбавлення волі зобов'язані виконувати правила особистої і загальної гігієни, вимоги санітарії. Крім цього, засуджений, як зазначено в ч. 5 ст. 116 КВК, має право звертатися за консультацією і лікуванням до установ, що надають платні медичні послуги. Консультавання і лікування в таких випадках здійснюється в медичних частинах колоній за місцем відбування покарання під наглядом персоналу медичної частини.

Поряд з цим, деякі автори пропонують доповнити КВК ст. 116-1, передбачивши, зокрема, лікування засуджених до позбавлення волі за кордоном [2]. Разом з тим, при нині діючому законодавчо визначеному підході, включаючи й вимоги ч. 3 ст. 63 Конституції України про те, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, що визначені законом і встановлені вироком суду, необхідно визнати, що засуджені право на лікування за кордоном не мають. Додатковим аргументом з цього приводу виступають положення ст. 8 КВК «Основні права засуджених» та ст. 107 КВК «Права і обов'язки засуджених до позбавлення волі», а також ст. 5 КВК «Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань», які не передбачають цього права засуджених.

До такого самого висновку прийшли й інші науковці [3, с. 27]. Більш того вимога засуджених лікування за кордоном на їх переконання, є однією із форм ухилення їх від відбування покарання [4, с. 89] та протиправного тиску на адміністрацію виправних колоній з метою примусити персонал до прийняття неправомірних рішень [5, с. 476].

Отже, якщо керуватись вимогами ч. 1 ст. 24 Конституції України та ст. 5 КВК України, у яких закріплений принцип рівності громадян перед законом, то слід визнати, що всі

вищезазначені категорії засуджених в УВП теж матимуть право на лікування за кордоном. Поряд з цим, виникає запитання: яка із держав світу наслідиться взяти на себе обов'язок не тільки, і не стільки лікувати цих осіб, скільки забезпечити суспільну безпеку для оточуючих (медичного персоналу, інших хворих, охоронців, т.ін.)? Тим більше, що жодна держава на сьогодні не має такої практики і не відправляє своїх засуджених лікуватись за кордон [6, с. 148-149], а також ні один міжнародно-правовий акт з питань виконання покарань це не передбачає.

Разом з тим, як в Україні, так і за кордоном кримінальне покарання у виді позбавлення волі судами призначається як крайній засіб примусу до винних у вчиненні злочину осіб. При цьому, ізолюючи особу від суспільства та обмежуючи її у конституційних правах і свободах (ч. 3 ст. 63 Конституції України), держава діє ніби в умовах крайньої необхідності, а саме: з одного боку, завдає засудженому певних страждань у межах закону, а з іншого, стримує таким чином інших осіб від вчинення злочину – саме це і є одним із наслідків кримінальної відповідальності [7, с. 314].

Звичайно, що життя і здоров'я засудженого є найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), проте очевидним є й інший факт: не менш цінними є ці об'єкти й для пересічних громадян, а тому держава на правовому рівні вимушена створювати такі умови відбування покарання, які б забезпечували суспільну безпеку для всіх оточуючих, включаючи засуджених осіб [8, с. 109]. Саме тому, враховуючи усі цивілізовані надбання з питань виконання покарань, Україна при прийнятті КВК у 2003 р. включила у цей систематизований закон ті правообмеження для засуджених, у тому числі й щодо лікування під час виконання покарань, які не завдають для них непередбачених страждань та є стримуючим елементом їх подальшої злочинної діяльності. Іншого досі у зазначеній сфері суспільної діяльності жодна держава ще не придумала та не реалізувала на практиці.

Джерела та література:

1. Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, реєстр № 990/25767 від 20.08.2014 // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації законодавства про попереднє ув'язнення та забезпечення конституційних прав і свобод осіб, взятих під варту, осіб, засуджених до позбавлення волі, а також засуджених, які перебувають на лікуванні в закладах охорони здоров'я за межами установ виконання покарань: проект Закону України, реєстр № 2293 від 13.02.2013 // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1206.628.0>
3. Колб О. Г., Пришко І. А. Деякі аспекти правового статусу засуджених до позбавлення волі // Вісник прокуратури. – 2012. – № 7 (133). – С. 24-30.
4. Пришко І. А. Про деякі аспекти соціальної природи злочинної субкультури засуджених // Вісник прокуратури. – 2012. – № 7 (133). – С. 88-93.
5. Пирожков В. Ф. Кримінальна психологія. – М.: «Ось-89», 2013. – 704 с.
6. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: Монографія. – К.: Істина, 2005. – 264 с.
7. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т./ Відп. редактори: Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – 1231 с.
8. Колб О. Г., Колб І. О. Про деякі аспекти забезпечення в Україні права засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 1. – С. 106-111.

Zhuravska Z. For the Ensuring the Right to Health Care of Convicted Persons in the Penal Institutions. *The article is devoted to the analysis of legal acts and condition of medical activities in the penal institutions of Ukraine, which is aimed to ensure the rights of convicts to protect their health.*

Keywords: *the right to health care of convicts, convicted to imprisonment, penal institution.*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИВАТНИХ І ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Ю. О. Заїка

В статті розглядаються питання захисту прав і інтересів власника при примусовому припиненні права власності.

Ключові слова: права і свободи людини, право на власність, припинення права власності.

10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята представлена Комісією з прав людини Загальна декларація прав людини.

Вперше у спеціальному у документі були узагальнені і закріплені основні права і свободи людини. Серед іншого у ч. 1 ст. 17 Декларації було проголошено, що кожна людина має право володіти майном, як одноособово, так і разом з іншими, а у ч. 2 статті прямо передбачалося: «Ніхто не може бути позбавлений позбавлений свого майна». Цей міжнародний акт визнав одним із природних прав людини – право на власність.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р. передбачає, що кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті; забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави.

У ст. 1 Протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проголошується: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [1].

Водночас, у конституціях більшості країн континентальної Європи (ст. 44 Конституції Республіки Італії, статті 14, 15 Основного Закону Німеччини, ст. 17 Конституції Франції, статті 33, 45-47 Конституції Іспанії) передбачені підстави обмеження права власності а за певних умов і можливості примусового припинення права приватної власності на окреме майно із міркувань «суспільного блага», «державних потреб», «суспільної необхідності», «суспільної користі», «суспільної потреби» та ін.

І, як влучно зазначає Н. С. Кузнєцова, «готовність сприйняти прогресивні правові стандарти є цілком доречною у всіх галузях права» [2, с.139].

Сьогодні правові системи різних країн виявляють дедалі більшу схильність до уніфікації та зближення законодавства. Порівняльно-правовий аналіз основних законів найрозвинутіших європейських держав дозволяє з'ясувати найбільш оптимальне співвідношення публічних інтересів з приватними, виявити сучасні тенденції розвитку.

А оскільки Україна фактично має підтвердити прийняття європейських цінностей, інституцій та концептів, виникає необхідність встановлення сумісності концепції національної правової системи з Європейською, зокрема, у галузі приватного права [5 , с.9].

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (рішення ЄСПЛ у справах «Серков проти України» від 7 липня 2011 р. [6], East/West Alliance проти України від 23 січня 2014 р. [7] та інші) дозволяє зробити висновок, що суд вважає виправданим втручання держави у відносини приватної власності за умови законності, наявності «публічного» чи суспільного інтересу і відповідності ступеня втручання інтересу, який при цьому захищається. Так по останній справі у рішенні зазначено, що у справах про позбавлення майна державою відмінність між «законним» і «незаконним» позбавленням майна є надзвичайно суттєвою для оцінки вимог про відшкодування матеріальної шкоди що заявника було позбавлено державою його власності у незаконний та свавільний спосіб.

Обмеження державою права приватної власності зумовлено необхідністю вирішення колізії між інтересами приватними та публічними інтересами, з одного боку, та обранням адекватного способу захисту суспільних інтересів, з іншого.

Співвідношення публічних і приватних інтересів у законодавстві постійно змінюється і зумовлене як політичними, економічними факторами, так і суб'єктивними обставинами. Публічні інтереси можуть впливати на інтереси приватні, а приватні – на публічні. Прикладами таких змін є зміни у інституті позовної давності, ввідакації, як способу захисту прав власника, в інституті обов'язкових спадкоємців, коли законодавець переглянув коло таких осіб і розмір їх часток, тим самим обмеживши свободу заповіту і волевиявлення заповідача на призначення у заповіті своїх правонаступників [4, с.106-107].

Не можна не погодитися із твердженням, що останні революційні і кризові явища в Україні змусили законодавця внести чимало безсистемних змін до ЦК України, нерідко керуючись суб'єктивними і нічим не виправданими підставами, що може потягнути за собою загрозу втрати ним значення самостійного провідного кодифікованого акта цивільного законодавства [3, с.420].

Права на захист прав та інтересів – це не лише проблема матеріального права, а і цивільно-процесуального права, це – складна правова категорія. Норми, які регулюють способи й порядок захисту, мають забезпечити найоптимальніший і найефективніший захист суб'єктивних прав і інтересів громадян.

Головною проблемою, яка підлягає вирішенню при примусовому припиненні права власності, є формування такого механізму захисту законних прав і інтересів власника, який би дозволив належним чином захистити його конституційне право.

Для того, щоб людина мала можливість захистити свої майнові права і інтереси, законодавець повинен створити чіткий та дієвий механізм захисту.

Елементами такого механізму повинні стати:

- ретельна правова регламентація підстав та способів примусового припинення права власності;
- можливість власника у судовому порядку оспорювати законність підстав примусового вилучення майна;
- порядок проведення і критерії оцінки майна, яке примусово вилучається у власника;
- процедура виплати справедливого відшкодування за нього;
- своєчасність виплати власнику відшкодування;
- умови повернення власнику примусово вилученого майна, якщо відпала необхідність у ньому, та відновлення майнового стану особи.

Джерела та література:

1. Протокол до Конвенції про захист і основних свобод людини (1) Париж, 20.III.1952 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets009.htm>
2. Кузнецова Н. Проблеми гармонізації та уніфікації сучасного приватного права / Н.Кузнецова // Право України. – 2012. – № 1-2. – С. 139-152.
3. Романюк Я. М. Застосування цивільно-правових норм у цивільному судочинстві України (питання теорії і практики): монографія Я. М. Романюк. – К.: Ін Юре, 2016. – 536 с.
4. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) : монографія / Ю. О. Заїка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябокось; відп. ред. В. В. Луць. – К.: НДІПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. – 248 с.
5. Харитонов Є. О. Україна – Європа : проблеми адаптації у галузі приватного права : монографія / Є. О. Харитонов. – Одеса : Фенікс, 2017. – 358 с.
6. Рішення ЄСПЛ по справі «Serkov v. Ukraine» від 7 липня 2011 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105536>
7. Рішення ЄСПЛ по справі «East/West Alliance проти України» від 23 січня 2014 р [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_994

Zaika Y. The ratio of private and public interests as a guarantee of human rights and freedoms. *The article deals with issues of protection of the rights and interests of the owner in the forced termination of property rights.*

Keywords: *rights and freedoms, rights to property, termination of property rights.*

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

М. О. Іващенко, І. В. Павленко

Для кожної людини та громадянина важливе значення має забезпечення основних прав та свобод, але, на жаль, досить часто в Україні можна помітити значене ігнорування та порушення основних прав. Надзвичайно важливим є питання – яким чином уникнути порушення власних прав і свобод, і як не допустити порушень щодо прав і свобод інших осіб.

Ключові слова: *права людини, право на життя, свобода мирних зібрань, свобода думки і слова, право на охорону здоров'я, права дитини.*

За словами відомого давньокитайського філософа Конфуція: «Право і справедливість полягають у тому, щоб кожний мав і робив своє так, аби ніхто не мав чужого і не позбавлявся свого». На жаль, даний вислів не відповідає реаліям сьогодення. Проблема реалізації прав людини в Україні, яка включає як і втілення розпоряджень правових норм, так і їх порушення, наразі є дуже важливим питанням, яке турбує кожного свідомо мислячого українця.

Права людини – це невід'ємні права, які має кожна людина, незалежно від національності, статі, кольору шкіри, релігії, мови чи інших ознак. Всі люди у рівній мірі володіють правами людини без будь-якої дискримінації.

Сьогодні в Україні можна помітити значне ігнорування прав та свобод людини та громадянина. Досить проблематичною є реалізація ряду прав, передбачених Конституцією України, Загальною декларацією прав людини та Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод.

Варто навести декілька прикладів порушень прав людини в Україні протягом останніх двох років:

1. Порушення права на життя, захист якого передбачено ст. 27 Конституції України:

Як повідомляє Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, за період з січня по травень 2017 року зафіксовано понад 80 вбитих серед цивільного населення внаслідок війни на Сході України. На жаль, ці цифри продовжують зростати[6].

2. Порушення права на свободу мирних зібрань, захист якого гарантує ст. 39 Конституції України:

6 листопада 2016 року поліція жорстоко, з допомогою кийків, розігнала мітинг у центрі Києва, на якому зібралися противники мера міста Віталія Кличка, звинувачуючи його та інших представників влади у рейдерстві. Акція носила мирний характер[9].

3. Порушення права на свободу думки та слова, захист якого передбачено ст. 34 Конституції України:

Вбивство Павла Шеремета – українського, білоруського та російського журналіста, який працював в «Українській правді», де друкував власні інтерв'ю з політиками та бізнесменами України, на телеканалі «Тві», та на «Радио Вести», керуючи програмою «Шоу Павла Шеремета», на якій послідовно викривав корупційні схеми політиків та олігархів України. Загинув 20 липня 2016 року внаслідок вибуху автомобіля в Києві [7].

4. Порушення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, захист якого гарантує ст. 49 Конституції України:

Досить часто можна помітити дискримінацію внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що пов'язано з їхнім статусом. Наприклад, 6 і 21 січня 2016 року Управління Верховного комісара

ООН з прав людини взяло інтерв'ю в жінок-ВПО з Донецької області, яким було відмовлено в медичній допомозі в міській лікарні Запоріжжя та Дніпра на тій підставі, що в них немає свідоцтва про реєстрацію ВПО [5].

5. Порушення прав дитини, які охороняє Конституція України, Конвенція про права дитини та інші документи:

Дуже гострою проблемою є насильство над дітьми, що є комбінацією фізичної, сексуальної та емоційної образи. За статистикою, третина дітей в Україні спостерігають акти насильства в сім'ї, ще одна третина зазнає насилля в інтимних стосунках[8]. Також, як приклад, варто навести такі порушення прав дитини, як: насильство над дітьми у навчальних закладах, невиконання батьками обов'язків по сплаті аліментів, викрадення дітей одним з батьків, відсутність нормального стану дитячих лікарень та відділень, економічна експлуатація та багато інших. Той стан, який переживають діти є дуже несправедливим. Кожна дитина має право на повноцінне щасливе життя.

На жаль, в Україні можна простежити безліч інших порушень і для того, щоб забезпечити справжню реалізацію прав людини потрібно здійснити декілька конкретних заходів, таких як розвиток і вдосконалення законодавства, найвищим принципом якого має бути верховенство права, забезпечення мінімізації або відсутності прогалин в законодавстві, реформування та підвищення ролі системи судових органів, формування в маленьких українців та їх батьків розуміння прав дитини та засобів захисту цих прав (проводити цікаві пізнавальні лекції або створювати короткі ролики чи відео), високий рівень відповідальності посадових осіб за неефективне гарантування прав людини, розширення в невеликих містах і сільській місцевості мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Отже, можемо зробити висновок, що реальна проблема реалізації прав людини в Україні існує. Але, на нашу думку, навіть якщо зараз марно сподіватися на свідомість політиків та влади, ми маємо бути достатньо свідомими, щоб не посягати на права інших і захищати власні права самостійно, розраховуючи на своє бажання жити в справжній правовій Україні.

Джерела та література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-вр// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 28.11.2017)

2. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948 №995_015 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 28.11.2017)

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 №995_004// База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 28.11.2017)

4. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 №995_021 // База даних «Законодавство України / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 28.11.2017)

5. Доповідь щодо ситуації з правами людини 16 листопада 2015 року – 15 лютого 2016 року // Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 2016р., С.28. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARreport17th_UKR.pdf (дата звернення 28.11.2017)

6. Доповідь щодо ситуації з правами людини 16 травня – 15 серпня 2017 року // Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 2017 р., С.7. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UARreport19th_UKR.pdf (дата звернення 28.11.2017)

7. Косинська А., Ткачук Я. Загиблі українські журналісти: моторошний список: опубліковано 20.07.2016 //24 канал. URL: https://24tv.ua/zagibli_ukrayinski_zhurnalisti_motoroshniy_spisok_n707228 (дата звернення 28.11.2017)

8. Лабунь А. В., Заброта Д. Г. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник – Київ, 2012 – С.14. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine/93319?download=true> (дата звернення 28.11.2017)

9. Поліція жорстко розіграла мітинг проти мера Києва//Голос Правди: опубліковано 07.11.2016 р. URL: <https://golospravdy.com/policiya-zhorstoko-rozignala-miting-proti-mera-kiyeva/> (дата звернення 28.11.2017)

Ivashchenko M., Pavlenko I. The problem of human rights' realization in Ukraine. *It is important to ensure the rights and freedoms for each person and citizen. Unfortunately, the ignorance and violation of fundamental rights can be often noticed. It is a very significant question how to protect people from the violations.*

Keywords: *human rights, life rights, freedom of peaceful assembly, freedom of speech, health care and children's rights.*

СУСПІЛЬНА НЕОБХІДНІСТЬ ЯК ПІДСТАВА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Н. В. Ільків

Стаття присвячена встановленню адміністративними судами наявності суспільної необхідності, визначеної за законодавчими правилами, як підстави обмеження права приватної власності на земельну ділянку, інші об'єкти нерухомого майна, що на ній розміщені.

Ключові слова: *примусове відчуження земельної ділянки; мотиви суспільної необхідності.*

На конституційному рівні допускається можливість примусового відчуження будь-якого майна, яка належить особі на праві приватної власності, у встановлених законом окремих виняткових випадках. Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» (далі – Закон про відчуження) [1] закріплено, що у разі неотримання згоди власника земельної ділянки на її викуп для суспільних потреб, земельна ділянка може бути примусово відчужена у державну чи комунальну власність з мотивів суспільної необхідності за рішенням суду.

При здійсненні провадження у справах за адміністративними позовами про примусове відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, з мотивів суспільної необхідності адміністративні суди для вирішення справи й прийняття об'єктивного та неупередженого рішення першочергово здійснюють дослідження підстави для примусового відчуження. Вичерпний перелік таких підстав визначений у ст. 15 Закону про відчуження. Тобто важливим питанням, яке підлягає до з'ясування, – це наявність суспільної необхідності, визначеної за правилами Закону про відчуження. На цьому елементі та необхідності його чіткого дотримання акцентує увагу у категоричній формі ряд нормативних приписів Закону про відчуження. Встановлення суспільної необхідності є важливим як на етапі прийняття рішення про відчуження земельної ділянки, так і при подальшому її використанні. Зокрема, ч. 5 ст. 4 Закону визначає, що викуплена або примусово відчужена земельна ділянка не може бути передана в користування або у власність фізичній чи юридичній особі для цілей, не пов'язаних із забезпеченням суспільних потреб або суспільної необхідності, визначених у рішенні органу державної влади чи органу місцевого самоврядування про відчуження зазначеної земельної ділянки; ч. 3 ст. 18 закріплює, що використання та розпорядження земельною ділянкою, іншими об'єктами нерухомого майна, що на ній розміщені, викупленими для суспільних потреб або примусово відчуженими з мотивів суспільної необхідності, здійснюються в порядку, встановленому

законом, для забезпечення суспільних потреб, що стали підставою для викупу таких об'єктів. Таким чином, цільове призначення подальшого використання вилученої земельної ділянки чи іншого нерухомого майна є однією з найістотніших складових подальшого правового режиму відчуженої власності. Його ж дотримання без попередньої конкретної вказівки в акті правозастосування буде істотно утрудненим та не матиме в подальшому правової основи.

У судовій практиці зустрічаються випадки неналежності віднесення позивачами певної потреби до суспільно необхідної. Так, постановою Львівського адміністративного апеляційного суду від 10.10.2017 (справа № 876/7/17-а) [2] у задоволенні позову Львівської міської ради було відмовлено, оскільки «будівництво стадіону» не охоплюється виключним переліком «суспільної необхідності», вміщеним у ч. 1 ст. 15 Закону про відчуження.

Відзначаючи цільовий характер забезпечення конкретної суспільної необхідності використання земельних ділянок та інших об'єктів нерухомого майна, що на них розташовані, слід зауважити що на законодавчому рівні регламентовано можливість строкового характеру примусового відчуження в залежності від існування такої цільової необхідності. Так, у разі ж, якщо потреба у використанні земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, викуплених для суспільних потреб чи примусово відчужених з мотивів суспільної необхідності, відпала, орган, який прийняв рішення про викуп цих об'єктів, протягом місяця з дня, коли йому стало відомо чи повинно було стати відомо про це, приймає відповідне рішення, будучи зобов'язаним розпочати процедуру повернення відчужених об'єктів попередньому власнику. Це ще раз підкреслює значення чіткого визначення тієї суспільної необхідності, що є підставою для задоволення позову у відповідній судовій постанові.

У судовій практиці мали місце випадки відмови у задоволенні адміністративного позову у зв'язку з тим, що відпала суспільна необхідність (для прикладу, постанова Львівського апеляційного адміністративного суду у справі № 2а-2/12/9104» [3] та ухвала ВАС України у справі № А/9991/152/12. [4]).

Якщо такий виклад й відповідає здоровій логіці та принципу відчуження об'єктів права приватної власності з мотивів суспільної необхідності, зокрема, «викуплена або примусово відчужена земельна ділянка не може бути передана в користування або у власність фізичній чи юридичній особі для цілей, не пов'язаних із забезпеченням суспільних потреб або суспільної необхідності, визначених у рішенні органу державної влади чи органу місцевого самоврядування про відчуження зазначеної земельної ділянки» (ч. 5 ст. 4 Закону про відчуження), який стосується уже відчужених земельних ділянок, жодного іншого законодавчого регулювання це питання немає. Не у всіх випадках суд володіє суспільною ситуацією для прийняття рішення. Тож у Законі повинен бути чітко прописаний механізм прийняття відповідного рішення (подібного тому, що у ч. 1 ст. 19) тим органом, який прийняв рішення про викуп, і який нестиме відповідальність за свої рішення ще на етапі судового розгляду.

Безперечно, що відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності неминуче посягає на приватні інтереси власника, й позбавляє його можливості вільно та безперешкодно використовувати своє майно, відповідно, держава повинна закріпити такі гарантії, які б унеможливили застосування цих заходів таким чином, щоб останні стали предметом зловживань для перерозподілу власності.

Джерела та література:

1. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 р. // ВВРУ. – 2010. - № 1. – Ст. 2.
2. Постанова Львівського адміністративного апеляційного суду від 10.10.2017 у справі № 876/7/17-а // Єдиний державний реєстр судових рішень // Електронний ресурс // Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67847976>
3. Постанова Львівського апеляційного адміністративного суду від 30.07.2012 у справі № 2а-2/12/9104 // Єдиний державний реєстр судових рішень // Електронний ресурс // Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25470535>

4. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 16.06.2016 у справі № А/9991/152/12 // Єдиний державний реєстр судових рішень // Електронний ресурс // Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58405868>

IIkiv N. Social necessity is founding of limitation of right of private ownership.

The article is sanctified to establishment of presence of social necessity certain on legislative rules administrative courts, as basing of limitation of right of private ownership of land plots, other objects of the real estate, that on her placed.

Keywords: forced alienation of land plot; reasons of social necessity.

СУДОВІ ПСИХОЛОГО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧІ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

Н. В. Карпінська

Стаття присвячена характеристиці основних завдань судової психолого-мистецтвознавчої експертизи. Автором обгрунтовано висновок про те, що визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі є головним класифікаційним завданням комплексних судових психолого-мистецтвознавчих експертиз.

Ключові слова: *судова комплексна психолого-мистецтвознавча експертиза, експерти, матеріали еротичного та порнографічного змісту.*

Розширення інформаційного обміну із зарубіжними країнами, поява супутникового телебачення, всесвітньої комп'ютерної мережі «Інтернет», комп'ютерних систем обробки та поширення інформації супроводжують не тільки процеси збільшення культурно-комунікативних можливостей людини, а й процеси упровадження соціально негативних явищ, серед яких й феномен порнографії [1, с. 223-232].

На сучасному етапі кримінальна відповідальність за виготовлення та розповсюдження порнографічних матеріалів та предметів передбачена законодавством практично усіх держав світу, що свідчить про усвідомленість світовим суспільством значимості об'єкта посягання даного виду злочинної діяльності для людства в цілому [2, с. 12-15]. В Україні на законодавчому рівні, питання розповсюдження порнографії врегульовані Законами України "Про захист суспільної моралі", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про телебачення і радіомовлення", "Про видавничу справу", "Про культуру", які містять положення про заборону розповсюдження продукції порнографічного характеру. Також, статтею 301 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність та заборону ввезення, розповсюдження, виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення предметів порнографічного характеру з метою збуту, а також примушування до участі в їх створення.

Аналіз судової практики розслідування злочинів пов'язаних із ввезенням, розповсюдженням, виготовленням, зберіганням, перевезенням та збутом предметів порнографічного характеру, а, також, основних запитань для судової експертизи цієї групи злочинів (чи має даний предмет художню, наукову, історичну або культурну цінність; який основний зміст і смислове навантаження твору; які художні засоби використані для передачі змісту твору; яке походження, сенс, спрямованість символів та знаків використаних у творі; чи має твір особливе значення для певної соціальної або етнічної групи, пов'язане з особливостями культури, історії, релігії; чи відповідає або суперечить зміст даного твору сучасним загальновизнаним нормам моралі і моральності; чи суперечить зміст даного твору нормам моралі і моральності певної соціальної або етнічної групи) дозволяє відзначити, що для вирішення зазначеного кола завдань є необхідною комплексна психолого-мистецтвознавча експертиза із залученням, крім мистецтвознавців психологів, соціальних

психологів, а в деяких випадках і інших фахівців, наприклад, в області сексології або релігієзнавства.

Судова мистецтвознавча експертиза проводиться комплексно із психологічної експертизою у випадках вирішення питання щодо адекватності сприйняття дійсності з боку неповнолітніх та малолітніх потерпілих, їхньої спроможності давати об'єктивні показання, рівня інтелектуального розвитку та впливу продукції порнографічного змісту на стан неповнолітньої особи. Таким чином, проведення комплексної судової психолого-мистецтвознавчої експертизи доцільне у тому випадку, коли треба встановити спрямованість і ступінь впливу твору мистецтва на свідомість або підсвідому сферу особи, соціальної групи чи населення загалом.

При проведенні комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи основним завданням експерта-мистецтвознавця при дослідженні матеріалів зображень, фільмів ймовірно порнографічного характеру, є встановлення художньої, історичної та культурної цінності об'єкта дослідження, спрямованості і ступеня впливу творів мистецтва на свідомість або несвідому сферу особистості або населення в цілому. В цьому контексті, І. С. Кон зазначав, що еротичне мистецтво зображує людину у всій повноті її почуттів, переживань, емоцій, досліджує світ людини, підпорядковується одвічним законам краси, це завжди засіб вільної творчості художника, що створює унікальні витвори мистецтва. Порнографія ж привертає увагу до окремих моментів сексуальності людини, зводячи її до статевого акту і техніці його проведення, та маючи на меті викликати або посилити сексуальне збудження [3].

Гора І. В. серед головних класифікаційних завдань мистецтвознавчої експертизи виділяє, перш за все, визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі. На думку вченої, виходячи з орієнтовного переліку питань, на розв'язання яких спрямовано проведення мистецтвознавчої експертизи, в багатьох випадках основним змістом дослідження та підґрунтям для висновку мають бути відповіді на такі питання: 1) чи належить досліджуваний твір до продукції, що має порнографічний характер; 2) чи належить інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях, до дитячої порнографії; 3) яким є ідейне спрямування твору, зокрема, чи містить наданий на дослідження твір пропаганду насильства або жорстокості [4, с. 461-474].

Стосовно діяльності судового експерта-психолога можна стверджувати, що при дослідженні інформації, ймовірно порнографічного характеру, як і будь-якого іншого, об'єктом є текст, як замкнута система ієрархічної змістовно-сислової структури елементів і продукт комунікативної діяльності людини (автора) [5, с. 10-15]. Саме в тексті зафіксована інформація, яка з одного боку має на меті здійснення певного впливу на її споживачів, а з іншого – відбиває особливості психічної діяльності самого автора. Виходячи з цього, предметом дослідження є зафіксовані і відображені в тексті фактичні дані про особливості функціонування психічної діяльності автора, що мають юридичне значення та правові наслідки [6, с. 18-24].

Основні завдання психологічної експертизи полягають у встановленні особливостей характеру змісту друкованих видань, кіно-, відео- матеріалів; визначенні цільової аудиторії; виявленні форм, методів, засобів поширення і рекламування матеріалів порнографічного змісту, а також прогнозування соціального ефекту розповсюдження та рекламування порноматеріалів .

Таким чином, основними завданнями експертів-мистецтвознавців при проведенні комплексної судової психолого-мистецтвознавчої експертизи відповідно, є з'ясування наявності чи відсутності основних ознак порнографії, однозначність зображуваного й відсутність у ньому метафоричних смислів, образних рішень чи інших ознак художньої мови; операторські рішення стосовно порнографічної фото- й кінопродукції, відсутність індивідуалізації діалогів діючих осіб, їх скудність чи повна відсутність та подібні для експерта мистецтвознавця. В свою чергу, експерт-психолог повинен розв'язувати питання щодо характеру й ступеня психологічного впливу на потенційного споживача досліджуваних матеріалів, наявність чи відсутність пропаганди насильства, жорстокості, нетрадиційних і викривлених форм сексуальних стосунків.

Джерела та література:

1. Паляничко Д. Г. Загальне поняття порнографії, її види та критерії визначення // Актуальні проблеми держави і права : зб. наукових праць. Вип. 50. – Одеса : Юридична літ-ра, 2009. – С. 225-232
2. Порнографія (матеріали з Вікіпедії). – Назва з екрана. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Кон И. С. Социологическая психология. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ww.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/konsp/
4. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. – К.: Юрінк.-інтер, 2015. – 504 с.
5. Бердников Д. В. Психологическое исследование экстремистского текста: теоретические аспекты // Теория и практика судебной экспертизы: науч.-практ. журн. 2014. – № 4 (36). – С. 10-15.
6. Бердников Д. В. Юридические и методологические основы комплексной судебной экспертизы порнографических материалов // Электронный журнал "Психология и право". – 2016. – Том 6. – № 1. – С. 18-24. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.psyandlaw.ru

Karpinska N. Judicial psychological and artistic expertise as a means of protection of social moral. *The article is devoted to the characterization of the main tasks of the judicial psychological and art critic examination. The author substantiates the guilty that the definition of product conformity with the requirements of the legislation on the protection of public morality is the main classification tasks of complex court psychological and art criticisms.*

Keywords: *judicial complex psychological and art examination expertise, experts, materials of erotic and pornographic content.*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ В УКРАЇНІ

А. С. Кисилюк, А. О. Копачевська

Через наявність проблем зі здоров'ям особи з обмеженими фізичними можливостями потребують впровадження з боку державних та громадських інституцій спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення їх повноцінної участі в житті соціуму на рівні з іншими громадянами. Національним законодавством встановлено відповідні гарантії для осіб цієї категорії, що стосуються усіх сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі охорони здоров'я, освіти, зайнятості, дозвілля, відпочинку, спорту тощо.

Ключові слова: *дитина-інвалід, соціальний захист, реабілітаційні послуги, державна соціальна допомога інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам.*

Інвалідність як соціальне явище притаманна кожній державі. На сьогодні дані показники серед жителів планети сягає понад мільярд осіб або 15 %. В Україні чисельність осіб з обмеженими фізичними можливостями становить 2 788 226 осіб або 6,1 % від загальної чисельності населення нашої держави. Ці дані красномовно свідчать про гостроту та поширеність цієї проблеми.

Формування та реалізація державної політики щодо осіб з інвалідністю здійснюється на основі ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Серед безліч завдань, що виконуються державою, одним з найважливіших є соціальний захист населення. За визначенням В. О. Москалюк, соціальний захист – це система економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюються державою для

підтримки незахищених верств населення – пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни, багатодітних сімей та інших малозабезпечених громадян [6]. Окремою групою суб'єктів соціального захисту є діти – інваліди у зв'язку з їх беззахисністю, важкістю соціальної адаптації в суспільстві.

Дитина-інвалід – це дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту [2].

Основними нормативними актами в Україні, якими регулюються питання соціального захисту дітей-інвалідів в частині забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації є Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про охорону дитинства», постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів» та «Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів» [2, 3, 4, 5].

Згідно з чинним законодавством діти-інваліди першочергово і безоплатно забезпечуються технічними та іншими засобами реабілітації.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» діяльність держави щодо інвалідів виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціально-побутових і соціально-психологічних умов для задоволення їх потреб у відновленні здоров'я, матеріальному забезпеченні, посиленій трудовій та громадській діяльності [2].

А також соціальний захист інвалідів з боку держави полягає у наданні грошової допомоги, засобів пересування, протезування, орієнтації і сприйняття інформації, пристосованого житла, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосуванні забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікацій і зв'язку до особливостей інвалідів.

Діти-інваліди забезпечуються технічними засобами реабілітації без права їх продажу, дарування і передачі протягом строку, на який надається такий засіб. Медичні показання до забезпечення дітей-інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації визначають лікувально-консультативні комісії (ЛКК) лікувально-профілактичних закладів з оформленням відповідного висновку. Технічні та інші засоби реабілітації, призначені для безоплатного забезпечення дітей-інвалідів за рахунок коштів державного бюджету, виготовляються, постачаються і ремонтуються підприємствами, які відповідають кваліфікаційним вимогам, встановленим Мінсоцполітики.

Послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізично-інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство – це і є реабілітаційні послуги.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», право на державну соціальну допомогу мають інваліди з дитинства і діти-інваліди віком до 18 років. Причина, група інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством України з одночасним роз'ясненням інвалідам з дитинства їх права на державну соціальну допомогу.

Проте група інвалідності дітям-інвалідам до 18 років не встановлюється. Вона встановлюється лише інвалідам з дитинства старше 18 років [1]. Грошова допомога виплачується у відповідності до статті 2 Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». Державна соціальна допомога призначається на дітей-інвалідів віком до 18 років у розмірі 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» встановлюється, що на дітей – інвалідів державна соціальна допомога

призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається у порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я України, але не більш як по місяць досягнення дитиною – інвалідом 18-річного віку. Надбавка на догляд за дитиною – інвалідом устанавлюється в такому розмірі: на дитину-інваліда віком до 6 років – 50 відсотків прожиткового мінімуму, на дитину-інваліда віком від 6 до 18 років – 50 відсотків прожиткового мінімуму. Ця надбавка призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють і фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом[1].

Проте є і позитивні моменти у правовому регулюванні допомоги такої категорії дітей. Обдаровані діти – інваліди мають право на безплатне навчання музичного, образотворчого, художньо-прикладного мистецтва у загальних навчальних закладах або спеціальних позашкільних навчальних закладах (ст. 21). За інших рівних умов переважне право на зарахування до вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладів мають інваліди. Під час навчання даній категорії громадян стипендія та призначена пенсія (державна соціальна допомога інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам) виплачуються в повному розмірі (ст. 22).

Інваліди та сім'ї, в яких є діти –інваліди, мають переважне право на поліпшення житлових умов в порядку, передбаченому чинним законодавством (ст. 29) [1].

Таким чином, протягом останніх років в Україні проводиться планомірна робота над покращенням умов життєдіяльності дітей – інвалідів. Водночас, для забезпечення максимальної ефективності та результативності державної політики щодо дітей – інвалідів необхідно зробити акцент на встановленні додаткових гарантій стосовно реалізації особам цієї категорії гарантованих законодавством прав

Джерела та література:

1. Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям - інвалідам» – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2109-14>

2. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

3. Закон України «Про охорону дитинства» - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів» - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1686-2006-%D0%BF>

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення, переліку таких засобів» - [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-%D0%BF>

6. Соціальний захист населення України: навч. посіб. / авт. кол.: І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. М. Коваль, О. Ф. Новіковата ін.; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : Вид-во НАДУ; Вид-во «Фенікс», 2010. – 212 с.

Kysyliuk A., Kopachevska A. Social protection of children with disabilities in Ukraine. *Due to the health problems, persons with disabilities require the adoption of special measures by government and public institutions aimed at ensuring their full participation in the life of society on level with other citizens .National legislation provides guarantees for persons in the category that relate to all spheres of society , including health ,education ,employment, leisure, recreation, sport etc.*

Keywords: *disabled child, social protection, rehabilitation services, state social assistance to disabled since childhood and children with disabilities.*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ТА ІНШОГО ВОЛОДІННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Р. Л. Кислюк

Робота присвячена дослідженню проблемних моментів реалізації права людини на недоторканність житла та іншого володіння в кримінальному процесі. Проаналізовано правову природу відповідного принципу здійснення кримінального провадження, а також такі юридичні категорії, як «житло», «інше володіння особи».

Ключові слова: *право людини на недоторканність житла та іншого володіння, принципи кримінального процесу, засада недоторканості житла та іншого володіння особи, кримінальне провадження.*

Майже в усі часи людської історії власність визнавалася священною і недоторканою. Ця ідея набула особливої актуальності в ХХІ столітті, коли більшість держав в своїх конституціях проголосили рівні права кожного громадянина на приватну власність в тому числі і на нерухомість, право на повагу до приватного життя особи. Визнаючи людину, її здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку як найвищу цінність, закон гарантував кожній особі право на недоторканність житла та іншого володіння з метою убезпечити її від протизаконного проникнення в приватне життя. Втім, трапляються обставини, коли існує гостра необхідність вторгнення в житло уповноваженими органами або особами. Насамперед це пов'язано із проведенням слідчих дій, а в деяких випадках – із необхідністю врятувати життя людей, майно чи затримати підозрюваних у вчиненні злочину. У такій ситуації важливо діяти відповідно до приписів закону, щоб мінімізувати наслідки вторгнення в житло та інше володіння особи.

Проблематиці реалізації принципу недоторканності житла та іншого володіння особи в кримінальному процесі були присвячені наукові роботи багатьох українських дослідників. На жаль, більшість вчених розглядали дану тему в контексті положень КПК України 1960 р. Тому метою цієї роботи є дослідження проблемних аспектів реалізації принципу недоторканності житла та іншого володіння особи в кримінальному процесі згідно із КПК 2012 р.

На думку О.Ю. Дидич принципи права відображають правові ідеї, теорії, підходи до праворозуміння, формуванню юридичної практики і правової культури [1, с. 354]. Саме принципи права визначають, якою буде правова система і наскільки відповідатиме потребам суспільства чинне законодавство.

Чинний КПК України значення терміна “засади кримінального провадження” не розкриває. Не досягнуто єдності в розумінні засад (принципів) кримінального процесу і в науці. Однак, ми підтримуємо думку М. М. Михеєнка, який вважав, що під принципами кримінального процесу слід розуміти домінуючі в державі політичні та правові ідеї, що стосуються завдань, способу формування і здійснення кримінального провадження, тобто це положення, що визначають головні, найважливіші моменти устрою і діяльності суб'єктів кримінального провадження [2, с. 29]. На нашу думку, значення принципів кримінального провадження обумовлене обов'язковістю їх дотримання, чим гарантовано додержання прав, законних інтересів особи.

Принцип недоторканності житла та іншого володіння закріплений в ст. 30 Конституції України, а також в ст. 13 КПК України. Як слушно відмічає П.Г. Назаренко, реалізація в кримінальному процесуальному законодавстві цього принципу є органічною передумовою забезпечення прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінальної процесуальної діяльності [3, с. 123]. Ми вважаємо, що сутність даного принципу полягає у повній забороні на самовільне вторгнення у житло чи інше володіння особи за винятком таких обставин, як : 1) наявність згоди власника; 2) на підставі ухвали слідчого судді чи суду, 3) у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням підозрюваних осіб. З цього випливає, що правова природа принципу

недоторканості житла та іншого володіння є складовою частиною особистої недоторканості особи і таємниці приватного життя, як наслідок, не має абсолютного характеру.

КПК України не розкриває змісту терміна «проникнення» в житло та інше володіння особи, однак це зроби́в Верховний Суд України у абз. 2 п. 22 постанови Пленуму Верховного суду України від 6 листопада 2009 року № 10. Так, Суд визначив, що під проникненням в житло, інше приміщення чи сховище треба розуміти незаконне вторгнення в них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх застосування; шляхом обману; із застосуванням підроблених документів або за допомогою інших засобів) [4]. Тут мова йде саме про незаконне вторгнення, тобто таке, що вчинене без дозволу власника (володільця) або без дійсної судової ухвали.

Відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК України житло – це будь-яке приміщення, яке знаходиться в постійному або тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, що підходить для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі або приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення, що знаходяться у володінні особи. Як слушно зауважує П.Г. Назаренко, в даній статті КПК України згадані далеко не всі об'єкти нерухомості, адже ними можуть бути будь-які будови, які за своїми технічними, функціональними, експлуатаційними, архітектурними, економічними властивостями належать до будівель [3, с. 123-124]. Ця обставина може спричинити різні наслідки, оскільки така нерухомість має різний цільове призначення та правовий статус. Слід згадати, що відповідно до практики ЄСПЛ поняття “житло” включає в себе, окрім іншого, офіс компанії, якою керує приватна особа, а також зареєстровану контору юридичної особи, філії та інші приміщення ділового підприємства [5].

Т. В. Лукашкіна вважає, що ст. 233 КПК містить загальні правила проникнення в житло на підставі ухвали слідчого судді або з дозволу особи-власника, що дає право на проведення в такому приміщенні слідчих дій [3, с. 124]. З іншого боку, Л. Д. Удалова зазначає, що незважаючи на наявність подібного дозволу, слідчий все одно зобов'язаний витратити час на оформлення документації та отримання дозволу слідчого судді, що в кінцевому підсумку призводить до затягування процесу. Така ситуація викликана колізією ч. 1 ст. 233 і ч. 2 ст. 234 КПК України, оскільки незрозуміло, чи потрібна ухвала на проведення обшуку у приміщенні, доступ до якого надав власник [3, с. 124].

Ми вважаємо, що наведений висновок некоректний, адже “базисні” норми Конституції та КПК щодо права особи на недоторканість житла, іншого володіння прямо передбачають, що ухвала слідчого судді, суду не потрібна, якщо володільць добровільно дав дозвіл на проникнення у своє житло, інше володіння. Щоправда, у нормах КПК не зазначено форми надання відповідного дозволу, що, як ми вважаємо, має бути виключно письмовою. Правовий припис ч. 2 ст. 234 КПК України про обов'язковість судової ухвали для проведення обшуку не може розглядатися відокремлено від згаданих норм конституційного та кримінального процесуального права. Тому логічно, що судовий дозвіл на обшук у житлі за наявності дозволу власника житла не потрібен.

Отже, є підстави для висновку, що юридична природа права особи на недоторканість її житла та іншого володіння не є абсолютною, оскільки законодавством допускається його обмеження у вказаних випадках.

На законодавчому рівні потребує вдосконалення та конкретизації норма, що стосується розуміння поняття «житло», а також необхідним вважається передбачити процедуру закріплення добровільної згоди власника на проникнення у житло, оскільки це буде гарантією того, що вилучені докази будуть відповідати ст.ст. 86-87 КПК України.

Джерела та література:

1. Дидич О. Ю. Система принципів кримінального процесу України: еволюція поглядів / О. Ю. Дидич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v69/one.pdf>
2. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П., Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Либідь, 1992. – 413 с.

3. Назаренко П. Г. Принцип недоторканості житла та іншого володіння особи: загальнотеоретичний аналіз / Г. П. Назаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.38/part_2/32.pdf

4. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного суду України від 6 листопада 2009 року №10: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>

5. Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства: постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. №2 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 4.

Kislyuk R. Problems of realization of the human right on the inviolability of the dwelling or other possession In criminal proceedings of Ukraine. *The work is devoted to the study of some problematic moments of realization of the human right on the inviolability of the dwelling or any other possession in the criminal proceedings. The author had analyzed the legal nature of this right and as well as such categories, as «dwelling», «other possession».*

Keywords: *human right on the inviolability of the dwelling or any other possession, principles of criminal proceedings, principle of inviolability of the dwelling or other possession, criminal proceedings.*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

А. О. Копачевська

В статті розглянуто особливості проведення допиту неповнолітніх осіб. Визначено тактичні прийоми підготовки та проведення допиту неповнолітніх з урахуванням вікових і психологічних особливостей даної категорії осіб.

Ключові слова: *неповнолітня особа, малолітня особа, допит, тактика.*

Неповнолітні особи є найбільш незахищеною категорією суб'єктів, які потребують особливої уваги та турботи з боку суспільства та держави в процесі реалізації ними своїх прав та свобод. У 1996 р. Україною ратифіковано Конвенцію ООН про права дитини (прийняту резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 20 листопада 1989 р.). Загальним принципом цього документу є те, що дитина в силу її фізичної і розумової незрілості потребує спеціального правового і соціального захисту. Наша держава зобов'язана вжити всіх необхідних правових та інших заходів щодо забезпечення їх прав. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання забезпечення прав та законних інтересів неповнолітніх, які стали учасниками кримінального провадження.

Допит, як важлива та найчастіше практикована слідча дія, є одним із засобів отримання доказової інформації. У результаті допиту здобувається і перевіряється значна частина відомостей про злочин, встановлюються мотиви та мета злочину, а також умови, за яких він відбувався та які сприяли його скоєнню.

У Кримінальному процесуальному кодексі України не надано чіткого визначення допиту, але показання трактуються як відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Основоположник криміналістики Ганс Грос ще багато років тому писав: «Свідок невілному слідчому або нічого не розповість, або розкаже несуттєве, або зовсім невірне, і той

же свідок дасть досить правдиві, точні і докладні свідчення тому слідчому, який зуміє заглянути в його душу, зрозуміти його і зуміти з ним зійтись» [4, с. 45-46].

У цілому допит неповнолітньої особи проводиться за правилами ст. 224 КПК України. У ст. 226 КПК України встановлено окремі особливості допиту неповнолітніх. Для їх застосування необхідно враховувати лише вік особи, яка допитується, на момент провадження слідчої дії. Положення цієї статті застосовуються при проведенні допиту неповнолітньої особи незалежно від її процесуального статусу (свідок, потерпілий, підозрюваний).

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

При проведенні слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря. Допит неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюються обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджаючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.

Отримати правдиву інформацію від дитини інколи буває доволі складно. Як зазначає з цього приводу М. В. Авраменко, робота з неповнолітніми завжди характеризувалася особливою складністю, адже через несформовану психіку діти не завжди розуміють усього, що з ними відбувається, а відтак слідчому важко розраховувати на їхні правдиві свідчення [1, с. 127].

П. Д. Біленчук також акцентує увагу на важливості тактичного супроводу допиту неповнолітнього свідка, зважаючи на особливості його психіки, що суттєво впливає на характер сприйняття, запам'ятовування та відтворення обставин кримінального провадження і потребує індивідуального підходу. Отже, обираючи тактичні прийоми допиту, слідчий повинен врахувати рівень розвитку, життєвого досвіду і знань дитини, вміння логічно мислити, її схильність до навіювання та фантазування [2, с. 333].

С. В. Матвеев запропонував наступну систему найбільш значущих і необхідних елементів підготовки до допиту неповнолітніх: 1) ретельне вивчення особою, яка провадить допит, матеріалів кримінального провадження; 2) вивчення слідчим особи допитуваного; 3) визначення місця допиту; 4) визначення кола осіб, в ньому беруть участь; 5) способи виклику на допит; 6) складання плану допиту [6, с. 33].

При вивченні особистості неповнолітнього в першу чергу слідчому потрібно з'ясувати, чи здатний неповнолітній дати достовірні свідчення з важливих для справи обставин. Для цього слідчі нерідко вдаються до спеціального експертно-психологічного дослідження. Вивчення особистості допитуваного є найважливішою тактичною вимогою підготовки до будь-якого допиту, оскільки від повноти та всебічності отриманих даних, а також встановлених особливостей психіки залежить успіх і результативність допиту. Особливе місце у вивченні особистості неповнолітнього займає визначення особливостей його темпераменту і характеру, що значно спрощує встановлення психологічного контакту з допитуваним, дозволяє правильніше розуміти особливості його поведінки, дає можливість варіювати потрібним чином тактичні прийоми допиту [7, с. 19].

Важливе місце в тактиці допиту займають організаційно-підготовчі заходи до його проведення. Так, на думку С. Ю. Якушина, підготовка до допиту повинна складатися з таких заходів: вивчення матеріалів кримінального провадження; підготовка спеціальних питань; вивчення особи допитуваного; складання плану допиту [9, с. 26]. Інші вчені (Р. С. Белкін, В. П. Лавров, І. М. Лузгін, Ю. Г. Корухов) вважають, що підготовка до допиту повинна вміщувати такі заходи: збирання вихідних даних, що стосуються предмета допиту; визначення кола осіб, які підлягають допиту; вивчення особи допитуваного; встановлення способу виклику на допит; підготовка місця допиту; визначення технічного забезпечення допиту; складання плану слідчої дії [5, с. 160].

Важливим питанням, що підлягає вирішенню при підготовці до допиту, є вибір місця допиту. У кожному конкретному випадку місце повинно визначатися характером вчиненого

злочину, психологічною атмосферою розслідування і зібраною інформацією про психологічний та емоційний стан особи, яку належить допитати [3, с. 228].

Тактика допиту будується з урахуванням загальних положень, що відносяться до процесу отримання свідчень. Однак це зовсім не означає, що при проведенні допиту неповнолітніх осіб слідчий повинен використовувати ті ж тактичні прийоми, що і при допиті дорослих. У кожному конкретному випадку загальні тактичні прийоми повинні істотно доповнюватися і конкретизуватися відповідно до вікових і психологічних особливостей даної категорії осіб. [8, с. 279].

Отже, підготовка і проведення допиту неповнолітніх осіб зумовлені віковими особливостями допитуваної особи. А це має велике значення для обрання прийомів встановлення психологічного контакту, вибору режиму проведення допиту, здійснення впливу на неповнолітнього, оцінки його свідчень.

Джерела та література:

1. Авраменко В. М. Особливості пред'явлення для ввізнання за участю неповнолітньої особи / В. М. Авраменко // Криміналістичний вісник. - 2010. - № 1 (13). - С. 127-130., с. 127.
2. Біленчук П. Д. Криміналістика: підручник / П. Д. Біленчук. - К.: Атіка, 2001. - 500 с., с. 333.
3. Васильев А. Н., Карнеева Л. М. Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. - М.: Юридическая литература. - 2009 г. - 342 с., с. 228.
4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. - Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. — М.: ЛексЭст, 2002. — 1088 с., с. 45-46.
5. Криминалистика / под ред. профессоров Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина. - М.: Высшая юридическая заочная школа МВД СССР, 1988. - Т. 2. - 454 с., с. 160.
6. Матвеев С. В. Получение информации от несовершеннолетних, ее оценка и использование в уголовно-процессуальном доказывании: Автореф. дис. канд. юрид. наук. / С. В. Матвеев. - М., 2003. 270 с., с. 33.
7. Попов А. Н. Особенности предварительного расследования по делам о преступлениях несовершеннолетних: автореф. дис. канд. юрид. наук / Попов А. Н. - Красноярск. - 2007 г. – 240 с., с. 19.
8. Шурухнов Н. Г. Криминалистика: учебное пособие / Н. Г. Шурухнов. - М.: Юристъ, 2006. - 639 с, с. 279.
9. Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: монография / С. Ю. Якушин. - Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1983. - 102 с., с.26.

Kopachevska A. Topical issues of interrogation tactics of minors. *The article deals with the peculiarities of interviewing minors. Defined tactical methods of training and conducting interrogation of juveniles taking into account age and psychological characteristics of this category of persons.*

Keywords: *minor, juvenile person, interrogation, tactics.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Л. В. Костюк, М. Ю. Щирба

Розглянуто особливості реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. В результаті аналізу джерел екологічного права виявлено, що змістове наповнення категорій «довкілля» та «навколишнє середовище» не має чіткого розмежування. Крім того, особливістю реалізації права на безпечне довкілля є відсутність чітких санкцій за його порушення в нормативно-правових актах. Проведено порівняння окремих норм Орхуської

конвенції та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», виявлено відмінності в поняттях «екологічної інформації» в зазначених законодавчих актах.

Ключові слова: права і свободи людини і громадянина, екологічне право, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, екологічна інформація

В загальному вигляді екологічні права визначені в ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до положень якої кожен громадянин України має право на безпечне для його життя і здоров'я навколишнє середовище [1]. Крім цього, стаття 50 Конституції України визначає, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [2]. Вказані права доповнені ст. 3, 13, 16 Основного Закону.

Однак, конституційне закріплення норм права не гарантує їх обов'язкову реалізацію навіть в контексті правової держави та верховенства закону. Питання розробки принципів та механізмів забезпечення й реалізації прав і свобод людини і громадянина на сучасному етапі розвитку України як суверенної, демократичної держави сьогодні, як ніколи актуальне.

Оскільки екологічна ситуація в країні прямо впливає на стан здоров'я населення та пропорційна його якості, то можна говорити про стан навколишнього середовища як чинник, що має безпосередній зв'язок з життям людини. У такому випадку питання забезпечення права на безпечне довкілля є одним із ключових завдань держави, адже питання його реалізації пов'язане із ще одним конституційним правом людини, ст. 3 Конституції України проголошує життя людини, її здоров'я – найвищою соціальною цінністю.

Таким чином, реалізація права на безпечне для життя і здоров'я довкілля – одне із найважливіших завдань держави з високими соціальними стандартами.

Однак, незважаючи на гуманістичний та регулятивний характер проголошених прав, їх зовнішнє вираження не завжди рівноцінне змістовій наповненості. Так в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» зустрічаються терміни «навколишнє середовище» та «довкілля». З точки зору філології ці поняття є синонімічними, проте не існує однозначного, законодавчо закріпленого, трактування зазначених дефініцій, що дає можливість трактувати їх як абсолютно різні поняття. Виникає логічне питання: за яким критерієм класифікувати об'єкти та визначати їх приналежність до першого чи другого поняття?

Проблемним питанням є вживання терміна «довкілля». Він не поступається своєму синоніму «навколишнє середовище» з точки зору усталеності змісту. Варто порівняти вислови, які дають означення одному й тому ж поняттю: «Стокгольмська конференція з оточуючого людину навколишнього середовища» та «Стокгольмська конференція з питань довкілля людини». Тому термін «довкілля» дедалі більше утверджується в мові законодавчих актів та державних стандартів [3, с. 78].

Поряд із теоретичним трактуванням норм екологічного права існують не вирішені питання й у способах їх практичного застосування. Під гарантіями прав розуміють сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичну реалізацію прав людини, на усунення причин і перешкод їх обмеження, ненадійного здійснення і захист від порушень [4, с. 76].

Способи та форми захисту порушених прав слід розглядати як поняття нетотожні. Форми захисту – це адміністративний, судовий, громадський, самозахист, звернення до Уповноваженого з прав людини, тощо. А способи захисту в екологічному законодавстві загалом невизначені, не містяться в узагальненому вигляді, хоча вони отримали закріплення в поресурсовому екологічному законодавстві [5, с. 89].

Забезпечення екологічних нормативно-правових норм чітко визначеними санкціями сприятиме більшій усвідомленості фізичних та юридичних осіб про юридичні наслідки недотримання чинного законодавства. Звичайно, правове регулювання екологічного права та заходи адміністративної, цивільної, дисциплінарної, кримінальної відповідальності передбачені низкою нормативних актів, серед яких Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України та ін.

Зазначені вище нормативно-правові акти забезпечують контроль над дотриманням екологічних норм права, але різниця між кількістю розглянутих у судах справ щодо правопорушень в екологічній сфері та цивільних або кримінальних – значна. На жаль, це не є свідченням незначної кількості екологічних правопорушень, а радше неефективності діючого законодавства, яке регулює відносини у відповідній сфері.

Відсутність у нормативно-правових актах в сфері екологічного права чітких санкцій за невиконання закону негативно позначається на динаміці громадської свідомості. У випадку розширення норм санкціями зникає необхідність видання додаткових підзаконних актів, адже у перших будуть поєднані відразу дві функції – охоронна та регулююча.

Досліджуючи особливості реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні, не можна не згадати про право громадян на екологічну інформацію, яка в Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуській Конвенції) визначена як будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі про стан складових навколишнього середовища, таких як повітря, вода, атмосфера, тощо; фактори, такі як речовини, енергія, шум і випромінювання, включаючи діяльність або заходи; стан безпеки та життя людей, умови життя людей. В Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» поняття «інформація про стан навколишнього середовища» фактично ототожнюється поняттю Орхуської конвенції – «екологічна інформація». Ознайомившись із двома текстами, можна зробити висновок, що український варіант «екологічної інформації» значно вужчий і не містить пунктів про діяльність або заходи в екологічній сфері, включаючи адміністративні заходи, стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури та споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових навколишнього середовища[6].

Проаналізувавши зазначені вище положення законодавчих актів та ефективність їх реалізації, можна зробити висновок, що державна політика в сфері забезпечення екологічних прав і свобод людини знаходиться на етапі розробки й впровадження нових механізмів і способів впливу на покращення динаміки їхнього забезпечення. Незважаючи на статус України як правової держави, екологічне законодавство не є досконалим та не завжди забезпечує дотримання всіх прав і свобод людини, проголошених міжнародними конвенціями й договорами. Розробка більш ефективних механізмів реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні має стати одним із пріоритетних напрямів законотворчості та правореалізаційної діяльності.

Джерела та література:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. Редакція від 04.06.2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Редакція від 30.09.2016 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Непийвода В. Проблеми вдосконалення української термінології в галузі екологічного права/ В. Непийвода // Право України. – 2003. – №11 – С.76-81.
4. Екологічне право України: [підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закл.] / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін.; за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. Х.: Право, 2005. – 384 с.
5. Екологічне право [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана. – Х.: Право, 2013. – 432 с.
6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) Редакція від 27.05.2005 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_015

Kostyuk L., Shchirba M. The features of implementation of the right to a safe and healthy environment for life in Ukraine. *The implementation of the right to a safe and healthy environment for life in Ukraine is discussed in these theses as one of the most important human rights. According to the sources of environmental law some terms, which corresponds to English "environment" does not have a clear differentiation. The Articles of the Aarhus Convention is compared with the Law "On environmental protection", and a difference in the concepts of "environmental information" is identified. According to the Ukrainian source of law, the term "environmental information" considers the narrower scope of its definition.*

Keywords: *human rights, environmental law, the features of implementation of the right to a safe and healthy environment for life in Ukraine, ecological information*

ІНСТИТУТ ОМБУДСМАНА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

М. А. Кравчук, А. О. Бжолла

Формування інституту Омбудсману Європейського Союзу пов'язане з розширенням каталогу прав громадян країн Європейського Союзу та запровадженням громадянства Європейського Союзу. Перед запровадженням інституту Омбудсману Європейського Союзу розглядалися різні моделі, подібні до національних моделей країн, які є членами Європейського Союзу.

Ключові слова: *Омбудсман, Європейський Союз.*

Інститут Омбудсману Європейського Союзу був запроваджений на підставі Договору про Європейський Союз (Маастрихського договору 1992 року) [1]. Сьогодні Уповноважений з прав людини Європейського Союзу діє у якості посередника між громадянами і органами влади ЄС. Його основне призначення полягає у прийнятті та дослідженні скарг, поданих громадянами ЄС, фізичними особами, що проживають на території ЄС або юридичними особами, що мають місцезнаходження в одній з держав-членів Європейського Союзу. Уповноважений з прав людини Європейського Союзу обирається Європарламентом на п'ятирічний термін з можливістю переобрання, і строк його повноважень відповідає строку повноважень Європарламенту.

Проте сучасне розуміння статусу і ролі Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу формувалось та еволюціонувало протягом тривалого часу розвитку самої Європейської спільноти. Тож дослідження генези інституту Омбудсману Європейського Союзу актуальне з позиції розуміння його нинішнього місця в системі органів та інституцій Європейського Союзу.

Першочергові передумови закріплення інституту Омбудсману Європейського Союзу почали формуватися задовго до остаточного оформлення самого Європейського Союзу в нинішньому форматі. Громадяни країн-членів співтовариств до 70-х років ХХ ст. розглядалися як суб'єкти економічних стосунків.

В той же час, практикою Суду Справедливості введено в обіг в праві Співтовариств ряд неекономічних прав, зокрема, право на справедливе правосуддя, право на особисту недоторканість, заборона зворотної дії закону, відновлення прав і відшкодування завданих збитків [2, с. 612].

Поглиблення інституційної співпраці у рамках Європейських Спільнот в економічній сфері неможливим було б без активного включення громадян держав-членів в процес такої співпраці. Досягти ж активності громадян можна було б шляхом визнання громадянина як основного творця загального європейського простору. Тому концепція європейського громадянина і європейського громадянства повинна була передувати дискусії щодо здійснення кардинальних змін в устрої Співдружності.

У 1990 році іспанський прем'єр Ф. Гонсалес представив членам Європейської Ради пропозиції по включенню в новий договір окремого розділу, присвяченого європейському

громадянству, норми якого були б передумовами включення громадян в процес інтеграції, хоча усвідомлювалося, що умови їх нового правового статусу не були чітко сформульовані. Вказувалося також на необхідність усунення перешкод вільному пересуванню, доступу до працевлаштування, участі у виборах до представницьких органів як на місцевому, так і європейському рівнях [2, с. 616]. Відмічені пропозиції були підтримані грецькою делегацією. Європейські політики, залучені до реформування устрою Європейських Спільнот, чітко усвідомили, що введення європейського громадянства і інших прав потребує сучасного інструменту забезпечення і гарантування цих прав. Таким дієвим інструментом повинен був стати інститут омбудсмена, який розглядався невід'ємним елементом сучасного конституціоналізму в національних правових системах держав-членів. Безумовно, потрібна була адаптація цього інституту до умов європейського конституціоналізму. Інститут європейського омбудсмена повинен був сприяти зміцненню довіри громадян до інституцій Співтовариств.

Звісно ж дискусійним стало питання моделі інституту омбудсмена. У 1990 році іспанська делегація представила пропозиції відносно європейського громадянства та омбудсмена у вигляді меморандуму. Іспанська пропозиція передбачала досить широке коло повноважень для європейського омбудсмена, наділяючи його функціями слідства і можливості застосування заходів впливу, у тому числі представлення скарг до Суду Справедливості. Проте ця пропозиція не отримала бажаної підтримки з боку країн-членів.

Тому в 1991 році були запропоновані два шляхи вирішення цього питання. Відповідно до першої моделі пропонувався призначити в кожному державі-членові посередника, який би ніс політичну відповідальність перед Європейським парламентом, подаючи щорічний звіт. Друга модель передбачала призначення Європейським парламентом європейського омбудсмена, який би орієнтувався на діяльність своїх представників в країнах-членах [2, с. 622].

Зустрічна пропозиція відносно європейського омбудсмена була подана датською делегацією на початку 1991 року. Ідея датської делегації полягала в тому, щоб Європейський парламент обирав європейського омбудсмена кожного разу на початку строку своїх повноважень, відповідно омбудсман повинен був щорічно звітувати перед парламентом.

Тож утворення інституту Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу прийнято пов'язувати із запровадженням європейського громадянства. У Договорі про утворення ЄС громадянам Спільноти гарантовано: право на безперешкодне пересування; право перебування на території держав-членів; активне і пасивне виборче право на місцевих виборах і на виборах до Європейського Парламенту на всьому просторі Європейського Союзу; дипломатичну підтримку на території третьої держави; право подання петиції у Європарламент; право подання скарг Уповноваженому з прав людини Європейського Союзу (ст.ст. 18-21 Договору про заснування Європейської Спільноти) [3].

Інститут Омбудсмена Європейського Союзу повинен був гарантувати дотримання прав громадян Європейського Союзу в умовах реформованої розбудованої адміністрації самого Європейського Союзу. Статут, прийнятий Європарламентом, визначає спосіб призначення та звільнення Омбудсмена Європейського Союзу, а також умови його підзвітності перед органами та інституціями Євросоюзу [4].

Нині функції Омбудсмена Європейського Союзу виконує Емілі О'Райлі. Вона була обрана на посаду Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу в липні 2013 р. і приступила до виконання своїх повноважень 1 жовтня 2013 р. В грудні 2014 р. була обрана в черговий раз на п'ятилітній строк. Емілі О'Райлі є авторкою книжок, журналісткою. Саме вона була першою жінкою в історії Ірландії, яка була обрана Уповноваженою з прав людини цієї країни та Комісаром у справах доступу до інформації (2003 р.). У 2007 р. Емілі О'Райлі посіла пост державного Комісара у справах інформації про середовище. Як колишній політичний журналіст і автор багатьох публікацій, набула в процесі своєї кар'єри значного державного і міжнародного визнання.

Отже, формування інституту Омбудсмена Європейського Союзу та безпосереднє його призначення Європейським парламентом має на меті забезпечення охорони прав фізичних чи юридичних осіб, що перебувають чи мають місцезнаходження на території держави-члена, у

відносинах з органами та інституціями ЄС. Нормативне регулювання передбачає досить гнучку модель статусу Європейського омбудсмена, покликаного забезпечити компромісність і консолідацію, на чому власне і ґрунтується функціонування Європейського Союзу.

Джерела та література:

1. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029
2. Sadowski P. Geneza europejskiego rzecznika Praw Obywatelskich / P. Sadowski // Studia Iuridica Lublinensia. – 2014. - № 22. – S. 603-629
3. Договір про заснування Європейської Спільноти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017/print
4. Рішення Європейського Парламенту щодо положень та загальних умов здійснення повноважень Уповноваженого з прав людини від 9 березня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:31994D0262>

Kravchuk M., Bzola A. Institute of European Ombudsman: historical legal aspect.
Forming of institute of European Ombudsman is related to expansion of catalogue of rights for the citizens of countries of European Union and input of citizenship of European Union. Before the input of institute of European Ombudsman were examined different models, similar to the national models of countries, that are the members of European Union.

Keywords: Ombudsman, European Union.

ПРАВО НА ВІЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ СВОЇХ ПОГЛЯДІВ ЯК СКЛАДОВА СВОБОДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

В. М. Кравчук

Публікація присвячена питанням утвердження та забезпечення права на вільне вираження своїх поглядів як складової свободи наукової творчості. Розглядаються проблеми реалізації конституційного права на вільне вираження своїх поглядів в реаліях сьогодення.

Ключові слова: наукова діяльність, наукова творчість, погляди, право на вільне вираження своїх поглядів, свобода наукової творчості.

Не дозволяйте поглядам інших заглушати свій власний внутрішній голос. І дуже важливо мати мужність слідувати своєму серцю та інтуїції. Вони, так чи інакше, вже знають, що ви дійсно хочете зробити. Все інше – другорядне. – *Стив Джобс*

Відповідно до Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави (ст. 3). Тому, утвердження та забезпечення права на вільне вираження своїх поглядів як складової свободи наукової творчості є ознаками демократичного суспільства та правової держави. Рівень реалізації і захисту права на вільне вираження своїх поглядів відображає ступінь розвитку держави в цілому, її соціальну та демократичну спрямованість, гуманістичне ставлення до найвищої соціальної цінності – людини. Це питання актуальне ще і тому, що Україна обрала курс на вступ до Європейського Союзу, у якому захист права на вільне вираження поглядів досягнув високого рівня.

Основний Закон нашої держави, окрім свободи літературної, художньої і технічної творчості, гарантує громадянам і свободу наукової творчості (ст. 54). Відповідно до преамбули Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного

та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб. Тому, відповідно до ст. 46 вищевказаного закону, під час здійснення державного управління та регулювання у сфері наукової діяльності держава керується принципом визнання свободи наукової творчості [1].

Варто відзначити, що наукова діяльність має публічно-правовий характер. Суттєвою помилкою було б розуміння права на вільне вираження своїх поглядів в контексті свободи наукової творчості як інструмента, необхідного лише самому вченому. Право на вільне вираження своїх поглядів як складова свободи наукової творчості необхідне усьому суспільству в цілому, бо воно забезпечує повноту, всебічність, об'єктивність наукової діяльності.

Поділяючи наукову позицію І. Спасибо-Фатеевої про те, що «підтримка творчих особистостей є суспільною необхідністю, оскільки творча діяльність лежить в основі здобутків людства» [2, с. 403], переконані, що належна реалізація громадянами свободи наукової творчості неможлива без утвердження та забезпечення конституційного права на вільне вираження своїх поглядів.

Для якомога точнішого аналізу змісту конституційного права на вільне вираження своїх поглядів, вважаємо за необхідне з'ясувати етимологію категорії «погляд». Варто зауважити, що серед вчених різних галузей знань (права, філософії, психології, логіки, соціології тощо) немає однотайності щодо визначення поняття «поглядів людини». В енциклопедичному словнику з філософії стверджується, що погляд – один із важливих проявів суспільної та індивідуальної свідомості, сукупність пов'язаних між собою суджень, які містять приховане чи явне ставлення, оцінку будь-яких явищ, процесів, подій і фактів дійсності [3, с. 511].

Здійснивши детальний аналіз наукових підходів до визначення категорії «погляди людини» Л. Ярмол робить висновок, що свобода вираження поглядів – це можливість людини виражати своє ставлення щодо теперішніх, минулих, майбутніх явищ, подій, фактів, процесів дійсності або давати їм свою оцінку [4, с. 294].

В даному контексті, доречним буде звернутися до міжнародного досвіду використання категорії «погляди». Зокрема, на думку Т. Фулей, тлумачення Європейським Судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) поняття «погляди» включає:

- «внутрішню» думка особи, тобто ненав'язування державою індивідууму будь-якого способу мислення;

- інформацію та ідеї, що становлять громадський інтерес (рішення у справі «Інформаціонерфайн Лентія» та інші проти Австрії» (Informationsverein Lentia and others v. Austria) від 24 листопада 1993 р.);

- участь у дискусії стосовно проблем, що становлять загальний інтерес (рішення у справі Бладет Тромсе і Стенсаас проти Норвегії (Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway) від 20 травня 1999 р.), в т.ч. публікації про дії поліції, неупередженості судів, державну політику, зокрема, щодо охорони здоров'я чи житла, а також критичні висловлювання на адресу політиків (рішення у справах Лінгенса (Lingens v. Austria) від 8 липня 1986 р.; «Українська Прес-Група» проти України (Ukrainian Media Group v. Ukraine) від 29 березня 2005 р.);

- мистецькі твори та вистави (рішення у справі Інститут Отто Племінгера проти Австрії (Otto-Preminger-Institut v. Austria) від 20 вересня 1994 р.);

- інформацію комерційного характеру (рішення у справі Маркт Інтерн Верлаг GmbH та Клаус Беерманн проти Німеччини (Markt Intern Verlag GmbH and Klaus Beermann v. Germany) від 20 листопада 1989 р.), в т.ч. рекламні оголошення (рішення у справі «Гроппера радіо АГ» та інші проти Швейцарії (Groppera Radio AG and Others v. Switzerland) від 28 березня 1990 р.) та ін., у тому числі – шокуючі погляди та ідеї [5, с. 171-172].

Суттєве значення для розуміння права на вільне вираження поглядів мають основні міжнародні документи з права людини. На переконання Л. Ярмол, зазначені документи є важливими правовими гарантіями забезпечення аналізованих можливостей людини, а

проголошення свободи вираження поглядів у міжнародних документах – це засаднича основа для оцінювання і трактування вищезазначених категорій [4, с. 294]. Право на вільне вираження поглядів проголошене в низці основних міжнародних документів з прав людини. Так, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права закріплено, що «кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів» (ч. 1 ст. 19); «кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір» (ч. 2 ст. 19) [6].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод проголошує, що «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств» (ч. 1 ст. 10) [7].

Особливе значення для закріплення даного права відіграє Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації», у якій закріплено, що свобода вираження поглядів є основоположним елементом принципів справжньої демократії, верховенства права й поваги прав людини (п. 1), а також необхідна для соціального, економічного, культурного й політичного розвитку кожної людини та є умовою гармонійного прогресу соціальних і культурних груп, націй та міжнародної спільноти (п. 4) [8].

Отже, утвердження і забезпечення права на вільне вираження своїх поглядів як складової свободи наукової творчості вимагає:

- забезпечення верховенства, пріоритету прав і основоположних свобод людини у відносинах з державою;
- підвищення рівня гарантованості права на вільне вираження своїх поглядів як складової свободи наукової творчості;
- приведення законодавства стосовно права на вільне вираження своїх поглядів як складової свободи наукової творчості у відповідність до міжнародних норм і стандартів;
- забезпечення права на вільне вираження своїх поглядів як складової свободи наукової творчості згідно з міжнародними, в тому числі європейськими, нормами і стандартами, практикою Європейського суду з прав людини;
- створення належних умов, вироблення правових механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації права на вільне вираження своїх поглядів як складової свободи наукової творчості, його дієвої охорони та захисту у разі порушення.

Законодавство та діяльність по забезпеченню права на вільне вираження своїх поглядів як складової свободи наукової творчості повинні бути, з однієї сторони, достатніми, а з іншої – не порушувати інших прав і свобод людини.

Джерела та література:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 року, з наступними змінами // Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/card/848-19>
2. Конституція України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.
3. Философия : энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. – М.: Гардирики, 2006. – 2006. – 1072 с.
4. Ярмол Л. Загальнонотеретична характеристика співвідношення свободи вираження поглядів та свободи вираження думки / Л. Ярмол // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 855. – С. 291-300.
5. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів / Т. І. Фулей. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

6. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 року // Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 року // Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

8. Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації» від 29.04.1982 року // Електронний ресурс: Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_885

Kravchuk V. Right to freedom of expression as constituent of freedom of scientific work. *A publication is sanctified to the questions of statement and providing of right to freedom of expression as component freedom of scientific work. There are examined problems of realization of constitutional right to freedom of expression in realities of present time.*

Keywords: *scientific activity, scientific work, right to freedom of expression, freedom of scientific work.*

ПРАВО ПОТЕРПІЛОГО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЯК НЕОБХІДНА НОВЕЛА КПК УКРАЇНИ

О. В. Крикунов, Н. Р. Попович

Досліджено правові та етичні аспекти надання потерпілому права на безоплатну правову допомогу у кримінальному процесі. Обґрунтовано та сформульовано відповідну пропозицію законодавцю.

Ключові слова: *потерпілий, право мати представника, безоплатна правова допомога, кримінальне провадження.*

У Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, схваленій резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. акцентовано увагу держав на сприянні тому, щоб судові та адміністративні процедури більшою мірою відповідали потребам жертв шляхом: а) надання жертвам інформації про їхню роль та про обсяг, терміни проведення та хід судового розгляду та про результати розгляду їхніх справ, зокрема у випадках тяжких злочинів, а також у випадках, коли вони попросять про таку інформацію; б) забезпечення можливості викладу та розгляду думок і побажань жертв на відповідних етапах судового розгляду у тих випадках, коли зачіпаються їхні особисті інтереси, без шкоди для звинувачених та згідно з відповідною національною системою правосуддя; в) надання належної допомоги жертвам протягом усього судового розгляду; г) вжиття заходів для зведення до мінімуму незручностей для жертви, охорони її особистого життя у тих випадках, коли це необхідно, та забезпечення їх безпеки, а також безпеки їхніх сімей та свідків з їхнього боку і захисту їх від залякування та помсти; д) уникнення невинуватих затримок при розгляді справ та виконанні постанов чи рішень про надання компенсації жертвам (п. 6 Декларації) [1]. Аналогічні завдання урядом держав-учасниць Ради Європи (в т.ч. і України) визначено у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R 85/11 від 28.06.1985 р. стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу [2].

Хоча серед завдань кримінального провадження захист порушених прав потерпілих від злочину стоїть на першому місці у ст. 2 КПК України [3], доводиться визнавати, що вітчизняний законодавець використав не всі заходи, вказані у наведених актах міжнародного права, для покращення становища жертв злочину. Через обмежений обсяг цієї роботи ми зосередимо увагу на питанні правової допомоги потерпілому (ч.1 п. 5 ст. 56 КПК) та необхідності передбачити випадки її надання за кошти держави за аналогією із відповідним

правом підозрюваного, обвинуваченого (п. 3 ч. 2 ст. 42, п. 2 ч. 1 ст. 49 КПК). Таким чином, буде істотно посилено як юридичні, так і фактичні можливості потерпілих відновити свої порушені права, буде удосконалено дію засад рівності та змагальності сторін кримінального провадження.

В. П. Бойко зазначає, що окремої уваги в питанні посилення гарантій захисту прав та законних інтересів потерпілих від злочинів заслуговує висловлена в юридичній літературі пропозиція щодо необхідності закріплення в законі обов'язкової участі адвоката-представника потерпілого у тих випадках, коли в силу певних причин (неповноліття, наявність фізичних або психічних вад тощо) він не в змозі в повній мірі захистити свої права та законні інтереси. Відсутність законодавчої регламентації обов'язкової участі адвоката-представника потерпілого у кримінальному судочинстві ставить потерпілого у нерівномірне становище з обвинуваченим [4, 127]. Зокрема, якщо особу підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочину, вона має право на захист, що зокрема полягає у наданні можливості користуватися правовою допомогою захисника. У випадках, передбачених КПК та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави (ст. 20 КПК, ст. 14 Закону «Про безоплатну правову допомогу»). Слід констатувати, що у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України, нормах Закону «Про безоплатну правову допомогу» відсутні приписи, що потерпілому надається права на правову допомогу, за рахунок держави.

Гостро постає це питання у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. У цьому випадку потерпілій взагалі залишається наодинці зі стороною захисту, зазвичай посиленою захисником. Як зазначає О.Г. Яновська, у КПК слід закріпити норму такого змісту: «у випадку повної або часткової відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення потерпілій має право заявити клопотання про підтримання обвинувачення в повному обсязі самостійно. У такому випадку потерпілій має право скористатися професійною правовою допомогою, у тому числі має право клопотати про надання представника його інтересів за рахунок державних коштів» [5, 243]. Це, на нашу думку, слухна пропозиція, проте вона зорієнтована лише на одиничну ситуацію, яка ще й вкрай рідко має місце у практиці. Вважаємо, що питання надання права на безоплатну правову допомогу для потерпілих слід вирішувати більш широко.

У цьому сенсі варто згадати, що при реформуванні кримінально-процесуального законодавства України було запропоновано передбачити, що у встановлених законом випадках потерпілій має право користуватися правовою допомогою за рахунок держави та що участь представника потерпілого у справі є обов'язковою, якщо потерпілій: 1) є неповнолітнім; 2) через свої психічні або фізичні вади (німії, глухий, сліпий тощо) не може самостійно реалізувати право на захист своїх законних інтересів (ст. 56, 65 проекту КПК України, внесеного народними депутатами Мойсиком В.Р., Вернидубовим І.В., Ківаловим С.В., Кармазіним Ю.А. [6]. На жаль, законодавець цією гуманістичною та справедливою, на нашу думку, пропозицією так і не скористався.

На нашу, слухно є думка М.І Тлепової, яка пропонує для вдосконалення національних норм кримінального судочинства врахувати положення КПК Республіки Молдова та Республіки Казахстан. Так, відповідно до ч. 4 ст. 58 КПК Республіки Молдова особа, яка потерпіла від тяжкого або особливо тяжкого злочину проти особи, що є жертвою катувань, нелюдського або принижуючого гідність поводження, незалежно від того, визнана вона потерпілим або цивільним позивачем, має право: 1) користуватися допомогою адвоката протягом усього кримінального процесу нарівні з іншими сторонами процесу; 2) користуватися допомогою адвоката, який надає юридичну допомогу, гарантовану державою, якщо вона не має коштів для оплати його послуг. У ч. 2 ст. 80 КПК Республіки Казахстан закріплено, що для захисту прав і законних інтересів потерпілих, які є неповнолітніми або за своїм фізичним чи психічним станом позбавлені можливості самостійно захищати свої права і законні інтереси, правова допомога надається безоплатно [6, 28]. Вказані правові норми іноземних держав, без сумніву, варті впровадження в національне законодавство України.

Отже, на нашу думку, є підстави пропонувати законодавцю закріпити у п.8 ч. 1 ст. 56 КПК, що потерпілій має право на правову допомогу представника за кошти держав, якщо: 1)

є неповнолітнім; 2) через фізичну чи психічну травму, що є наслідком злочину, або психічні або фізичні вади не може самостійно реалізувати право на захист своїх законних інтересів; 3) не має коштів для оплати правових послуг; 4) у випадку повної або часткової відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. Таким чином, вважаємо, буде істотно посилено як юридичні, так і фактичні можливості потерпілих відновити свої порушені права, буде удосконалено дію засад рівності та змагальності сторін кримінального провадження.

Джерела та література:

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, схвалена резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1080460475>
2. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R 85/11 від 28.06.1985 р. державам-членам стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального № R 85/11 від 28.06.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_127
3. КПК України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4651-17
4. Бойко В. П. Актуальні проблеми статусу особи в кримінальному судочинстві / В.П. Бойко. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 328 с.
5. Яновська О. Г. Особливості кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О.Г. Яновська // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 242-245.
6. Проект КПК України, № 1233 від 13.12.2007 р., внесений народними депутатами Мойсиком В. Р., Вернидубовим І. В., Ківаловим С. В., Кармазіним Ю. А. – К.: ВР України, 2007. – 304 с.
7. Тлепова М.І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М. І. Тлепова. – Харків, 2015. – 221 с.

Krykunov A., Popovych N. Victim's Right to Free Legal Aid as a Necessary Novel of the Criminal Procedural Code of Ukrain. *The legal and ethical aspects of providing the victim with the right to free legal aid in the criminal process are investigated. The corresponding proposal to the legislator is substantiated and formulated.*

Keywords: *victim, right to have a representative, free legal aid, criminal proceedings.*

THE BALANCE BETWEEN THE RIGHT TO RESPECT FOR PRIVATE LIFE AND THE RIGHT TO FREEDOM OF EXPRESSION UNDER THE EUROPEAN CONVENTION OF HUMAN RIGHTS

A. Croitor

This article concerns the balance between the right to respect for private life and the right to freedom of expression under the European Convention of Human Rights and case-law of the European Court. The author presented the analysis of proportionality of these rights limits and its connections, margin of appreciation applied by the state in case of restriction of these rights.

Ключові слова: *right to private life, freedom of expression, European Convention of Human Rights, the European Court of Human Rights, duties and responsibilities, margin of appreciation, proportionality.*

Both the Article 8 and 10 shares its structure with all the Convention's qualified rights: the first paragraph states the content of the guarantee whereas the derogation clause, contained in the second paragraph, sets forth both general conditions and specific grounds a State Party may invoke

to restrict the operation of the rights and freedoms at stake. Whilst in most instances the Court does not challenge the legitimacy of a legal interference by the State into an individual's enjoyment of the right, it does require the party to prove that the measure which is being challenged is necessary in a democratic society, inasmuch as it meets a pressing social need and corresponds to shared values. The concept of necessity, of which proportionality to the aim pursued is an ingredient, represents therefore the battlefield on which in most instances the dispute between individuals and states is fought. The perimeter of this field, however, has varied over the years, influenced by the continuing social and economic developments of society [1].

Thus, both rights, to private life and freedom of expression, provide restrictions in paragraph 2 which includes: for the protection of the rights and freedoms of others.

Protection of the rights or freedoms of others – as a second part of the guaranteed rights and restriction of the right at the same time is couched in extremely broad terms and covers a wide range of situations. On many occasions it has resulted in an open clause thanks to which various – potentially not yet clearly defined – kinds of limitations have been justified.

In cases which require the right to respect for private life to be balanced against the right to freedom of expression, the Court considers that the outcome of the application should not, in theory, vary according to whether it has been lodged with the Court under Article 8 of the Convention or under Article 10. Indeed, as a matter of principle these rights deserve equal respect. Accordingly, the margin of appreciation should in theory be the same in both cases (Couderc and Hachette Filipacchi Associaç v. France, no. 40454/07, § 91). Relevant criteria for balancing the right to respect for private life against the right to freedom of expression may be: the contribution to a debate of general interest; how well-known is the person concerned and what is the subject of the report; his or her prior conduct; the method of obtaining the information and its veracity; the content, form and consequences of the publication; and the severity of the sanctions imposed (see, for example, *Axel Springer AG v. Germany*, § 89-95, *Von Hannover v. Germany* (no. 2), § 108-113) [2].

The Court raise this specific issue concerning balancing of these rights to private life and freedom of expression in a lot of cases, especial the duties and responsibilities of the press when publishing allegations about third parties. The Court's established case-law on this matter which may be summarized as follows [3].

The Article 10 of the Convention however does not guarantee a wholly unrestricted freedom of expression even with respect to press coverage of matters of serious public concern. Under the terms of paragraph 2 of the Article the exercise of this freedom carries with it "duties and responsibilities", which also apply to the press. By reason of the "duties and responsibilities" inherent in the exercise of the freedom of expression, the safeguard afforded by Article 10 to journalists in relation to reporting on issues of general interest is subject to the proviso that they are acting in good faith in order to provide accurate and reliable information in accordance with the ethics of journalism. Furthermore, special grounds are required before the media can be dispensed from their ordinary obligation to verify factual statements that are defamatory of private individuals. Whether such grounds exist depends in particular on the nature and degree of defamation in question and the extent to which the media can reasonably regard their sources as reliable with respect to the allegations.

The Court must also ascertain whether the domestic authorities struck a fair balance between the protection of freedom of expression as enshrined in Article 10 and the protection of the reputation of those against whom allegations have been made, a right which, as an aspect of private life, is protected by Article 8 of the Convention.

In *Axel Springer* [4] the Court set out its well-established Article 10 jurisprudence, and also took the opportunity to reiterate that the right to protection of reputation was a right protected by Article 8. Of significance, the Court confirmed that in order for Article 8 to be engaged, an attack on a person's reputation must attain a certain level of seriousness and causing prejudice to this right. Moreover, it stated that Article 8 cannot be relied upon to complain of a loss of reputation which is the foreseeable consequences of a person's actions such as the commission of a criminal offence.

The Grand Chamber stated as a matter of principle that Article 10 and Article 8 deserved "equal respect", and consequently the European Court may be required to verify whether the

domestic authorities struck a “fair balance” when these two values come into conflict. In this regard, the Grand Chamber enunciated its standard of review: where the domestic courts have engaged in the appropriate balancing exercise consistent with Article 10 principles, the European Court will require “strong reasons” to substitute its views for those of the domestic courts (citing *MGN Limited v. the United Kingdom* and *Palomo Sánchez v. Spain*).

The Court then proceeded to set out the six criteria for such a balancing exercise: (a) Contribution to a debate of general interest: The Court checks the degree of general interest. However, the degree of public interest may vary according to how well-known a person is. (b) How well-known is the person and subject matter: the Court states as a matter of principle that it is primarily for domestic courts to assess how well-known a person is. If the person is sufficiently well-known to qualify as a “public figure”, it'll reinforce the public interest in being informed of his arrest and conviction. (c) Prior conduct of the person: the Court says that public figure status reduces “legitimate expectation” that this person private life would be effectively protected. (d) Method of obtaining information and its veracity: it is necessary of sufficient factual basis, the truth of which was not in dispute, and the information had not been published in bad faith. (e) Content form and consequences of publication: the manner in which a person is represented in an article or photograph is a factor to be taken into consideration. (f) Severity of sanction.

Based on these criteria the Court will concluded if the interference with freedom of expression had been necessary in a democratic society or no, and if there was reasonable relationship of proportionality between the restrictions and the legitimate aim pursued or no.

The legality and legitimacy of the interference do not guarantee its compliance with the Article's 8 conditions of derogation. The measure will also have to pass the necessity test, which entails a multifaceted analysis. The term “necessity” used in the Convention epitomises the tension created by the collision between the individual and society. In assessing the necessity requirement, which inevitably implies a proportionality test, the Court might also extend its scrutiny beyond the boundaries of the right in question, extending its assessment to the democratic essence of the respondent state against a number of indicators such as pluralism, tolerance, broadmindedness, equality, liberty, right to fair trial, freedom of expression, assembly and religion [5].

As for what is meant by necessity, as usual the Court has not come out with a clear, cut definition: instead, it uses a composite and balanced notion, whereby necessity is not synonymous with indispensable, nor has it has the same flexible meaning of expressions such as reasonable, useful or desirable. A glance at the case, law of the Court shows that the more important the rights in the scheme of the Convention are, the more convincing the reasons required to justify a restriction in them will be.

This principle is one way in which this balance is achieved and its use throughout the Court's application of the Convention is now widespread. The Court has frequently reminded that: inherent in the whole of the Convention is a search for a fair balance between the demands of the general interest of the community and the requirements of the protection of the individual's fundamental rights [6].

In carrying out its review of whether domestic decisions are compatible with Article 8, the Court applies the proportionality test, which, at its simplest, involves balancing the rights of the individual and the interests of the State. The Court does not offer an appeal from the decisions of domestic courts, however, and it thus refrains from substituting its opinion on the merits of any individual case. Instead, its role is to consider whether, in the light of the case as a whole, the authorities had “relevant and sufficient reasons” for taking the contentious measures [7].

It is clear that the Court affords to the State a margin of appreciation when deciding whether an interference with an Article 8 right is justified under paragraph 2 of that provision. The margin of appreciation afforded to competent national authorities will vary according to the circumstances, the subject matter and its background. It has already been identified that factors to be taken into account in determining the scope of the margin of appreciation in this area include the existence of common ground among the laws of Contracting States; the sensitivity of the area being considered and the variety in customs, policies and practices across Contracting States [8].

Джерела та література:

1. Ivana Roagna, Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights, Council of Europe human rights handbooks, Pag.9, Council of Europe, 2012
2. Case of Egill Einarsson v. Iceland, no.24703/15, judgment of November 07, 2017, §37, 38, Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178362>, opened on 01 December 2017
3. Case of Ringier Axel Springer v. Slovakia, no. 41262/05 judgment of July 26, 2011, §§ 94-100, Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105825>, opened on 01 December 2017
4. Case of Axel Springer AG v Germany, no.39954/08, judgment of February 07, 2012, Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109034>, opened on 01 December 2017
5. Ivana Roagna, Pag.44, ibidem
6. Case of Soering v. the United Kingdom, no.14038/88, judgment of 7 July 1989, Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57619>, opened on 01 December 2017
7. Case of Olsson v. Sweden, no.10465/83, judgment of 24 March 1988, Document URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57548>, opened on 01 December 2017
8. Ursula Kilkelly, The Right to respect for private and family life, A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights, Pag.32, Human rights handbooks, No. 1, Council of Europe, 2001

Кроитор А. Баланс между правом на частную жизнь и правом на свободу выражения мнения в Европейской Конвенции по правам Человека. *в данной работе затрагиваются вопросы нахождения баланса между правом на частную жизнь и правом на свободу выражения мнения в свете положений Конвенции и практики Европейского Суда. Рассматривается пропорциональность ограничений одного в пользу другого и их взаимосвязь, пределы усмотрения государства в ограничении данных прав.*

Ключевые слова: *право на частную жизнь, право на свободу выражения мнения, Европейская Конвенция по правам Человека, Европейский Суд, пропорциональность ограничений, пределы усмотрения государства*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ

В. П. Круглик, Ю. О. Ілинч

Статтю присвячено проблемі кримінально-правового захисту права людини на життя. Зокрема, розглянуто питання визначення початкового моменту кримінально-правової охорони життя людини.

Ключові слова: *право на життя, кримінально-правова охорона, початок життя, вагітність.*

Найважливішим серед особистих прав, що забезпечують природне існування людини як фізичної особи та одиниці громадянського суспільства, є право на життя. Стаття 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Як основне, фундаментальне право людини і громадянина, право на життя є першоосновою всіх інших прав і свобод. Без нього неможлива реалізація будь-якого права. Саме тому воно підлягає особливому захисту з боку держави й суспільства. Проблема забезпечення охорони права на життя знаходиться у центрі уваги всієї світової спільноти. Серед актуальних проблем забезпечення права на життя є проблема щодо визначення початкового моменту життя людини. У кримінальному праві це питання є одним із

вирішальних щодо розмежування вбивства і суміжних злочинів, злочинного і незлочинного. Початок життя людини у науці кримінального права це той момент, з якого закон про кримінальну відповідальність бере життя людини під свою охорону.

Життя людини, відповідно до медичної науки, виявляється в двох періодах: внутрішньоутробному та позаутробному. Перший період – внутрішньоутробний, коли життя нового людського організму виникає внаслідок запліднення, тобто з моменту зачаття і до повного виокремлення плоду з черева матері. Цей період характеризується відносною автономністю існування плоду в організмі матері. В свою чергу, внутрішньоутробний або пренатальний період підрозділяється на два: ембріональний та фетальний (плідний). Впродовж першого відбувається формування органів і частин тіла, його тривалість вісім тижнів. В фетальний період головним чином збільшуються розміри і завершується утворення органів [1, с. 197]. Другий період – позаутробний, характеризується існуванням дитини незалежно від організму матері, тобто має місце живонародженість. З цього слідує, що життя виникає до народження людини [2, с. 70].

Що ж до визначення початкового моменту життя в теорії кримінального права, то це питання належить до одного з найбільш дискусійних. Зокрема, у юридичній літературі виділяються декілька підходів до визначення початкового моменту життя людини. Існує точка зору, згідно з якою, початком життя вважається момент зачаття. Прихильники цієї теорії стверджують, що життя людини як біологічного індивіда починається з моменту злиття чоловічої і жіночої статевих клітин та утворення ядра, яке містить генетичний матеріал. Визнання початку життя з моменту зачаття означає повну заборону абортів, що викличе певний суспільний спротив, а також збільшення кількості «кримінальних абортів». Це неминуче призведе до погіршення показників здоров'я, а в деяких випадках і смерті жінок репродуктивного віку.

Частина вчених-криміналістів ототожнюють кримінально-правовий початок життя із біологічним, вважаючи ним момент настання дихання (перший вдих). Така позиція є досить сумнівною, зокрема, з таких міркувань. По-перше, дихання це не єдина, а лише одна із ознак життя людини. Так, згідно п. 1.2 Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 березня 2006 р. № 179 до ознак життя, крім дихання відносяться й такі ознаки як серцебиття, пульсація пуповини, певні рухи скелетних м'язів. По-друге, дихання, як підтверджує медична практика – це та ознака, яка в силу випадкових обставин може бути відсутня. Так, в акушерстві досить часто при пологах зустрічається асфіксія новонародженого – синдром, який характеризується відсутністю дихання при наявності серцевої діяльності. По-третє, критерій визначення моменту початку життя слід пов'язувати із такими факторами як наявність можливості спричинити реальну шкоду людині та уявою про дитину, яка народжується, як про живе [3, с. 118].

Значна кількість науковців схиляються до думки, що початком життя варто вважати певний етап фізіологічних пологів. Одні з них вважають, що життя людини починається з того моменту, коли дитина здатна до самостійного існування, повністю відокремлена від тіла матері. Інші ж стверджують, що момент початку життя людини пов'язаний з таким етапом фізіологічних пологів, коли лише частина дитини з'явилася з утроби матері. Так, М.Д. Шаргородський вважав, що початком кримінально-правової охорони життя людини є момент появи будь-якої частини тіла дитини з утроби матері [4, с. 15].

Найбільш доцільною вважається позиція науковців, які стверджують, що, з юридичної точки зору, початком життя людини є народження (формування) головного мозку, а саме досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку. Дана позиція обумовлена наступними аргументами: по-перше, плід з 22 тижнів здатен жити самостійно, без утроби матері; по-друге, сувора заборона переривання вагітності після 22 тижнів – це медичний критерій цього питання; по-третє, 22 тижні вагітності (а це 154 доби) – цілком достатній період для того, аби жінка повністю змогла усвідомити стан, в якому перебуває і визначитися з власним баченням ситуації щодо нового, ще ненародженого, життя [5]. О.В. Шевченко також зауважує, що досягнення сучасної медицини дозволяють зберегти життя дитини при строку вагітності понад 22 тижні, коли народження відбулося у відповідній установі і жити

необхідні медичні заходи по його збереженню. Тим не менш, доки плід знаходиться в утробі матері до початку пологів, вважати його людиною неможна [6, с. 70].

Отже, питання визначення моменту початку життя людини є одним із найбільш дискусійних та має наукове і практичне значення. Найбільш доцільним вважається визначення початку життя з моменту формування головного мозку, а саме досягнення плодом 22 тижнів внутрішньоутробного розвитку. З метою удосконалення законодавства у сфері забезпечення та реалізації права на життя це положення варто було б закріпити на законодавчому рівні.

Джерела та література:

1. Антропология: Хрестоматия: Учеб. пособие для студентов / Авторы-составители: канд. биол. наук, доц. Л. Б. Рыбалов, канд. биол. наук, доц. Т. Е. Россолимо, И. А. Москвина-Тарханова. – 4-е изд., стер. – М. : Из-во Московского психолого-социально-го института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 448 с.

2. Шевченко О. В. Проблеми визначення початку життя як об'єкту кримінально-правової охорони / О. В. Шевченко // Європейські перспективи. – № 1, ч. 2. – 2011. – С. 69–74.

3. Старко О. Л. До питання про визначення меж кримінально-правової охорони життя людини / О.Л. Старко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. - № 3. – С. 116-119.

4. Шаргородский М. Д. Ответственность за преступления против личности / М. Д. Шаргородский. – Ленинград: Изд-во Ленинградского гос. ордена Ленина ун-та им. А. А. Жданова, 1953. – 108 с.

5. Іванов Ю. Ф. Початок життя людини як об'єкт кримінально-правової охорони [Електронний ресурс] / Ю. Ф. Іванов, О. І. Золотова // Науковий вісник Академії муніципального управління. Збірник наукових праць. Серія «Право». – Випуск 1/2010. Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2010_1/18.pdf

6. Шевченко О. В. Проблеми визначення початку життя як об'єкту кримінально-правової охорони / О. В. Шевченко // Європейські перспективи. – № 1, ч. 2. – 2011. – С. 69–74.

Kruhlyk V., Hlynch Y. Criminal-legal aspects of ensuring the human right to life.

The article is devoted to the problem of criminal law protection of human rights to life. In particular, the issue of determining the starting point of criminal law protection of human life is considered.

Keywords: *right to life, criminal law protection, beginning of life, pregnancy.*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Д. М. Лепка, М. Ю. Щирба

Досліджено правове поле реалізації українською державою захисту соціальних прав військовослужбовців. Визначено основні нагальні проблеми сучасного українського суспільства, пов'язані із захистом соціальних прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей.

Ключові слова: *Збройні сили України, військовослужбовці, закон, соціальні права, соціальна захищеність, пільги.*

Збройні сили України – це державна військова структура, яка призначена для збройного захисту суверенітету, незалежності, територіальної цілісності й неподільності України, гарант національної безпеки держави й стабільності у суспільстві. Сьогодні армія виконує покладені на неї завдання, але військовослужбовці потребують постійного захисту з боку держави – компенсації обмежень, обумовлених особливого виду державною службою,

що пов'язана з ризиком для життя, – соціальної справедливості й підтвердження статусу військовослужбовця як громадянина, який знаходиться під особливим захистом держави [5, с. 158].

Як зазначено в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. Час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби [2].

Проблема забезпечення прав людини, порядок їх обмеження завжди знаходилася в полі зору науковців. Дослідженню даної проблематики присвячені праці багатьох вітчизняних фахівців юриспруденції: М. І. Козюбри, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, А. Ю. Олійника, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, М. І. Хавронюка та ін.

Відповідно до положень Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» право військовослужбовців на працю реалізується через проходження військової служби, тобто проходження військової служби є особливою різновидністю трудової діяльності, яка має специфіку у зв'язку зі сферою її застосування - оборона і національна безпека [6, с. 5].

Оскільки військовослужбовці підпадають під дію Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», то на них поширюються встановлені законом обмеження конституційного права на працю, а саме: несумісність службової діяльності військовослужбовця з іншими видами діяльності та обмеження щодо роботи близьких осіб. Тобто, закон забороняє військовослужбовцям займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту, якщо інше не передбачено конституцією або законами України (ч. 1 ст. 7), а також не можуть мати у безпосередньому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути безпосередньо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм осіб (ч. 1 ст. 9). Можливість обмеження цих прав військовослужбовців передбачено і в ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4, с. 103].

Визначені обмеження для військовослужбовців щодо можливості займатися іншими видами трудової діяльності, крім військової служби, дають підстави стверджувати про те, що в Україні законодавець встановив надмірні заборони стосовно реалізації даних соціальних прав військовослужбовців [7, с. 105].

Головними проблемами у сфері соціального забезпечення військовослужбовців залишаються якість відповідних соціальних гарантій та їх доступність для військовослужбовців. Держава повинна зважати не тільки на якість соціального захисту військовослужбовців, але і на реальну можливість отримання військовослужбовцями цих пільг. Важливим є забезпечення, перш за все, доступності та прозорості таких процедур, адже збільшення кількості бюрократичних інстанцій, які необхідно подолати, підвищує корупційні ризики і сприяє необґрунтованій тривалості процесу прийняття рішень щодо забезпечення соціальним захистом військовослужбовців та членів їх сімей [3, с. 160].

Забезпечення соціальної захищеності військовослужбовців та членів їх сімей є багатоаспектною проблемою, вирішення якої полягає в законодавчому закріпленні прав, пільг, гарантій та компенсацій і створенні функціонального правового механізму їх реалізації. Стаття 17 Конституції України проголошує: «Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та в інших військових формуваннях, а також членам їх сімей» [1]. Одним з найважливіших складових соціального захисту військовослужбовців є правове закріплення державних пільг, допомог, компенсацій та пенсій, які частково компенсують труднощі проходження служби, а також обмеження деяких загальногромадянських прав і свобод, зумовлених особливостями та специфікою військової служби [5, с. 159].

Важливою проблемою Збройних сил України є забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей житлом. Порядок здійснення квартирного обліку військовослужбовців, надання житлових приміщень, включаючи черговість одержання житлових приміщень, обмін,

бронювання тощо, тривалий час регулювалися Положенням про порядок забезпечення житловою площею в Збройних силах України, затвердженим наказом Міністра оборони України No 20 від 03.02.1995 р. Зміст окремих його пунктів неоднозначний, тобто трактується залежно від категорії військовослужбовців. Важливе значення, з точки зору захисту соціальних прав військовослужбовців, має право на безоплатне одержання в особисту власність житлового приміщення, яке військовослужбовці займають в будинках державного житлового фонду (норма діє для таких категорій: офіцери, прапорщики, мічмани, військовослужбовці за контрактом, що мають вислугу не менше 20 років, при звільненні з військової служби за станом здоров'я, віком, скороченням чисельності або штату військовослужбовців, а також військовослужбовці, які стали інвалідами 1 чи 2 групи, члени сімей військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження служби (п. 9 ст. 12 закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей") [5, с. 160].

Військовослужбовцям та членам їхніх сімей надаються також пільги щодо проїзду та перевезення багажу. Безкоштовний проїзд військовослужбовцям та членам їх сімей у чергову відпустку зупинено (крім військовослужбовців строкової служби) Законом України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців" від 17.02. 2000 р. Додаткові пільги щодо проїзду мають військовослужбовці строкової служби, військовослужбовці, які стали інвалідами внаслідок бойових дій, та прирівняні до них особи, а також батьки військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження служби. Усі категорії військовослужбовців, а також військовозобов'язані, призвані на збори, підлягають державному обов'язковому особистому страхуванню на випадок загибелі або смерті. Військовослужбовці також мають право на грошову допомогу на лікування, при народженні дитини, малозабезпеченим сім'ям, грошову допомогу на дітей військовослужбовців строкової служби. Ці питання регулюються законом України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" та іншими законодавчими актами. Але розмір грошової допомоги довший час був мізерним і не міг забезпечувати належний рівень життя. Зміни до закону, які вступили в силу з 1 січня 2005 року, дещо покращили ситуацію. У Державній програмі реформування та розвитку Збройних сил України предметом першочергової уваги задекларовано постійне забезпечення соціально-правових гарантій військовослужбовців та членів їх сімей. За останні роки військовослужбовцям неодноразово було підвищено грошове забезпечення. Прийнятий 15 червня 2004 р. закон України "Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей" встановив правові основи забезпечення соціального захисту військовослужбовців, які звільнятимуться у зв'язку зі скороченням чисельності Збройних сил України під час їх реформування, та членів їхніх сімей.

Сучасні демократичні зміни, що відбуваються в Україні, значною мірою впливають на стан правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Зміни бюджетної політики, наповнення державного бюджету та інші позитивні економічні та політичні трансформації останніх років оптимізували процеси, пов'язані з реалізацією соціальних прав військовослужбовців. Фактично вироблені механізми судової процедури задоволення позовів щодо реалізації соціальних прав військовослужбовців та членів їхніх сімей [5, с. 162].

Таким чином, провівши аналіз проблем забезпечення прав військовослужбовців в Україні можна зробити висновок, що військовослужбовці мають практично всю повноту соціальних прав і свобод закріплених в Конституції України, а реалізують їх на підставі військового законодавства, що визначає певні особливості, що пов'язані зі спеціальним статусом, заснованому на особливому характері їхньої діяльності. Головними проблемами у сфері соціального забезпечення військовослужбовців залишаються якість відповідних соціальних гарантій та їх доступність для військовослужбовців. Закордонний досвід вказує на необхідність забезпечення, перш за все, доступності і прозорості таких процедур, адже збільшення кількості інстанцій, які необхідно подолати, сприяє необґрунтованій тривалості процесу прийняття рішень щодо забезпечення соціальним захистом військовослужбовців та членів їх сімей. На сьогоднішній день є потреба в удосконаленні нормативно-правової бази,

що закріплюють соціальні права і свободи військовослужбовців. Реальне забезпечення соціальних прав і свобод військовослужбовців підніме престиж військової служби, морально-психологічний стан особового складу, боєготовність та боєздатність Збройних Сил України.

Джерела та література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Редакція від 30.09.2016 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України. Редакція від 28.09.2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
3. Бірюкова Т. В. Соціальний та правовий захист учасників антитерористичної операції: огляд законодавства та проблеми реалізації правових норм / Т. В. Бірюкова // Магістерські студії: Альманах. – Випуск XVII (2). – 2017. – С. 155-161.
4. Медвідь Л. П. Соціальні права й свободи військовослужбовців в Україні: характеристика та реалізація / Л. П. Медвідь // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. - 2014. - № 1. - С. 102-115.
5. Новак-Каляєва Л. М. Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект / Л. М. Новак-Каляєва // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія. – 2007. – № 584. – С. 158 - 166.
6. Посібник для адвокатів та юристів АТО: захист прав і законних інтересів військовослужбовців та членів їх сімей / під заг. ред. О. Яновської. - Режим доступу: <http://legalspace.org/ua/biblioteka/>
7. Чубар І. Ю. Обмеження прав громадян України під час проходження військової служби / І. Ю. Чубар // Юридична наука. - 2014. - № 4. - С. 102-108.

Лепка D., Shchirba M. The problems of providing the rights of the ukrainian servicemen: social aspects. *The legal field of the state's realization of the protection of social rights of the servicemen was investigated. The main problems of the modern-day Ukrainian society, that are connected with the protection of social rights and freedoms of servicemen and members of their families were defined.*

Keywords: *Armed Forces of Ukraine, servicemen, law, social rights, social protection, privileges.*

ЗАХИСТ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ : ТАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

О. Ю. Ліщинська-Мартинюк

У статті висвітлюються тактико-психологічні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема, пред'явлення особи для впізнання неповнолітньому потерпілому в контексті новітніх психологічних досліджень.

Ключові слова: *пред'явлення особи для впізнання, тактика, неповнолітній, психологічні особливості.*

Конституція України проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпеку. Успішна реалізація механізму забезпечення захисту прав людини, що закріплений у конституційних нормах, залежить не лише від удосконалення системи правоохоронних органів, а й від належного правового

регулювання процесу судочинства в цілому. Насамперед, означене завдання стосується забезпечення права на захист неповнолітніх [1, с. 118].

З прийняттям чинного КПК України виникла потреба по-новому осмислити кримінальне процесуальне законодавство як систему гарантій достовірності й повноти показань неповнолітніх, застрою забезпечення прав названих учасників кримінального провадження. Серед учасників кримінального судочинства особливе місце займають неповнолітні потерпілі, проблема захисту яких на даний час гостро позначилася за цілою низкою причин, включаючи диспропорцію між обсягом процесуальних прав неповнолітнього підозрюваного з повноваженнями неповнолітнього потерпілого. Сучасна ситуація вимагає розгляду тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій під кутом зору новітніх психологічних досліджень, що є особливо актуальним, коли йдеться про впізнання особи неповнолітнім потерпілим.

На превеликий жаль, сьогодні діти і підлітки не повною мірою захищені від різноманітних проявів насильницької, сексуальної, корисливої та іншої злочинності з боку дорослих. Викликає занепокоєння офіційна статистика МВС щодо злочинів проти неповнолітніх, вчинених на сексуальному ґрунті. Особливо суспільно небезпечними проявами таких відносин є втягнення до злочинних діянь у цій сфері неповнолітніх та малолітніх, які стають об'єктом розбещення, наруги, насильства та сексуальної експлуатації з боку злочинців. Це можуть бути кримінальні провадження щодо торгівлі дітьми (ст. 149 КК), залучення дітей до виготовлення порнографічної продукції (ст. 301 КК), до проституції (ст. 303 КК), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК), зґвалтування неповнолітніх (ст. 152 КК) тощо. Непокоїть суспільство та обставина, що часто потерпілими неповнолітні особи стають від злочинів, що вчинені в їхній сім'ї.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, де потерпілими є малолітні або неповнолітні особи, викликає певні складнощі в органів досудового розслідування. Як у науковців-криміналістів, так і в практичній діяльності слідчих є ряд проблемних аспектів, які стосуються особливостей тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій стосовно такої категорії потерпілих як малолітні або неповнолітні особи. У ситуації, яка склалася на даний час, виникає необхідність удосконалення тактики слідчих (розшукових) дій, що проводяться за участі вказаної категорії осіб, і зокрема, тактики впізнання неповнолітніми потерпілими й свідками, які часто стають єдиними очевидцями злочинів і в силу цього володіють важливою інформацією, котра визначає хід досудового розслідування конкретного кримінального провадження.

Враховуючи особливості участі в пред'явленні для впізнання малолітніх та неповнолітніх потерпілих, необхідно розуміти, наскільки це потрібно, і чи може доцільно обмежитися лише пред'явленням фотокарток або відеозаписів із зображенням осіб, серед яких може бути і особа, що вчинила злочин. Це процесуальне положення, яке має тактичну значущість, обумовлене реаліями і потребами практики досудового розслідування злочинів, де потерпілими є неповнолітні.

Акцентуючи увагу на проведенні слідчих (розшукових) дій при розслідуванні насильницьких злочинів учинених щодо неповнолітніх осіб, особливу занепокоєність викликає той факт, що ця слідча (розшукова) дія досить часто проводиться слідчими, які практично не розслідували кримінальні провадження за участю дітей, тобто не мають необхідного досвіду (близько 50 %) [2, с. 90-96].

Проведення пред'явлення особи для впізнання за участю осіб дитячого віку доцільно проводити у виключних випадках, коли: неможливо встановити обставини, що мають важливе значення для кримінального провадження, без залучення неповнолітнього потерпілого або за допомогою інших доказів; за наявності упевненості щодо здатності неповнолітньої особи правильно сприймати обставини, запам'ятовувати і узнавати зовнішність людини, вміти за допомогою термінів і понять вказувати, за якими ознаками він впізнає. Якщо дитина є учнем молодших класів, то ця слідчу дію вона може сприйняти як завдання, за яке вона отримає оцінку. Це відбувається на підсвідомому рівні, що може привести дитину до стресового стану або розгубленості.

Плануючи проведення вказаної слідчої (розшукової) дії за участі малолітнього або неповнолітнього потерпілого, слідчий повинен враховувати, що недоцільно проводити впізнання у тих випадках, коли зустріч із злочинцем може негативно вплинути на психіку дитини, і хоча під час впізнання дитина може знаходитися у невербальному спілкуванні з ним, на психологічному рівні це може вплинути на кінцевий результат впізнання, а то й на усю поведінку дитини в подальшому житті. Беззаперечною підставою для відмови в проведенні впізнання є наявність загрози для особи, яка впізнає. Відомості про такі загрози можуть бути встановлені під час досудового розслідування як процесуальним, так і оперативно-розшуковим шляхом. Проте підтвердження безспірності факту існування загроз матеріалами кримінального провадження законодавець не вимагає. Проведення даного впізнання треба організувати так, щоб не міг бачити й чути особу, яка впізнає, не лише той, кого впізнають, а й його захисник, законний представник, а в разі проведення впізнання із залученням понятих кількість їх повинна бути достатньою для присутності з боку того, хто впізнає, і з боку того, кого впізнають, а самі поняті й особи, що беруть участь у впізнанні і представляють інтереси малолітнього чи неповнолітнього, повинні мати можливість переконатися в тому, що проведення слідчої (розшукової) дії і узнання особи в таких умовах справді можливе [3, с.34].

Нижні межі віку особи, з якою може бути проведено впізнання, законодавець не встановлює, але недоцільно проводити впізнання, якщо потерпіла особа є малолітньою дитиною, слабо запам'ятовує, викривлює індивідуальні риси людини, інші ознаки її зовнішності. Це може призвести до того, що при впізнанні дитина не розумітиме сутності й значення подій, які відбуватимуться, і як результат або зовсім не вкаже на злочинця, або вкаже на кого-небудь із статистів, яких запросив слідчий для проведення впізнання, щоб тільки продемонструвати те, чого від нього бажали почути старші. Для оцінки такої поведінки і дій важливе значення має думка запрошеного спеціаліста.

Таким чином, впізнання як слідча (розшукова) дія, участь в якому бере неповнолітня чи малолітня особа, має не лише чітко визначені процесуальні вимоги, а й окремі тактико-криміналістичні особливості. Це стосується насамперед належної підготовки, що має враховувати як попередній допит такої особи, так і вибір часу, місця, відповідне психологічне налаштування неповнолітнього чи малолітнього, якому належатиме здійснювати упізнання. На першому місці в такій роботі слідчого має бути врахування особливостей дитячої психології сприйняття і дитячого ставлення до повідомлення результатів упізнання. Ось чому в разі пред'явлення особи для впізнання потерпілому малолітньому або неповнолітньому обов'язково необхідно не просто виконати законодавчі вимоги щодо запрошення законного представника, педагога або психолога, а й ретельно підібрати таких спеціалістів щоб їхня участь у впізнанні дійсно була корисною.

Джерела та література:

1. Прокопенко А. В. Захист прав неповнолітніх у кримінальному провадженні // Європейські перспективи. – № 10. – 2013. – С.118
2. Пясовський В. В. Тактичні особливості допиту неповнолітніх потерпілих від насильницьких злочинів // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – Випуск 15. – 2015. – С. 90-96
3. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком. // Москва: изд-во Московского ун-та. – 1982. – 200 с.

Lishchynska-Martyniuk O. Protection juvenile victims in criminal process: tactical and psychological aspect. *The article describes the tactical and psychological peculiarities of conducting separate investigatory (search) actions, in particular, the presentation of a person for the identification of a minor victim in the context of the latest psychological research.*

Keywords: *presentation of a person for identification, tactics, minor, psychological peculiarities.*

РІВНІСТЬ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ ЯК ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**А. М. Лобач**

Описано деякі аспекти розкриття суті та змісту засади рівності перед законом і судом у кримінальному провадженні, виділено проблеми її реалізації і гарантування.

Ключові слова: рівність, закон, суд.

Актуальність теми. У п. 65 доповіді Венеційської Комісії «Верховенство права» вказано, що рівність перед законом означає, що кожна фізична особа є підпорядкованою тим самим законам, і жодна фізична особа чи група осіб не має особливих юридичних привілеїв [1, с. 182] або не зазнає дискримінації. Введена думка заслуговує на увагу, проте щодо кримінально-процесуального права велике значення має саме встановлення дієвих гарантій дотримання принципу рівності. Враховуючи реформування в усіх сферах права в Україні, наближення його норм до європейських вимог, імплементація європейського гуманітарного духу у українські правові норми і нормативи різного рівня, а також переосмислення певних принципів і засад правовиконання особами, які здійснюють правосуддя, пояснює актуальність тлумачення і засад кримінального провадження і судочинства.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом вивчення виступає одна з засад міжгалузевого права – рівність перед законом і судом. Об'єктом – кримінальне провадження.

Аналіз вивченості теми. Проблеми забезпечення засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі знайшли досить глибоке дослідження у працях Ю. М. Грошевого, В. В. Городовенка, В. В. Короля, М. А. Костенко, В. В. Леоненка, С. П. Погребняка, В. Т. Маляренка, Л. В. Мединської та інших вітчизняних учених.

Мета розвідки – розкрити суть і зміст засади рівності перед законом і судом у кримінальному провадженні, виділити проблеми її реалізації і гарантування.

Виклад матеріалу дослідження. До загально-процесуальних (або міжгалузових) відносять ті засади, які діють у декількох галузях процесуального права та закріплюють фундаментальні положення становища особи, забезпечують законність і ефективність процесуальних процедур. До них О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів відносять: 1) рівність перед законом і судом; 2) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 3) безпосереднє дослідження показань, речей і документів; 4) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 5) диспозитивність; 6) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумність строків; 8) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [5, с. 20].

Вчені наголошують, що рівність перед законом і судом як засада кримінального провадження врегульовано ст. 10 КПК. Вони вказують, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками [5, с. 23].

У зв'язку із цим Л. В. Мединська висловлює думку про те, що принцип рівності учасників судового процесу у кримінальному провадженні є необхідним складником гарантій особи – права на справедливий судовий розгляд будь-якої справи, адже провадження у справі може бути насправді справедливим, коли протилежні сторони перебувають в однаковій ситуації [6, с. 296]. Зазначена позиція авторки превалює у вітчизняній правовій думці та впливає зі змісту міжнародно-правових актів. Висловлюється вона і Конституційним Судом України. Так, у своїх рішеннях (№ 9-рп/2012 від 12.04.2012 та № 11-рп/2012 від 25.04.2012) ним із приводу реалізації засади рівності перед законом і судом вказано, що її треба розуміти так, що кожен має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у

судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій; це також передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав, де сторони повинні мати рівні процесуальні можливості відновлення вказаних прав і свобод [8; 9].

Звернемо увагу, що вчені-юристи, аналізуючи засади рівності, виділяють два взаємопов'язаних аспекти її прояву – формальний та фактичний.

Щодо цих двох проявів принципу рівності, то погодимося із С. П. Погребняком, який, наводячи їх структуру, вказує, що вимога формальної рівності можливостей реалізується у праві через принцип рівності перед законом, принцип рівності перед судом, принцип рівності прав і свобод людини і громадянина і принцип рівності обов'язків людини і громадянина. У свою чергу, ідея фактичної (реальної) рівності можливостей реалізується у праві за допомогою: принципу диференціації правового регулювання і принципу позитивної дискримінації [7, с. 33-34]. Безумовно, з огляду на загальноправовий характер досліджуваної засади, ці її прояви повинні знаходити своє відображення у кримінальному судочинстві, змісті правового регулювання кримінального провадження та статусі його учасників. О. Коровайко переконаний, що ця засада повинна бути реально втілена під час безпосередньої реалізації таких завдань кримінального провадження, як: захист особи; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; притягнення кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, до відповідальності в міру його вини; застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження (ст. 2 КПК України). У сфері кримінального судочинства своє відображення рівність знаходить у якості його засади – рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 129 Конституції України). У кримінальному процесуальному розумінні вона розкривається, перш за все, з формальної сторони. При цьому в загальному сенсі рівність прав у судочинстві означає надання всім учасникам процесу рівних можливостей захистити свої законні інтереси, використовуючи надані їм права [6, с. 455].

Найбільш повно зміст цього принципу проаналізовано В. В. Городовенком, який зазначає, що зміст цього принципу розкривається в таких елементах: а) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак; б) рівність процесуальних прав щодо доведення своєї правової позиції перед судом, а також рівність обов'язків, які випливають із процесуального законодавства; в) застосування судом матеріального і процесуального закону однаково для всіх, незалежно від правового і соціального статусу особи, фактичних і юридичних обставин справи; г) існування єдиної для всіх судової системи, яка передбачає можливість розгляду справи по суті, а також оскарження рішення у справі у вищих судах [2, с. 182, 185-186].

Однак М. А. Костенко та й інші дослідники, досліджуючи процесуальні засоби реалізації засади рівності перед законом і судом у судових стадіях кримінального процесу, відзначила наявність протиріч між змістом ст. 10 КПК України та ч. 2 ст. 328 КПК України, п. 4 ч. 2 ст. 374 КПК України та необхідність удосконалення їх змісту, а також внесення змін і доповнень до ст. 314, 396, 403, 404, 427, 433, 449 КПК України з метою вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та приведення його у відповідність до зазначеної засади кримінального провадження [4, с. 17-18].

Висновок. Проаналізовані аспекти реалізації такої засади кримінального провадження як рівність перед законом і судом свідчить про те, що включення даної міжгалузевої засади в кримінальне провадження відповідає вимогам часу і європейським стандартам в правосудді загалом. Але механізм реалізації цієї засади потребує ретельного перегляду в національному кримінально-процесуальному праві і усунення певних суперечностей, невідповідностей чи дублювання, які будуть перешкоджати їх реально виконувати на практиці.

Джерела та література:

1. Верховенство права : Доповідь CDLAD(2011)003rev, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) // Право України. – 2011. – № 10. – С. 168–184.

2. Городовенко В. Принцип рівності громадян перед законом і судом [Електронний ресурс] / В. Городовенко // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 178–186.
3. Коровайко О. Проблеми регламентації засади рівності перед законом і судом у кримінальному процесі України / О. Коровайко // Підприємництво, господарство і право. – 2016. - № 12. – С. 238 – 243.
4. Костенко М. А. Рівність перед законом і судом як засада кримінального провадження / Марина Анатоліївна Костенко; В.о. Донец. юрид. ін-т МВС України.– Кривий Ріг : Б.в., 2015. – 20 с.
5. Кримінальний процес : навч. посіб. для підготовки до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. – Х. : Право, 2016. – 288 с.
6. Мединська Л. В. Окремі питання забезпечення рівності прав сторін у кримінальних справах / Л. В. Мединська // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. – С. 454–561.
7. Погребняк С. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 4. – С. 31–39.
8. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 р. у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111-13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України : Конституційний Суд; Рішення від 25.04.2012 № 11-рп/2012 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12>

Lobach A. Equality before law and court as principle of criminal case. *Some aspects of opening of essence and maintenance are described principles of equality before a law and court in criminal case, the problems of her realization and guaranteeing are distinguished.*

Keywords: *equality, law, court.*

ПРОБЛЕМИ СМЕРТНОЇ КАРИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

А. І. Мануїлова

Смертна кара суперечить міжнародно-правовим стандартам прав людини. Вона заперечує невідчужуване право на життя, роблячи злочинця тільки об'єктом кримінально-правового впливу держави. Крім того, виконання смертної кари на відміну від інших заходів кримінального покарання – незворотне і тому виключає виправлення можливих судових помилок.

Ключові слова: *смертна кара, смертний вирок, право на життя.*

Одним з основних принципів міжнародного права є повага прав і свобод людини, а найважливішим правом людини є право на життя. Право на життя закріплено в багатьох міжнародно-правових актах. У статті 3 Загальної декларації прав людини 1948 р. говориться, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність». Згідно з ст. 5 Декларації «ніхто не може бути підданий катуванню або жорстокому, нелюдському та такому, що принижує його гідність, поводженню і покаранню» [1]. Стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року говорить: «Право на життя є невід'ємним

правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [2].

Зворотною стороною права на життя є смертна кара. Смертна кара – це найбільш суворого міра покарання, так як вона призводить до позбавлення найціннішого, що є у людини – його життя, причому втрата ця є незворотною.

Смертна кара є одним з найдавніших видів покарання. Її суттєвою ознакою є те, що вона є покаранням у кримінально-правовому сенсі. Природа страти полягає в тому, що вона сталася з звичаю кровної помсти. Протягом часу відбулося обмеження помсти, і кровна помста була замінена на інші види покарання. Об'єктивною основою смертної кари як міри кримінального покарання є відплата за вбивство, принцип талону – рівне за рівне. Основною властивістю смертної кари є превенція від здійснення найбільш небезпечних злочинів [3, с. 6]. Таким чином, смертна кара суперечить принципу права на життя, який стоїть на чолі міжнародного права, і тому не дивно, що міжнародне право йде по шляху її повного скасування, наказуючи державам відмовитися від цього виду покарання.

На відміну від більшості інших кримінальних санкцій, покарання у вигляді смертної кари регулюється не тільки національним, а й міжнародним правом.

Оскільки у світовій спільноті поки немає єдиної позиції щодо допустимості страти, міжнародно-правове регулювання в даній галузі йде по шляху прийняття рекомендаційних норм і укладення факультативних протоколів до міжнародних конвенцій. Зокрема, 18 грудня 2007р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію, що закликає всіх членів ООН ввести мораторій на застосування смертної кари. Її підтримали 104 держави, 54 країни висловилися проти мораторію і 29 держави утрималися, другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (прийнятий Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1989 р.), протокол до Американської конвенції про права людини щодо скасування смертної кари (прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації американських держав в 1990 році), протоколи № 6 і № 13 до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод зобов'язують держави, які підписали і ратифікували дані документи, скасувати смертну кару.

Між вищевказаними документами є деякі відмінності. Так, два перших з них передбачають повне скасування смертної кари, але залишають за державами право зберегти цей захід як виняток у воєнний час. Додатковий протокол №6 до Європейської конвенції про захист прав людини, підписаний державами – членами Ради Європи 28 квітня 1983 р. у Страсбурзі, вказує на скасування смертної кари в мирний час. Виняток допускається тільки за дії, вчинені під час війни або при наявності неминучої загрози війни і тільки у встановлених законом випадках. Додатковий протокол №13 до тієї ж Конвенції, підписаний 3 травня 2002 року в Вільносі, передбачає повне виключення смертної кари за будь-яких обставин. У воєнний час застосування смертної кари, як правило, стає частішим, а захисні гарантії менш ефективними.

У сучасному світі Європа є єдиним регіоном, в якому практично всюди смертна кара заборонена законом. Однак, Білорусь – єдина країна у Європі, де досі можуть засудити до смертної кари. Саме європейські країни раніше за інші почали відмовлятися від цього покарання.

Вступ України до Ради Європи у 1995 р. зумовив скасування такого покарання, як смертна кара. В останні десятиліття ця тенденція стала характерною для більшості країн Західної Європи; там смертна кара скасована повністю, або не застосовується у мирний час. Цьому сприяв вступ держав до Ради Європи, визнання частиною національного законодавства Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари на території держав-учасниць [4].

Мета міжнародного права в питанні про смертну кару сформульована в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 32/61 від 8 грудня 1977 р. : «... це прогресивне обмеження числа злочинів, які караються стратою, при вираженні бажаності відмови від цієї міри покарання» [5].

Звідси випливає дві основні задачі міжнародного права з питання про смертну кару:

1. встановлення обмежень на застосування смертної кари в тих державах, де вона застосовується, і гарантії прав засуджених до смертної кари;

2. обмеження числа злочинів, які караються стратою.

Як зазначає С. С. Нестеренко, на теоретичному рівні виділяють певні критерії прийнятності гарантій незастосування смертної кари. Так, гарантії повинні виходити від офіційного органу, в компетенції якого перебуває рішення відповідного питання, вони не повинні містити застережень, які ставили б їх виконання в залежність від певних умов, і повинні оцінюватися з урахуванням загальної ситуації в запитуючій державі, наявності на території цієї держави міжнародних правозахисних організацій, існування між запитуваною і запитуючою державами двосторонніх міжнародних договорів про правову взаємодопомогу, зовнішньополітичної репутації держави[6, с. 23].

Таким чином, можна зробити висновок, що питання смертної кари в сучасних умовах є вельми актуальними, не дивлячись на те, що міжнародно-правові акти, допускаючи в окремих випадках застосування смертної кари, прагнуть скоротити, а в майбутньому повністю виключити її застосування.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини. Електронний ресурс. – Режим доступу:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Електронний ресурс. – Режим доступу:http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Жильцов С. В. Смертная казнь в России: историко-правовой очерк // Право на смертную казнь: Сборник статей / Науч. ред. А. В. Малько; Гл. ред. Д. В. Казаков. – М.: Частное право, 2004.
4. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Електронний ресурс. – Режим доступу:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
5. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 32/61. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/32/61>.
6. Нестеренко С. С. Застосування смертної кари та проблема захисту прав людини в інституті екстрадиції/ С. Нестеренко // Юридичний вісник. – 2009. – №3. – С. 19-25.

Manuilova A. Issues death penalty in international law. *The death penalty is contrary to international legal standards in the field of human rights. So, the death penalty denies the inalienable right to life, making the perpetrator only the object of the criminal legal influence of the state. In addition, the execution of the death penalty, unlike other measures of criminal punishment, is irreversible and therefore excludes the correction of possible judicial errors.*

Keywords: death penalty, death sentence, right to life.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ

К. В. Мануїлова

Міграція населення, як невід'ємна складова глобалізації, перетворилася в одну з ключових проблем сучасного світу. Найбільш ефективним способом її регулювання є міжнародно-правове співробітництво, здійснюване як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Головним орієнтиром при цьому є міжнародно-правові норми і принципи, розроблені з метою регулювання процесів зовнішньої міграції, а також основних прав і свобод мігрантів.

Ключові слова: міжнародно-правове співробітництво, населення, міграція, глобалізація, міграційні процеси, права мігрантів.

В останні роки в світі спостерігається постійне зростання міграційних потоків. Згідно з даними ООН, зростання числа мігрантів перевищує темпи зростання світового населення. Приблизно 224 мільйонів людей проживають за межами країн, в яких вони народилися. Різні

причини заставили їх покинути батьківщину, але всі вони пов'язані з пошуком захисту та нових можливостей. Прагнення до зміни місць є однією з основних характерних особливостей людини. Понад півстоліття тому з прийняттям Загальної декларації прав людини право на свободу пересування отримало міжнародне визнання. Дана Декларація говорить про те, що «кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави» і «кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися в свою країну» [1].

Міграція населення, як невід'ємна складова глобалізації, перетворилася в одну з ключових проблем сучасного світу. Найбільш ефективним способом її регулювання є міжнародно-правове співробітництво, здійснюване як на регіональному, так і на глобальному рівнях. Головним орієнтиром при цьому є міжнародно-правові норми і принципи, розроблені з метою регулювання процесів зовнішньої міграції, а також основних прав і свобод мігрантів [2].

Питання міграції неодноразово підіймалися, але в основному регулювання проблем міграції здійснювалося на двосторонньому рівні. Переважно угоди укладалися між сусідніми державами або країнами з подібною політикою [3, с. 9]. Звертаючись до історії, ще в рамках МОП на Міжнародній конференції з питань праці 1922 року було визнано необхідність розробки єдиної характеристики терміну «міжнародна міграція», але на той момент було розроблено тільки визначення «емігрант», так як це було важливо для збору статистичної інформації по міжнародній міграції [4]. Конференція з міграційної статистики 1932 року і рекомендації ООН щодо поліпшення міграційної статистики 1953 року провели розмежування між тимчасовою і постійною міграцією. Однак вони також не змогли дати єдиного поняття міжнародної міграції. Тільки в 1976 р. ООН запропонувала новий пакет рекомендацій, який містив положення, що стосуються взаємозв'язку понять міграції та постійного місця проживання в країні, і тому формулювання мігрантів були сфокусовані лише на термінах довгострокових і короткострокових іммігрантів [5, с. 4].

На сучасному етапі ООН займається різними аспектами міжнародної міграції. Наприклад, Секретаріат ООН займається збором, аналізом і поширенням інформації про масштаби, тенденції національної політики у сфері міжнародної міграції. Інші органи системи ООН займаються такими питаннями, як права людини, особи, переміщені всередині країни, возз'єднання сімей, нелегальні мігранти, незаконне перевезення мігрантів через кордони і соціально-економічна інтеграція мігрантів. Крім того, спеціалізовані установи системи займаються питаннями, що входять в їх компетенцію і в їх мандати, зокрема такими, як потоки робочої сили, біженці та шукачі притулку, а також грошових переказів мігрантів.

Генеральна Асамблея ООН неодноразово розглядала питання, що стосуються міжнародної міграції та розвитку. У своїй резолюції Генеральна Асамблея закликала систему Організації Об'єднаних Націй та інші відповідні організації продовжувати розглядати питання міжнародної міграції та розвитку і надавати належну підтримку процесам і діяльності в галузі міжнародної міграції та розвитку [6].

Міжнародна організація з міграції, яка створена в 1951 році, є провідною міжурядовою установою в області міграції, вона тісно взаємодіє з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями. Дана організація спільно зі своїми партнерами в міжнародному співтоваристві в рамках сприяння урядам і громадянському суспільству багатьох держав здійснює такі програми, як:

міграція в гуманітарних цілях (надання допомоги людям, постраждалим від конфліктів і їх наслідків, біженцям і репатріантам, переміщеним особам, як в межах своєї країни, так і за кордоном, особам, які бажають відновити стосунки зі своєю сім'єю);

міграція з метою розвитку (забезпечення припливу кваліфікованої робочої сили в держави з урахуванням пріоритетів їх розвитку, потреб та інтересів місцевого населення в приймаючих країнах);

програми технічного співробітництва (надання консультативних послуг в області міграції урядам, міжурядовим і неурядовим організаціям, розробка необхідних комплексних заходів для вирішення проблем міграції в мінливій міжнародній обстановці, а також зміцнення власного потенціалу держав шляхом навчання персоналу служб, що відносять до регулювання міграції, і надання їм технічної підтримки);

здійснює дослідження і аналіз інформації (проведення регіональних і міжнародних семінарів і конференцій для обговорення проблем міграції, дослідження причин і наслідків міграційних процесів, стану та потреб мігрантів, розробка і проведення інформаційних кампаній) [7].

Як зазначалося на Міжнародній конференції з народонаселення та розвитку, упорядкована міжнародна міграція може зробити позитивний вплив як на країни походження, так і на приймаючі країни. Міграція може також сприяти передачі навичок і культурному збагаченню. Переважна більшість мігрантів вносить вагомий вклад в розвиток тих країн, в яких вони перебувають. У той же час у багатьох країнах походження міжнародна міграція тягне за собою втрату людських ресурсів, а в приймаючих країнах вона може привести до економічних труднощів та соціально-політичної напруженості.

У зв'язку з тим, що в сучасному світі досить великий потік мігрантів, посилюється їх дискримінація, неналежне і жорстоке поводження з ними, про яке повідомляли уряди країн, з яких виїжджали мігранти, а також неурядові організації, що займаються проблемами прав людини. Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав людини було створено Робочу групу урядових експертів в області прав людини з питань мігрантів, які мали на меті збирати інформацію про існуючі перешкоди до ефективного та всебічного захисту прав людини мігрантів та розробляти рекомендації щодо посилення пропаганди, захисту і здійснення прав мігрантів.

Основний висновок, який був зроблений Робочою групою, полягає в тому, що в багатьох регіонах світу урядам відомо про погіршення стану справ з дотриманням прав людини мігрантів, але вони рідко повідомляють про вжиті заходи щодо виправлення такого становища. В результаті цієї особи, що порушують права людини щодо мігрантів, часто роблять це безкарно. Ситуація показує, що в очах громадської думки, а також на думку осіб, що визначають політику, дотримання прав людини мігрантів не виглядає таким серйозним обов'язком, як дотримання прав людини власних громадян.

Механізми в області прав людини, такі як Спеціальний доповідач з питання про права мігрантів та Комітет із захисту прав всіх трудящих-мігрантів, з усією ясністю заявили про те, що, незважаючи на суверенне право держав визначати умови для в'їзду та проживання осіб на їх території, вони зобов'язані поважати, захищати та забезпечувати права людини всіх осіб, які перебувають під їх юрисдикцією незалежно від їх національності, походження і міграційного статусу [8].

Отже, вищевказані міжнародні нормативні акти є регулятором міграційних процесів на міжнародному та національному рівні, які реалізуються на основі міжнародних принципів, закладених в конвенціях. Важливо підкреслити, що єдине прагнення держав до загальної стратегії міграційного розвитку, сприяє досягненню бажаних результатів в регулюванні глобальних міграційних процесів шляхом закріплення міжнародних норм у відповідних національних законодавчих актах.

Джерела та література:

1. Всеобщая декларация прав человека // Резолюция 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года.
2. Зинченко Н. Н. Международное миграционное право: основы теории и практики. – М.: Научная книга, 2011. – С.43
3. Appleyard R. International migration policies: 1950—2000 // International migration. – 2001. – Vol. 39, № 6. – P. 7-20.
4. Problems of migration statistics. Population studies. – № 5. – New York: United Nations, 1950.
5. Recommendations on statistics of international migration: statistical papers. Series M. – № 58. – New York: United Nations, 1980.
6. Резолюция 56/203 Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций от 21 декабря 2001 года.
7. Международная организация труда – Режим доступа: <http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100>.

8. Доклад Генерального секретаря «Міжнародна міграція і розвиток»// Глобалізація і взаємозалежність. // Генеральна Ассамблея Організації Об'єднаних Націй. А/65/203. 2 August 2010.

Manuilova K. International legal cooperation in the field of protection of migrants rights. *Migration of the population as an integral part of globalization has become one of the key problems of the modern world. The most effective way of regulating it is international legal cooperation, carried out both at the regional and global levels. The main benchmark for this is the international legal standards and principles developed to regulate the processes of external migration, as well as the basic rights and freedoms of migrants.*

Keywords: *international cooperation, population, migration, globalization, migration processes, rights of migrants.*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

I. І. Мар'юк

У публікації здійснено аналіз науково-правової літератури у сфері охорони здоров'я, зокрема конституційного закріплення прав і свобод людини в Україні. Предметом дослідження цієї роботи є права і свободи людини, закріплені в спеціальному розділі Конституція України 1996 року, який іменується "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина".

Ключові слова: *конституція, права людини, право на здоров'я, охорона здоров'я, конституційні права і свободи людини.*

Постановка проблеми. Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб і відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові рівні свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, ввела до нового осмислення ролі людини в її відносинах із суспільством і державою [3, с. 5].

Не зважаючи на те, що Конституцією та законодавством України вперше повно визначені основні права і свободи людини і громадянина, зокрема, громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні, гарантії цих прав залишаються малодослідженою проблемою. Правова природа прав і свобод в цілому досліджена вітчизняними та зарубіжними вченими. А щодо гарантій, то вони потребують комплексного і структурного дослідження.

Теоретичні та науково-практичні аспекти проблеми прав і свобод, з урахуванням норм та принципів міжнародно-правових стандартів, розглядалися такими вченими, як М. М. Антонович, Ю. Г. Барабаш, С. П. Головатий, О. М. Гончаренко, А. М. Колодій, В. В. Кравченко, Ю. І. Крегул, А. Р. Крусян, О. Г. Кушніренко, С. П. Мороз, А. Ю. Олійник, М. Ф. Орзіх, О. В. Петришин, Ж. М. Пустовіт, О. В. Пушкіна, П. М. Рабінович, В. В. Речицький, Т. М. Слінько, Ю. М. Тодика, М. І. Хавронюк, О. О. Чуб, В. М. Шаповал та інші.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні концепції конституційно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина в Україні, у внесенні рекомендацій щодо вдосконалення національної системи законодавства в галузі прав та свобод людини і громадянина, яке пов'язане з питаннями конституційного гарантування прав та свобод людини і громадянина.

Результати дослідження. Формування ідей прав людини в Україні має тривалу історію. Це пов'язано з тим, що на теренах історичної України існували різні держави зі своїми звичаями, традиціями, культурою, релігією, правовою системою. Кожна з них зробила

значний внесок в історію культури українського народу. Говорячи про формування ідей прав людини в Україні, слід мати на увазі низку особливостей. По-перше, початкові ідеї прав людини формувалися не як сукупність правових норм, а як вчення про справедливість, рівність, мудрість, розум тощо. По-друге, на правову систему загалом і на формування ідей прав людини вплинули релігійні вчення, зокрема християнство. По-третє, на становлення інституту прав людини важливий вплив зробило приєднання території історичної України наприкінці XVII ст. до Росії і подальше перебування у складі СРСР.

Виникнення конституції як Основного закону держави в історичному плані було пов'язано з необхідністю проголошення і закріплення на вищому правовому рівні ідеї свободи людини, рівності всіх перед законом та забезпечення на цій основі принципово нових взаємин людини з державною владою. У результаті історичної еволюції сьогодні кожна людина володіє сукупністю природних і невід'ємних прав, що належать їй від народження, закріплені у конституціях, міжнародних і найважливіших внутрішньодержавних законах різних держав.

Конституційне право на життя проголошено Основним Законом України у ст. 27 "кожна людина має невід'ємне право на життя" (ст. 27) [2] та гарантується заборобою протиправного позбавлення життя. Як об'єкт юридичної охорони життя людини закріплено Конституцією України вперше. Жодна з попередніх конституцій та інших законів в минулому цього права не містили. Тому виникає багато питань, пов'язаних з реалізацією суб'єктивного права людини на життя, які потребують детального правового регулювання. Зокрема, до них належать проблеми юридичних меж життя, гарантій забезпечення права на життя людини і громадянина, визначення нових складів злочинів, пов'язаних зі зловживанням сучасної медицини, наприклад, примусове донорство, евтаназія та багато інших питань.

Протягом всієї історії розвитку суспільства проблеми прав людини постійно привертати до себе увагу. Особливо зросло їх значення в сучасних умовах України, оскільки наприкінці XX ст. тут відбулися глобальні зміни, пов'язані з процесом демократизації суспільства та посиленням уваги до людини та її прав. Ці зміни знайшли відображення в Конституції України, ст. 3 якої проголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3) [2].

Окрім того, Конституція України містить низку прав і свобод, які є інформаційними за формою, але економічними чи соціальними за своїм змістом. Серед таких, передусім, ті, що передбачені ст. 54 Конституції, які встановлюють, що «Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом...» (ст. 54) [2].

Конституційне право людини і громадянина на свободу наукової творчості – це визнана та гарантована державою можливість кожного вільно займатися інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на одержання і використання нових наукових знань, а також самостійно обирати напрями та форми такої діяльності відповідно до своїх інтересів, творчих можливостей та загальнолюдських цінностей.

Конституція, як відомо, закріплює лише головні, принципові положення, які, діючи безпосередньо, у необхідних випадках розкриваються і конкретизуються в інших законодавчих актах, розвиваються в поточному законодавстві. Розвиток тут треба розуміти як закріплення в поточному законодавстві того, що відображено в Конституції лише у вигляді цілей, програмних положень, основних тенденцій поступу прав, свобод і обов'язків [1, стр. 60].

При реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків громадян має діяти принцип їх найвищої юридичної сили. Це означає виконання обов'язків усіма суб'єктами права в сфері правотворчості і правореалізації.

Конституційні права, свободи і обов'язки виражають насамперед і безпосередньо відносини та зв'язки громадянина й держави, згідно з принципом "Дозволяється все, що не забороняється Законом". Інші норми права регулюють відносини та зв'язки або громадян і органів держави, або громадян і державних та громадських організацій, або громадян між собою.

Конституційні права, свободи й обов'язки не припиняються і не виникають раз по раз. Вони діють постійно. Громадянин не може відмовитися не тільки від своїх конституційних обов'язків, а й від своїх конституційних прав і свобод.

Таким чином, права, свободи й обов'язки людини й громадянина, закріплені в Конституції України, їх широта, реальність, гарантованість виражають не тільки фактичний та юридичний статус особи у суспільстві, а й суть діючої в країні демократії, соціальні можливості, закладені в самому суспільному ладі. Вони - показники зрілості суспільства, його досягнень, своєрідна "візитна картка". Увесь арсенал громадянських, економічних, соціальних, політичних і культурних прав, свобод та обов'язків має служити дальшому розвитку демократії й соціальному прогресові України.

Висновки. Права людини – складне і багатогранне явище, що пройшло у своєму розвитку певні етапи, притаманні всім суспільно-економічним формаціям. Розуміння прав людини тісно пов'язане з тими особливостями цивілізації, до якої вони належать і які визначають протягом багатьох століть умови їх життя і поведінки. Права і свободи людини як інститут конституційного права – це система базових норм і принципів, які відображені на конституційному і законодавчому рівні, регулюють та охороняють взаємини держави й особистості, правовий статус людини з метою визначення її місця, реалізації та гарантування її прав у відносинах з державою, спільнотами та окремими людьми в процесі задоволення їх потреб та інтересів. Отже, права людини - це гарантована законом міра свободи особи та її можливість вільно діяти, самостійно обирати вид і міру власної поведінки з метою задоволення матеріальних і духовних потреб через користування надбаннями та благами суспільства і держави у межах, визначених національним і міжнародним законодавством.

Джерела та література:

1. Конституційне право України, друге видання, виправлене й доповнене, за ред. Проф. В. Ф. Погорілка, К.: Наукова думка, 2000.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – Харків: СГДФО Білетченко, 2013.– 64 с.
3. Первый ежегодный доклад Уполномоченного Верховной Рады Украины по правам человека про состояние соблюдения и защиты прав и свобод человека в Украине. – К.: Консум, 2002. – 493 с.

Mariuk I. Constitutional improvement of human rights and freedoms in Ukraine.

The publication analyzes scientific and legal literature in the field of health care, in particular the constitutional consolidation of human rights and freedoms in Ukraine. The subject of the study of this work are human rights and freedoms, which are enshrined in the special section of the Constitution of Ukraine of 1996, entitled "Rights, freedoms and responsibilities of a person and a citizen".

Keywords: *constitution, human rights, right to health, health care, constitutional rights and human freedoms.*

LEGAL ANALYSIS OF THE DECISION OF THE COURT OF JUSTICE IN THE CASE 'SKATTEVERKET (SWEDEN) V. DAVID HEDQVIST' (ON WHETHER TRANSACTIONS TO EXCHANGE A TRADITIONAL CURRENCY FOR THE 'BITCOIN' VIRTUAL CURRENCY OR VICE VERSA WERE SUBJECT TO VALUE ADDED TAX (VAT))

N. Milishchuk

Thesis is composing upon an IT-law theme, exactly about digital currency legalisation. A Decision of the Court of Justice is viewed. Also, was made an analysis of this law in context of human rights and their legal protection.

Keywords: Bitcoin, digital currency, blockchain, legal regulation, taxes.

Nowadays an IT-sphere develops very fast, so that every person has a computer, an Internet, also becomes a member of social networks such as 'Facebook', 'Instagram', 'Snapchat', 'Viber' and so on. Today we live not only in one – material (physical) world –, but in the virtual or digital too. That is why an amount of our rights increases, and we have to adapt to the reality around us by holding laws to regulate a brand new relationships.

Digital/virtual currency become more and more popular, because it is decentralized, has fast safe transactions via the Internet, easy to use and commissions free. But there is any law in the world, that could defend peoples money (e.g. 'bitcoins'), how to pay taxes on contracts at last but not at list – whether virtual currency is a good or rather service, money.

According to the order for reference the 'bitcoin' virtual currency is used, principally, for payments made between private individuals via the internet and in certain online shops that accept the currency. The virtual currency does not have a single issuer and instead is created directly in a network by a special algorithm. The system for the 'bitcoin' virtual currency allows anonymous ownership and the transfer of 'bitcoin' amounts within the network by users who have 'bitcoin' addresses. A 'bitcoin' address may be compared to a bank account number [1].

Referring to a 2012 report by the European Central Bank on virtual currencies, the referring court states that a virtual currency can be defined as a type of unregulated, digital money, which is issued and controlled by its developers and accepted by members of a specific virtual community. The 'bitcoin' virtual currency is one of the virtual currency schemes with 'bidirectional flow', which users can purchase and sell on the basis of an exchange rate. Such virtual currencies are analogous to other convertible currencies as regards their use in the real world. They allow both real and virtual goods and services to be purchased. Virtual currencies differ from electronic money, as defined in Directive 2009/110/EC of the European Parliament and the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC (OJ 2009 L 267, p. 7), in so far as, unlike that money, for virtual currencies the funds are not expressed in traditional accounting units, such as in euro, but in virtual accounting units, such as the 'bitcoin'[1].

According to the Revenue Law Commission, the 'bitcoin' virtual currency is a means of payment used in a similar way to legal means of payment. Furthermore, the term 'legal tender' referred to in Article 135(1)(e) of the VAT Directive is used in order to restrict the scope of the exemption as regards bank notes and coins. It follows, according to the Revenue Law Commission, that that term must be taken to mean that it relates only to bank notes and coins and not to currencies. That interpretation is also consistent with the objective of the exemptions laid down in Article 135(1)(b) to (g) of the VAT Directive, namely to avoid the difficulties involved in making financial services subject to VAT [2].

The VAT Directive provides that the supply of goods and services for consideration within the territory of a Member State by a taxable person acting as such is to be subject to VAT. However, Member States must exempt, inter alia, transactions relating to 'currency, bank notes and coins used as legal tender'. So the question for the Court of Justice of the European Union in Case C-264/14 Skatteverket v David Hedqvist was whether this exemption applied to bitcoin purchases.

Mr David Hedqvist, a Swedish national, aims to provide services consisting of the exchange of traditional currency for the 'bitcoin' virtual currency and vice versa. Before starting to effect such transactions, Mr Hedqvist requested a preliminary decision from the Swedish Revenue Law Commission in order to establish whether VAT must be paid on the purchase and sale of 'bitcoin' virtual currency units. According to that commission, 'bitcoin' is a means of payment used in a similar way to legal means of payment and the transactions that Mr Hedqvist intends to effect must, consequently, be exempt from VAT [1].

The Skatteverket, the Swedish Tax Authority, appealed against the Revenue Law Commission's decision to the Högsta förvaltningsdomstolen (Supreme Administrative Court, Sweden). It submits that the transactions that Mr Hedqvist intends to effect are not covered by the exemptions provided for in the VAT Directive. In those circumstances, the Högsta förvaltningsdomstolen asked the Court of Justice whether such transactions are subject to VAT and, if so, whether they are exempt from that tax [2].

In the case in the main proceedings, it is clear from the material in the case file submitted to the Court that there would be a synallagmatic legal relationship between Mr Hedqvist's company and the other party to the contract in which the parties to the transaction would agree, reciprocally, to transfer amounts of a certain currency and receive the corresponding value in a virtual currency with bidirectional flow, or vice versa. It is also clear that Mr Hedqvist's company would be remunerated for supplying the service by a consideration equal to the margin that it would include in the calculation of the exchange rate at which it would be willing to sell and purchase the currencies concerned.

The CJEU has held that transactions to exchange traditional currencies for units of the 'bitcoin' virtual currency (and vice versa) constitute the supply of services for consideration within the meaning of the directive, since they consist of the exchange of different means of payment and there is a direct link between the service provided by Mr Hedqvist and the consideration received by him, namely the margin created by the difference between, on the one hand, the price at which he purchases currencies and, on the other hand, the price at which he sells them to his clients. The Court also held that those transactions are exempt from VAT under the provision concerning transactions relating to 'currency, bank notes and coins used as legal tender'. To exclude transactions such as those envisaged by Mr Hedqvist from the scope of that provision would deprive it of part of its effects having regard to the aim of the exemption, which is to alleviate the difficulties connected with determining the taxable amount and the amount of VAT deductible which arise in the context of the taxation of financial transactions [2].

To sum it up, this decision is very valuable for us, because the Court not only held an example of taxation of the virtual currency, but also recognize this method of exchanging/payment and, as a result, a right of a human for keeping, selling, buying it. We wish, in the not far future EU held a singular law or Directive on virtual/digital currency.

Джерела та література:

1. Judgement of the Court (5th Chamber) on 22nd October, 2015 in Case C-264/14 'Skatteverket v. D. Hedqvist' <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=170305&doclang=EN>

2. Opinion of Advocate General Kokott delivered on 16 July 2015: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62014CC0264&from=EN>

Мілищук Н. С. Правовий аналіз рішення Європейського суду Справедливості у справі "Скаттеверкет (Швеція) проти Девіда Хедквіста" (з питання оподаткування транзакцій з Біткоїн на додану вартість). *Тези розкривають тему ІТ-права, а саме сферу проблем обороту цифрової валюти. Рішення Європейського Суду справедливості розглядається у площині взаємодії цифрової валюти та проблем захисту прав людини у відносинах, що виникають під час її обороту.*

Ключові слова: Біткоїн, цифрова валюта, Блокчейн, правове регулювання, податки.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ВІДМОВУ ВІД МЕДИЧНОГО ВТРУЧАННЯ**Ю. В. Молла**

У статті розглядаються основні аспекти забезпечення права медичних працівників на відмову від лікування та будь-якого медичного втручання щодо них. Подаються суб'єктивні думки щодо причин такої відмови.

Ключові слова: право на медичну допомогу, відмова від лікування, права пацієнта, права медичного працівника.

Кожен день лікарі в різних частинах світу рятують сотні життів пацієнтів, інколи, здійснюючи такі дії, медичні працівники роблять неможливе з точки зору медицини, рятуючи життя у випадках коли відсоток успіху дорівнює нулю. Лікарі досить часто здійснюють медичне втручання і без згоди пацієнта, у невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю фізичної особи (ч. 5 ст. 284 ЦК України)[1]. Проведення такого втручання та, відповідно, відмова особи на втручання неодноразово ставало темою для дослідження юристів. Проте науковці не приділяють достатньої уваги питанням відмови самих лікарів від надання їм медичної допомоги.

Частина 4 статті 284 ЦК України закріплює право повнолітньої дієздатної особи, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, відмовитись від лікування. Це один з прикладів прояву головного принципу цивільного права – принципу диспозитивності. Відсутність елементів влади та підпорядкування підтверджує цивільно-правову (приватно-правову) природу права на медичну допомогу [2, с. 282]. Причому така диспозитивність не має винятків, у випадку повної дієздатності пацієнта, навіть якщо такий пацієнт є практикуючим лікарем. Більше того, як показують дослідження, лікарі частіше відмовляються від лікування, ніж особи, що не володіють медичною освітою. Причин цьому є багато, перш за все, лікарі які розуміють медичну систему «зсередини» не бажають опинитися на місці своїх пацієнтів. В більшості випадків їх головною метою є «мирна смерть» в оточенні рідних і близьких. Доктор медицини з Південної Каліфорнії (США) Кен Мюррей у своїй колонці видання «Los Angeles Times» під назвою «How Doctors Die» (Як помирають лікарі) – (тут і надалі переклад мій – Молла Ю. В.) розповів, чому багато лікарів носять кулони з написом «NOCODE» (не «відкачувати») [3], щоб їм не робили непрямої масаж серця. І чому вони відмовляються від хіміотерапії та проводять свої останні дні вдома, не намагаючись продовжити своє життя.

«For all the time they spend fending off the deaths of others, they tend to be fairly serene when faced with death themselves. They know exactly what is going to happen, they know the choices, and they generally have access to any sort of medical care they could want. But they go gently» [3], (лікарі борються зі смертю, коли справа йде про їх пацієнтів, при цьому у них самих дуже спокійне ставлення до власної смерті. Вони точно знають що станеться. Вони знають, які варіанти у них є. Вони можуть собі дозволити будь-який вид лікування. Але вони йдуть тихо.), – розповідає Мюррей. А все тому, що за будь-яке «серйозне лікування» доводиться платити здоров'ям. Більшість лікарів здійснюючи лікування при тяжких, невиліковних формах певних захворювань проводять так зване «futile care» (марне лікування), лише для заспокоєння самого пацієнта та його близьких. Отже звісно «на собі» такі марні методи вони застосовувати не бажають.

Візьмемо для прикладу рак, який є одним з смертельних захворювань. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, опублікованими в 2011 році, дана хвороба входить в десятку провідних причин смерті людей по всьому світу. А в країнах з високим рівнем доходу ситуація значно гірша: онкологічні захворювання поступаються першістю лише ішемічній хворобі серця та інсульту. Але, як відомо, є способи відстрочити смерть. Саме тому багато хто йде на сеанс хіміотерапії. Що може виявитися не самим приємним для пацієнта. Даний вид лікування має свої побічні ефекти: від випадання волосся, блювоти, синдрому хронічної втоми до самої фобії хіміотерапії. Існує навіть терапія від страху хіміотерапії.

« Years ago, Charlie, a highly respected orthopedist and a mentor of mine, found a lump in his stomach. He had a surgeon explore the area, and the diagnosis was pancreatic cancer. This surgeon was one of the best in the country. He had even invented a new procedure for this exact cancer that could triple a patient's five-year-survival odds—from 5 percent to 15 percent—albeit with a poor quality of life. Charlie was uninterested. He went home the next day, closed his practice, and never set foot in a hospital again. He focused on spending time with family and feeling as good as possible. Several months later, he died at home. He got no chemotherapy, radiation, or surgical treatment. Medicare didn't spend much on him» (багато років тому, Чарлі, шанований лікар-ортопед і мій наставник, виявив у себе в животі якусь грудку. Йому зробили діагностичну операцію. Діагноз – рак підшлункової залози. Операцію робив один з кращих хірургів країни. Він навіть розробив операцію, яка потроює ймовірність прожити п'ять років після постановки діагнозу саме цього виду раку, з 5 до 15%, хоча якість життя при цьому була б дуже низькою. Чарлі був абсолютно не зацікавлений в операції. Він виписався з лікарні на наступний день, закрив свою лікарську практику і більше жодного разу не переступив поріг лікарні. Замість цього він присвятив весь свій час, що залишився сім'ї. Його самопочуття було гарним, наскільки це можливо при такому діагнозі. Через кілька місяців він помер удума. Чарлі не лікувався хіміотерапією, чи не опромінювався радіацією і не робив операцій), – згадує Мюррей [3].

Але рак ще не найстрашніше, чого так бояться лікарі. Під час проведення непрямого масажу серця при клінічній смерті можливі переломи ребер, і в результаті людина може залишитися інвалідом. Родичі пацієнтів не знають, які муки доведеться пережити їх близьким. А лікарі знають. Саме тому багато хто з них відмовляється від реанімації.

Іноді зневірені рідні і близькі пацієнта погоджуються на всі заходи, не розуміючи до кінця, які страждання можуть принести такого роду методи для їх рідних, але не принести позитивних результатів. У таких ситуаціях лікарі не можуть їм відмовити, бо дали клятву Гіппократа.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання третє перероблене та доповнене – Х.: ТОВ «Одіссей». – 2007. – 1200 с.
3. «How Doctors Die» by Ken Murray [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rte.ie/radio/mooneygoeswild/pdf/How%20Doctors%20Die.pdf>

Molla I. Providing the right to refuse from medical influence. *The article deals with the main aspects of ensuring rights of medical workers to refuse treatment and any medical interference with them. Subjective opinions are presented about the reasons for such a refusal.*

Keywords: *the right to medical care, the refusal of treatment, the rights of the patient, the rights of the medical worker.*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

О. І. Назарук

В статті розглянуто особливості забезпечення прав неповнолітніх під час досудового розслідування. Визначено окремі аспекти залучення спеціаліста у кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Ключові слова: *неповнолітній, дитина, забезпечення прав, досудове розслідування, кримінальне провадження.*

Забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні, зокрема під час досудового розслідування, здійснюється шляхом встановлення певних правових гарантій та діяльності уповноважених осіб щодо реалізації таких гарантій.

Правова доктрина визначає сутність вказаних гарантій через такі аспекти: створення умов для реалізації прав, їх охорона, захист та відновлення. Так, В.В. Введенська, досліджуючи кримінально-процесуальні гарантії реалізації права на юридичну допомогу осіб, постраждалих від злочину, визначає їх як засоби забезпечення таких прав, і наголошує, що вони є запорукою встановлення об'єктивної істини, забезпечення процесуальних прав, цивільно-правових та кримінально-правових інтересів особи у кримінальному судочинстві [, с. 7].

Етимологічне значення слова „забезпечення” трактується у декількох аспектах, а саме як: надання чи створення матеріальних засобів, або ж гарантування чогось [120, с. 42]. Отож, розуміння забезпечення як гарантування чого-небудь, означає його спорідненість із правовими гарантіями. Підтвердженням даної позиції є думка, висловлена В.С. Шадріним, з приводу того, що всі правові засоби, які визначаються гарантіями, забезпечують права особи [, с. 38-39].

Водночас рівень гарантування прав та законних інтересів особи в кримінальному провадженні залежить від послідовності виконання обов'язків особи, яка веде процес. Це обумовлено дією принципу публічності у кримінальному провадженні.

Так, О.В. Верхогляд-Герасименко, досліджуючи забезпечення прав людини у сфері кримінального процесу, визначила сутність теоретичної конструкції „виконання обов'язку стосовно забезпечення прав учасників кримінального процесу”, що вимагає активної діяльності компетентних органів та осіб, які здійснюють кримінальне провадження з приводу: роз'яснення права; створення умов для його реалізації і сприяння цьому; здійснення конкретних дій, спрямованих на попередження або усунення перешкод для його реалізації; виконання обов'язків, що кореспондують праву; захисту порушеного права або попередження його можливого порушення [, с. 21]. Зважаючи на викладене, слідчий, прокурор слідчий суддя під час досудового розслідування зобов'язані вжити всіх, передбачених законом заходів, для реалізації прав та законних інтересів неповнолітніх.

Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Неповнолітнім у Кримінальному процесуальному кодексі України визначається малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Малолітньою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (п.п. 11-12 ст. 3). Під час кримінального провадження щодо неповнолітніх, посадові особи, які ведуть процес, зобов'язані забезпечувати виконання основних завдань кримінального провадження та враховувати вікові, соціально-психологічні, психофізичні та інших особливості розвитку вказаних осіб.

Зокрема, при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується також участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря (ч. 1 ст. 227 КПК). Відповідно до ст. 44 КПК України як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою яких перебуває неповнолітній. Водночас, у КПК України чітко визначено які особи відносяться до категорії

близьких родичів (ст. 3). Так, для захисту прав неповнолітніх можуть залучатися такі повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, як рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» органами опіки та піклування є районні, районні у містах Києві та Севастополі місцеві державні адміністрації, виконавчі органи міських чи районних у містах, сільських, селищних рад.

Однак, слідчий чи прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи, у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника.

Участь педагога у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх повинна сприяти налагодженню контакту з малолітньою чи неповнолітньою особою, налаштуванню його на давання достовірних та повних показань.

Водночас, слід виважено підходити до обрання кандидатури педагога, оскільки його участь може бути необхідною як під час досудового розслідування, так і в суді, що вимагає налагодженню стійкого контакту між ним та неповнолітнім. Так, Є. Центров відзначає, що неповнолітній особі легко розповідати про подробиці злочину у присутності того, з ким він вже був раніше відвертим. У цьому випадку участь педагога допоможе подолати боязкість, невпевненість дитини швидше і з меншим збитком для його психіки [, с.11].

Психолог має бути фахівцем у галузі дитячої та юнацької психології. Завдання останнього допомогти слідчому встановити психологічний контакт із неповнолітнім, виробити правильну тактику проведення слідчої дії, сформулювати запитання з урахуванням дитячої психіки. Під необхідними випадками, які потребують участі лікаря, слід розуміти випадки, коли є дані про розумову відсталість дитини, психічне захворювання, хворобливий стан.

Забезпечення прав та законних інтересів особи в кримінальному провадженні залежить не лише від наявності певних правових гарантій їх прав, але й від послідовності виконання обов'язків особи, яка веде процес.

Важливе значення для гарантування прав неповнолітніх відводиться залученню у кримінальне провадження спеціаліста.

Джерела та література:

1. Введенська В. В. Кримінально-процесуальні гарантії реалізації права на юридичну допомогу осіб, постраждалих від злочину: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність" / В. В. Введенська. – К., 2009. – 20 с.
2. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений: [моногр.] / В. С. Шадрин. – М. : Юрлитинформ, 2000. – 232 с.
3. Новий словник української мови: у 4 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: Аконті, 2001. – Т. 2. – 911 с.
4. Верховгляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Олена Володимирівна Верховгляд-Герасименко. – К., 2011. – 215 с.
5. Центров Е. Допрос малолетних потерпевших в суде по делам о половых преступлениях / Е. Центров // Сов. юстиция. – 1970. – № 14. – С. 11–12.

Nazaruk O. Specific aspects of provision of unemployed rights after read examination. *The article deals with the peculiarities of ensuring the rights of minors during pre-trial investigation. Some aspects of attracting a specialist in juvenile criminal proceedings are determined.*

Keywords: *juvenile, child, provision of rights, pre-trial investigation, criminal proceedings.*

МІСЦЕ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВОПОРЯДКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Г. Я. Наконечна

Проаналізовано механізми та проблеми застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у правовому порядку Європейського Союзу.

Ключові слова: захист прав людини, Європейський Союз, Рада Європи, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Із самого початку свого існування Європейські співтовариства започаткували тісні стосунки з Радою Європи. У договорі про функціонування ЄС є навіть окрема ст. 220, яка передбачає необхідність встановлення відповідних форм співпраці з Радою Європи. Європейська країна не може приєднатися до Євросоюзу, якщо вона не є членом Ради Європи. В межах Ради Європи створена і діє ефективна система захисту прав людини. Основними документами, на яких вона базується, є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі ЄКПЛ), Європейська соціальна хартія 1969 р., Європейська конвенція проти тортур і нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження 1983 р., Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. Виконання цих документів з боку держав-членів забезпечує система контролюючих органів, що наділені відповідними повноваженнями.

Серед документів, ухвалених Радою Європи, найбільш значення має Європейська концепція з прав людини. Вона встановлює стандарти поведінки держав – учасниць у сфері захисту прав і основоположних свобод людини. Концепція не тільки містить переважну частину прав, які закріплені у Загальній декларації прав людини. Їхньому забезпеченню у державах – членах сприяє Європейський суд з прав людини, чий рішення є обов'язковими для виконання у державах – учасниках Європейської конвенції[1].

Європейський суд у справі № С-4/ 73 вирішив, що, хоча Європейська конвенція захисту прав людини і основоположних свобод 1950 р. не є складовою права ЄС, її положення повинні виконуватися. ЄС визнає Європейську конвенцію, але не є її учасником, і тому Європейська конвенція не становить частини права Євросоюзу. Проти приєднання до Європейської конвенції без внесення змін до установчих документів про європейській інтеграційні об'єднання виступив Суд ЄС. У рішенні зазначалось, що «як свідчать чинні положення комунітарного права, Спільноти не мають жодних повноважень із приєднання до Європейської конвенції з прав людини».

Приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є важливим кроком у напрямку розвитку системи захисту прав людини в Європі. Цей крок вочевидь є визначальним у становленні єдиної європейської системи захисту прав людини[3].

Питання приєднання ЄС до ЄКПЛ не є новим, але з формально юридичного погляду до недавнього часу це не було можливим. Перш за все, це пояснюється тим, що до вступу в силу Лісабонського договору в 2009 році Євросоюз не був наділений міжнародною правосуб'єктністю. По-друге, розглядаючи можливість приєднання ЄС до Європейської конвенції завжди порушувалося питання відсутності компетенції Союзу в цій сфері. Проте, вже у ст. 6 Договору про Європейський Союз (у Лісабонській редакції) зафіксовано, що Союз приєднується до цієї конвенції. Водночас передбачено, що таке приєднання не повинно вплинути на компетенцію Союзу, визначену установчими договорами. Унаслідок такого приєднання Союз візьме на себе юридичне зобов'язання дотримуватися Європейської конвенції, він підпадатиме під зовнішній контроль з боку Європейського суду з прав людини, що забезпечить узгодженість захисту прав людини, який здійснюється судом ЄС і Європейським судом, а також, безперечно, позитивно вплине на імідж Європейського Союзу, який постійно наголошує європейським державам-нечленам ЄС, з якими він підтримує

двосторонні відносини, на необхідності дотримання Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод[4].

На засіданні Неформальної робочої групи, яке відбулося 20-24 червня 2011 р. у м. Стразбурзі, на якому був затверджений остаточний текст Проекту Угоди про приєднання Європейського союзу до Європейської конвенції з прав людини[2].

Процес приєднання породив ряд нових проблемних питань, вирішенням яких на сьогодні активно займаються і в Євро-союзі, і в Раді Європі. Основним завданням обох сторін протягом останніх років було розробити правовий механізм приєднання ЄС до конвенції з прав людини.

Втім у результаті приєднання до ЄКПЛ Європейський союз став інтегрованим до її системи захисту фундаментальних прав людини. На додаток до внутрішнього захисту прав завдяки внутрішньому праву Союзу та практиці Суду ЄС, що посилюється шляхом включення Хартії основних прав до первинного права ЄС, Союз зобов'язаний поважати ЄКПЛ, а також підданий зовнішньому моніторингу з боку Європейського суду з прав людини. Крім того, приєднання усунуло розбіжності в захисті прав людини та посилило узгодженість між системами Ради Європи та ЄС.

Приєднання Європейського Союзу до Європейської конвенції про права людини є історичною віхою в області демократичної стабільності і безпеки на континенті, формується новий простір діалогу, співпраці та взаємодії в масштабі континенту в області демократії, прав людини і верховенства права.

Джерела та література:

1. Європейське право: Право Європейського союзу: підручник: у трьох кн./ за ред.. В. І. Муравйова - К. : Ін Юре, 2015 – 307 с.
2. Інституційне право Європейського союзу: книга перша / В. І. Муравйов, О. М. Шапович, О. М. Лисенко, О. Святун - К.: Ін Юре, 2015.- 312 с.
3. Поліванова О. М. Особливості приєднання Європейського союзу до Європейської конвенції щодо захисту права людини і основоположних свобод 1950 року/ Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право № 1 (72) 2014, с.221-222.
4. Грицаєнко Л. Л. Юридичні інструменти приєднання Європейського союзу до конвенції про захист прав людини й основоположних свобод – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lawreview.chnu.edu.ua/>

Nakonechna G. The Status of the European Convention on Human Rights in the Legal System of the European Union. *The article highlights the issues of the mechanisms and problems of implementing the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms into the legal system of the European Union.*

Keywords: *human rights protection, the European Union, Council of Europe, European Court on Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСГІБІЦІОНІЗМУ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ

А. М. Никитюк, А. І. Пилиповець

Проаналізовано проблеми прояву і правового регулювання ексгібіціонізму в Україні і за кордоном. Визначено нормативні акти, що призначають покарання за порушення і кваліфікацію залежності відповідно за суб'єктом посягання.

Ключові слова: *ексгібіціонізм, порушення громадського порядку, розбещення неповнолітніх, рух Фемен, оголення до пояса (топлес).*

Про ексгібіціонізм в Україні говорять і досліджують мало, хоча він поширюється і вважається вираженням сексуальної свободи особистості (з позицій самих її прихильників).

Так як тема є мало дослідженою, тому вона є актуальна для обговорення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації за темою дослідження не перетинають межі нескладних соціальних опитувань та порад психологів.

Ексібіціонізм (від лат. виставляти) – така форма сексуальності, коли досягнення статевого збудження і насолоди реалізується шляхом демонстрації статевих органів особам протилежної або своєї статі поза ситуаціями статевих контактів. Ексібіціонізм як статево почуття притаманний переважно чоловікам. В основі даного пошуку статевої задоволеності знаходиться жага до ефекту раптового із переляком жінки (жінок), чоловіків, іноді дітей. Найчастіше публічна демонстрація статевого органу супроводжується онанізмом [1].

Різновидом ексібіціонізму є: а) кандаулєзизм (від імені лідійського царя Кандаулєса, який показував стороннім свою сплячу голу дружину); б) еротографоманія (хвороблива жага до складання любовно-еротичних послань); в) ексібіціонізм словесний [1].

Самі порушники дають терміну «ексібіціонізм» своє визначення, вважаючи публічне оголення і мастурбацію однією з найбільш яскравих форм прояву сексуальності людини (ст. 173 КУпАП), яке тягне за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб [3, с. 1122].

А от якщо ексібіціоніст виставив свої принади перед дітьми, йому світить п'ять років у в'язниці за розбещення неповнолітніх, відповідно до ч. 1 ст. 156 ККУ.[4]

Поліцейські ставляться до ексібіціоністів (які не показуються перед дітьми) із іронією та насмішкою. Зазвичай вони просто просять хуліганів одягнутися. Ексібіціоністи на ці прохання реагують з такою ж іронією – демонстративно одягаються, а коли поліцейські йдуть геть, так само демонстративно роздягаються [2].

Сексолог із багаторічним досвідом Микола Бойко радить не боятися ексібіціоністів, вони не нападуть і при зустрічі з ними не видавати свого занепокоєння. За його словами, найболючіше б'є по самооцінці збоченців звичайнісінький гумор. Найбільше ексібіціоністів лякає розголошення їхнього хобі для широкого загалу: рідних, друзів та колег по роботі [2].

За словами психологів, демонстрація чоловічих геніталій неповнолітнім дівчатам може негативно вплинути на їх подальше сексуальне життя, викликаючи відразу до чоловіків і потягу до них, страх до сексуальних стосунків.

Що стосується прилюдного оголення жіночого тіла, то з правової точки зору (згідно українського законодавства) – це все те ж дрібне хуліганство. Але тут виникає правова лояльність, наприклад, до відомого феміністського гурту FEMEN, яке на теренах України демонструє свої геніталії в місцях великого скупчення людей, на мітингах та демонстраціях, які мають політичний чи соціальний характер. Споглядання оголених тіл FEMEN доступне не тільки дорослим учасникам мітингів, але й дітям. Тому діяльність цієї організації з правової точки зору є прямим порушенням ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» Кримінального кодексу України. Враховуючи те, що гурт продовжує свою «діяльність» і постійно нагадує про себе, їх виходи в громадські місця кваліфікуються як дрібне хуліганство.

В країнах Європи існують закони про ексібіціоністів, яких вважаються порушниками громадського порядку. Але свобода вираження думки, сексуальна свобода розцінюються юристами по-різному. Якщо чоловічий ексібіціонізм практично однозначно вважається дрібним хуліганством, то жіночий – прибутковою справою, використовується з метою привернення уваги суспільства, в рекламних цілях, з метою посунути лінію одягу для будинків моди тощо [5].

В більшій частині західних країн некультурно виставляти напоказ соски та нижню частину тіла оголеною [5].

В 2009 р. члени шведською феміністичної організації Бара Брест (Голі Груди) взяли участь в спортивних змаганнях в басейнах в м. Мальмє оголеними до пояса. Це викликало додаткові суперечки, через які спортивний комітет міста дозволив участь в такому вигляді жінок, але поставив вимоги все ж мати купальник. В зв'язку з цим будинки моди отримали поштовх для створення нового типу купальників – таких які дозволяли оголювати груди чи

бути оголеними до поясу і одночасно бути в купальнику. З того часу жінки м. Мальмо мають право плавати в міських басейнах в такому вигляді нарівні з оголеними до пояса чоловіками [5].

Найпрогресивнішою виявилась Франція, де артисти театру виступали оголеними до пояса в виставах і на концертах ще в 1910 році. Вони ж ходили оголеними і в громадських місцях, так популяризуючи себе. Розвага оголятися до пояса і далі збереглася і до наших днів в Folies Bergère і Мулен Ружі. Оголення до пояса в стилі «спалах» (виставляють на показ груди швидко піднімаючи футболку і опускаючи її) під час Марді Гра в Новому Орлеані. За таку участь показу грудей жінкам дарують намисто. Такі ж розваги і конкурси влаштовують і в Carnival в Ріо-де-Жанейро [5].

В багатьох європейських країнах оголена до поясу жінка регулярно з'являється в друкованих ЗМІ. Наприклад, в Великобританії в газеті з 1970-го року на 3-ій сторінці газети The Sun прийнято публікувати фото юних оголених дівчат, яких називають «дівчатка Сторінки 3». Враховуючи те, що вік фотомоделей часто не перевищує дозволеного повноліття, фотографі (такі як Джок Стердженс і Білл Хенсон наприклад) і самі моделі часто підпадають під адміністративне і навіть кримінальне покарання за розбещення і поширення порнографії серед дітей [5].

В 2017 році в тій же Франції над учасниками організації Фемен було відкрито адміністративне провадження за їх участь в політичній акції протесту і оголенням грудей. За ці дії кожній учасниці необхідно сплатити штраф по 1000 євро. Адвокат учасниць в захисті приводить багато прикладів оголення людей в адміністративних приміщеннях, які не викликали такого нормативного вирішення щодо них. Як приклад він нагадав, що останнє накладення штрафу за гру в теніс топлес жінкою на корті відбуло ще в 1965 році [6].

Таким чином бачимо, що таку тенденцію – оголення тіла в комерційних цілях (а демонстрація тіла феміністичними організаціями нами вважається теж як цільовий комерційний проект) жінкою сприймається як мода, тенденція до самовираження в Україні. За кордоном феміністичні рухи виборили право для багатьох жінок правомірно оголятися до поясу в громадських місцях (басейни, пляжі, конкурси, розваги). В Україні менталітет та моральні звичаї цих тенденцій не приймають. Оголення чоловічого тіла до поясу практично у всіх країнах не вважається порушенням громадського порядку. Натомість, оголення чоловічих геніталій перед дорослими розцінюється як дрібне хуліганство і карається згідно ст. 173 КУпАП, а перед дітьми – розбещенням неповнолітніх, що призводить до відповідальності за ст. 156 КК України і одночасного примусового лікування від даної залежності. Але в країнах Європи і Америки простежується рух за визнання оголення (до поясу) як одного з конституційних прав свободи вираження особистості.

Джерела та література:

1. Mester H. Der Exhibitionismus: Kritik nur biologisch orientierter Interpretationen dieser Sexualstörung // Z. Psychosom. Med. Psychoanal. 1985. Т. 31. N. 2. S. 156-171.
2. Величко Л. Хто такі ексгібіціоністи, чому такими стали і як полюють на своїх жертв / Л. Величко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://texty.org.ua/tag/%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%81>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х (Редакція від 27.09.2017) // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція від 03.09.2017) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131
5. Обнаженный до пояса [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.knowledgr.com/00739447/%D0%9E%D0%B1%D0%BD%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%D0%94%D0%BE%D0%9F%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%B0>
6. В Париже активисток Femen судят за ексгібіціонизм: <http://news.bigmir.net/world/1080224-V-Parije-aktivistok-Femen-sydyat-za-eksgibicionizm>

Nykytyuk A., Pylypovest A. Legal regulation of exhibitionism in Ukraine. *Analyzes problems of the manifestation of legal regulation of eksqibicionizmu in Ukraine and abroad. Defined regulations that prescribe penalties for violations and qualification according to in accordance with the subject of the infringement.*

Keywords: *exhibitionism, violation of public order, and corruption of minors, movement Femen, naked to the waist (topless).*

МНИМА ОПЛАТА ЗА РЕСТОРАННИЙ СЕРВІС ЧИ ПРИНИЖЕННЯ ГІДНОСТІ УКРАЇНЦЯ «ЧАЙОВИМИ» ПОБОРАМИ

І. В. Озерський

В представлений роботі поставлена соціально-правова проблема ресторанного сервісу в Україні та його сприйняття споживачами (громадянами України), зокрема в замовленні послуги (продукту) і отриманні належного обслуговування і наступного розрахунку.

Ключові слова: *ресторанний сервіс, порушення прав, скарга, послуга, розрахунок, чайові, обслуговування.*

При відвідуванні ресторану та замовленні там певної послуги (меню обіду, вечері тощо) кожен з нас, навіть не задумуючись над цим, стає учасником правовідносин, які виникають між споживачем з одного боку та закладом ресторанного господарства з іншого. Основним документом, який регулює правовідносини між споживачами послуг і її виробниками та встановлює права споживачів, визначаючи механізм реалізації державного захисту їх прав, є Закон України «Про захист прав споживачів» (1991 р.) [1]. Тому мова піде саме про «ресторан» як заклад ресторанного господарства, відповідно п. 1.5 встановленої класифікації «Правил роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства» [2].

Як відомо, в усталеній цивілізованій практиці ресторанного господарства, належне обслуговування (сервіс) - обов'язок будь-якого ресторану, і клієнт ніяк не повинен окремо за нього сплачувати. Звичайно, що клієнт ресторану може на власний розсуд сплатити добровільно якусь суму так званих «чайових», але у розумінні права, а не обов'язку. Більш того, дивно, коли відвідувач ресторанного господарства завітав до такого «закладу харчування» лише заради бізнес-ланчу (обіду), в проміжку обідньої перерви на роботі, а від нього вимагають у касовому чеку сплатити визначений відсоток за обслуговування та ба більше ще й лишити чайові офіціанту. Для прикладу гр. Н завітав до ресторану щоб пообідати. З клієнта ресторан «здірав» оплату за обслуговування в розмірі 10% (яке клієнтом не замовлялося), бо має входити у вартість замовлення, зважаючи на ціни в меню), адже; за 30 грам. звичайного магазинного хліба вартувало шести грн. (при реальній вартості цільної булки хліба - шість грн.); за 250 грам. томатного соку ТМ «Rich» – 20 грн. (при реальній вартості цільної упаковки означеного продукту 18 грн. за літр); бізнес-ланч (гречана каша з котлетою, салат з капусти та суп з грибами) – 59, 99 грн. без уточнення клієнту ваги та складу продукту, страви); та не забули в касовому чеку нагадали про винагороду офіціанту, яка вітається.

Як бачимо, ресторан фактично примушує клієнта сплатити рахунок, зважаючи, що це лише бізнес-ланч (обід), втричі стягуючи кошти за мнимий сервіс. Ось і виходить, що клієнт переплатив за томатний сік, хліб, інші страви замовленого меню та ще окремо сплатив 10% за обслуговування, а також отримав пропозицію ще й оплатити чайові (мниму винагороду). Вважаємо, що єдиним виключенням такої сплати (за обслуговування та чайові) можуть мати місце лише у разі коли клієнт замовляє банкет, фуршет чи вечеряє після 20:00 год. У такому випадку чайові не стимулюють ні бажання клієнта (відвідувача ресторану), ні обслуговуючий персонал такого закладу працювати краще, оскільки, як це почасти буває, адміністратор ресторану розподіляє чайові «по сітці», і офіціант, що добре обслужив, зовсім не обов'язково отримує винагороду [3].

Ще однією проблемою лишається гідність, сумління, честь самих офіціантів та барменів, оскільки частішають випадки (у зв'язку з економічною кризою країни чи незадоволеністю обслуговування, якістю страв, нав'язаного сервісу тощо), коли клієнт ресторану залишає такий обслуговуючий персонал закладу ресторанного господарства без так званих «чайових». Буває, що коли такий клієнт приходить наступного разу в ресторан, то офіціанти останнього обслуговують неналежним чином (грубість, невчасне обслуговування, розтягування часу, спотворена сервіровка, млява подача блюда тощо). Виникає питання, хіба офіціант це такий вже жебрак, ущербний, волоцюга тощо? Адже, як відомо, офіціант та бармен отримує зарплатню, рівно як і його клієнт, а тому чому необхідно останньому доплачувати з власної кишені? Виходить, що викладач вишу, який прочитав лекцію, повинен натякнути студентам, що при виході з лекційної зали йому бажано було б сплатити чайові (винагороду за прочитану лекцію, яка «вітається»). Чим же вирізняється тоді викладач, що надав послугу студентам у вигляді бездоганно прочитаної лекції, та офіціант, бармен, який теж надав послугу з обслуговування клієнта ресторану? У такому разі ми отримуємо лабіринт абсурду, коли одній особі, окрім зарплатні, ми маємо оплачувати вже оплачену роботодавцем послугу, а іншій ні!

Вважаємо, що це ганебне приниження особи – клієнта закладу ресторанного господарства та порушення законодавства (ст. 17 Закону України «Про захист прав споживачів» (1991 р.)), коли з останнього натяками (на кшталт – «чайові вітаються») чи прямо у касовому чеку («% за обслуговування») вимагаються кошти за послугу, яку ніхто не замовляв. Недаремно, етикет інших країн не тільки не передбачає грошової подяки за і так вже оплачену послугу, зважаючи на ціни за страви, але і дає підставу розцінювати такий порив як спосіб принизити обслуговуючий персонал [4]. А як для українців, то у нашому випадку це і приниження самих клієнтів закладів ресторанного господарства.

Так, Японія є класичним прикладом країни, де бажання дати чайові може бути прийнято за образу. Категоричну відмову від чайових можна зустріти в Південній Кореї, оскільки вважається, що за всі товари та послуги вже призначена достатня ціна. У Китаї та Гонконзі в більшості випадків чайові є неприйнятні, а в Сінгапурі навіть не схвалюються місцевою владою, і в певних місцях фіксуються знаками, що прямо вказують на цю заборону. У ресторанах Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції сервісний збір входить в рахунок, а тому окремо «давати на чай» теж не потрібно [4].

Також, варто торкнутися й проблеми щодо включення до касового чеку клієнта ресторану сплати за музичний супровід, здійснюваний в закладі, незалежно від бажання відвідувача та часу доби. Фактично, клієнт має сплачувати за послугу (сервіс), який знову ж таки останньому можливо й не потрібний. Нагадаємо, що ст. 17 Закону України «Про захист прав споживачів» (1991 р.) передбачено, що за всіма споживачами однаковою мірою визнається право на задоволення їх потреб у сфері торговельного та інших видів обслуговування, а відтак, встановлення будь-яких переваг, застосування прямих або непрямих обмежень прав споживачів не допускається, крім випадків, передбачених нормативно-правовими актами.

Зважаючи на зазначене, адміністрація ресторану чи обслуговуючий персонал, зобов'язаний всіляко сприяти споживачеві (відвідувачу ресторану) у вільному виборі послуги, оскільки в законі прямо забороняється примушувати споживача придбавати продукцію неналежної якості або непотрібного йому асортименту. А виходить так, що споживач замовляючи певні страви та напої отримує рахунок ще й за сервіс (музичний супровід), який він не замовляв, що обмежує право вільного вибору. Більш того, у нашому випадку, не лише клієнт ресторану має вільно обирати таку послугу як музичний супровід та її добровільну оплату, а ще й заклад у цьому разі не має права використовувати та відтворювати музичні твори які є авторськими. Оскільки, відповідно до Закону України «Про авторське право та суміжні права» (1993 р.), постановами Кабінету Міністрів України № № 71, 72 від 18.01.2003 року публічне відтворення фонограм, зафіксованих у них музичних творів, виконання музики наживо дозволяється за умови укладення договору про виплату авторської винагороди (роялті) між користувачем (рестораном) і автором, його представником, або уповноваженою організацією колективного управління.

Чинним законодавством передбачено, що у разі порушення прав споживачів суб'єкти господарської діяльності сфери торгівлі, громадського харчування і послуг несуть відповідальність. Якщо права споживача порушено, а ресторан (в особі адміністрації, власників) відмовляється задовольнити висунуті вимоги, то останній може звернутися зі скаргою (заявою), виклавши суть справи та додавши копії підтверджуючих документів, аудіо - відеозаписів до спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів (наприклад: Інспекції з питань захисту прав споживачів) чи до інших контролюючих (територіальних) органів, які здійснюють державний контроль за дотриманням законодавства України про захист прав споживачів. Крім того, свої права споживачі можуть захистити і в судовому порядку [5].

Адже, згідно із Листом Верховного Суду України (від 01.02.2013 р.) позивачами у справах про захист прав споживачів можуть бути самі споживачі, у розумінні п. 22 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» (1991 р.) Оскільки до споживачів відносяться особи, які мають намір придбати чи замовити продукцію, то право звернення до суду з позовом про захист прав споживача має будь-який споживач, незалежно від того, вступав він у договірні відносини із продавцем (надавачем послуг) чи ні [6]. За такою ж юридичною схемою має захищати свої споживачькі права й особа, що є клієнтом закладу ресторанного господарства, оскільки таким ганебним проявам зневаги до громадянина має бути покладений край.

Джерела та література:

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 379.
2. Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства : затверджено наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24.07.2002 р. N 219 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-02>
3. Чайові в ресторанах: дослідження питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lasoon.com.ua/ukr/kyiv/expert-opinion/chaevye-v-restorana-h-issledovanie-voprosa>
4. Чайові в різних країнах: кому і скільки давати на чай [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.alltravels.com.ua/2017/05/23/tipping-different-countries/>
5. Дем'янець С. Правове врегулювання захисту прав споживачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/8244>
6. Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009—2012 рр.) // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 1. – С. 15-32.

Ozerskuy I. Imaginary payment for food services or abasement of the Ukrainians dignity by extortion of «tips». *The study addresses the question of civil and legal problem of food services in Ukraine and its perception by consumer (the Ukrainian citizens) in particular ordering goods or services and getting proper services and payments.*

Keywords: *food service, violation of the rights, complaint, service, payment, tips, service activities.*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ

О. О. Піменова

Розглянуто особливості формування правової культури у площині сучасного українського суспільства. Проаналізовано правове виховання як базовий соціальний чинник державотворчого процесу в Україні.

Ключові слова: *правова культура, правові норми, відповідальність, права та свободи, механізми формування правової культури, правове виховання, правова свідомість, правові знання, правова інформація, правова поведінка.*

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується складними змінами у соціальній, економічній, політичній, духовній площинах. Суттєвою константою у цих процесах помітно виступає актуалізація окремої особистості, прояву її суб'єктності на всіх рівнях творення сучасного українського суспільства. Особливістю здійснення індивідуально - суб'єктної діяльності особистості за таких обставин виступає важлива умова – сформована правова культура. Адже ґрунтовні знання та здатність до діяльності у площині прийнятих у суспільстві правових норм, цілей, цінностей, ідеалів як результат формують правову культуру, яка у свою чергу забезпечує впевненість кожного громадянина у гарантії особистісної свободи через відповідальність, забезпечує її права та свободи. Очевидно, що правова культура сучасного українського суспільства значно актуалізує проблему дослідження механізмів її формування.

Важливо відмітити, що у механізмі формування правової культури детермінантними є соціальні чинники, зокрема як стверджує відомий дослідник Данильян О. Г.: "Найважливішим соціальним інститутом по формуванню правової культури перехідного суспільства є правове виховання. Правове виховання — це цілеспрямована діяльність по трансляції (передачі) правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів вирішення конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого. Правове виховання має на меті розвиток правової свідомості людини і правової культури суспільства в цілому". Очевидно, правове виховання у сучасних реаліях українського суспільства повинне сприяти розвитку толерантності в суспільстві; поваги, честі та гідності кожної особистості; популяризації правових знань та поширенню правової інформації; перетворенню правової інформації та знань у правові переконання, навички правової поведінки.

Особливістю сучасного правового виховання в Україні є те, що таке виховання має стати пріоритетом загальнодержавної політики, оскільки сформованість/відсутність правової культури визначають вектор розвитку країни, зокрема як правової держави.

Правове виховання бере свій початок ще з глибокої давнини. Як специфічна форма суспільної діяльності починає формуватися з появою права як засобу регуляції поведінки людей (закони Хамураппі, школа легізму у Китаї), та актуальності не втрачає і сьогодні. У сучасних умовах правове виховання здійснюється через правову освіту, правову пропаганду, правову агітацію.

Підсумовуючи, потрібно відзначити, що сформована правова культура можлива за умов здійснення у суспільстві правового виховання, яке у кінцевому результаті має стати конструктивним перетворенням знань в особисте переконання, у внутрішню потребу дотримуватись закону.

Джерела та література:

1. Данильян Г. О. Деякі проблеми формування правової культури в перехідному суспільстві / Г. О. Данильян // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наукових праць / Академія правових наук України. – Харків, 2004. Вип. 7. – С. 21.

Pimenova O. Legal culture of modern Ukrainian society: social mechanisms of formation. *Features of formation of legal culture in the plane of modern Ukrainian society are considered. The legal education as the basic social factor of the state-building process in Ukraine is analyzed.*

Keywords: *legal culture, legal norms, responsibility, rights and freedoms, mechanisms of formation of legal culture, legal education, legal consciousness, legal knowledge, legal information, legal behavior.*

СУДДЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

П. С. Полетило

У статті проводиться дослідження одного з найважливіших елементів захисту прав і свобод людини, а саме судового захисту; зосереджується увага на розкритті його змісту й складових. Висловлено пропозиції щодо підвищення ефективності захисту прав і свобод людини і громадянина судом.

Ключові слова: *судова влада, суд, міжнародні судові установи, судовий захист, правосуддя, права і свободи.*

На сучасному етапі судово-правової реформи в Україні, яка здійснюється у напрямі реалізації прийнятого державою обов'язку захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, особлива роль належить судовій владі. Права людини, гарантовані Конституцією та міжнародними договорами нашої країни, які ратифіковані Верховною Радою України, мають бути реалізовані. Один із засобів реалізації прав людини полягає у тому, що їх можна захистити у випадку порушення.

Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. В останні роки це питання є предметом серйозного наукового аналізу, яким займалися такі науковці як: М. Г. Александров, П. В. Анісімов, Р. Є. Гукасян, П. Ф. Єлісейкін, В. В. Комаров, Р. М. Мінченко, С. Я. Фурса, Д. М. Чечот та ін.

Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Зміст цього права полягає в тому, що кожен має право звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або іншим чином звузили їх зміст, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші порушення прав та свобод людини.

Також кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ, наприклад до Європейського суду з прав людини, який у своїй практиці наголошує на тому, що право на розгляд справи означає право особи звернутися до суду та право на те, що його справа буде розглянута та вирішена судом. При цьому особі має бути забезпечена можливість реалізувати вказані права без будь-яких перепон чи ускладнень. Здатність особи безперешкодно отримати судовий захист є змістом поняття доступу до правосуддя. Перешкоди у доступі до правосуддя можуть виникати як через особливості внутрішнього процесуального законодавства, так і через передбачені матеріальним правом обмеження.

Законом покладено обов'язок вирішення справи не на сам суд, а на відповідного суддю даного суду, який вирішує спір по суті. Судочинство в Україні провадиться суддею одноособово чи колегією суддів, які у своїй діяльності зобов'язані бути незалежними, оскільки це головна складова конституційного статусу суддів, яка гарантується Конституцією України і забезпечується, зокрема, особливим порядком їх призначення на посаду, звільнення та припинення повноважень, заборонаю впливу на них у будь-який спосіб, захистом професійних інтересів суддів, підкоренням судді лише закону при здійсненні правосуддя, державним фінансуванням та належними умовами для функціонування судів і діяльності суддів шляхом визначення у Державному бюджеті України окремо видатків на утримання судів, притягненням винних осіб до юридичної відповідальності за неповагу до суду і судді, функціонуванням суддівського самоврядування. Професійні судді не можуть належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Законодавством передбачено

досить складний механізм для того, щоб суддя був незалежний, об'єктивний та неупереджений при ухваленні судового рішення [4].

Статтею 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено завдання суду, яке полягає у тому, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Визначальним відповідно до цієї норми є право особи на справедливий суд, яке закріплене у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі.

На сьогоднішній день законодавство України надає людині всі можливості для захисту своїх прав і свобод у суді. Так, відповідно до ч. 3 ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення.

Виходячи з вищевказаного, можемо стверджувати, що суддя є основним елементом системи захисту прав і свобод людини, оскільки постановлені ним судові рішення ухвалюються іменем України та є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України.

Судовий захист належить до числа прав, які не підлягають обмеженню. Обмеження даного права за жодних умов не може бути обумовлено необхідністю досягнення визнаних Конституцією цілей: захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни та безпеки держави.

Отже, можемо стверджувати, що судова гілка влади є найбільш ефективним засобом захисту, хоча останнім часом можемо спостерігати величезну проблему судової системи, пов'язану з корупцією у даному органі, а також про її не повну можливість виступати надійним гарантом захисту прав і свобод людини і громадянина. Вважаємо, що найголовнішим завданням сьогодні є проведення реформ у судовій гілці влади, зокрема шляхом очищення цього органу та забезпечення його висококваліфікованими та порядними особами для можливості ефективного та справедливого судового захисту.

Джерела та література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція про захист прав і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 06.12.2016 р. № 1774-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
4. Рішення Конституційного суду України від 08.06.2016 р. № 4-пн/2016, справа № 1-8/2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16>.

Poletylo P. Judge as the main element of the system of protection of human rights and freedoms. *The article deals with one of the most important elements of the human rights and freedoms protection – judicial protection, its content and components. It is made suggestions for improving the effectiveness of the human rights and freedoms protection by courts.*

Keywords: *judicial authority, court, international judicial institutions, judicial protection, justice, rights and freedoms.*

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В РАМКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Т. Г. Полухтович

Реформування національної правової системи означає її зближення з правовою системою ЄС та вимогами міжнародно-правових норм і стандартів. Цей вибір на користь європейських цінностей. Тому важливим джерелом дослідження виступає Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: конвенція, права, свободи людини, міжнародні стандарти, Конституція України, Європейський Суд.

Основоположні права і свободи людини закріплені як міжнародні стандарти у Загальній декларації прав людини, прийнятій і проголошеній резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, що засвідчує визнання їх значущості, у конституціях різних країн, зокрема, і в українській. Відповідно до ст. 3 Конституції України, «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Сьогодні треба визнати: очевидною є необхідність реформування, модернізації національної системи захисту прав людини, враховуючи той факт, що, за кількістю скарг до Європейського Суду наших громадян, Україна посідає одне з перших місць у Європі.

Значимо, що Конституція України (розділ II) розмежовує права людини і права громадянина. Така відмінність знаходить вияв у формулюванні відповідних статей. Так, ст. 23 регламентує право людини «на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості». У ст. 24 Конституції України проголошено, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Отже, права громадянина – це правова категорія, яка передбачає участь людини у суспільно-політичному й державному житті, як: право на свободу об'єднання у політичні партії, громадські організації, право на участь у професійних спілках, в управлінні державними справами, проведенні мітингів, зборів, демонстрацій та ін. Права громадянина буквально адресовані громадянам держави. Права людини пов'язуються з фактором її народження та життя. Вони не обмежені територією держави, приналежністю до громадянства. Це - право на повагу до своєї гідності, право на свободу і особисту недоторканність (ст. 27-29 Конституції України). Ст. 1 Загальної декларації прав людини ООН гарантує: «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» [2, с. 4].

Особливо актуальним у цьому контексті є теоретичне обґрунтування визнання чинності Європейської Конвенції у національній правовій системі та обов'язковості рішень Європейського Суду з прав людини. Конвенція про захист прав і основоположних свобод є фундаментальною основою міжнародно-правового регулювання прав і свобод людини. Приєднавшись до Конвенції (ратифіковано Законом від 17 липня 1997 року), Україна, як держава-учасниця, імплементувала цей документ до національного законодавства. Тому положення зазначеної Конвенції підлягають дотриманню взятих на себе міжнародних зобов'язань як на державному рівні, так і судовою практикою. Особливістю Конвенції є діяльність Європейського Суду. У разі порушення прав людини, рішенням Європейського Суду є заходи індивідуального характеру: відшкодування матеріальної і моральної шкоди державою, а також заходи загального характеру, як: запобігання подальшим порушенням подібного типу. Згідно ст. 35 Конвенції «Суд може брати справу до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права» [2, с.46]. Національними судами, як заявляв Європейський Суд, найчастіше порушується ст. 6 Конвенції, що «кожен має право на справедливий і

публічний розгляд його справи упродовж розумного строку належним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...» [2, с. 40].

Визнання, охорона і захист державами прав людини, закріплених у міжнародних документах, - показник того, що вони стали універсальними для внутрішньодержавної юридичної практики. Наприклад, заборона катувань, насильства над людиною регламентована у Загальній декларації прав людини 1948р., Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984р., в ст. 3 Європейської конвенції: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [2, с. 39]. Дане положення норм міжнародного права враховане і в Конституції України. Ст. 28 встановлює, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню».

Якщо наші права, свободи будуть захищені у судах, то громадяни звикатимуть до думки, що розумніше виконувати покладені на них обов'язки перед державою, суспільством. На жаль, сьогодні в Україні немає справедливого і незалежного суду. Його і не може бути, бо відсутні політичні, економічні, правові, соціальні передумови гарантованого вирішення будь-якої справи у суді за законом і справедливістю. Такі передумови й не створюються. Бо їх може створити чесна, відповідальна та компетентна політична влада, а не корумпована, безвідповідальна та малокомпетентна, яка є причиною більшості суспільних проблем і яка становить найбільшу загрозу правам та свободам людини. Більшості суспільних проблем і яка становить найбільшу загрозу правам та свободам людини.

Джерела та література:

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 4 березня 2014 р.: (Відповідає офіц. текстові). – К., 2014. – 88 с.

2. Лебідь В. І. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: посіб. для складання адвокатського іспиту / В. І. Лебідь.-К.: Правова Єдність, 2015. – 54 с.

Poluchtovych T. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms within the framework of the national legal system. *Reforming the national legal system means its convergence with the EU legal system and the requirements of international legal norms and standards. This choice is in favor of European values. Therefore, an important source of research is the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.*

Keywords: *convention, rights, human rights, international standards, the Constitution of Ukraine, the European Court.*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ ТА СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Х. М. Полюх

Проблема прав і свобод людини є дуже складним явищем, яке знаходиться в полі зору не тільки права, але і філософії, психології, педагогіки та інших наук. Права і свободи людини і громадянина можна вважати досягненням людської цивілізації. Для того, щоб краще зрозуміти витоки зародження прав і свобод ми розглянули початкові етапи формування даної правової категорії.

Ключові слова: *права, свободи, Стародавня Греція, Стародавній Рим, філософія права, закон.*

У Греції права стали закономірним наслідком полісної форми демократії і були пов'язані переважно з поняттям громадянства, яке передбачало рівність усіх членів полісу в користуванні правами і свободами, насамперед політичними. Ці погляди сформувалися у загальному руслі міфологічних уявлень про те, що поліс (місто, держава) і його закони мають божественне походження і спираються на божественну справедливість. Згідно з цими уявленнями, право взагалі і права окремих людей – членів полісу, беруть початок не в силі, а в божественному порядку справедливості. Під природними правами розумілося щось незалежне від людини, раз і назавжди дане – норма загального розуму. Відомий давньогрецький філософ-матеріаліст Демокріт (бл. V–IV ст. до н.е.) вважав закон і державу штучними, побічними і обумовленими якимись природними причинами. За Демокритом, все, що відповідає природі, існує "по правді", а те, що не відповідає, – несправедливе. Саме з цих позицій філософ трактував права і свободи громадян [4, с. 34].

Ідею природно-правової рівності та волі всіх людей відстоював і філософ Алкід. Саме йому приписують відомий вислів: "Бог створив усіх вільними, а природа нікого не створила рабом" [5, с. 14].

Для Сократа (469–399 рр. до н.е.) свобода – прекрасне і величне надбання як для людини, так і для держави, яке можливе лише за умови дотримання всіма розумних і справедливих законів. А кожній людині властива індивідуальна свобода і автономія особистості [7, с. 41–42].

Ідеї Сократа про свободи і права людини були розвинені його учнем Платоном (427–347 рр. до н.е.). Він розробив проект ідеальної держави, в якій відсутня приватна власність і поділ людей на вільних і рабів. Саме Платон визнає рівноправність чоловіка і жінки, хоча до числа вищих правителів у його ідеальній державі жінки не входять [6, с. 12–13].

Ідеї про права і свободи одержали розвиток і в Стародавньому Римі. Тут духовні свободи і рівність всіх людей відстоювали Марк Тулій Цицерон (106–43 рр. до н.е.), Лукрецій Кар (99–55 рр. до н.е.), Анней Сенека (4–65 рр. н.е.), Епіктет (бл. 50–138 рр. н.е.), Марк Аврелій (121–180 рр. н.е) та ін. Зокрема Сенека, виходячи з природного права як загальнообов'язкового і рівного для всіх світового закону, послідовно відстоював ідею духовної свободи і рівності всіх людей [8, с. 32].

Епіктет, критикуючи рабство як аморальне і хибне явище, що суперечить природному праву, послідовно відстоював принцип – "чого не бажаєш собі, не бажай і іншим" [2, с. 61–62]. Марк Аврелій вважав, що в державі повинні бути єдині для всіх закони, поважатися свобода підданих, а управління здійснюватися на засадах рівності та рівноправності всіх громадян [1, с. 173].

Суттєвий внесок у розвиток юридичних уявлень про права і свободи людини був зроблений римськими юристами – Гаєм, Модестиним, Папініаном, Ульпіаном (II–III ст.) та ін. Особливе значення в цьому відношенні мали розроблені ними положення про: суб'єкт права, правовий статус людей та, впливаючи з природного права їх свободи, характер взаємовідносин між індивідом і державою, співвідношення між правами особи і її юридичними обов'язками тощо. Ця конкретизація змісту і значення прав і свобод людини стала важливою віхою у науковому усвідомленні правосуб'єктності індивіда і заклала необхідні теоретичні засади для подальшого розвитку юридичних положень про природні права і свободи людини [3, с. 105–107].

З природно-правових позицій стоїків виплавало, що рабство не має виправдання, оскільки воно суперечить загальному закону і світовому співгромадянству людей. Зусиллями стоїків природно-правова ідея свободи і рівності всіх людей була виведена за вузькополісні етнічні межі і поширена на всіх представників людського роду як співгромадян єдиної космополітичної держави.

На підставі викладеного вище, можна зробити висновок про те, що грецькими та римськими юристами був зроблений суттєвий внесок у розвиток юридичних уявлень про права людини. Абстрактне уявлення про природно-правову справедливість було трансформовано в принцип позитивного права і стало основним критерієм дійсного права. Саме ідеєю справедливості, тобто відповідності права вимогам життя, керувались грецькі та римські юристи, створюючи «право юристів». Тракткування справедливості як необхідної

властивості самого права і констатуючого моменту його поняття означало, що всі норми, які суперечили вимогам принципу природно-правової справедливості, не мають юридичної сили

Джерела та література:

1. Графский В. Г. История политических и правовых учений / В. Г. Графский. — М.: Велби: Проспект, 2007. — 608 с.
2. Демиденко Г. Г. Історія вчень про державу і право: підруч. для студ. юрид. виш. навч. закл. / Г. Г. Демиденко. — Х.: Консум, 2004. — 432 с.
3. История политических и правовых учений: учеб. для вузов / под ред. В. С. Нерсесянца. — М.: Норма, 2006. — 944 с.
4. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Особенная часть: учеб. для вузов / рук. авт. коллектива Б. А. Страшун. — М.: Норма, 2006. — 1104 с.
5. Крегул Ю. І. Права і свободи людини: навч. посіб. / Ю. І. Крегул, В. В. Ладиченко, В. І. Орленко. — К.: Книга, 2004. — 288 с.
6. Марченко М. Н. История политических и правовых учений : учеб. пособ. / М. Н. Марченко, И. Ф. Мачин. — М. : Велби : Проспект, 2007. — 480 с.
7. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень : навч. посіб. / Є. М. Орач. — К.: Атика, 2005. — 560 с.
8. Трофанчук Г. І. Історія вчень про державу і право : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. — К.: Марістр, 2005. — 256 с.

Polyuh K. Human rights and freedoms in the Ancient Greece and in the Ancient Rome *The problem of human rights and freedoms is a very complex phenomenon, which is considered not only law, but also philosophy psychology, pedagogy and other sciences. Human rights and freedoms can be regarded to be achievement of human civilization. In order that better understand origins of human rights and freedoms, we considered the initial stages of the formation of this legal category.*

Keywords: *rights, freedoms, Ancient Greece, Ancient Rome, the philosophy of law, law.*

PRAWNE ASPEKTY KLAUZULI SUMIENIA W POLSCE I UNII EUROPEJSKIEJ

M. Rycerski

Klauzula sumienia zapisana jest zarówno w dokumentach etycznych, jak i prawnych. Artykuł ten odnosi się do aspektów ustrojodawczych prawa sprzeciwu sumienia w międzynarodowym, jak i krajowym systemie ochrony praw człowieka. W artykule przytaczane są również przykłady orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz Trybunału Konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej, które mogą okazać się interesujące dla ukraińskiego czytelnika.

Pojęcie *klauzuli sumienia* stało się niezmiernie popularne w Polsce za sprawą prof. Bogdana Chazana¹. Sprawa jest ważna o tyle, że dotyczy sfery przekonań osobistych jednostki, szczególnie ochrony jej tożsamości duchowej przed ingerencją ze strony państwa. *Klauzula sumienia* (termin zamiennie używany pojęciem *prawo sprzeciwu sumienia*) ma chronić jednostkę w przypadku zaistnienia konfliktu jej sumienia z normami prawa stanowionego i jest wyrazem moralnego kompromisu między pozytywnym prawem stanowionym a uniwersalnymi i trwałymi wartościami

© Rycerski M., 2017

¹Prof. Bogdan Chazan lekarz ginekolog, a zarazem dyrektor Szpitala Specjalistycznego im. Świętej Rodziny w Warszawie powołując się na *klauzulę sumienia* odmówił dokonania aborcji. Zdaniem pacjentki świadomie i celowo przeciągał procedurę tak długo, by legalnie przerwanie ciąży było już niemożliwe, oraz nie skierował jej do lekarza, który przeprowadziłby aborcję, mimo że zgodnie z obowiązującym prawem miał taki obowiązek. Poszkodowana złożyła skargę do Prezydenta m.st. Warszawy. W dniu 3 lipca 2014 Narodowy Fundusz Zdrowia nałożył karę 70 tysięcy złotych na Szpital im. Świętej Rodziny w Warszawie, a 21 lipca Prezydent m.st. Warszawy rozwiązała stosunek pracy z prof. Chazanem - dyrektorem Szpitala. Poszkodowana złożyła do prokuratury zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa *narazenia pacjenta na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu przez lekarza szpitala im. Świętej Rodziny w Warszawie w związku z odmową przeprowadzenia zabiegu usunięcia ciąży*. 30 kwietnia 2015 rzecznik Prokuratury Okręgowej w Warszawie ogłosił, że śledztwo przeciwko profesorowi Chazanowi zostało umorzone *wobec braku znamion czynu zabronionego*. Prof. Chazan odwołał się do decyzji Prezydent m.st. Warszawy do Sądu Pracy, wnosząc o uznanie wypowiedzenia za bezskuteczne i przywrócenie do pracy.

prawnonaturalnymi.²Przyczyn tego konfliktu należy upatrywać przede wszystkim w postępującym zróżnicowaniu postaw światopoglądowych,przeciwstawianiu prawa pozytywnego prawu naturalnemu, relatywizmie ocen moralnych oraz wpływaniu różnych grup interesów na stanowienie prawa. W świetle powyższego, szczególnego znaczenia współcześnie nabiera doktryna ochrony praw człowieka. Prawo do działania w zgodzie z własnym sumieniem wynika z wolności myśli, sumienia i wyznania, gwarantowanej w wielu aktach normatywnych - zarówno rangi międzynarodowej, jak i krajowej.Powszechna Deklaracja Praw Człowieka³ była pierwszym międzynarodowym dokumentem o charakterze powszechnym, w którym podjęto tematykę wolności sumienia. Art. 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowiekastwierdza, że wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw, obdarzeni rozumem i sumieniem.Kwestia sumienia, jako przymiotu człowieka znajduje swoje rozwinięcie w art. 18 Deklaracji, który stanowi że każdy człowiek ma prawo wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz swobodę głoszenia swego wyznania lub wiary bądź indywidualnie, bądź wspólnie z innymi ludźmi, publicznie i prywatnie, poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i przestrzeganie obyczajów.Ze względu na niewiążący formalnie charakter Powszechnej Deklaracji Praw Człowiekaidee w niej zawarte zostały przetransponowane do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁴. Treść art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁵ jest zbieżna – lecz nie identyczna – z tekstem regulacji art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.Wolności sumienia zagwarantowanej w art. 18 Paktu nie można zawiesić nawet w przypadku, gdy wyjątkowe niebezpieczeństwo publiczne zagraża istnieniu narodu i zostało ono urzędowo ogłoszone (art. 4 ust. 1 Paktu). Prawo wprowadzenia przez państwo, które przystąpiło do Paktu, ograniczeń w korzystaniu z wolności sumienia dozwolone jest jedynie w formie ustawy i tylko, gdy są one konieczne dla ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób (art. 18 ust. 3 Paktu).

W europejskiej przestrzeni prawnej na straży wolności sumienia stoi Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁶.Art. 9 Konwencji gwarantuje każdemu prawo do wolności, myśli sumienia i religii. Konwencja, jakkolwiek zapewnia gwarancje wolności religijnej (myśli,sumienia i wyznania), nie mówi wprost nic o klauzuli sumienia czy możliwości sprzeciwu oparciu o nią. Dopiero art. 10 ust. 2 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁷ uznaje prawo do odmowy działania sprzecznego z własnym sumieniem, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa.

Kwestię klauzuli sumienia należy rozpatrywać również w kontekście wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Wszystkie państwa przystępujące do Konwencji przyjęły na siebie prawny obowiązek wykonywania ostatecznych orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka we wszystkich sprawach, w których były stronami postępowania, kierując się zasadami dobrej wiary i efektywności implementacji.⁸ Orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka posiadają również walor oddziaływania na interpretację konwencyjnego systemu ochrony praw człowieka w

² W. Chańska, *Klauzula sumienia jako wyraz moralnego kompromisu*, *Prawo i Medycyna* Nr 3/4 2013, str. 29-47.

³ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. - przyjęta i proklamowana rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.

⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 16 grudnia 1966 r. i wszedł w życie w dniu 23 marca 1976 r. Polska ratyfikowała Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych w dniu 2 marca 1967 r., natomiast wszedł on wobec niej w życie w dniu 18 marca 1977 r. (Dz.U. 1977 nr 38 poz. 167).

⁵ Szerzej J. Sobczak, M. Gołda-Sobczak, *Wolność sumienia i wyznania jako prawo człowieka*, *Annales UMCS. Sectio K. Politologia* 2012, vol. 19 (1), s. 38.

⁶ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 28 ze zm.)

⁷ Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE z dnia 26 października 2012 r. C 326/391) ogłoszono wraz z Traktatem Nicejskim w lutym 2001 r. Dokument ten stanowi integralną część Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy. (jako jego część II), który ostatecznie nie został ratyfikowany ze względu na negatywny wynik referendum we Francji i w Holandii w maju i w czerwcu 2005 roku. Dopiero tzw. Traktat Lizboński (podpisany 13 grudnia 2007 r., wszedł w życie z dniem 1 grudnia 2009 r.) nadał mu prawną Karcie. Rządy Wielkiej Brytanii i Polski ograniczyły dla swoich obywateli ochronę prawną Karty Praw Podstawowych przez przyjęcie dodatkowego protokołu, będącego częścią Traktatu Lizbońskiego.

⁸ Zgodnie z art. 46 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności *Wysokie Układające się strony zobowiązują się do wykonania ostatecznego wyroku Trybunału we wszystkich sprawach, w których są stronami.*

sposób daleko wykraczający poza jednostkowe rozstrzygnięcia.⁹ Po raz pierwszy Europejski Trybunał Praw Człowieka nawiązał do istnienia prawa jednostki do sprzeciwu sumienia w sprawie Bayatyan v. Armenia.¹⁰ Trybunał stwierdził, że odmowa służby wojskowej, której motywem są względy religijne, a zwłaszcza konflikt sumienia, mieści się w sferze wolności jednostki opisanej w art. 9 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. W argumentacji przedstawionej w uzasadnieniu Trybunał wskazał, iż nałożenie na skarżącego kary w związku z brakiem ustawowych gwarancji dla sprzeciwu sumienia nie może zostać uznane za właściwe w demokratycznym społeczeństwie. Co więcej, kara ta nie mogła zostać uznana za jedyny konieczny środek rozwiązania konfliktu, biorąc pod uwagę fakt, że istnieją również inne, realne i skuteczne alternatywy, mogące pogodzić konkurencyjne interesy, na co wskazuje doświadczenie przeważającej większości państw europejskich.

Analizując dorobek orzecznicy Trybunału można zauważyć, iż w praktyce prawo sprzeciwu sumienia nabiera szczególnego znaczenia w kontekście wykonywania zawodów i świadczeń medycznychdotyczących decyzji sumienia w kwestiach poszanowania życia u jego początku lub kresu. Znamienna jest decyzja Trybunału w związku ze sprawą Rommelfange v. Republika Federalna Niemiec, w której Trybunał uznał, że prawo do sprzeciwu sumienia przysługuje nie tylko osobom fizycznym, lecz także osobom prawnym.¹¹ Konsekwentnie instytucje udzielające świadczeń medycznych, jak np. szpitale, mogą – odwołując się do etosu zawodowego lub innych systemów wartości – zobowiązać swoich pracowników do powstrzymywania się od udzielania określonych świadczeń, np. przerywania ciąży. Jednocześnie w sprawie *Pichon i Sajous v. Francja* Trybunał stwierdził, że odmowa sprzedawania środków antykoncepcyjnych nie jest chroniona jako element wolności religijnej. Zdaniem Trybunału, dopóki sprzedaż środków antykoncepcyjnych jest legalna i wolno je sprzedawać z przepisu lekarza, i tylko w aptece, dopóty skarżący – ponieważ cieszą się swobodą uzewnętrzniania przekonań na wiele sposobów poza profesjonalną sferą – nie mogą dawać pierwszeństwa swoim religijnym wierzeniom i narzucać ich innym ludziom jako usprawiedliwienia odmowy sprzedaży pigułek antykoncepcyjnych w ich aptece.¹²

WRzeczypospolitej Polskiej prawo do sprzeciwu sumienia znajduje podstawę w wyrażonej w art. 53 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. wolności sumienia i religii. Prawo do sprzeciwu sumienia było zagwarantowane również w Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. i opartym na niej orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. W orzeczeniu z dnia 15 stycznia 1991 r.¹³ Trybunał wskazał, że prawo lekarzy do sprzeciwu sumienia wynika wprost z konstytucyjnego prawa do wolności sumienia. Natomiast wolność sumienia nie oznacza jedynie prawa do reprezentowania określonego światopoglądu, ale przede wszystkim prawo do postępowania zgodnie z własnym sumieniem, do wolności od przymusu postępowania wbrew własnemu sumieniu. Konstytucja RPz 2 kwietnia 1997 r. nie definiuje wolności sumienia, wskazuje tylko jedno wynikające z niej uprawnienie, tj. prawo do odmowy służby wojskowej ze względu na tzw. sprzeciw sumienia. Zgodnie z treścią art. 85 ust. 3 Konstytucji RP obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie. W myśl art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

⁹ M. Balcerzak, *Oddziaływanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sferze inter partes i erga omnes*, w: A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski (red.), *Precedens w polskim systemie prawa*, Warszawa 2010, s. 165.

¹⁰ Wyrok ETPC z 7 lipca 2011 r. w sprawie Bayatyan v. Armenia, skarga nr 23459/03

¹¹ Decyzja ETPC z 6 września 1989 r., skarga nr 12242/86; zob. również wyrok ETPC w sprawie LombardiVallauri v. Włochy z 20 października 2009 r., skarga nr 39128/05; O. Nawrot, *Klauzula sumienia w zawodach medycznych w świetle standardów Rady Europy*, *Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu* Nr 3/2012, s. 19; J. Lipski, *Opinia prawna na temat zgodności z Konstytucją RP poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty*, *Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu* Nr 4/2014, s. 166.

¹² *Pichon i Sajous v. Francja* (skarga niedopuszczalna, decyzja ETPC z 2 listopada 2001 r., skarga nr 49853/99).

¹³ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 stycznia 1991 r., sygn. U 8/90, OTK ZU 1991, poz. 8.

W celu wyeliminowania lub chociażby zminimalizowania potencjalnych konfliktów pomiędzy konstytucyjnym prawem sprzeciwu sumienia a prawem pacjenta do świadczeń zdrowotnych, niezbędne jest ustanowienie przepisami rangi ustawowej granic korzystania z klauzuli sumienia. Gwarancje i granice prawa swobody sumienia zostały sformułowane w ustawach dotyczących zawodów medycznych. Zgodnie z treścią art. 39 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz. U. z 2017 r. poz. 125) lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem z tym, że z zastrzeżeniem art. 30 tej ustawy, ma on obowiązek wskazać realne możliwości uzyskania tego świadczenia u innego lekarza lub w innym zakładzie opieki zdrowotnej oraz uzasadnić i odnotować ten fakt w dokumentacji medycznej. Lekarz wykonujący swój zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby ma ponadto obowiązek uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego. Warunek wskazania realnej możliwości uzyskania świadczenia oznacza, że lekarz powinien wcześniej sprawdzić, gdzie dane świadczenie pacjent może uzyskać. Z kolei na podstawie art. 12 ustawy z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej (Dz.U. z 2016 r. poz. 1251 ze zm.), pielęgniarka, położna może odmówić wykonania zlecenia lekarskiego oraz wykonania innego świadczenia zdrowotnego niezgodnego z ich sumieniem lub z zakresem posiadanych kwalifikacji, podając niezwłocznie przyczynę odmowy na piśmie przełożonemu lub osobie zlecającej, chyba że zachodzą okoliczności bezwzględne obowiązku pomocy medycznej. Kwestia wolności sumienia, jako wzbudzająca kontrowersje, była również przedmiotem rozstrzygnięcia Trybunału Konstytucyjnego w 2015 r.¹⁴ Zgodnie z pkt 1 tego wyroku przepis art. 39 zd. pierwsze stracił moc w zakresie, w jakim nakłada na lekarza obowiązek wykonania niezgodnego z jego sumieniem świadczenia w innych przypadkach *niecierpiących zwłoki*. W pkt 2 sentencji powołanego wyroku, Trybunał orzekł, że art. 39 zdanie pierwsze powołanej wyżej ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty w zakresie, w jakim nakłada na lekarza powstrzymującego się od wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z jego sumieniem obowiązek wskazania realnych możliwości uzyskania takiego świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym, jest niezgodny z art. 53 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Trybunał Konstytucyjny nie odroczył terminu utraty mocy obowiązującej zakwestionowanego przepisu. Brak ustanowienia okresu przejściowego dla utraty mocy obowiązującej art. 39 zdanie pierwsze ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty spowodowała, że stracił on moc w dniu wejścia w życie orzeczenia Trybunału, tj. po jego opublikowaniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

Dokonując przeglądu standardów normatywnych oraz orzecznictwa należy stwierdzić, iż obowiązujące aktualnie rozwiązania prawne i praktyka ich stosowania w odniesieniu do zawodów medycznych są adekwatne i wystarczające do zdefiniowania zasad czy gwarancji omawianej ustrojowej idei klauzuli sumienia. Natomiast kontrowersyjne i zbyt rygorystyczne wydawać się stanowisko Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i sądów niektórych krajów, zgodnie z którym sprzeciw sumienia nieprzysługuje urzędnikom pozostającym w służbie cywilnej.¹⁵ Wiele kontrowersji wywołuje również korzystanie z prawa do sprzeciwu sumienia przez sędziów. Prowadzi to do swoistej niekonsekwencji, ponieważ z jednej strony wymaga się od urzędników państwowych czy sędziów wysokiego poziomu moralności, z drugiej zaś strony osoby te nie mogą powoływać się na swoje przekonania religijne, światopoglądowe czy filozoficzne. Sądy orzekające w sprawach dotyczących konfliktu sumienia powinny zatem uzględniać prawo urzędników pozostających w służbie

¹⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 października 2015 r. (Sygnatura akt: K 12/14)

¹⁵ Ladele będąc urzędnikiem stanu cywilnego w Wielkiej Brytanii, z uwagi na swoje przekonania religijne odmówiła przeprowadzenia ceremonii zawarcia małżeństwa przez pary homoseksualne, co w konsekwencji skutkowało wszczęciem przeciwko niej postępowania dyscyplinarnego i utratą pracy. Ladele nie uzyskała ochrony sądowej w krajowym systemie prawnym, a Europejski Trybunał Praw człowieka uznał, że w zakresie ochrony konkurujących praw określonych w Konwencji, władze lokalne mogły dać w tym przypadku pierwszeństwo ochronie przed dyskryminacją w dostępie do usługi publicznej dla par homoseksualnych. Orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Eweida i in. przeciwko Wielkiej Brytanii z dnia 15 stycznia 2013 r. (rozpatrywane łącznie skargi o numerach 48420/10, 59842/10, 51671/10 i 36516/10); M. Skwarzyński, Sprzeciw sumienia w europejskim i krajowym systemie ochrony praw człowieka, Przegląd Sejmowy Nr /2013, s. 15-16; Kim Davis urzędniczką w Rowan County (USA), wobec której orzeczone karę aresztu, ponieważ nie zgodziła się na wydawanie dokumentów niezbędnych do zawarcia związku małżeńskiego przez pary homoseksualne. http://www.nytimes.com/2015/09/24/us/kentuckyrowan-county-clerk-kim-davis-is-again-rebuffed-on-licenses.html?_r=0

SabrinaHout, mer miasteczka w południowej Francji, skazana na pięć miesięcy aresztu w zawieszeniu, ponieważ odmówiła udzielenia ślubu dwóm kobietom ze względu na swoje przekonania religijne. http://www.lemonde.fr/police-justice/article/2015/09/29/marseille-l-elue-qui-avait-refuse-de-marier-deux-femmes-condamnee-a-cinq-mois-de-prison-avec-sursis_4776928_1653578.html

państwado postępowania zgodnie z własnym sumieniem, a urzędnicy ci nie mogą z tego powodu być narażeni na sankcjedyscyplinarne, materialne czy też karne. Lojalność i posłuszeństwo musi mieć legitymację moralnąw przeciwnym razie bezrefleksyjne posłuszeństwo może stanowić podatny grunt dla kształtowania się systemów totalitarnych.

ЗАХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ПО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

З. Ф. Самчук-Колодяжна, Р. М. Ширшикова

В доповіді розглядаються проблеми судового захисту прав та законних інтересів особи в контексті Європейської Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, яка передбачає не лише право доступу до суду, а в першу чергу виконання рішень суду по цивільних справах на користь особи та претензії Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та Комітету Міністрів Ради Європи (КМРЕ) щодо невиконання Україною рішень національних судів з цих питань.

Ключові слова: *судовий захист, примусове виконання судового рішення, ЄСПЛ, КМРЕ, державна виконавча служба, приватний виконавець.*

Недовіра суспільства до судової системи викликана не лише зволіканням розгляду справ у судах, а й хронічним невиконанням рішень цивільного судочинства.

Європейська Конвенція про захист прав та основоположних свобод людини встановлює право доступу до суду за захистом своїх прав та своєчасне виконання рішення суду, яке ухвалено на користь особи (ст. 6 ч. 1). Право на судовий захист, яке гарантується даною статтею, зазначено в Конвенції, може стати недіючим, якщо національне законодавство держави - учасниці Конвенції дозволяє, щоб остаточне обов'язкове судове рішення залишалось не виконаним або виконувалось невчасно через необґрунтовані затримки [1].

Проблема виконання судових рішень, особливо тих, де відповідачем є державні органи, не вирішуються в Україні десятиріччями, про що неодноразово відзначалося в рішеннях ЄСПЛ та відповідних інституцій ЄС.

Це торкається, зокрема справ, за якими боржником є органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, органи державної виконавчої влади, які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету. Найбільшим боржником виступає Пенсійний фонд України, де позивачами, як правило, виступають громадяни і саме рішення по таких спорах виконується роками, або не виконується взагалі, про що свідчить практика розгляду спорів Європейським судом з прав людини.

Показовим є пілотне рішення Європейського суду з прав людини „Юрій Миколайович Іванов проти України”, яким Україну було зобов'язано «запровадити ефективний засіб юридичного захисту, який би забезпечив адекватний та достатній захист від невиконання або затримки у виконанні рішень національного суду, за виконання якого вона несе відповідальність відповідно до принципів, встановлених практикою Європейського суду з прав людини» [2].

У цьому рішенні Євросуд звертає увагу на виконання рішень українських судів, в яких держава виступає боржником в особі тих чи інших державних органів, установ, підприємств, організацій (група налічує більше 400 подібних справ) [2].

Як відзначає ЄСПЛ, найпоширенішою практикою в Україні є закриття виконавчого провадження на тій підставі, що у боржника немає грошей або такі виплати не передбачені бюджетом. Через цей факт, зазначає Євросуд, не тільки особа залишається без належного захисту своїх прав, а й втрачається сенс звернення до суду за захистом своїх прав, як

основного способу захисту, гарантованого не лише міжнародним правом, але й Конституцією України[2].

Євросуд зазначив, що у таких категоріях справ, коли державні органи належним чином сповіщені про наявність судового рішення, вони мають вживати всіх належних заходів для його виконання або направлення до іншого органу для виконання. Сама особа, на користь якої ухвалено рішення, не повинна ще займатись ініціюванням виконавчих процедур.

Євросуд вказав, що обов'язком держави є нагляд за виконанням рішень проти державних органів (таким виконанням, якого потребує Конвенція – без необґрунтованих затримок). Держава не має посылатись на відсутність коштів, коли йде мова про виконання рішення проти державного органу [2].

В справі «Юрій Михайлович Іванов проти України», Європейський Суд вказав на недопустимість такого зволікання, коли рішення на користь заявника не виконувались 7 років і 10 місяців. Причинами таких затримок були: недоторканість бюджетних коштів, бездіяльність державних виконавців, прогалини в національному законодавстві, через які не існувало можливості виконати рішення суду у випадках недостатності бюджетних коштів.

Однак, усі ці причини мали б бути під контролем держави, як зазначає ЄСПЛ і тому підпадають під сферу її відповідальності, проте українське законодавство не передбачає жодних ефективних засобів для вирішення проблем із затримки виконання судових рішень [2].

ЄСПЛ вказав, що ситуація з невиконанням рішень національних судів в Україні є її структурною проблемою і кількість заяв до ЄСПЛ з такою ж проблематикою з року в рік лише збільшується.

У своїх резолюціях CM/ResDH (2008)1 та CM/ResDH(2009)159 Комітет Міністрів Ради Європи відзначив бездіяльність українського уряду у вирішенні проблем, які є причиною неодноразових звернень українських громадян до ЄСПЛ з одними і тими ж скаргами щодо невиконання рішень національних судів. Україна так і не запропонувала концепції реформування національного законодавства для приведення його у відповідність до Конвенції, так як новий Закон «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» стосується тільки майбутніх рішень і не вирішує проблем заявників (резолюція CM/ResDH (2012)234 від 06.12.2012 року) [2].

Хоча, 26.05.2015 року УГСПЛ (DH-DD(2015) 595) повідомила КМРЕ, що в бюджеті України закладена сума на виплати компенсації за рішеннями ЄСПЛ, яка може покрити 1% боргу України по таких виплатах, 10 червня 2015 року Секретаріат ЄСПЛ повідомив Комітет Міністрів ЄС про те, що Україна представляє собою найбільш серйозну проблему, бо більше 9000 скарг з одного і того самого питання (невиконання або необґрунтовано довге виконання судових рішень) перебувають на розгляді в ЄСПЛ [2].

Необхідно відмітити, що за даними Української Гельсінської спілки з прав людини Європейський Суд в 2016 році отримав понад 18 000 заяв від українців, з яких 65% стосувалися невиконання рішень національних судів.[2]

У справі від 12 жовтня цього року «Бурмич та інші проти України» щодо «чорнобильських пільг», за якими позивачі не отримали компенсації, Європейський Суд вирішив об'єднати цю справу з 12 143 –ма іншими аналогічними заявами, вилучив їх із реєстру та передав до Комітету Міністрів Ради Європи для реалізації заходів загального характеру. Тепер Україна має співпрацювати з цим Комітетом для усунення цієї проблеми [2].

Необхідно відмітити, що державою приймаються відповідні заходи по реформуванні усієї системи державної виконавчої служби.

Так, у «Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки», схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 №276 зазначено, що на сьогодні система правосуддя не виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні. В розділі «Аналіз нинішнього стану правосуддя» Стратегії зазначено, що у системі виконання судових рішень існують істотні проблеми, а саме: гранично низька частка фактичного виконання судових рішень, відсутність ефективної системи мотивації державних виконавців, системні недоліки у взаємодії державних виконавців з іншими державними та недержавними установами.

2 червня 2016 року прийнято два досить важливих закони, а саме новий Закон України „Про виконавче провадження” та Закони України „Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів”, які покликані суттєво поліпшити ситуацію по виконанні судових рішень в цивільних справах.

Україна в плані реформування державної виконавчої служби пішла шляхом більшості європейських країн, запровадивши інститут приватного виконавця, який не був властивий судовій системі України до 2016 року і який на сьогодні ще не проявив себе належним чином.

Прогресивний міжнародно-правовий досвід надає можливість інституту приватних виконавців посісти належне місце у системі правоохоронно-захисних органів сучасної України. Цей досвід засвідчує, що професіоналізм у виконавчій службі максимально підвищує виконання примусових судових рішень та підвищує ефективність добровільного виконання подальших судових рішень, а приватний виконавець, що здійснює свою діяльність на основі ліцензії, змушений підвищувати свій професіоналізм та ефективність діяльності.

Таким чином, держава здійснює певні позитивні законодавчі зміни в процесі реформування примусового виконання судових рішень, запроваджуючи нові інститути виконавчої служби, які позитивно впливатимуть на виконання судових рішень і сприятимуть зміцненню законності в Україні.

Крім того, починаючи з 2014 року Україна виконує рішення ЄСПЛ по захисту прав громадян, а в 2017 році проведено виплати по рішеннях ЄСПЛ за зверненнями громадян України за 2008 – 2013 роки.

Джерела та література:

1. Закон України „Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод” 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - N 40. - Ст. 263.

2. Практика Європейського Суду з прав людини щодо України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua>.

Samchuk-Kolodyazhna Z., Shyrshykova R. The measures of the ECHR and the CMUE of human rights and freedoms protection in Ukraine. The report deals with the problems of judicial remedy of the rights and legitimacy of person's interests in the context of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms that provides not only the right of access to court, but primarily the enforcement of civil court decisions in favour of a person and the claim of the ECHR as for Ukraine's default decisions of national courts on these issues.

Keywords: *judicial remedy, enforcement of judicial decision, ECHR, state executive service, private executor.*

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ВИКОРИСТАННЮ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАЙНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

О. І. Саско, Т. Р. Войтюк

У статті досліджено закордонний досвід кримінально-правової протидії із залучення неповнолітніх до вчинення злочинів і антигромадських дій, зокрема, використанню малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом.

Ключові слова: *неповнолітні, кримінально-правова протидія, злочин, жебрацтво, закордонний досвід, антигромадські дії, кримінальна відповідальність.*

Проблема злочинності неповнолітніх і втягнення неповнолітніх у вчинення злочинів і антигромадських дій є актуальною для будь-якої держави і суспільства, що обумовлюється не тільки прагненням протидіяти злочинності, а й забезпечити нормальний моральний і

психологічний розвиток неповнолітніх. І хоч велика кількість дітей щорічно потерпає від злочинів, але не ведеться статистика повного та достовірного обліку потерпілих залежно від їх віку та вчинених проти них злочинів, тому ці показники не можна проаналізувати в цілому по Україні та в окремих її регіонах. Через те, що дитина не завжди усвідомлює факт вчинення злочинного діяння щодо себе, ці злочини мають високий рівень латентності [11, с. 103].

Сьогодні в більшості зарубіжних країн кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у вчинення злочинів і антигромадських дій закріплюється як в кодифікованих актах кримінального права, так і в спеціально прийнятих законодавчих актах.

Як приклад можна привести Великобританію, де відсутній кодифікований кримінальний закон. Крім прецедентного права, відповідальність за втягнення неповнолітніх у вчинення злочинів і антигромадських дій регламентується спеціальними законами, а також рядом інших законодавчих актів, що закріплюють заходи кримінального покарання за вчинення злочинів.

Романо-германська правова система, навпаки, характеризується прийняттям кодифікованих кримінальних законів, що закріплюють відповідальність за вчинення злочинів проти життя. У той же час А. А. Ціркалюк пише про те, що в деяких країнах романо-германської групи поряд з кодифікованими актами приймаються також спеціальні законодавчі акти, що вводять заходи кримінальної відповідальності за злочини [10, с. 47]. У багатьох країнах злочини проти неповнолітніх закріплені в спеціальному розділі кримінальних законів (Польща, Швеція, Німеччина, Литва і т.д.).

Кримінальні кодекси ряду зарубіжних країн (КНР, Аргентини, Естонії та інших) взагалі не містять окремих глав злочинів, що закріплюють відповідальність проти неповнолітніх.

У КК Китаю передбачена самостійна стаття, що встановлює відповідальність за навчання способам злочинної діяльності. В якості обтяжуючих обставин вказується вчинення даних дій щодо неповнолітніх [4].

Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітнього у вчинення злочину закріплюється кримінальними законами ряду штатів США. Так, кримінальний закон штату Нью-Йорк [9] містить статтю, яка передбачає відповідальність за підбурювання осіб, в тому числі неповнолітніх, до вчинення протиправних дій.

Кримінальна відповідальність за використання неповнолітнього в занятті жебрацтвом закріплена в іспанському законодавстві [12, с. 73-75]. Законодавці Іспанії та Франції пішли шляхом передбачення такого діяння в КК. В КК Іспанії в ч. 1 ст. 233 вказано: «Особа, яка таємно використовує чи надає малолітніх або недієздатних для зайняття жебрацтвом, карається позбавленням волі на строк від 6 місяців до року», а ч. 2 ст. 233 передбачає: «Якщо ці діяння супроводжувались торгівлею малолітніми або недієздатними особами, жорстоким з ними поводженням, залякуванням, а також постачанням їх шкідливими для здоров'я речовинами, то карається позбавленням волі на строк від року до чотирьох» [3, с. 184].

Ст. 227-20 КК Франції передбачає, що «пряме підбурювання неповнолітньої особи до заняття жебрацтвом карається 2 роками тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 300 000 франків». Ч. 2 ст. 227-20 передбачає: «Якщо мова йде про неповнолітню особу у віці до 15 років, злочинна дія, визначена даною статтею, карається 3 роками тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 500 000 франків» [8, с. 78]. Дані кодекси не містять вказівки на специфіку суб'єкта чи суб'єктивної сторони даних злочинів. Однак варто вказати, що в даних країнах наявна більш стійка законодавча практика та існує менша динамічність законодавства [1, с. 115-116].

Цікавим є і досвід пострадянських країн. Так, у ст. 151 КК Російської Федерації передбачено відповідальність за «втягнення неповнолітнього до систематичного вживання спиртних напоїв, одурманюючих речовин, в заняття бродяжництвом чи жебрацтвом, вчинене особою, яка досягла 18-річного віку» [7, с. 72]. У свою чергу, КК Грузії передбачає в ч. 1 ст. 171 відповідальність за «втягнення неповнолітніх у проституцію або інші сексуальні збочення, або його схилення до жебрацтва або іншого антигромадського діяння» [2, с. 208]. КК Киргизької республіки в ст. 157 передбачає відповідальність за «втягнення неповнолітньої особи в пияцтво, вживання наркотичних засобів чи інших одурманливих речовин без призначення лікаря, проституцію, бродяжництво чи жебрацтво, вчинення сексуальних дій, а рівно і дій, пов'язаних з виготовленням матеріалів чи предметів порнографічного характеру,

вчинене особою, яка досягла 18 років» [5, с. 167]. КК Білорусії в ст. 173 передбачає відповідальність за «втягнення особою, яка досягла 18-річного віку, завідомо неповнолітнього у систематичне немедичне вживання сильнодіючих чи інших одурманливих засобів, або в проституцію, або в бродяжництво чи жебрацтво, або у вчинення дій, пов'язаних з виготовленням матеріалів чи предметів порнографічного характеру» [6, с. 79].

Н. О. Семчук вказує, що зарубіжні законодавці в КК Росії, Киргизької республіки, Білорусії справедливо наголошують на тому, що особа, яка втягує неповнолітнього у вчинення зазначених дій, має досягти 18-років. Тому можливо доцільним було б Україні перейняти цей цінний зарубіжний досвід і закріпити вказане положення на нормативному рівні [1, с. 117]. Видається, що називати такого роду досвід цінним – очевидне перебільшення. У такому випадку, якщо до зайняття жебрацтвом малолітнього буде примушувати його брат чи сестра, які опікуються ним і не досягли 18 років, то вони не будуть нести кримінальну відповідальність незалежно від тяжкості наслідків. З таким підходом погодитися складно.

Таким чином, в сучасному світі майже в усіх країнах у кримінальних кодексах знайшли своє відображення положення про кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у зайняття жебрацтвом.

Джерела та література:

1. Семчук Н. О. Суб'єкт та суб'єктивна сторона залучення неповнолітніх до заняття жебрацтвом за законодавством України та деяких зарубіжних країн / Н. О. Семчук // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – Число 2. – С. 113-118.
2. Уголовный кодекс Грузии / под ред. З. К. Бигвава; вступ. статья доц. В. И. Михайлова; обзорн. статья проф. О. Гамкрелидзе. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 407 с.
3. Уголовный кодекс Испании / [под ред. и с предисл. проф. Н. Ф. Кузнецовой и проф. Ф. М. Решетникова]. – М.: Зерцало, 1998. – 218 с.
4. Уголовный кодекс КНР // [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://asia-business.ru/law/law1/criminalcode/>. – Заголовок з екрану.
5. Уголовный кодекс Кыргызской Республики / предисл. канд. юрид. наук А. П. Стуканова, канд. юрид. наук П. Ю. Константинова. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 350 с.
6. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Минск: Академия МВД, 2010. – 227 с.
7. Уголовный кодекс Российской Федерации. Принят Государственной Думой 24 мая 1996 г. – М.: Инфра-М, 2007. – 192 с.
8. Уголовный кодекс Франции. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
9. Уголовный кодекс штата Нью-Йорк США // [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://constitutionallaw.ru/?p=1337>. – Заголовок з екрану.
10. Цыркалюк А.А. Ответственность за доведение до самоубийства по зарубежному уголовному законодательству // Международное публичное и частное право. – 2011. – № 2. – С. 46-48.
11. Черевко К. О. Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого статтею 150-1 Кримінального кодексу України / К. О. Черевко // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 3 (11). – С. 102-111.
12. Чугунова М. В. Сравнительно-правовой анализ уголовной охраны интересов семьи и несовершеннолетних в законодательстве зарубежных стран // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 35. – С. 73-75.

Sasko O., Vojtiuk T. Freedom from self-disclosure and the right not to testify against close relatives and family members as a basis for criminal proceedings. The article examines the foreign experience of criminal legal opposition to involving minors in committing crimes and anti-social activities, in particular, the use of a young child for begging.

Keywords: juvenile, criminal legal opposition, crime, begging, foreign experience, anti-social actions, criminal liability.

ПРОБЛЕМА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ СТАТТЕЮ 45 КПК УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

З. О. Світлицька, В. П. Одемчук

Статтю присвячено дослідженню проблеми звуження змісту конституційного принципу права на захист положеннями кримінального процесуального законодавства та пошуку шляхів її вирішення

Ключові слова: право на захист у кримінальному провадженні, обмеження права на захист, захисник, адвокат, делегування процесуальних прав захисника.

Статтею 59 Конституції проголошено право кожного на правову допомогу та вільний вибір захисника своїх прав, а ст. 63 Конституції закріплено право на захист підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного. Згідно з вказаними нормами, зміст поняття «захист» не обмежується діяльністю вузького кола суб'єктів. Однак, ч. 1 ст. 45 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) роль захисника відведена лише адвокату. Тобто, в частині реалізації особою права на захист, шляхом вільного вибору захисника, такий вибір все ж обмежено особою, відомості про яку внесенні до Єдиного реєстру адвокатів. Постає закономірне питання, чи може особа повною мірою реалізувати своє право на захист, якщо її право вільного вибору захисника, реалізація якого не порушує права інших осіб, все ж обмежене законом.

Дослідження проблем обмеження права на захист у кримінальному провадженні здійснювали такі **науковці**: Данилюк Т. М., Молдаван А. В., Попелюшко В. О., Трофименко В. М., Мокрицька І. Я., Титов А. М., та інші.

Метою роботи є проведення аналізу змісту принципу забезпечення права на захист особи на предмет його звуження, визначити шляхи вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу. Метою норм законодавства, які гарантують право особи на захист, є забезпечення державою неухильного дотримання права людини і громадянина на одержання правової допомоги. Однак, права, зазначенні у конституційних положеннях, на нашу думку, звужуються кримінальним процесуальним законодавством. Зокрема, як вбачається з п. 1 ст. 45 КПК України [2], захисником є адвокат, який, відповідно, здійснює захист особи.

Виходячи із такого положення, ми вважаємо, можна виділити такі дві основні проблеми звуження змісту досліджуваного принципу: 1. Захисником в кримінальному процесі може виступати лише адвокат, а тому особа не може повною мірою реалізувати своє право на захист, обравши представником своїх інтересів іншого фахівця в галузі права, близького родича, чи іншу особу, до якої відчуває особливу довіру; 2. Захисник-адвокат є єдиним суб'єктом, який реалізує право особи на захист, а тому наділяється її процесуальними правами. Так, адвокат, який тимчасово не може виконувати свої обов'язки, не може делегувати свої повноваження чи їх частину своєму помічникові, який також обізнаний у справі, що перешкоджає забезпеченню швидкого і ефективного її вирішення; захисник не може на законній основі доручити збирання доказів компетентним приватним особам, що б зрівняло доказові можливості захисту і обвинувачення.

Необхідність внесення змін до положень КПК України щодо особи захисника, делегування його повноважень є дискусійними в науковій літературі. Виділивши вищезазначені проблеми, ми притримуємося думки, що в світлі гуманізму кожній людині, яка може усвідомлювати свої дії і керувати ними, повинен бути наданий вільний вибір, як розпоряджатися своїм правом на захист і, відповідно, кому делегувати свої процесуальні права. Спробуємо аргументувати таку позицію і знайти шляхи вирішення проблем.

Так, у КПК України визначення поняття «захисник» відсутнє, а у ст. 45 КПК України, яка називається «Захисник», зазначається лише, що може ним бути тільки адвокат, без вказівки на те, що це за учасник кримінального провадження. В юридичній літературі, до

закріплення у КПК України статусу захисника як адвоката, траплялося декілька варіантів визначення поняття «захисник», які в зводилися до визнання захисником особи, уповноваженої в передбаченому законом порядку здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого (підсудного, засудженого, виправданого); зобов'язаний надавати їм необхідну юридичну допомогу [3, с. 189-190].

Так, наукою роль поняття захисника не обмежувалося професійними навиками особи, а увага акцентувалась на здійснюваній ним діяльності. Так, О. В. Баулін зазначав, що у сфері кримінальної юстиції, особливо у досудових стадіях процесу, конкуренція юристів зводиться до конкуренції адвокатів, що обмежує конституційні права кожної особи щодо вільного обрання захисника своїх прав, та створює умови для певної монополії у наданні правових послуг [4, с. 81-85].

Інші науковці зазначають, що з іншого боку, допускаючи до участі у провадженні як захисника особу, яка не є адвокатом, підозрюваного, обвинуваченого та підсудного, тим самим, позбавляють права вимагати, щоб його захищав саме професійний адвокат. Іншими словами, якщо участь у справі бере «непрофесійний захисник», до того ж не пов'язаний нормами адвокатської етики і без належних гарантій конфіденційності, підзахисний, тим не менш, не може посылатися на те, що його право на захист порушено [5, с. 79].

Однак, така практика існує та ефективно працює в інших країнах, а тому доречно дослідити зарубіжний досвід реалізації права на захист особи. Так, звернемо увагу на законодавство Німеччини та Франції. В цих країнах, закріплено принцип, згідно з яким до участі в кримінальному провадженні як захисник допускаються не тільки адвокати, але й близькі родичі або інші особи, до яких обвинувачений відчуває достатній рівень довіри для представлення його інтересів. Усі захисники повинні бути зрівняні в правах щодо представлення інтересів свого підопічного на всіх стадіях кримінального процесу [6].

На нашу думку, для повноти реалізації права на захист такі положення мають бути закріплені в українському законодавстві. Крім того, щоб не позбавляти підзахисного права на професійний захист, доречно було б запозичити і положення німецького законодавства, за яким інші особи мають право брати участь у процесі, але тільки з дозволу суду, якщо має місце обов'язкова участь захисника, а обраний захисник не належить до кола осіб, які можуть бути захисником. Такий захисник може брати участь у справі лише спільно з професійним захисником (ст. 138 КПК ФРН) [7]. Так, визнаючи, що є категорії справ, де навика адвоката грають визначальну роль, надавши можливість особі обрати собі співзахисника, який не є адвокатом, на нашу думку, можна повною мірою реалізувати і принцип належного, ефективного захисту, і свободу вибору.

Щодо другої виділеної нами проблеми про делегування частини своїх повноважень захисником, вважаємо також корисним досвід зарубіжних країн. Так, відповідно до ч. 2 ст. 47 КПК Литовської Республіки, адвокатом для ведення захисту може виступати помічник адвоката, якщо тільки проти цього не буде заперечувати підзахисний. Помічник адвоката не може виступати в захисті під час розгляду в суді справ з приводу вагомих або дуже вагомих обвинувачень [8]. При такій моделі, навіть, коли адвокат не встигає виконати певні процесуальні дії чи тимчасово вибуває з процесу, є його помічник – особа з юридичною освітою, якому не потрібно час на ознайомлення з матеріалами справи, відповідно він може для економії часу сприяти захисту або ж виступати захисником в процесі.

Зауважимо, також, що у переважній більшості країн досить розвинутими є інститути, що забезпечують представництво та захист інтересів осіб у кримінальному провадженні на договірних засадах. Переважно відповідні функції виконують приватні юридичні компанії, приватні охоронні та детективні фірми та об'єднання. Погоджуємось із науковцями, які зазначають, що існування таких приватних структур в Україні, які забезпечуватимуть можливість альтернативного збору інформації про підготовлювані або вчиненні кримінальні правопорушення з різних джерел, сприятиме укріпленню позицій сторони захисту, а тому й більш повній реалізації принципу змагальності кримінального судочинства [9, с. 212].

Таким чином, ми дійшли до висновку, що в цілях повного і ефективного забезпечення права на захист особи КПК України, серед інших саме ст. 45, доречно редагувати, розширивши коло суб'єктів, які можуть бути захисниками, а також визначивши осіб, які

можуть законно сприяти стороні захисту у здійсненні її процесуальних прав, або яким такі права чи їх частина можуть делегуватися з метою їх швидкої і якісної реалізації.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. з змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 р. із змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Адвокатура України: Навч. посіб. / За ред. В. К. Шкарупа, О. В. Філонов, А. М. Титов, Ю. Я. Кінаш; За ред. В. К. Шкарупи. – 2-ге вид., випр., – К.: Знання, 2008. – 398 с.
4. Баулін О. В. До альтернативи у обранні захисника на попередньому розслідуванні / О. В. Баулін // Право України. – 1998. – № 12. – С. 81–85.
5. Татаров О. Ю. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання / О. Ю. Татаров, С. С. Чернявський // Вісник кримінального судочинства. - 2015. - № 2. - С. 77-84.
6. Волколуп О. В. Гарантії прав учасників уголовного судопроизводства : [учебное пособие] / О. В. Волколуп, Ю. Б. Чупилкин. -2-е изд., испр. и дополн. - Краснодар: Кубанский государственный университет, 2005. -160 с.
7. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств : [учебное пособие для юридических вузов] / [К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов]; под. ред. К. Ф. Гуценко. - М., 2001. - 480 с.
8. Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки від 14 березня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf)
9. Білічак О. Проблеми участі захисника у збиранні доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень / О. Білічак // Національний юридичний журнал: теорія і практика. - 2014. - С. 208-213.

Svitlytska Z., Odemchuk V. The problem of restriction of the right in accordance with Article 45 Criminal Procedure Code of Ukraine and the ways of solving it. *This article is devoted to the study of the problem of narrowing the content of the constitutional principle of the right to protect the provisions of the criminal procedural law and to find ways to solve it.*

Keywords: *right to protection in criminal proceedings, restriction of the right to protection, lawyer, delegation of procedural rights of the lawyer.*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

О. Л. Старко, Х. М. Полюх

Статтю присвячено проблемі кримінально-правового захисту права людини на охорону здоров'я. Розглянуто питання кримінальної відповідальності за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Ключові слова: *право на охорону здоров'я, медичний працівник, кримінальна відповідальність.*

1. Забезпечення і гарантування прав і свобод людини і громадянина є одним із ключових завдань у процесі розбудови правової, демократичної, соціальної держави. Одним із найважливіших конституційних прав людини і громадянина є право на охорону здоров'я. Воно є невід'ємним, природним правом. Право на охорону здоров'я реалізується через інші конституційні права та зокрема, через надання громадянам медичної допомоги. Право на отримання медичної допомоги це можливість у випадку необхідності (хвороба, патологічний

стан і т. п.) скористатись ресурсами системи охорони здоров'я, тобто отримати допомогу з боку медичних працівників. До кола гарантій забезпечення права на охорону здоров'я та надання медичної допомоги належить встановлення кримінальної відповідальності. Так, ст. 140 Кримінального кодексу (далі - КК) України передбачає відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

2. Злочин, передбачений ст. 140 КК України належить до професійних правопорушень у сфері медичної діяльності. Суспільна небезпека цього злочину полягає у заподіянні шкоди здоров'ю людини, а також у неможливості держави забезпечити всім громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я. Безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, предметом яких є встановлений порядок надання медичної допомоги. Додатковим об'єктом є життя та здоров'я людини.

Потерпілим від цього злочину є хворий. Така вказівка міститься у диспозиції ч. 1 ст. 140 КК України. Застосування терміну "хворий", на наш погляд є невдалим, оскільки медична допомога може надаватись не лише особі, яка має хворобу, а й здоровим особам. Наприклад, це послуги естетичної хірургії, косметології, стоматології, донорства, санаторно-курортне лікування, проведення медичного експерименту. Тому, більш доцільним буде застосування терміну "пацієнт". Пацієнт це особа, яка звернулася за медичною допомогою до лікувального закладу чи до медичного працівника, який займається приватною практикою.

3. З об'єктивної сторони цей злочин є злочином з матеріальним складом, отже характеризується діянням, суспільно небезпечним наслідком та причинним зв'язком.

Діяння виражене у формі дії (неналежному виконанні професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником) або бездіяльності (невиконанні професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником). Невиконання це не вчинення певних дій при наданні медичної допомоги, які слід було вчинити. Неналежне виконання таких обов'язків – вчинення необхідних дій не у повному обсязі чи вчинення не тих дій, які необхідно було вчинити. За даними В.О. Глушкова до найбільш поширених форм цих діянь є такі: несвоєчасна діагностика хвороб; порушення застосування лікарських засобів (введення неналежних або незастосування необхідних, перевищення дозування, неправильне введення); перевищення дози опромінення при рентген дослідженні; переливання неналежної групи крові; залишення сторонніх предметів в організмі хворого; не проведення чи несвоєчасне проведення необхідного комплексу лікарсько-діагностичних заходів; залишення хворих без необхідного медичного спостереження; порушення при приготуванні лікарських засобів фармацевтами [1, с. 94]. У кримінально-правовій літературі звертається увага на необхідність виключення із диспозиції статті дефініції "невиконання", оскільки під "неналежним виконанням" варто розуміти як їх невиконання в повному обсязі, так і їх часткове або неякісне виконання [2, с. 8]. З такою пропозицією, на наш погляд, погодитись не можна, адже ці дві ознаки не можна співвідносити як частину та ціле. "Неналежне виконання" це активні дії, а "невиконання" це пасивна поведінка медичного або фармацевтичного працівника.

4. Суб'єкт злочину спеціальний – медичний або фармацевтичний працівник будь-якої установи, у тому числі й той хто займається приватною медичною практикою. Суб'єктивна сторона, як вважають більшість науковців, виражена у формі необережності. Злочинна самовпевненість має місце тоді, коли медичний працівник усвідомлює чи зобов'язаний був усвідомлювати суспільно небезпечний характер вчиненого ним діяння, але легковажно розраховував на відвернення суспільно небезпечних наслідків. У літературі висловлюється думка про абстрактність передбачення при самовпевненості. Проте, слід погодитись з В.О. Глушковым, що лікар, діючи самовпевнено, усвідомлює, що своїми діями створює можливість настання шкідливих наслідків для здоров'я пацієнта, але водночас легковажно розраховує на їх відвернення, сподіваючись на якісь конкретні обставини, здатні на його думку, запобігти небажаному результату [1, с. 95].

Вина у формі необережності при злочинній недбалості має місце тоді коли медичний працівник, здійснюючи функціональні обов'язки, не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинен був та миг їх передбачити.

Водночас, деякі вчені вважають, що стосовно діяння, яке полягає у неналежному виконанні професійних обов'язків вина може бути виражена не лише у формі необережності, а

й у формі умислу. З такою думкою слід погодитись. Так, наприклад діяння, яке полягає у не проведенні необхідних лікарсько-діагностичних заходів, введенні неналежних лікарських засобів може бути вчинене з прямим або непрямим умислом.

5. Детальне з'ясування та правильне тлумачення змісту ознак складу неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником сприяє належній кваліфікації діянь, а отже й ефективному забезпеченню права на медичну допомогу та права на охорону здоров'я.

Джерела та література:

1. Глушков В. А. Ответственность за преступления в области здравоохранения / В. А. Глушков. – К.: Вища школа, 1987. – 200 с.

2. Парамонова О. С. Кримінально-правова характеристика неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. С. Парамонова – К., 2014. – 18 с.

Starko O., Polyuh K. To the issue of criminal legal protection if the right to health care. *The article is devoted to the problem of criminal legal protection of human right to health care. The issue of criminal liability for improper performance of professional duties by a medical or pharmaceutical worker was considered.*

Keywords: *right to health care, medical worker, criminal liability.*

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

О. В. Старчук

У статті проаналізовані загальнотеоретичні аспекти поняття та класифікації принципів забезпечення прав дитини та зроблена своєрідна спроба подолати ті розбіжності, що мають місце у науковій літературі, шляхом використання позитивних моментів та аналізу недоліків кожного з підходів.

Ключові слова: *принципи, права, дитина, забезпечення прав дитини.*

Право як регулятор суспільних відносин будується і функціонує на основі певних принципів, які виражають його сутність і є його фундаментом. У них відображаються основні характеристики і особливості права, які надають йому якості універсального регулятора міри свободи і справедливості в суспільних відносинах.

Саме тому, розглядаючи проблеми правового статусу дитини, важливо звернутися до змісту основоположних ідей, які лежать в основі правового регулювання відносин і суб'єктами яких є діти.

Під час розгляду основних засад забезпечення прав дитини науковці визначають загальнотеоретичні аспекти засадничих ідей сімейного права України. Водночас, деякі аспекти розуміння принципів забезпечення прав дитини потребують додаткового обґрунтування й конкретизації. Вказана проблема є актуальною також з позицій того, що вона є основоположною в розвитку правового статусу дитини як учасника сімейних правовідносин.

Термін "принцип" – походить від латинського слова "principium", яке означає основні найголовніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу і соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості.

Серед науковців немає єдності в розумінні цієї категорії. У правовій доктрині під час визначення поняття принципів права вживають такі категорії, як вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо.

На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах розбудови правової держави, формування громадянського суспільства науковці пропонують новий підхід до визначення принципів сімейного права, в тому числі основних засад забезпечення прав дитини, враховуючи ідеї природного права, як засади, що лежать в основі права та визначають його сутність і зміст.

Перш за все, значення принципів забезпечення прав дитини полягає в тому, що вони є основою юридичної конструкції прав дитини та визначають основні напрями діяльності державних органів щодо гарантування прав дитини.

Принципи забезпечення прав дитини – це відображені у законодавстві та міжнародних договорах основоположні ідеї, які є базисом правового регулювання суспільних відносин за участю дітей і визначають напрями діяльності держави щодо гарантування їх прав.

Щодо класифікації принципів забезпечення прав дитини, то Н. М. Опольська поділяє їх на:

- принцип невідчужуваності та непорушності прав і свобод дитини, який закріплено у ст. 21 Конституції України [1].

Сутність цього принципу полягає в тому, що основні права та свободи людини є невідчужуваними і належать кожному від народження, а не від держави.

Ч. 2 ст. 25 ЦК України [2] передбачає, що правоздатність людини виникає у момент її народження, проте у випадках, встановлених законом, охороняються й інтереси зачатой, але ще не народженої дитини. У преамбулі Конвенції ООН про права дитини зазначено, що дитина по-тре-бує спеціальної охорони і піклування не тільки після, але й до народження.

- принцип гарантованості, який включає систему гарантій, що забезпечують реалізацію прав та свобод дитини. Застосовуючи вказаний принцип до правового захисту дитини, варто відмітити, що його дія обмежена віковими межами. Проте, після досягнення дитиною повноліття, принцип гарантованості прав та свобод дитини переходить у принцип гарантованості та довічності прав та свобод людини.

- принцип пріоритетності прав і свобод дитини;

- принцип активності дитини у здійсненні своїх прав і свобод. В основі цього принципу покладено право дитини на звернення до уповноважених органів за захистом своїх прав. Дитина може звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших органів державної влади та місцевого самоврядування за захистом своїх прав.

Держава через систему своїх органів (опіки та піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та ін.) зобов'язана надавати дитині допомогу у запобіганні та ліквідації випадків порушення її прав.

Після досягнення 14-ти років дитина може самостійно звертатись за захистом своїх прав до суду, оскаржувати дії або бездіяльність відповідальних осіб, рішення державних органів та органів місцевого самоврядування тощо.

- принцип пріоритетності сімейних форм виховання;

- принцип толерантності покарання та пом'якшення особистої відповідальності дитини.

В основі цього принципу лежить право дитини на честь і гідність, особисту безпеку (включає в себе індивідуальну свободу; фізичну, моральну та психічну недоторканість), здоров'я тощо.

Питання забезпечення моральної та психічної недоторканості дитини є досить складним, оскільки індивідуальна свобода дитини може бути обмежена правом батьків на виховання.

У п. 3 ст. 151 СК України [3] передбачено, що батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства, а п. 7 ст. 150 СК України забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування інших покарань, що принижують людську гідність дитини, проте чітке визначення поняття людської гідності дитини відсутнє.

- принцип недопущення найгірших форм дитячої праці [4, с. 38-40].

Відповідно до ст. 3 Конвенції про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 та ст. 21 Закону України "Про охорону дитинства" до форм дитячої праці належать:

– усі форми рабства або практика, подібна до рабства, як, наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

– використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав;

– використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності, зокрема для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах;

– роботу, яка за своїм характером чи умовами, у яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей [5; 6].

Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 передбачає, що кожна держава-член, яка ратифікує цю Конвенцію, негайно вживає ефективних заходів щодо забезпечення в терміновому порядку заборони й ліквідації найгірших форм дитячої праці (ст. 1).

А тому, ратифікація Верховною Радою України Конвенцій МОП: № 138 "Про мінімальний вік для приймання на роботу" 1973 р. і № 182 "Про заборону та негативні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці" 1999 р. є першим кроком, що допоможе подолати експлуатацію дитячої праці за допомогою закріплення у своїх нормах чітких кроків у боротьбі проти цього явища.

Н. М. Крестовська виділяє такі принципи забезпечення прав дитини:

– принцип пріоритетності прав дитини – найкраще забезпечення інтересів дитини має бути головним міркуванням при виданні з цією метою законів;

– принцип рівності дітей незалежно від будь-яких обставин їхнього народження або актуального стану (раси, національності, віросповідання тощо);

– принцип пріоритетності сімейних форм виховання дитини;

– принцип протекціонізму, який виявляється у праві дитини на особливу турботу і допомогу з боку сім'ї, суспільства, держави з метою усунення тієї фактичної нерівності, якої дитина зазнає через свою фізичну та соціальну незрілість;

– принцип обов'язковості підготовки до дорослого життя, який виявляється, по-перше, в необхідності отримання дитиною повної середньої освіти, по-друге, в тому, що виховання дитини має бути спрямоване на розвиток її особистості, по-третє – в тому, що вона має виховуватись у дусі поваги до загальнолюдських та національних цінностей;

– принцип поваги та толерантності, який виявляється, по-перше, у трактуванні дитини як автономної особистості, по-друге, в можливості вільного висловлювання дитиною особистої думки, праві бути почутою, по-третє – в суворій забороні будь-яких форм насильства щодо дитини та експлуатації дитини;

– принцип забезпечення участі дітей у суспільному житті, який виявляється у праві дитини на працю, підприємницьку діяльність, об'єднання у громадські організації;

– принцип «*parens patriae*», тобто прямої державної опіки над дитиною тощо [7, с. 229-230].

Отже, основні засади забезпечення прав дитини – це основоположні ідеї, які відображають сутність та зміст норм, у яких закріплені права дитини та які відображені у міжнародних договорах, національному законодавстві і спрямовані на захист прав та свобод дитини та врегулювання суспільних відносин у цій сфері.

Принципами забезпечення прав дитини є: принцип невідчужуваності та непорушності прав та свобод дитини; принцип гарантованості; принцип пріоритетності прав та свобод дитини; принцип активності дитини у здійсненні своїх прав та свобод; принцип пріоритетності сімейних форм виховання; принцип толерантності покарання та пом'якшення особистої відповідальності дитини; принцип недопущення найгірших форм дитячої праці.

Джерела та література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к / 96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. із змінами і доповн. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами і доповн. // Відом. Верх. Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
4. Опольська Н. П. Принципи правового захисту дитини / Н. П. Опольська // Держава і право. Юридичні і політичні науки – 2011. – Вип. 51 – 178 с.
5. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17 червня 1999 р. № 182 // [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_166
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402–III із змінами і доповн. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
7. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дис. ... д-ра юрид. наук : спец.: 12.00.01 / Н. М. Крестовська. – О., 2008. – С. 229–230.

Starchuk O. Child's rights principles. *The article deals with the general theoretical aspects of the concept and classification child's rights principles and an attempt has done to overcome the differences in the scientific literature by using the positive aspects and analysis of each approach disadvantages.*

Keywords: *principles, rights, child, child's rights.*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОГРЕСУ У ПРАВІ

Д. А. Сторожук

З'ясовується розуміння прогресу у праві та його залежність від соціального прогресу. Зміст прогресу складають правові цінності на певному історичному етапі суспільного розвитку. Доводиться, що ступінь правового прогресу залежить від стану дотримання цінностей у праві.

Ключові слова: *прогрес, право, правові цінності, права людини, свобода, рівність, справедливість.*

Проблематика прогресу у праві є однією з найбільш важливих і в той же час найбільш складних проблем філософії права. З'явившись ще в далекому минулому, вона особливо різко актуалізувалася коли динаміка суспільного життя, соціального розвитку стала збільшуватися. Варто зазначити, що всі концепції суспільного розвитку дотичні до проблеми соціального прогресу, відображають потреби та інтереси певних суспільно-політичних сил, їхнє бачення шляхів розвитку суспільства.

В юридичній доктрині суспільний прогрес визначають як «висхідний розвиток людства від нижчих ступенів своєї соціально-економічної, політичної і духовної організації до вищих; якісне оновлення форм суспільного життя і відносин між людьми; поступальну зміну загальноцивілізаційних і формаційних етапів розвитку соціуму» [1, с. 76]. Як зазначає К. В. Ніколіна, в соціумі формуються як позитивні, так і негативні явища, які в цілому відображають рівень розвитку суспільства в конкретно-історичних умовах та формують вектор його вдосконалення. Право як соціальне явище також знаходиться в прямій залежності від соціального прогресу і повинно відображати його етапи. Відбувається зміна права, а відображення позитивних змін в процесі правового розвитку і є правовим прогресом [3, с. 215].

Розвиток сучасного суспільства стикається з питанням про те, яким має бути право, яке в подальшому регулюватиме суспільні відносини, спрямовує та координує їх виникнення, існування та закінчення. Правовий прогрес спирається значною мірою на визнання права як сукупності соціальних цінностей. Відкидання або ігнорування частини з цих цінностей призводить не лише до правового регресу, але й послаблює якісну сутність права.

Цінності розглядають як головний елемент соціальної регуляції, який визначає стратегічний напрям розвитку права. Загально визнаними на сучасному етапі правового розвитку вважають такі цінності як права людини, свобода, рівність, справедливість, гуманізм. Ступінь правового прогресу можна безпосередньо визначити за допомогою оцінки стану дотримання вказаних цінностей у праві. Простежуючи історію людства можна вказати, що утвердження цінностей у праві та удосконалення правової системи є ключовим напрямком цивілізаційного розвитку.

На сьогодні в умовах гуманізації всіх сфер суспільного життя, коли людина визнають найвищою соціальною цінністю, роль права полягає у гарантуванні і захисті прав і свобод людини, вільного розвитку особистості. Право в сучасних інтерпретаціях постає як форма буття та забезпечення прав і свобод людини. Саме тому, одним з універсальних критеріїв правового прогресу є рівень забезпечення прав людини в межах конкретного історичного періоду в правовому просторі відповідного суспільства.

Способом розуміння сутності прав людини в рамках правового прогресу є теорія природного права, зміст якої в сучасній науці права істотно змінився. Так, джерелом природного права сьогодні визнається не природа людини, як це було раніше, а саме суспільство, яке перебуває на певному етапі історичного розвитку. Головна особливість змісту людських прав – його постійна зміна відповідно до зміни суспільного життя.

Серед усіх прав людини виділяють свободу і рівність. Причому мова йде про те, що ці юридичні стани особистості і становлять мету правового розвитку на будь-якому історичному етапі. Під рівністю розуміють певну ідею, яка виступає результатом свідомого абстрагування від тих відмінностей, які притаманні порівнюваним явищам. Таким чином, принцип формальної рівності – це постійно властивий праву принцип з історично мінливим змістом.

Як зазначає В. Нерсесянц, ідея права розкривається через втілення в еволюції прогресу змісту, обсягу, масштабу та міри формальної (правової) рівності в тому випадку, коли цей принцип розглядають як загальний принцип права. Для різних етапів історичного розвитку права характерний власний зміст формальної (правової) рівності. Відтак, можна стверджувати, що зміст права еволюціонує [2, с. 28].

Ідеалом правового розвитку розглядають справедливість. Будь-яке позитивне право може претендувати на існування лише тоді, коли воно має в своїй основі саме цю безумовну цінність. Якщо ж відбувається абсолютна відмова від правового регулювання, від цінностей справедливості, свободи, рівності, то будь-які суспільні відносини втрачають правовий характер і переходять на рівень свавілля і насильства.

Відтак, основною метою прогресивного руху у праві в сучасних умовах повинна виступати максимальна реалізація прав людини, а принципи свободи, рівності та справедливості розглядатися як незаперечні цінності, що становлять орієнтир подальших трансформаційних процесів у праві.

Джерела та література:

1. Мигولاتьев А. А. Общественный прогресс и регресс: философский аспект / А. А. Мигولاتьев // Социально-гуманитарные знания. – 2004. – № 3. – С. 76–90.
2. Нерсесянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства / В. С. Нерсесянц. – М.: Норма, 2002. – 288 с.
3. Николина К. В. Правовий прогрес як форма правового життя / К. В. Николина // Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права». – 2016. – № 7 – С. 215–218.

Storozhuk D. Philosophical and legal bases of the law progress. It turns out progress in understanding the law and its dependence on social progress. Contents progress up the value of legal rights at a certain historical stage of social development. It is proved that the degree of legal progress depends on the values of respect for the right.

Keywords: the progress of law, values, human rights, freedom, equality, justice.

ПРАВОВЕ ПОЛЕ ЗАСТОСУВАННЯ КАЙДАНОК (НАРУЧНИКІВ) ТА ІНШИХ ЗАСОБІВ ОБМЕЖЕННЯ РУХУ ДО ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

К. О. Сьомкіна

В статті висвітлюються питання правової характеристики застосування кайданок та інших засобів обмеження руху до осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Здійснено аналіз кримінального законодавства України, зокрема Кримінально-виконавчого кодексу, правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарання та Пояснювальної записки до Європейських тюремних правил.

Ключові слова: засоби обмеження руху, кайданки, місця позбавлення та обмеження волі, відбування покарання, засудженні, злочинці, фізичний опір, злісна непокора, невиконання законних вимог.

Питання застосування кайданок та інших засобів обмеження руху до осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі є вкрай актуальним, адже перед безпосереднім застосуванням повинна виконуватись низка попереджувальних заходів для виявлення та запобігання подальших дій, які хоч і суперечать цивілізованій поведінці, проте часто є необхідними.

Варто зазначити що питаннями даної тематики займались науковці кримінально-виконавчого профілю, а саме: І. В. Бахмат, Е. М. Захцер, А. В. Кирилюка, Л. О. Стрелков, А. Х. Степанюка, О. Ф. Сперанський, О. В. Охман, О. О. Федорук, І. С. Яковець, О. Ф. Шишов, та ін.

Кайданки та інші засоби обмеження руху застосовуються до осіб які засудженні та відбувають покарання у місцях позбавлення волі у випадках коли особа загрожує здоров'ю або життю оточуючим, працівникам спеціальних служб чи самій собі. Також коли чинить опір і не дає безпечно обмежити рух повністю або частково. Кайданки ще можуть називатись «наручниками», в залежності де і як прописано в законодавстві, але мається на увазі одна й та ж річ. Іншими засобами обмеження руху окрім кайданок можуть бути: стяжки, сітки для зв'язування, інші речі які можуть бути застосовані як заміна наручникам для обмеження повного або часточкового руху небезпечних осіб.

Є декілька правил застосування кайданок та інших засобів обмеження руху, вони прописані в наказі «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань», Закону України «Про Національну поліцію», Кримінально-виконавчому кодексі та в інших нормативно-правових актах.

Відповідно до «Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань», наручники до засуджених застосовуються за розпорядженням начальника установи, його заступників, чергового помічника начальника установи та їх заступників[2, с. 131]. Також там вказано, що наручники до засуджених застосовуються у разі:

- вчинення фізичного опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації установи виконання покарань або проявів буйства (до заспокоєння);
- відмови слідувати до дисциплінарного ізолятора, приміщення камерного типу, одиночну камеру або карцеру;
- спроби самогубства, членушкодження або нападу на засуджених чи інших осіб;
- конвоювання після затримання засудженого, який вчинив втечу або самовільно залишив місце обмеження волі.[3, с. 289]

У ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» вказано, що наручники застосовуються у майже усіх тих ж самих випадках що й вказані в «Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань». Також у ст. 45 п. 6 зазначено, що застосовувати кайданки більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску заборонено.

Охман О. В. проаналізувала зміст ч.1 ст. 106 КВК України [1], де були зазначенні які дії засуджених є підставою для застосування кайданок та інших засобів обмеження руху зі сторони осіб, які здійснюють охорону та правопорядок. Для прикладу це: фізичний опір, злісна непокоря, злісне невиконання законних вимог, буйства засуджених, захват заручників, масові заворушення, втеча та інші насильницькі дії [4, с.159]. Виходячи із цих пунктів, перед тим як застосувати кайданки та інші засоби обмеження руху має передувати попередження про намір використання вказаних речей. Якщо ж застосування кайданок уникнути неможливо, вони не повинні перевищувати міру, необхідну для виконання покладених на адміністрацію колонії обов'язків, і мають зводитися до завдання найменшої шкоди здоров'ю правопорушників.

І. В. Бахмат зазначила думки науковців щодо застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї щодо осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі [5, с. 224-227]. М.О. Стручков вважає, що засобами забезпечення режиму слід визнати охорону засуджених, нагляд за ними, систему заходів заохочення та дисциплінарних стягнень, вимогливість адміністрації [6, с. 224]. М.О. Беляев відзначає, що режим, як засіб виправного впливу, гарантується системою заходів стягнення і заохочення. [7, с. 115, 125]. Обоє вважають що мало мати охорону та попереджувальні заходи, повинна бути система яка б створювала умови та засоби для регулювання заходів заохочення та стягнення. Засуджені повинні знати що крім фізичної сили, спеціальних засобів та зброї може бути застосована дисциплінарна відповідальність.

Над питанням застосування кайданок та інших засобів обмеження руху також займались Федорук О. О., Яковець І. С., у своїй праці «Права людини за ґратами» [8, с. 256]. Вони прописали правила внутрішнього розпорядку та режиму засуджених у місцях позбавлення волі, а також: громадський контроль, правовий статус ув'язнених та засуджених, процедуру поміщення особи до слідчого ізолятора, порядок тримання та режиму у слідчому ізоляторі, порядок тримання в установах виконання покарання, заходи безпеки, заходи соціально-виховного та психологічного характеру, заохочувальні заходи та відповідальність засуджених, тощо. У праці детально прописано коли і в яких випадках до засуджених осіб можна та потрібно застосовувати кайданки.

Розкривши та обґрунтувавши порядок та специфіку особливостей застосування кайданок та інших засобів обмеження руху в установах виконання покарань, ми зрозуміли що ця галузь дослідження є досить важливою та необхідною для покращення умов підготовки та професійної діяльності працівників кримінально-виконавчої системи. Також ми повинні пам'ятати що вищесказані заходи забезпечення і підтримання порядку та режиму повинні бути застосовані правильно, при виникненні безпосередньої загрози чи інших випадків які були зазначені вище у статті, й відповідно зловживати цим не слід. Цікавим є те, що застосування кайданок та інших засобів обмеження руху є найбільш гуманними, хоча й вони передбачають час, міри та умови в яких можуть бути застосовані. Потрібно сприяти виявленню, профілактиці та передувати попередженню про намір використання вказаних засобів. Також головними принципами досягнення цілі в ситуаціях, пов'язаних із застосування кайданок та інших засобів обмеження руху є чітке знання як, де, коли, в яких випадках та на скільки часу їх можна застосовувати, оскільки це в будь-якому випадку чинить шкоду особі, до якої вони застосовуються.

Джерела та література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11 липня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
2. Кримінальний кодекс України: Прийнятий 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: затверджені наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 275 від 25 грудня 2003 р. / Офіційний вісник України. – 2003. – № 52. – Ст. 289.

4. Охман О. В. Про деякі правові засади застосування заходів і засобів безпеки до засуджених у місцях позбавлення волі в Україні / О. В. Охман // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. - 2015. - № 1. - С. 159-163.

5. Бахмат І. Особливості засобів забезпечення режиму виконання і відбування покарань [Текст] / І. Бахмат // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права, 2010. т. Вип. 5.- С. 224-227.

6. Стручков Н. А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью / Николай Алексеевич Стручков. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1970. – 271 с.

7. Беляев Н. А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно- трудовых учреждениях / Николай Александрович Беляев. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 186 с.

8. Федорук О. О., Яковець І. С., Права людини за ґратами: практичний посібник / Федорук О. О., Яковець І. С. — К. : Асоціація УМДПЛ, 2016 р. – 256 с.

Siomkina K. The legal field of the use of handcuffs and other means of restriction of movements to the individuals serving sentences in places of deprivation of freedom.

The article studies the issues of the legal character of the use of handcuffs and other means of restriction of movements to the individuals serving sentences in places of deprivation of freedom. The analysis of the criminal legislation of Ukraine, in particular the Penitentiary Code, the internal regulations of penal institutions and an explanatory note to the European penitentiary rules, was carried out.

Keywords: *means of freedom restrictions, handcuffs, places of deprivation and restrictions of freedom, service of sentence, convicts, criminals, physical resistance, malicious disobedience, failure to perform a legitimate claim.*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВА ПРИТУЛКУ

М. В. Трофимчук, В. В. Колодяжна

Тенденції розвитку сучасного міжнародного права, його основних принципів і норм є такими, що з кожним роком стають все більш значущими механізмами захисту прав людини. Найбільша частина джерел міжнародного права покликана регулювати саме цю область, і одним з найважливіших інститутів такого захисту є право.

Ключові слова: *історія, право, захист, людина, норми, право притулку.*

Постійне розширення міжнародних контактів між інститутами публічної влади, громадськими структурами і безпосередньо громадянами різних держав спричинили такі явища, як міграція, еміграція, імміграція. Війни, міжнародні конфлікти, соціальні катаклізми, нерідко зустрічаються в сучасній дійсності, також змушують багатьох шукати притулок в інших державах. Саме тому в конституціях більшості демократичних країн світу закріплені норми про право притулку, багато його положень передбачені Загальною декларацією прав людини.

Свої витоки цей інститут бере ще в країнах стародавнього світу. На думку Б. А. Тураєва і І. Авдєєва, «першим джерелом, в якому згадується про існування права притулку, є «Розповідь про Синухете», який був написаний в період Середнього Царства (близько 2000–1580 рр. до н.е.) [1].

Глибокий аналіз історії розвитку цього інституту представлений в працях к.і.н. А.Н. Антипова. На його думку, «спочатку з моменту своєї появи право притулку існувало лише в релігійній формі і переслідувало одну мету – забезпечення особистої безпеки індивіда за допомогою приховування в різних «святих місцях». Так, у євреїв місцем притулку був жертвник, за який повинна була схопитися людина, яка шукає порятунку від неминучої розправи. У Стародавньому Римі навіть статуї імператора служили місцем притулку, в

Стародавній Греції – будь-який храм, в Стародавній Русі місцем притулку були монастирі, єпископські двори» [2].

Існування в древніх державах релігійної форми права притулку можна пояснити вірою людей в могутність і силу богів. Святість і недоторканність храмів, статуй і інших місць не дозволяло завдати шкоди людині, яка шукає захисту у богів, адже це могло викликати їх гнів і кару. Це було свого роду захисним механізмом проти несправедливого поводження з людьми.

Поступово розвиваючись і видозмінюючись, релігійна форма притулку стала набувати все нових рис, і незабаром, ще при рабовласницькому ладі поряд з нею, або, можливо, витікаючи з неї, з'явилася інша форма права притулку – територіальна. Л. Н. Галенская вважає причину появи територіального притулку в існуванні політичних та інших розбіжностей між древніми державами.

Основа його – існування окремих самостійних держав і наявність розбіжностей між ними. Відзначимо, що в древніх державах притулок надавалося як політичним, так і кримінальним злочинцям. Однак, якщо між державами існували нормальні відносини, то зазначені особи, як правило, видавалися. Часто видача здійснювалася під загрозою сили»[3].

Право територіального притулку застосовувалося народами древніх держав. Згідно з історичними даними, за царювання царя Соломона в Палестині спалахнуло повстання, очолюване Єровоам, яке незабаром було придушене. За описом вченого В. І. Авдиева, «Єровоам втік за Єгипет, де користувався притулком у фараона Шешонка. Після смерті Соломона Єровоам повернувся в Палестину і за підтримки Єгипту був проголошений царем Ізраїлю»[4].

Право притулку існувало в Стародавній Греції в двох різновидах. В якості захисту від застосування сили в формі привілеї, що дарується полісом, грецьким містом-державою. Друга, на відміну від політико-правового аспекту, була сакральною: вільна або залежна людина, шукала притулку в храмі або біля вівтаря, в священному гаю, в святилищах у статуй богів, була недоторканною.

Про надання притулку в Стародавньому Римі йдеться в багатьох працях вчених, зокрема: «У Римській республіці право притулку застосовувалося рідко. Вперше право притулку знаходить деяке поширення в Східній Римській імперії під впливом грецького права притулку. В імператорську епоху право притулку стало складовою частиною культу імператора»[5].

У стародавній же Індії, згідно з думкою вчених, інституту притулку практично не існувало. «Зубожіння і політична ворожнеча приводили до вимушеної втечі людей. В Індії відмову прийняти людину, яка потребувала притулок, вважалася ганьбою, – пише Антипов. – Раб був суб'єктом права, він не вважався людиною, його зараховували до семи домашніх тварин»[6].

Право притулку в християнських країнах набуло поширення на Заході за часів Гонорія (384–423), а на Сході – Феодосія II (імператор з 402-го по 450 рік). З історичних джерел відомо, що в IV столітті будувався Сардикійський собор, який «не просто закріпив відповідне право, а й встановив обов'язок церкви надавати притулок всім нужденним [6].

Отже, праці багатьох вчених, що займалися цією темою, говорять про те, що право притулку існувало ще в стародавні часи і представляло собою самостійну і самодостатню систему, яку цілком можна охарактеризувати древнім правом. Однак ми вважаємо, що в древніх державах цей інститут вже знаходив правові форми, так як існували певні санкції за необґрунтовану відмову в наданні притулку, положення про нього фіксувалися в храмах, церквах і т.д. У стародавніх державах цей інститут існував у формі звичаєвого права, яке згодом набув обрисів сучасного права притулку.

Джерела та література:

1. Тураєв Б. А. Історія Стародавнього Сходу / А. Б. Тураєв. – М., – 1911. – 359 с.
2. Антипов А. Н. Право притулку в системі забезпечення безпеки держави / А. Н. Антипов // Праці академії МВС Росії. – 2014. – № 4. – С. 45–47.
3. Галенская Л. Н. Право притулку. Міжнародні відносини / Л. Н. Галенская. – М., 1968. – 406 с.

4. Авдеев В. І. Історія Стародавнього Сходу / В. І. Авдеев. – М., 1953. – с. 403.

5. Антипов А. Н., Право притулку в державах Стародавнього світу // Питання історії / А. Н. Антипов. – № 1. – 2017. – С. 116–120.

Trofimchyk M., Kolodyazhna V. History of the right of asylum evolution. *Trends of progress in modern international law, its basic principles and norms are such, that every year mechanisms of human rights protection become more and more meaningful. The greater part of sources in international law is meant to regulate exactly this sphere, and one of the major institutes of such protection is law.*

Keywords: *history, law, protection, a man, norms, the right of asylum.*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА РІВНИЙ ДОСТУП ДО ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА СЛУЖБИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ УТВЕРДЖЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

В. Л. Федоренко, В. О. Андрєєв

Публікація присвячена проблемам утвердження та реалізації конституційного права громадян України на рівний доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в період реформи публічної служби (2015-2017 рр.). Розглядаються проблеми реалізації конституційного права на доступ до публічної служби в реаліях сьогодення.

Ключові слова: *право громадян на державну службу, право громадян на службу в органах місцевого самоврядування, публічна служба, реформа публічної служби.*

Заслуговує на увагу й право громадян на рівний доступ до публічної служби, реалізація якого передбачає безпосередню участь громадян України у формуванні та реалізації державної політики і вирішенні питань місцевого значення. Для цього громадяни мають вступити на вакантні посади державних службовців чи службовців органів місцевого самоврядування на конкурсній основі, або бути обраними на представницькі посади місцевого самоврядування.

Витоки права на державну службу можна знайти і за часів буржуазно-демократичних революцій та війн за незалежність XVII-XIX ст. в Європі та Америці, і за часів розбудови нових національних держав після I світової війни, включаючи добу національно-визвольних змагань України та утвердження державної служби за часів Гетьманату П. Скоропадського. Але, найбільшої актуальності та свого універсального унормування право на рівний доступ до державної служби отримав з другої пол. XX ст. [4].

Після II світової війни право громадян на рівний доступ до державної служби в країні перебування визнано одним із основоположних політичних прав людини і громадянина. Так, частина друга ст. 21 Загальної декларації прав людини 1948 р. установлює: «Кожна людина має право рівного доступу до державної служби у своїй державі» [1]. Надалі право кожного громадянина «допускатись в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби» було закріплено в пункті с) ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [3].

Відповідні права громадян отримали свій розвиток і в інших міжнародних документах, які встановлюють умови реалізації права на рівний доступ до публічної служби. Зокрема, Рекомендація №R (2000) 6 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам Ради Європи «Про статус публічних службовців у Європі» у пункті 4. «Умови та вимоги при прийнятті на публічну службу» визначає: «При прийнятті на публічну службу слід керуватися принципами рівноправного доступу до публічних посад, відбору за досягненнями, чесного і відкритого конкурсу та відсутності дискримінації. Для доступу до публічних посад можуть існувати певні передумови. Окрім того, для прийняття на публічну службу можуть існувати загальні та

конкретні вимоги. Якщо ці вимоги є винятками з вищезгаданих принципів, вони можуть застосовуватися лише тоді, коли не суперечать закону» [9].

«Принципи публічного управління. Система для країн Східного Партнерства (програма SIGMA)» у Принципі 3 визначає: «Відбір на державну службу, зовнішній або внутрішній, незалежно від категорії/класу державних службовців, здійснюється на меритократичних засадах, принципах рівних можливостей та змагальності» [5].

Положення цих і інших міжнародних універсальних правозахисних договорів щодо права громадянина на державну службу були закріплені у конституціях більшості держав світу, включаючи і Конституцію України, а також лєталізовані в спеціальних законах про публічну службу.

До прикладу, ст. 3 Федерального Конституційного Закону Австрії визначає, що державні установи однаково доступні для всіх громадян. Конституція Іспанія в частині другій Розділу 23 гарантує громадянам рівність у доступі до виконання функцій держави і зайнятті відповідних посад в органах державної влади. А стаття 3 Конституції Королівства Нідерландів визнає за всіма громадянами рівне право бути призначеними на державну службу.

Подібно іншим європейським конституціям, Основний Закон України у частині другій статті 38 визначив: «Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування» [2]. Механізми реалізації права громадян України на рівний доступ до публічної служби уперше були започатковані іще в 1993 р., коли було прийнято перший у незалежній Україні Закон «Про державну службу» [8].

На сьогодні ці принципи реалізуються в новому законодавстві про державну службу. До прикладу, частина перша статті 19 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. встановлює, що правом на державну службу наділені особи, які: а) мають громадянство України; б) досягли повноліття; в) вільно володіють державною мовою; г) мають відповідний посаді державної служби ступінь вищої освіти [7].

На сьогодні в Україні триває реформа публічної служби, першим успіхом якої стало прийняття вище згаданого Закону України «Про державну службу», який вступив у дію з 1 травня 2016 р. Основними новелами цього Закону стали положення про:

- розмежування політичних посад і посад державної служби;
- запровадження конкурсу для зайняття всіх без винятку посад державної служби, що забезпечити рівний і справедливий доступ громадян до державної служби;
- започаткування роботи Комісії з питань вищого корпусу державної служби;
- запровадження посади Державного секретаря Кабінету Міністрів України і державних секретарів міністерств, які мають здійснювати повноваження керівника державної служби в цих органах;
- регулювання правового статусу патронатних служб, працівники яких втратили державну службу;
- посилення гарантій використання державної мови на публічній службі;
- деталізації положень, які регулюють дисциплінарну відповідальність державних службовців тощо.

Водночас, 9 листопада 2017 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань проходження державної служби», яким голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників було виведено з переліку посад державної служби [6]. Зазначений крок законодавця породив дискусії про звуження обсягу конституційного права громадян на рівний доступ до державної служби, гарантованого статтею 38 Конституції та втіленому в чинному Законі України «Про державну службу». Адже, громадяни України втратили право рівного доступу на заміщення вакантних посад голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників на конкурсній основі.

Разом із тим, відповідно до частини четвертої ст. 118 Основного Закону, голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України [2]. Таким чином, нині маємо парадигму конституційне право громадян на рівний доступ до державної служби vs прерогативи глави держави і уряду, яка вимагає свого ретельного дослідження.

Прийняття нового Закону про службу в органах місцевого самоврядування (ОМС) було передбачено «Стратегією реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року», ухваленою Кабінетом Міністрів в 2015 році. Метою реалізації цієї стратегії було створення проєвропейської моделі публічної служби в Україні та посилення її престижу та запровадження синхронних підходів до унормування публічної служби в державних органах і органах місцевого самоврядування.

У 2016 р. робоча група Комітету Верховної Ради з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування завершив опрацювання Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (реєстр. № 2489) до розгляду його в другому читанні. Законопроект № 2489 передбачається створення правових передумов для: підвищення престижності служби в органах місцевого самоврядування (ОМС); врегулювання статусу службовця органу місцевого самоврядування; забезпечення рівного доступу до служби в органах місцевого самоврядування виключно на конкурсній основі; прозорого прийняття на службу до органів місцевого самоврядування; стимулювання кар'єрного зростання службовців ОМС на основі їх особистісних заслуг і здібностей; деполітизації служби в ОМС; нової моделі оплати праці службовців ОМС, що мінімізує суб'єктивізм керівника при її призначенні; впровадження ефективного механізму запобігання корупції та конфлікту інтересів на службі в ОМС; підвищення рівня правового, соціального та матеріального захисту службовців ОМС тощо.

Новий Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» був прийнятий 9 лютого 2017 р., але 21 березня 2017 р. був повернутий до парламенту Президентом України із зауваженнями щодо обрахування розмірів посадових окладів службовців ОМС і щодо необхідності проведення конкурсу на вакантні посади міського, селищного, сільського голови. Нині не прийняття нового Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» гальмує реформу публічної служби в Україні та ускладнює формування мотивованого і високопрофесійного корпусу службовців ОМС в Україні.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини : прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року: ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 грудня 1973 року № 2148-VIII (з двома факультативними протоколами) // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С. 53-76.
4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / Ред. кол. К. О. Ващенко, І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук, В. А. Дерезь (відп. ред). - К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. - 796 с.
5. Принципи публічного управління. Система для країн Східного Партнерства (програма SIGMA) // The Principles of Public Administration: A Framework for ENP Countries. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.sigmaweb.org/publications/Principles%20-ENP-Eng.pdf> – назва з екрану.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань проходження державної служби: Закон України від 9 листопада 2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 45. – Ст. 405.
7. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 4. – Ст. 43
8. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 52. – Ст. 490.
9. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / За заг. ред. Тимошука В. П., Школика А. М. – К.: Конус-Ю, 2007. – 735 с.

Fedorenko V., Andrjeev V. **Constitutional right for the citizens of Ukraine on equal access to government service and service in the organs of local self-government: problems of statement and realization.** *A publication is sanctified to the problems of statement and realization of constitutional right for the citizens of Ukraine on equal access to government service and service in the organs of local self-government in the period of reform of public service (2015-2017). The problems of realization of constitutional right are examined on access to public service in realities of present time.*

Keywords: *right for citizens on government service, right for citizens on service in the organs of local self-government, public service, reform of public service.*

ПРАВО ГРОМАДЯН НА УЧАСТЬ У ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Т. А. Федоренко

Публікація присвячена проблемам теорії та практики реалізації права громадян на участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні в період реформ. Досліджуються міжнародні стандарти партисипаторної демократії та перспективи їх імплементації в державне управління в сфері медицини.

Ключові слова: *охорони здоров'я, право громадян на участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, медична реформа, партисипаторна демократія, державне управління.*

Охорона здоров'я людей є однією з найбільш важливих і чутливих сфер життєдіяльності суспільства та держави. Адже здоров'я окремої людини і суспільства в цілому є визначальним параметром потенціалу людського капіталу кожної держави світу та важливим індикатором успішності її розвитку. Не даремно відомий американський мислитель Ф. Фукуяма відносив охорону суспільного здоров'я до найбільш важливих функцій сильної держави, розміщуючи її попереду освіти і фінансового регулювання [7, с. 27].

В історії розвитку охорони здоров'я можна знайти безліч успішних прикладів як еволюційного, так і реформаторського, а іноді й революційного утвердження нових ефективних систем державного управління в сфері медицини. Якщо в одних державах світу медичні реформи одночасно трансформували і удосконалювали системи державного управління в сфері охорони здоров'я (Велика Британія, 1948 р.), то в інших – вони мають перманентний характер, коли кожен новий уряд змінює ціннісні орієнтири, стратегію та підходи до реформування державного управління в сфері охорони суспільного здоров'я.

Яскравим і водночас неоднозначним прикладом є радикальна зміна новим Президентом США Д. Трампом у 2017 році стратегічного курсу медичної реформи, започаткованої свого часу попереднім Президентом США Б. Обамою у США. Як відомо, Реформа охорони здоров'я і захисту пацієнтів у США (Patient Protection and Affordable Care Act), проведена в 2010-2017 роках, і більш відома як «Обамаcare», стала однією з наймасштабніших реформ адміністрації Б. Обами. Ця реформа була запроваджена в 2010 році законом, відомим як «Акт про доступну допомогу» (Affordable Care Act) Її зміст полягав в запровадженні механізмів обов'язкового медичного страхування всіх громадян США, включаючи безробітних та безхатченків. Останні могли б отримати медичний поліс, який не перевищує 3-9% їх доходу на т.з. «страхових біржах», тим самим збільшивши охоплення страховою медициною з 84% до 95% громадян США [2].

Не менш показовим є й досвід реформування системи державного управління в сфері охорони суспільного здоров'я в Україні. В.о. Міністра охорони здоров'я України У. Супрун так охарактеризувала «успіхи» відповідних медичних реформ в Україні: «... за роки незалежності було розроблено 21 законопроект про медичне страхування та змінилось понад 20 міністрів

охорони здоров'я, а українців стало на 10 мільйонів менше» [5]. Тому, керівництво Міністерства охорони здоров'я України відразу приступило до унормування власних напрацювань у чинному законодавстві України. І, з часом, отримало перші важливі результати.

Восени 2017 року, за підтримки Уряду України та особисто Прем'єр-міністра України В. Гройсмана, а також за рекомендаціями МВФ і інших міжнародних організацій, Законопроект № 6327 «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» був внесений у порядок денний пленарного засідання Верховної Ради України. Уже 19 жовтня 2017 року, після розгляду упродовж трьох днів біля 893 поправок до законопроекту № 6237, 240 народних депутатів України, із 343 зареєстрованих у сесійній залі, проголосували «за» старт медичної реформи в Україні. Цього ж дня Верховна Рада України 234 голосами народних депутатів України «за» підтримала в першому читанні проект Закону «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення державних фінансових гарантій надання медичних послуг та лікарських засобів» (від 21.06.2017 реєстр. № 6604), яким передбачено ліквідацію щорічної бюджетної субвенції в Державному бюджеті України [3].

Тобто, Законопроект № 6327 запроваджує по суті два центри формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я в Україні: а) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я та б) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення.

Перший із них, – Міністерство охорони здоров'я України, - формує державну політику в сфері охорони здоров'я, медичного страхування, надання медичних послуг і лікарських засобів, та реалізує її шляхом: а) розроблення та подання на розгляд Верховної Ради України відповідних законопроектів; б) розроблення та затвердження через розпорядження та постанови Кабінету Міністрів України концепцій і стратегій медичної реформи в цілому та реформування окремих напрямів діяльності держави у сфері охорони здоров'я; в) запровадження відомчими наказами Міністерства охорони здоров'я України інших програмних документів у сфері охорони здоров'я (концепції, програми розвитку, плани дій на виконання законів), протоколів лікування тощо. Другий, - центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення, - має здійснювати цілеспрямоване та систематичне залучення передбачених чинним законодавством ресурсів Державного бюджету України в реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я в трансформаційний період.

Також слід відзначити, що медична реформа, започаткована з прийняттям Закону України «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів», утверджує перспективні, як на нашу думку, організаційно-управлінські або інституційні складники участі громадськості в механізмі формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. Якщо на рівні формування цього виду державної політики при Міністерстві охорони здоров'я України діє Громадська рада, то при центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення, має бути створена Рада громадського контролю, яка формуватиметься на засадах відкритого та прозорого конкурсу в складі 15 осіб, які переобиратимуться кожні два роки [4]. Місія Ради громадського контролю полягатиме в забезпеченні громадського контролю за діяльністю новоствореного ЦОБВ, який забезпечуватиме фінансових гарантій медичного обслуговування населення.

Використання потенціалу «участі громадськості у формуванні політики», або ж «демократії участі» є, на наше переконання, запорукою легітимациі та популяризації реформ з охорони здоров'я в Україні. У цьому сенсі слід згадати слова одного з фундаторів європейської науки державного управління Б. Гурне про важливу командну функцію: «влада діє ефективно лише в тому випадку, якщо громадськість її підтримує» [1, с. 77].

Разом із тим, ні Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р, ні Законопроект «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» (реєстр. № 6327 від 10.04.2017) не містять досконалих механізмів участі

громадськості в формування та реалізації реформ державного управління в сфері охорони суспільного здоров'я.

У зв'язку з цим, набуває актуальності проблема застосування потенціалу партисипаторної демократії для забезпечення участі громадян у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони суспільного здоров'я в Україні. Насамперед – щодо державної політики щодо проведення медичної реформи в Україні. Важливими для цього є врахування міжнародних стандартів партисипаторної демократії, які вже активно використовуються в Україні у сфері налагодження партнерства громадянського суспільства та держави, захисту прав і свобод людини, удосконалення державного управління та публічної служби, судової реформи, а також реформування місцевого самоврядування та територіальної організації публічної влади на засадах децентралізації, але не достатньо використані в проведенні медичної реформи [6, с. 100].

Ці міжнародні стандарти втілюються в наступних джерелах міжнародного права:

1) універсальних і регіональних міжнародних договорів і угодах правозахисного характеру (Загальна декларація прав людини 1948 р., Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 р., «Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» 1998 р. і ін.);

2) рекомендаціях міжнародних організацій і їх органів (резолуції, рекомендації, кодекси, висновки – «Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЕ» 1990 р., «Паризька хартія для нової Європи» 1990 р., «Європейську конвенцію про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій ETS No 124» 1986 р., «Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі» 2002 р., «Загальні принципи та мінімальні стандарти консультацій Комісії з зацікавленими сторонами» (СОМ(2002)704) 2002 р., «Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень» 2009 р. та ін.);

3) рішеннях Європейського суду з прав людини, які стосуються захисту прав людини на участь в управлінні державними справами і захисту права на охорону здоров'я («Вінтерверп проти Нідерландів» (Winterwerp v. the Netherlands) (1979), «Претті проти Великої Британії» (Pretty v. the United Kingdom) (2002), «Во проти Франції» (Vo v. France) (2004), «Биржиковський проти Польщі» (Byrzykowski v. Poland) і ін.).

Оскільки чинне законодавство нині не багате на інструментарій щодо реалізації права громадян на участь у формуванні та реалізації державної політики в сфері охорони здоров'я, то вище зазначені джерела слід дослідити на предмет їх імплементації в українську правозахисну практику.

Джерела та література:

1. Гурне Б. Державне управління / Бернар Гурне; пер. з франц. В. Шовкун. – К.: Вид-во «Основи», 1993. – 165 с.

2. Нестеренко С. Обатаcare. Про медичну реформу в сполучених штатах / С. Нестеренко. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://sergiynesterenko.com/?p=588> – назва з екрану.

3. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення державних фінансових гарантій надання медичних послуг та лікарських засобів : законопроект (реєстр. № 6604 від 21.06.2017) / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України / [Електронний документ]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62073 – назва з екрану.

4. Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів: законопроект (реєстр. № 6327 від 10.04.2017) / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України / [Електронний документ]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61566 – назва з екрана.

5. Рада частково схвалила медичну реформу Супрун. Поки у першому читанні / Українська правда / [Електронний документ]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/health/2017/06/8/224608/> - назва з екрана.

6. Федоренко Т. А. Міжнародні стандарти партиципаторної демократії як підґрунтя забезпечення участі громадськості в державному управлінні в сфері охорони здоров'я в Україні / Т. А. Федоренко // Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія «Державне управління»). – 2017. - № 3 (86). - С. 95-102.

7. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке; пер. с англ. / Френсис Фукуяма. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2010. - 222 с.

Fedorenko T. Citizens right on participating in forming and realization of public policy in the field of a health protection in Ukraine: international aspect. *A publication is sanctified to the problems of theory and practice of realization of citizens right on participating in forming and realization of public policy in the field of a health protection in Ukraine in the period of reforms. The international standards of participatory democracy and prospect of their implementation are investigated in state administration in the sphere of medicine.*

Keywords: *health protection, citizens right on participating in forming and realization of public policy in the field of a health protection, medical reform, participatory democracy, state administration.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Ю. О. Фідря

У доповіді розкрито зміст та наведено детальну характеристику одного з основних принципів діяльності Національної поліції України – дотримання прав і свобод людини – з урахуванням специфіки поліцейської діяльності як сервісної служби. Зроблено наголос на важливості правової регламентації принципів діяльності поліції як гарантії забезпечення прав і свобод громадян та захисту від свавілля посадових осіб (поліцейських).

Ключові слова: *поліція, поліцейська діяльність, рівність, катування, поліцейські заходи.*

Прийнятий 2 липня 2015 року Закон України «Про Національну поліцію» [1] заклав правові основи функціонування поліцейського органу нового зразка, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Надзвичайно важливим з точки зору забезпечення універсальності, системності та стабільності роботи поліції є закріплення у Законі України «Про Національну поліцію» принципів її діяльності (розділ II). Таке нормативне регулювання поліцейської діяльності може розглядатися як своєрідна гарантія забезпечення прав і свобод громадян та захисту від свавілля посадових осіб (поліцейських), що наділені владними повноваженнями.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації.

Виконання поліцією своїх завдань, особливо у сфері протидії злочинності, пов'язане з певними обмеженнями прав людини і втручанням в особисте життя громадян. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції.

Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або відсутня необхідність подальшого застосування таких заходів.

Таким чином, превентивні та примусові поліцейські заходи повинні мати збалансований, пропорційний та необхідний характер і застосовуватися виключно на підставі закону. Підстави застосування фізичної сили (впливу), спеціальних засобів та вогнепальної зброї повинні бути суворо регламентовані нормативними приписами, а у необхідних випадках – санкціоновані та ретельно перевірені керівництвом поліції спільно з іншими контролюючими органами. Зокрема, поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого керівника, а керівник такого поліцейського зобов'язаний негайно повідомити відповідного прокурора про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили (ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію»), про застосування до особи спеціального засобу, чим заподіяно поранення або каліцтво (ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію»), а також про активне застосування вогнепальної зброї (ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію»).

Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів до їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування.

Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [2] наголошує, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. На відміну від інших норм Конвенції, які допускають можливість відступу держави від своїх зобов'язань та регламентують випадки обмеження окремих прав і свобод людини (наприклад, під час війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації), ст. 3 Конвенції не передбачає жодних винятків, і в цьому сенсі вона закріплює абсолютний характер гарантій захисту від таких форм поведінки. Абсолютний характер заборони підкріплюється тим фактом, що дії, які ставляться у провину потерпілому, якими б неприйнятними чи небезпечними вони не були, жодним чином не можуть виправдати будь-яке посягання на гідність, свободу та фізичну недоторканність людини. Таким чином, кожен поліцейський у своїй діяльності при здійсненні правоохоронних заходів зобов'язаний не допускати поведінки, яка може трактуватися як катування, нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження.

У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Йдеться про загальний принцип рівності та, відповідно, недискримінації, встановлений Основним Законом – Конституцією України. Так, стаття 24 Конституції України [3] говорить: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [4] принцип недискримінації передбачає: 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Отже, принцип дотримання прав і свобод людини у діяльності поліції охоплює різні аспекти правозахисного механізму і переплітається з іншими загальноправовими принципами – рівності усіх перед законом, заборони катування, поваги до честі й гідності особи.

Нормативне закріплення та реалізація принципів діяльності Національної поліції є необхідним чинником ефективного забезпечення прав, свобод, законних інтересів особи, безпеки суспільства та держави. Приведення основних принципів діяльності Національної поліції України до вимог європейської практики гарантує вираженість стратегії перетворення правоохоронної системи на сучасну структуру сервісного типу із пріоритетом захисту прав людини та верховенства права.

Джерела та література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page>.
2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

Fidrya Y. Implementation of the principle of observance of human rights and freedoms in the National Police activity. *The report reveals the content and gives a detailed description of one of the main principles of the National Police of Ukraine - the observance of human rights and freedoms - taking into account the specifics of police activity as a public service. The emphasis was placed on the importance of legal regulation of the principles of police activity as a guarantee of the rights and freedoms of citizens and protection against arbitrariness of officials (police officers).*

Keywords: *police, police activity, equality, torture, police measures.*

ЩОДО ПОНЯТТЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

К. І. Холейко

У статті на основі аналізу позицій різних науковців розглянуто визначення терміна «гарантія» та розглянуто сутність даного поняття в межах кримінальної процесуальної діяльності.

Ключові слова: *гарантія, права людини, свободи людини, забезпечення прав.*

Конституція України містить положення, відповідно до якого «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави», а «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (ч. 2 ст. 3 Конституції України). Особливої актуальності цей конституційний припис набуває у галузі кримінально-процесуальних відносин, де виникають та проявляються найбільш суттєві обмеження конституційних прав та свобод громадян, де відносини особи та держави дуже часто супроводжуються інтенсивним примусовим впливом з боку останньої (затримання, тримання під вартою, відсторонення від посади, тощо) [1, с. 4].

Варто зауважити, що права і свободи особи не матимуть ніякого практичного значення, якщо відсутні ефективні механізми їх забезпечення та захисту в державі, якщо є перепони на шляху їх реалізації в сучасному суспільстві.

Таким чином, сучасна правова держава повинна будувати власну цілеспрямовану політику щодо встановлення якісної, практичної та доступної системи процесуальних гарантій, прав та законних інтересів осіб, в тому числі, і учасників кримінального провадження, виходячи з реально наявних у держави ресурсів і можливостей.

Так, термін «гарантія» походить від французького «garantie» – забезпечення, запорука. Вивчення ряду джерел показує, що дослідники в галузі права не мають одностайної думки і пропонують різні визначення поняття «гарантія прав і свобод особи», обираючи при цьому різні підходи. З огляду на це, спробуємо систематизувати позиції дослідників.

У першу чергу, розглянемо змістовий критерій. Одна група вчених схиляється до думки, що гарантія є засобом і способом досягнення визначеного правового результату. До прикладу, В. В. Назаров та Г. М. Омеляненко вважають, що «процесуальні гарантії – це передбачені

кримінально-процесуальним законом засоби забезпечення досягнення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів суб'єктів, які беруть у ньому участь» [2, с. 26]. Під юридичними гарантіями А. В. Мицкевич розумів засоби охорони прав громадян від будь-яких зазіхань. На думку М. С. Строговича, юридичні гарантії – це ті встановлені законом та нормами права засоби і способи, якими охороняються та захищаються права громадян, припиняються та усуваються порушені права [3, с. 29; 4, с. 180-181].

Інші науковці притримуються думки, що гарантії є відповідними правовими нормами. Так, В. М. Тертишник під юридичними гарантіями прав і свобод людини розуміє «систему норм, принципів, умов і вимог закону, які забезпечують здійснення, додержання та охорону прав і свобод людини, відновлення порушених прав» [5, с. 15].

Крім того, науковці розглядають «гарантію» крізь призму системоутворюючих зв'язків, визначаючи дане поняття як систему або ж сукупність певних елементів.

Приміром, Е. Ф. Куцова зазначає, що гарантіями прав та інтересів особи є ціла система різноманітних передбачених кримінально-процесуальним законом засобів, які реалізуються у діяльності суду, прокурора, слідчого, захисника, а також інших учасників кримінального процесу, завдяки чому у сукупності з іншими видами гарантій у процесі цієї діяльності забезпечуються права та інтереси особи у кримінальному праві [6, с. 7]. П. А. Лупинська під процесуальними гарантіями розуміє наявні в нормах права правові засоби, що забезпечують усім суб'єктам кримінально-процесуальної діяльності можливість виконувати зобов'язання та використовувати надані права [7, с. 326]. В. О. Кучинський визначав гарантії як сукупність установлених державою спеціальних юридичних засобів, що забезпечують реалізацію та захист прав і законних інтересів [8, с. 46].

Інші дослідники розглядають «гарантію» надзвичайно широко, розмиваючи, на нашу думку, межі цього поняття. До прикладу, В. М. Корнуков визначає, що все те, що тією чи іншою мірою сприяє досягненню певних результатів або забезпечує певний стан, може бути розцінене як гарантія відповідної діяльності або стану, тому що сприяє діяльності, захищає стан, тобто гарантує їх [9, с. 59].

Крім того, визначення «гарантія» можна розглянути у широкому і вузькому сенсі. Так, поняття «гарантія», в якому виділено загальні (схожі) ознаки, слід віднести до визначення в широкому розумінні. У теорії права гарантіями прав, свобод і обов'язків людини і громадянина визначають систему економічних, соціальних, політичних, ідеологічних і юридичних умов, засобів і способів, що забезпечує їх фактичну реалізацію, охорону і надійний захист [10, с. 227]. Крім того, зазначають, що юридичними гарантіями прав, свобод і обов'язків людини і громадянина є система нормативно визначених, організаційно оформлених способів і засобів, що забезпечують реальне втілення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

У вузькому значенні про гарантії йдеться в межах їх галузевої належності, наприклад, кримінальної процесуальної діяльності. Зокрема, В.М. Трофименко вважає, що кримінально-процесуальні гарантії є складовою частиною правового статусу особи, оскільки лише за допомогою системи гарантій можна реалізувати права, свободи й обов'язки людини та громадянина [11, с. 20]. О. Б. Муравін під кримінально-процесуальними гарантіями розуміє «кримінально-процесуальні засоби, які є у нормах процесуального права, забезпечують усім суб'єктам кримінально-процесуальної діяльності можливість виконувати обов'язки та використовувати надані їм права і визначені у кінці завдання кримінального судочинства» [12, с. 20]. М. І. Пашковський кримінально-процесуальні гарантії розглядає як передбачені засоби забезпечення реалізації прав та обов'язків суб'єктів кримінального процесу, засоби реалізації завдань кримінального процесу [13, с. 13].

Отже, враховуючи наукове дослідження правознавців, схилиємось до думки, що гарантії є визначеною законом системою заходів, що забезпечує доступну, ефективну та дієву реалізацію прав, яка здатна витіснити абстрактне, ілюзорне та спекулятивне уявлення про завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів особи. Як справедливо зазначається у літературі, без гарантій права та свободи людини і громадянина перетворюються на своєрідні «заяви про наміри», що не мають ніякої цінності ні для особи, ні для суспільства в цілому [10, с. 230].

Джерела та література:

1. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження // Адвокат. – 2012. – №7(142). – С. 4–8.
2. Назаров В. В. Кримінальний процес України: підручник/ В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – К.: Юридична думка, 2005. – 548 с.
3. Мицкевич А. В. О гарантиях прав и свобод советских граждан в общенародном социалистическом государстве // Советское государство и право. – 1963. – №8. – С. 24–33.
4. Строгович М. С. Основные вопросы советской социалистической законности. – М., 1966. – 252 с.
5. Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. – 5-те вид., перероб. і допов. – К.: А.С.К., 2007. – 848 с.
6. Куцова Э. Ф. Уголовно-процессуальные гарантии прав и законных интересов личности (советский уголовный процесс): автореф. дисс. докт. юрид. наук / Э. Ф. Куцова. – М., 1986. – 46 с.
7. Уголовно-процессуальное право РФ / под ред. П. А. Лупинской. – 3-е изд. – М. ЮРИСТЪ, 2001. – 327 с.
8. Кучинский В. А. Личность, свобода, право / В. А. Кучинский. – М.: Юрид. лит., 1978. – 180 с.
9. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.09./ В. М. Корнуков. – Х., 1988. – 410 с.
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник для студентів вузів / Скакун О. Ф. – Х.: Еспада, 2006. – 776 с.
11. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки. – Х.: Право, 2013. – 824 с.
12. Муравин А. Б. Уголовный процесс: учеб. пособ. / А. Б. Муравин. – О. : ОЮИ ХНУВД, 2007. – 266 с.
13. Кримінальний процес України: навч. посіб. для підготовки до іспиту / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х.: Одіссея, 2010. – 328 с.

Kholeyko K. About guarantees of providing the rights and freedoms of human and citizens. *The guarantees of providing the rights and humans for criminal procedure participants are examined as a system and complex. The definition “guarantees” is analyzed from the point of view of different scientists in the different understanding of this term.*

Keywords: *guarantees, human rights, human freedoms, providing the rights.*

ПРИТРИМАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРА

Н. Ф Чубоха

Стаття присвячена дослідженню притримання як способу забезпечення прав та інтересів кредитора.

Ключові слова: *кредитор, боржник, притримання, речі, майно.*

Новим у чинному Цивільному кодексі України є притримання як спосіб забезпечення прав та інтересів кредитора. Так, відповідно до ст. 594 ЦКУ, кредитор, який правомірно володіє реччю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків, має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання [1]. На відміну від інших способів забезпечення зобов'язання, які виникають за договором, притримання виникає безпосередньо в силу закону. Крім загальних

характеристик його як виду акцесорного зобов'язання йому притаманні і інші особливі характеристики.

Притримання являє собою специфічний спосіб забезпечення виконання зобов'язань, що виражається в односторонньому правочині, згідно з яким особа, яка володіє чужою річчю (ретентор), вправі не видавати її іншій особі, якщо вона понесла у зв'язку з цією річчю витрати, збитки, не одержала оплати, і може задовольняти свої вимоги із вартості речі за правилами, встановленими для застави, якщо її вимоги не будуть погашені. Предметом притримання можуть бути як індивідуально-визначені та родові речі (ст. 179 ЦКУ), рухомі та нерухомі речі (хоча щодо останніх з практичної точки зору це є малоймовірним).

Відповідно ч. 1 ст. 202 ЦК України правочином визнається дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. На думку З. В. Ромовської, «правочин – це поведінка суб'єкта, тобто «дія» і «недія». Але якщо дія є правочином завжди, то «недія» (бездіяльність) – лише тоді, коли це передбачено законом або договором» [3, с. 337]. Проте у ч. 1 ст. 202 ЦК України правочином названа «дія», хоча по суті вірним буде і те, що правочином є не лише дія, але і бездіяльність, з якою законодавець пов'язує виникнення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків. Аналізуючи відповідні положення закону, С. В. Сарбаш дійшов висновку: особа, що притримує майно, здійснює дану правомочність за допомогою дії, яка виражається в тому, що ретентор не видає річ, тобто здійснює певні зусилля, спрямовані на те, щоб річ не перейшла у володіння іншої особи [4, с. 145]. Таким чином, кредитор вчиняє фактичну дію юридичного порядку, наслідком якої є виникнення певних прав та обов'язків кредитора та боржника за новим забезпечувальним правочином, що є похідним від основного зобов'язання, виконання якого він забезпечує (акцесорне зобов'язання). Якщо правочин про притримання разом з відповідними нормами закону є нормативною підставою для притримання, то самі вольові дії кредитора по здійсненню притримання фактично є діями по виконанню зобов'язання, що виникає з правочину притримання. Притриманням може забезпечувати будь-яке прострочене зобов'язання боржника (і не лише грошове) перед кредитором, якщо можливість його застосування не обмежене спеціальним законом або умовами договору, на підставі якого така річ була передана кредиторю.

Цивільне законодавство України визнає всі способи забезпечення виконання зобов'язань правочинами, що підтверджується положеннями ст. 547 ЦК України, яка встановлює форму правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання, та ч. 3 ст. 548 ЦК, яка передбачає наслідки недійсності такого правочину. Законом встановлена письмова форма правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання. Це положення поширюється і на притримання, непрямым підтвердженням чого є ч. 1 ст. 595 ЦК, відповідно до якої кредитор, який притримує річ у себе, зобов'язаний негайно повідомити про це боржника [1]. Саме таке повідомлення здійснене у письмовій формі є підтвердженням вчинення притримання.

Зобов'язання боржника перед кредитором, яке забезпечується притриманням, пов'язане безпосередньо із притримуваною річчю. Так, притримання забезпечує зобов'язання замовника за договором підряду сплатити встановлену ціну роботи або іншу суму, належну підрядникові в зв'язку з виконанням договору підряду (ст. 856 ЦКУ); зазначене право має комісіонер, якому комітент не оплатить комісійну винагороду (ч.1 ст. 1019 ЦК); зобов'язання відправника за договором перевезення сплатити провізну плату та інші платежі (ст. 916 ч. 4 ЦК) тощо.

На думку Є. О. Суханова, зміст права притримання та підстави його застосування визначаються законом, а не волею ретентора. Волею ретентора визначається лише вирішення питання, використовувати чи не використовувати право притримання за наявності підстави для цього, а також дії по здійсненню права притримання речі. Тому односторонній правочин, на його думку, представляє собою тільки дію по здійсненню права на притримання речі, але ніяк не саме право притримання [5, с. 159]. Ретентор набуває право володіння річчю боржника, а також розпорядження нею шляхом реалізації у встановленому порядку для задоволення своїх вимог. Крім цього у нього з'являються і нові обов'язки: негайно повідомити боржника про притримання речі, утримуватися від користування нею, відповідати за її втрату, псування або пошкодження якщо таке сталося з його вини (ст. 595 ЦК України) [1]. Кредитор

відповідно до ст. 597 ЦКУ має право на задоволення своїх вимог до боржника від вартості притриманої речі в порядку, встановленому для звернення стягнення на предмет застави (ст. 591 ЦКУ). Притримання речі кредитором не змінює її власника. Боржник, річ якого кредитор притримує, має право розпоряджатися нею, повідомивши набувача про притримання речі і права кредитора.

З іншого боку, незважаючи на те, що притримання є правочином одностороннім, воно створює обов'язки і для іншої особи – боржника. Так, ч. 3 ст. 202 ЦК України зазначає, що односторонній правочин може створювати обов'язки для інших осіб лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами. Ст. 596 ч. 2 ЦКУ передбачає обов'язок боржника при розпорядженні річчю, яка притримується, повідомити набувача про це та про права кредитора. Отже, притримання за своєю правовою природою є одностороннім правочином, який породжує обов'язки не лише для особи, яка його вчиняє (ретентора), але, в силу закону, і для боржника.

Притримання – це завжди правомірна дія, яка відповідає закону та прямо передбачена нормами ЦКУ. Притримання має вольову спрямованість, яка виражена у внутрішньому суб'єктивному бажанні кредитора, що реалізується шляхом об'єктивно вираженої форми волевиявлення, а саме : залишення речі у своєму володінні та письмового повідомлення про це боржника. Завдяки притриманню, кредитор досягає законної правової мети – забезпечити виконання зобов'язання боржника або шляхом добровільних дій останнього, а за їх відсутності - звернення стягнення на притримувану річ. Суб'єктом притримання може бути будь-який суб'єкт цивільного права, який має необхідну право та дієздатність. Об'єктом права притримання є лише речі, які наявні у кредитора як сторони зобов'язання. Строк притримання не обмежений у часі, але кредитор не має права звертати стягнення на предмет притримання одночасно з реалізацією самого права при тримання. Відмінною ознакою притримання є його виникнення лише за наявності невиконаного боржником зобов'язання і необхідною умовою для застосування притримання є борг, строк сплати якого настав. Інші способи забезпечення виникають і існують до порушення зобов'язання, а притримання може виникнути виключно після порушення зобов'язання.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.
2. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. – К.: Атіка, 2005. – 560 с.
3. Сарбаш С. В. Право удержання как способ обеспечения исполнения обязательств. Изд. 2-е, исправленное. – М.: Статут, 2003. – 251 с.
4. Гражданское право: В 4-х т. Том 3: Обязательственное право / Отв. ред. Е. А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 800 с.

Chubokha N. Retaining as a way to secure the rights and interests of the creditor.

The article is devoted to the study of retaining as a way of securing the rights and interests of the creditor.

Keywords: lender, debtor, retention, things, property.

ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРИ ВІДПРАВЛЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Б. О. Чупринський

У статті проведено науковий аналіз проблем захисту неповнолітніх осіб при притягненні до кримінальної відповідальності за кримінальні злочини в Україні та в Польщі. Порівнюються нормативно-правові акти зазначених європейських країн, наголошено на необхідності узагальнити вітчизняну та зарубіжну практику щодо відправлення правосуддя у

відношенні неповнолітніх та удосконалення ювенальної політики в Україні. Досліджено основні інститути ювенальної політики в Польщі.

Ключові слова: *неповнолітні, злочин, суд, призначення покарання, кримінальна відповідальність, права, свобода, ювенальна юстиція, європейська інтеграція, невиконання судового рішення, права і свобода людини.*

Кожна цивілізована держава прагне вдосконалити своє національне законодавство, зробити його, з одного боку, гуманним, з іншого – таким, що виконуватиме своє головне завдання: забезпечуватиме захист прав та свобод людини і громадянина. Однак, національне законодавство не може існувати без імплементації до нього міжнародних норм та без обміну досвідом із зарубіжними країнами.

Сьогодні розвиток України, як європейської держави, відбувається в умовах глобалізації законодавства, в тому числі й кримінального. Зважаючи на це, останні роки серед вчених активно ведеться дискусія щодо шляхів покращення пріоритетного напрямку в кримінальному законодавстві – інституту ювенальної юстиції, який протягом останніх десятиріч вдало існує у зарубіжних державах. Міжнародна арена потребує повної відповідності нормам, викладеним у правових актах ООН з питань кримінальної відповідальності неповнолітніх, що вже вдало реалізовано в Польщі, союзником якої є Україна.

Республіка Польща протягом тривалого часу залишається взірцем держави із високим рівнем соціально-правового забезпечення. Багаторічний досвід та підтримка членів Європейської спільноти забезпечила країні одне із перших місць на міжнародній арені. Ювенальна політика Польщі розвивається відповідно до вимог сьогодення, що є наслідком професійної нормотворчої роботи, а також реалізації норм права.

Важливість дослідження саме польського законодавства зумовлена низкою чинників, серед яких: стійка тенденція до розвитку ювенальної юстиції; існування дієвих на практиці норм та інститутів, які можуть бути запроваджені в Україні; наявність самостійного нормативно-правового акту, що регламентує порядок і умови звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування; досвід підготовки та запровадження ювенальних нормативно-правових актів.

Показовим є і те, що багато новел українського кримінального законодавства в частині звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є схожими з польськими. В обох країнах відсутній поділ видів звільнення від покарання та його відбування на умовні та безумовні, відносна схожість примусових заходів виховного характеру. Однак, на сьогоднішній день, на відміну від українського, польське законодавство має сформований інститут судового куратора, омбудсмена з прав дитини, інститути медіації та відновлювального правосуддя, які в нашій країні знаходяться на стадії розвитку.

До питання щодо порівняльної характеристики кримінального законодавства зарубіжних країн із національним звертається значна кількість науковців, з яких необхідно виділити українських вчених В. О. Навроцького, М. І. Хавронюка, О. О. Житного, А. В. Савченка, П. П. Сердюка, П. В. Хряпінського, П. Л. Фріса та польських вчених Єжи Врубльовські, Юліуша Бардаха та Стефана Розмаріна.

Так, наприклад, П. В. Хряпінський вважає, що звільнення неповнолітніх від кримінального покарання та його відбування віддзеркалює привілейований правовий стан осіб, які вчинили злочин до 18-річного віку, у кримінальному законодавстві. Натомість величезний потенціал кримінально-правових засобів стимулювання виправлення неповнолітніх, формування у них стійкої законслухняної поведінки та ціннісної установки «невчинення нових злочинів» використовується не повністю. Сучасна модель заохочувальної норми у кримінальному законодавстві повинна мати чітку спрямованість на конкретну соціально-корисну поведінку неповнолітнього в посткримінальний, пенітенціарний період [5, с. 94].

Зазначена вченим позиція знаходить своє відображення й в ст. 3 Закону республіки Польща «Про процедуру розгляду справ неповнолітніх», в якій зазначається, що у справах які стосуються неповнолітніх, слід керуватися, перш за все, добротою, прагнучи досягти позитивних змін в особистості та поведінці неповнолітнього та, беручи до уваги зацікавленість громадськості, залучати, по мірі необхідності, одного з батьків або опікуна для належного

виконання своїх обов'язків по відношенню до неповнолітнього. Під час роботи з неповнолітнім необхідно враховувати його особистість, а саме: вік, стан здоров'я, ступінь розумового та фізичного розвитку, риси характеру та поведінки, а також причини та ступінь деморалізації, характер оточуючого середовища та умови освіти неповнолітнього [2].

Польська вчена Анна Мушинська зазначає, що сьогодні еволюція спрощеної концепції поводження з неповнолітніми може бути визначена як перехід від репресії до охорони та піклування, що спрямовано, в першу чергу, на досягнення виховної мети. Однак, дотримання прав та свобод неповнолітніх під час виховання та захисту їх від деморалізації та злочинності є достатньо важливим завданням. Існуючі в Польщі правові системи та правила поводження з неповнолітніми під час здійснення у їх відношенні правосуддя зводяться до ідеї застосування до них елементів юридичних та виховних (корекційних) моделей, а також моделі примирення [1, с. 128].

Інша вчена, К. Мясковська-Дашкевич акцентує увагу на захисті прав неповнолітніх, адже вважає, що останні є «пріоритетом кожної країни, тому що діти та підлітки – особливо уразлива соціальна група осіб, згідно зі ст. 3 Конвенції про права дитини, в якій зазначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Ідея особливого захисту прав дитини, в тому числі також гарантування її конституційних рамок, має у Польщі давню традицію. Прийняття Конвенції про права дитини через ООН є суттєвим досягненням Польщі у сфері захисту прав дитини, оскільки власне Польща у 1978 р. запропонувала Комісії з прав людини при ООН ухвалення конвенції і уклала її проект, який був основою всіх зусиль над узгодженням остаточного тексту Конвенції» [4, с. 84].

Таким чином, польські вчені-криміналісти вказують не тільки на бажаність звільнити, за можливістю, від покарання та його відбування, а й наполягають на пагубності утримання злочинця протягом тривалого часу ізольовано від зовнішнього світу та соціальних груп, вважаючи, що це призведе до його десоціалізації.

Своєрідний підхід до визначення доцільності існування інституту звільнення від покарання а його відбування має вітчизняний вчений О. О. Дудоров, який інститут звільнення від покарання пов'язує із необхідністю реалізації принципу справедливості у кримінальному праві. Вчений зазначає, що вчинення будь-якого злочину потребує найбільш адекватного (відповідного, пропорційного) впливу з боку держави. Принцип справедливості означає, що покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються до особи, котра вчинила злочин, повинні відповідати характеру й суспільній небезпечності кримінального делікту, обставинам його вчинення та характеристикам особи злочинця [3, с. 47].

Становлення ювенальної політики в Республіці Польща відбувалося протягом тривалого часу. Держава пройшла шлях від репресивної моделі кримінального законодавства у відношенні неповнолітніх до сучасної – превентивної, що, на нашу думку, і зумовило підвищення рівня боротьби з підлітковою злочинністю.

В Україні ж питанню становлення ювенальної юстиції пильна увага почала приділятися значно пізніше ніж в Польщі, що, на нашу думку, зумовлювалося тим, що, на відміну від сусідньої Республіки, наша держава не є членом Європейської Спільноти, законодавства країн-учасниць котрої із часом «приспосовуються» до вимог європейської спільноти та міжнародно-правового впливу, а отже є більш модернізованими, а норми – гнучкими.

Переважна більшість українських вчених виступає за надання пріоритету звільненню неповнолітніх від покарання реальному відбуванню останнього. Науковці акцентують увагу на необхідності проведення виховної роботи з неповнолітніми злочинцями, надання їм психологічної та медичної допомоги.

Отже, з огляду на зазначене, з урахуванням історичної схожості польського та українського суспільства, правових менталітетів зазначених держав та того, що Польща тривалий час є членом ЄС, а для України місце в ЄС є пріоритетним, вважаємо, що порівняльне кримінально-правове дослідження польського та українського законодавств

надать можливість не тільки порівняти нормативно-правові акти зазначених європейських країн, а й узагальнити вітчизняну та зарубіжну практику щодо відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх та удосконалення ювенальної пенальної політики в державах. Розгляд основних інститутів ювенальної пенальної політики в Польщі та в Україні надасть можливість порівняти рівні розвитку кримінальних законодавств в державах та запозичити досвід нормотворчості, адже європейська правова культура – це провідне світове здобуття, яке формувалося протягом століть.

Джерела та література:

1. Muszyńska A. Zobowiązanie do naprawienia szkody w postępowaniu w sprawach nieletnich / Anna Muszyńska. // Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny rok lxxix. – 2007. – №2. – С. 127–136.
2. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 26 października 1982 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://prawo-nieruchomosci.krn.pl/Ustawa-o-postepowaniu-w-sprawach-nieletnich-1_2_432.html.
3. Дудоров О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно-правова характеристика / О. О. Дудоров, Є. О. Письменський. // Вісник Національної академії прокуратури. – 2010. – №3. – С. 46–52.
4. Мясковська-Дашкевич К. Структурна позиція і компетенція Уповноваженого з прав дитини у Польщі / К. Мясковська-Дашкевич. // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – №49. – С. 82–85.
5. Хряпінський П. В. Гуманізація звільнення неповнолітніх від призначеного покарання та його відбування / П. В. Хряпінський. // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – №1. – С. 94–101.

Chuprinskiy V. Polish experience of defence of minor at administering law. *In the article the scientific analysis of problems of defence of minor persons is conducted at bringing in to criminal responsibility for criminal offences in Ukraine and in Poland. The normatively-legal acts of the marked European countries are compared, it is marked a necessity to generalize home and foreign practice in relation to administering law and improvement of ювенальної politics in the relation of minor in Ukraine. The basic institutes of ювенальної politics are investigational in Poland.*

Keywords: *minor, crime, court, awarding punishment, criminal responsibility, rights, freedom.*

ПОРУШЕННЯ ПОЛІЦЕЙСКИМИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

Ю. В. Шевчик

У статті розглянуто окремі питання, пов'язані з порушенням прав і свобод людини при застосуванні заходів примусу, визначених Законом України «Про Національну поліцію». Висловлено пропозиції щодо вдосконалення деяких положень закону з метою посилення захисту прав людини, а також підвищення ефективності реалізації поліцейських повноважень.

Ключові слова: *поліція, поліцейські заходи, заходи примусу, фізичний вплив, спеціальні засоби, вогнепальна зброя.*

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Проблема порушення прав людини поліцейськими при застосуванні ними заходів примусу на сьогоднішній день перебуває в стані дослідження, адже закон є новим. Однак проблематика застосування поліцейських заходів вже відображена у працях В. Авер'янова, Ю. Битяка, С. Брателя, І. Голосніченка, Є. Додіна, В. Доненка, Р. Калужного, Т. Коломоєць, В. Колпакова, А. Комзюка, О. Кузьменко, В. Олефіра, В. Осадчого, О. Негодченка, В. Петкова, О. Рябченко, О. Миколенка, Д. Приймаченка, О. Остапенка, Х. Ярмачі та інших.

Права людини перебувають у площині взаємин людини і держави та можуть бути обмежені тільки спеціально уповноваженими на те органами держави та лише у випадках відповідності до закону [1, с.106]. Такими повноваженнями наразі наділена Національна поліція України в рамках застосування заходів примусу. У ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» (далі – Закон) визначено, що поліція під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї.

Одразу ж варто звернути увагу на ч. 5 ст. 7 Закону, якою встановлено, що в діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками [2, с. 14]. Ми вважаємо, що недоліком цієї норми в сучасних умовах становлення демократичного суспільства є відсутність спеціального застереження щодо заборони дискримінації і за ознакою сексуальної орієнтації.

В п. 5 ч. 4 ст. 46 Закону поліцейському надано право застосовувати вогнепальну зброю для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти. Виникає питання, чи доцільно за будь-яких умов надавати можливість поліцейському реалізувати це право?

Змодельюємо ситуацію. Якщо, наприклад, член виборчої комісії чи інша службова особа з використанням свого службового становища перешкоджають без застосування насильства вільному здійсненню громадянином свого виборчого права (ч. 3 ст. 157 КК – тобто вчиняється тяжкий злочин), і після цього намагаються втекти, то чи доцільне за таких умов застосування вогнепальної зброї? Така особа відома, її можна затримати в інший час, без застосування вогнепальної зброї.

З огляду на це, вважаємо, що застосування вогнепальної зброї вбачається доцільним у випадку не лише вчинення будь-якого тяжкого або особливо тяжкого злочину, але обов'язково насильницького чи корисливо-насильницького спрямування, за умови, що така особа намагається втекти. Тому пропонуємо п. 5 ч. 4 ст. 46 Закону сформулювати наступним чином: «для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, що має насильницький характер і яка намагається втекти».

Слід звернути увагу на вживання сполучника «і» в контексті п. 1 «г» ч. 3 ст. 45 Закону, відповідно до якого кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються, якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі і оточуючим.

Вказівка на те, що кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються, якщо особа може завдати шкоду собі і оточуючим, виключає можливість застосування цих спеціальних засобів, коли особа може завдати шкоду лише собі.

Професор В.Осадчий зауважує, що ч. 2 ст. 42 Закону «Поліцейські заходи примусу» визначає, що фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників.

Вказівка на те, що фізичний вплив застосовується з метою припинення протиправних дій правопорушників означає, що протиправні дії розпочалися. Виходить, що до початку таких протиправних дій застосовувати фізичний вплив не можна.

В той же час, в ч. 1 ст. 44 Закону вказано: «Поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом». Як бачимо, у цій нормі Закону застосування фізичної сили не обмежується якимись часовими рамками [4, с.157].

Ми поділяємо думку В. Осадчого і вважаємо за доцільне узгодити наведені протиріччя, враховуючи положення про необхідну оборону.

Варто звернути увагу на відсутність в Законі важливих положень, які передбачені п. 4, 5 Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку ООН від 1990 року.

Наприклад, у Законі немає чітко визначеного положення про те, що заходи примусу можуть бути застосовані лише після переконання поліцейським, що ненасильницькі способи є неефективними. До того ж відсутньою є й вимога щодо стриманості під час застосуванні поліцейськими заходів примусу, яка визначається ступенем небезпечності правопорушення та тією законною метою, що має бути досягнута застосуванням заходів примусу. Не зазначено в Законі й те, що примус має застосовуватися лише у випадках абсолютної необхідності, і при цьому заподіяння шкоди та тілесних ушкоджень повинно бути зведено до мінімуму.

Вищезазначені невідповідності міжнародним стандартам можуть призвести до зловживання поліцейськими заходами примусу, а також до складнощів для потерпілих під час захисту своїх прав внаслідок порушення поліцейськими порядку застосування заходів примусу.

Слід відмітити, що встановлення обмежень прав і свобод людей, які можливі при застосуванні поліцейських заходів, повинно бути пропорційним цінностям правової держави, що захищаються як Основним Законом, так і іншими законами держави. Такі обмеження повинні враховувати необхідний баланс інтересів особистості, суспільства і держави.

Новий Закон України «Про Національну поліцію» є, безумовно, значним кроком у напрямку захисту прав людини від незаконних та свавільних дій правоохоронців. Він містить низку прогресивних норм, що закріплюють гарантії дотримання прав і свобод людини та відповідають міжнародним стандартам.

Водночас Закон має й недоліки, які зазначені вище, що становлять ризики для прав людини. Загалом, характеризуючи виявлені ризики, передусім варто зауважити, що вони є наслідком нечіткості та недостатньої деталізації деяких норм Закону, що мають стосунок до порядку реалізації повноважень поліцейськими. Якщо вказані вище приписи Закону на практиці застосовуватимуться буквально й формально, без врахування змісту таких принципів діяльності поліції, як верховенство права (стаття 6) та дотримання прав і свобод людини (стаття 7), то це може бути підґрунтям для численних зловживань поліцейськими та масових порушень прав людини.

Джерела та література:

1. Комзюк М. А. Обмеження особистої свободи громадян за адміністративним правом // Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квіт. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2015. – 248 с. – С.106-112.

2. Права людини в діяльності української поліції – 2015. Науково-практичне видання / Упоряд. Крапивин Є. О. – К.: Асоціація УМДПЛ, 2016 р. – 408 с.

3. Про Національну поліцію // Верховна Рада України; Закон від 02.07.2015 № 580-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

4. Осадчий В. І. Кримінально-правова складова регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію» / В. І. Осадчий // Юрид. вісн. – 2015. – № 4 (37). – С. 154-160.

Shevchyk Yu. The violation of human rights and freedoms by police at presence of using the measures of duress. *It is reviewed the problems, which related with a violation the human rights and freedom at presence of using the measures of duress, which defined by the Law of Ukraine «About the National police». It is made suggestions for improving the provisions of the law, which will promote human rights, security and policing.*

Keywords: *police, police measures, measures of duress, physical influence, special facilities, firearms.*

НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА В ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Л. М. Шевчук

Стаття присвячена розгляду окремих питань правового закріплення недоторканності житла в національному податковому законодавстві з урахуванням міжнародних і європейських стандартів.

Ключові слова: житло громадян, недоторканність житла, податкове законодавство.

Основний Закон нашої держави у ч. 1 ст. 30 передбачає, що кожному гарантується недоторканність житла [1]. Назване конституційне положення деталізується в нормах житлового, цивільного, адміністративного, кримінального та деяких інших галузей права України. Окремі гарантії недоторканності житла містяться і в національному податковому законодавстві.

Зокрема, відповідно до підпункту 16.1.13 пункту 16.1 ст. 16 Податкового кодексу України (далі – ПК України) платник податків зобов'язаний допускати посадових осіб контролюючого органу під час проведення ними перевірок до обстеження приміщень, територій (крім житла громадян), що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для проведення перевірок з питань обчислення і сплати податків та зборів у випадках, встановлених цим Кодексом [2].

Цьому обов'язку платника податків кореспондується відповідне право контролюючих органів доступу під час проведення перевірок до територій, приміщень (крім житла громадян) та іншого майна, що використовуються для провадження господарської діяльності та/або є об'єктами оподаткування, або використовуються для отримання доходів (прибутку), або пов'язані з іншими об'єктами оподаткування та/або можуть бути джерелом погашення податкового боргу (підпункт 20.1.13 пункту 20.1 ст. 20 ПК України) [2].

Закріплення у вказаних статтях ПК України прямої заборони на проведення перевірок контролюючими органами житла громадян стало важливим кроком на шляху приведення податкового законодавства у відповідність з існуючими міжнародними і європейськими стандартами у сфері прав людини, на відміну від попередніх національних нормативно-правових актів.

Так, у первинній редакції п. 3 ст. 11 Закону України "Про державну податкову службу в Україні" від 04.12.1990 р. (далі – Закон України) передбачалося, що головній державній податковій інспекції України, державним податковим інспекціям по Республіці Крим, областях, районах, містах і районах у містах надавалося право обстежувати будь-які виробничі, складські, торговельні та інші приміщення підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності, та громадян, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, незалежно від місця їх знаходження [3]. Фактично, аналізована норма хоча й не прямо, однак містила дозвіл на проведення обстежень органами державної податкової служби житла громадян.

Більше того, незважаючи на прийняття 28.06.1996 р. та набрання чинності Конституцією України із закріпленням у ній недоторканності житла (ч. 1 ст. 30) [1], про що згадувалося вище, Законом України від 05.02.1998 р. пункт третій ст. 11 Закону України було викладено в новій редакції, відповідно до якої органам державної податкової служби в установленому законом порядку надавалося право обстежувати будь-які виробничі, складські, торговельні та інші приміщення підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та житло громадян, якщо вони використовуються як юридична адреса суб'єкта підприємницької діяльності, а також для отримання доходів [4].

Слід зауважити, що лише 12.01.2005 р. Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту

недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист)”[5] таке право органів державної податкової служби було виключено (ст. 11 Закону України була викладена в новій редакції), хоча сам Закон України від 05.02.1998 р., яким воно передбачалося, втратив чинність аж 20.11.2012 р.

Тривале існування в податковому законодавстві України можливості органів державної податкової служби здійснювати обстеження житла громадян прямо суперечило принципу недоторканності житла, проголошеному як в Основному Законі держави, так і в окремих міжнародних актах, у встановленому порядку ратифікованих Україною.

Зокрема, недоторканність житла кожної особи та заборона свавільних чи незаконних посягань на нього закріплені у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [6] (ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р.); право на повагу до свого житла й заборона втручання органів державної влади у здійснення цього права для кожного (за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб) передбачені ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [7] (ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.).

Таким чином, закріплення в чинному податковому законодавстві заборони для контролюючих органів на проведення обстежень житла громадян в цілому відповідає загальноприйнятим міжнародним стандартам щодо недоторканності житла.

Разом з тим, застосування в ПК України формулювання “житло громадян” видається не зовсім вдалим, оскільки поряд з терміном “громадянин” в Кодексі використовуються й такі поняття, як “фізична особа”, “фізична особа – резидент” “особа без громадянства” тощо. Зважаючи на це, варто розглянути питання про закріплення в національному податковому законодавстві стосовно недоторканності житла формулювання “житло фізичних осіб” з метою приведення його у повну відповідність до загальноновизнаних міжнародних та європейських правових актів.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13. – Ст. 112.
3. Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 04.12.1990 р. (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 6. – Ст. 37.
4. Про внесення змін до Закону України “Про державну податкову службу в Україні”: Закон України від 05.02.1998 р. (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 29. – Ст. 190.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист): Закон України від 12.01.2005 р. (втратив чинність) // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 10. – Ст. 187.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/card/995_043.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Shevchuk L. Inviolability of accommodation in the tax law of Ukraine: some aspects. *The article deals to consideration of separate questions of the legal fixing of inviolability of accommodation in a national tax law taking into account international and European standards.*

Keywords: *accommodation of citizens, inviolability of accommodation, tax law.*

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ЯК ОСОБЛИВА СКЛАДОВА ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИ В АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНИХ ВІДНОСИНАХ

Є. В. Шульга

Розглянуто особливості адміністративної дієздатності як окремої складової правосуб'єктності осіб в адміністративно-деліктних відносинах. Окрему увагу було приділено дослідженню адміністративної деліктоздатності, як складової адміністративної дієздатності. Поняття «адміністративна деліктоздатність» визначається як здатність особи, вступаючи в адміністративні правовідносини відповідально здійснювати надані суб'єктивні права і покладені юридичні обов'язки, що ґрунтуються на здатності нести адміністративну відповідальність за власні вчинки, що залежить від віку суб'єкта, та ролі, яку він відіграє в адміністративно-деліктних відносинах.

Ключові слова: адміністративна правосуб'єктність, адміністративно-деліктні відносини, адміністративна дієздатність, адміністративна деліктоздатність.

Аналіз адміністративного законодавства України дозволяє нам стверджувати, що адміністративна дієздатність громадян залежить, перш за все від віку, хоча в той же час слід зазначити, що нижня його межа законом не встановлена. В повному обсязі вона виникає з моменту досягнення громадянином повноліття. Оскільки адміністративна правосуб'єктність є складовою частиною загальноцивільної правосуб'єктності, то і адміністративна дієздатність, що поширюється лише на права та обов'язки, що реалізуються у сфері державного управління, вже загальної дієздатності. Далі слід вказати стан здоров'я, при розладі якого особа може бути в судовому порядку визнана недієздатною і в такому випадку воно не є суб'єктом адміністративної відповідальності.

Під правовою категорією «адміністративна дієздатність» слід розуміти визнану нормами позитивного права та гарантовану державою здатність і можливість суб'єкта за наявності відповідного розумового й психічного рівня розвитку, здатності мати належне почуття відповідальності за наслідки своїх дій самостійно, власними свідомими діями здійснювати суб'єктивні юридичні права та обов'язки, зокрема нести відповідальність за їх невиконання.

Уявляється, що в структурі правосуб'єктності в якості самостійного елемента слід виділяти «деліктоздатність», тобто «здатність нести юридичну відповідальність за власні дії» [1, с. 62-63], затребуваність, що неодмінно настає у випадку вчинення делікту. Хоча, щодо логіко-семантичного змісту даного поняття, все ж висуваються певні претензії. Так, на думку С.М. Братуся термін «деліктоздатність», виходячи з етимологічних характеристик означає не здатність нести юридичну відповідальність, як це розуміється в класичному розумінні даного терміну, а як раз навпаки, фізична здатність до вчинення правопорушень [2, с. 64], і тут варто погодитися, адже певна логіка в цьому є, якщо розглянути обидва поняття «делікт» і «здатність» окремо, то виходить, що це фізична можливість вчиняти делікти, здатність до деліктів. Зважаючи на це Пасічних А.В. слушно пропонує ввести такий термін як «респондоздатність» [3] від «respond» - «відповідати», тобто здатність відповідати. Проте, хоча і вважається більш точним поняттям, проте не змінює необхідності узгодження його фактичного змісту.

Деякі вчені, загалом вірно визначаючи недостатність виключно наявної дієздатності як умови притягнення особи до адміністративної відповідальності, водночас хибно характеризують адміністративну деліктоздатність виключно з досягненням певного віку на момент вчинення правопорушення. [4, с. 85-86]. На думку О. Іоффе, якщо настання дієздатності пов'язане з фізіологічним розвитком особистості, з вольовими можливостями суб'єкту самостійно здійснювати права та виконувати обов'язки, то вік настання деліктоздатності встановлюється нормами позитивного права, хоча і з врахуванням настання дієздатності. З зазначеною тезою не можна повністю погодитися, адже адміністративна

деліктоздатність як правова категорія має самостійне значення в силу того, що вона залежить не лише від віку суб'єкта, але і від тієї ролі, яку він відіграє в адміністративно-деліктних відносинах. Будь-яка осудна особа, що досягла повноліття стає цілковито дієздатною, однак це зовсім не означає того, що така особа автоматично є деліктоздатною в будь-яких ситуаціях, закріплених в КУпАП. Прикладом може слугувати знову ж таки, досягнення жінкою повноліття, однак наявність у неї дитини до 1 року виключає її деліктоздатність, а отже і нести передбачене адміністративне стягнення. Тобто, деліктоздатною виступає не будь-яка дієздатна особа, а лише та, що характеризується ознакою деліктоздатності стосовно конкретного делікту.

В тій же мірі очевидно, що деліктоздатність є підставою для реалізації дієздатності в адміністративно-деліктних відносинах, адже без неї дієздатність мертва і може розглядатися лише виключно теоретично.

Дієздатність передбачає можливість особи самостійно здійснювати ті або інші права та обов'язки, а саме здатність вступати в правовідносини. При цьому громадянин може або вступити в правовідносини, або ж утриматися від цього, і тоді дієздатність фактично залишиться не затребуваною, в кінці кінців це залежить від волі самого суб'єкта. У випадку ж, коли дієздатна особа здійснює яку-небудь дію, деліктоздатність автоматично проявляється одночасно з моменту початку реалізації права або виконання обов'язку. Таким чином, дієздатність і деліктоздатність є два різних юридичні стани людини, дві складові, які разом з правосудністю утворюють правосуб'єктність.

Спеціально уповноважені на те органи державної влади, їх посадові особи наділені правом переслідування осіб, що здійснили правопорушення, і цьому праву має кореспондуватися обов'язок правопорушника притерпівати заходи державного примусу. Такий обов'язок осіб випливає не з дієздатності, а з деліктоздатності суб'єкта. Іншими словами, деліктоздатність означає ту частину зобов'язань, яку фізичні особи приймають на себе вступаючи в адміністративно-правові відносини.

Таким чином, під поняттям «адміністративна деліктоздатність» слід розуміти здатність особи, вступаючи в адміністративні правовідносини відповідально здійснювати надані суб'єктивні права і покладені юридичні обов'язки, що ґрунтуються на здатності нести адміністративну відповідальність за власні вчинки (притерпівати заходи державного примусу), що залежить від віку суб'єкта, та ролі, яку він відіграє в адміністративно-деліктних відносинах. Адміністративно-деліктоздатність автоматично проявляється одночасно з моменту початку реалізації права дієздатною особою або виконання обов'язку.

Правову категорію «адміністративна дієздатність» слід розуміти як визнану нормами позитивного права та гарантовану державою здатність і можливість суб'єкта за наявності відповідного розумового й психічного рівня розвитку, здатності мати належне почуття відповідальності за наслідки своїх дій самостійно, власними свідомими діями здійснювати суб'єктивні юридичні права та обов'язки та нести адміністративну відповідальність, передбачену законодавством України за їх невиконання.

Джерела та література:

1. Илларионова Т. М. Структура гражданской правосубъектности / Т. И. Илларионова // Правовые проблемы гражданской правосубъектности: сб. науч. ст. –Свердловск: УрГУ, 1978. – С. 54-65.
2. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права. – М.: ГИЮЛ, 1950. – 156 с.
3. Пасічник А. В. Поняття адміністративної правосуб'єктності юридичних осіб [Електронний ресурс]: Режим доступу:<http://dspace.uabs.edu.ua/>
4. Иоффе О. С. Советское гражданское право: учебник / О. С. Иоффе // Иоффе О. С. Избранные труды – [В 4-х т. – Т. 1]. – М.: Высш. шк., 1972. – 320 с.

Shulga Iev. Administrative capacity as an integral part of legal person in administrative and delict relations. Features of administrative capacity as a separate component of the legal personality of persons in administrative and tort relations are considered. Particular attention was paid to the study of administrative capacity as a component of

administrative capacity. The term "administrative delicacy" is defined as the ability of a person, entering into administrative relations responsible to exercise the subjective rights and legal obligations imposed, based on the ability to carry administrative responsibility for their own actions, depending on the age of the subject, and the role, which he plays in the administrative-delicat relations.

Keywords: *administrative legal personality, administrative and delict relations, administrative capacity, administrative capacity.*

ПІДСТАВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗВЕРНЕННЯ ДО ОМБУДСМАНА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

О. М. Юхимюк, Ю. О. Франчко

Основною метою Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу є захист громадян та юридичних осіб від зловживання влади, неефективного адміністрування, неправомірних рішень, помилок та правопорушенням з боку органів Європейського Союзу. Право подання скарги до Омбудсману Європейського Союзу належить до позасудового механізму захисту фізичних осіб та юридичних осіб щодо дій органів і установ Європейського Союзу.

Ключові слова: *омбудсман, Європейський Союз, скарга.*

В сучасній демократичній державі інститут омбудсмена (уповноваженого прав людини) стандартне явище. Головним завданням такого посадовця є нагляд за належним функціонуванням публічної влади стосовно громадян, запобігання порушенню прав і свобод громадян. Тож свого часу створення інституції Омбудсману Європейського Союзу стало важливим кроком в сфері охорони прав і свобод громадян Європейської Спільноти. Тож питання функціонування інституту Омбудсману Європейського Союзу є актуальним та багатоаспектним.

Статут, прийнятий Європарламентом, визначає спосіб призначення та звільнення Омбудсману Європейського Союзу, а також умови його підзвітності перед органами та інституціями Євросоюзу. Омбудсман Європейського Союзу обирається Європарламентом після обрання самого парламенту на строк його каденції, тобто на 5 років. Після спливу цього терміна особа, яка виконувала повноваження Омбудсману Європейського Союзу, може бути обрана на наступні каденції. Омбудсман Європейського Союзу обирається з числа громадян Євросоюзу, які мають повну цивільну правосуб'єктність та всю повноту політичних прав, а також відповідають умовам, необхідним в країні їх походження для зайняття найвищих судових посад, мають досвід і визнані компетенції для реалізації повноважень Омбудсману Європейського Союзу (ч. 2 ст. 1 Рішення Європейського Парламенту щодо положень та загальних умов здійснення повноважень Уповноваженого з прав людини) [1].

Найперше зазначимо, що право подання скарги до Омбудсману Європейського Союзу належить до позасудового механізму захисту фізичних осіб та юридичних осіб від протиправних дій органів і установ Європейського Союзу. Відповідно до ч. 1 ст. 195 Договору про заснування Європейської Спільноти Омбудсман має повноваження приймати від будь-якого громадянина Союзу чи будь-якої фізичної чи юридичної особи, що на території держави-члена перебуває чи має місце перебування, зазначене в установчих документах, скарги щодо випадків неефективного адміністрування в діяльності інституцій чи органів Спільноти, за винятком Суду та Суду першої інстанції, коли останні здійснюють свої судові повноваження [2].

Європейський Уповноважений з прав людини досліджує ці скарги і складає звіт щодо них. Як вже зазначалось, скаргу до Уповноваженого з прав людини мають право подавати громадяни Європейського Союзу, а також громадяни третіх держав, які мешкають на території

Євросоюзу. Натомість юридичні особи можуть подати скаргу виключно тоді, коли мають зареєстроване місцезнаходження на території Європейського Союзу.

Скарга може стосуватись установ, згаданих в ст. 7 Римського Договору: Ради Європейського Союзу, Європейської Комісії, Європарламенту, Рахункова палата [2]. Крім того, Уповноважений з прав людини Європейського Союзу має право досліджувати діяльність таких установ, як: Соціально-економічний Комітет, Комітет Регіонів, Європейський Центральний Банк, Європейський Інвестиційний Банк. На підставі інших юридичних актів Уповноважений з прав людини може контролювати допоміжні органи установ, до яких належать: Європейський Центр Контролю Расизму і Ксенофобії, Європейське Агентство Охорони Середовища, Комітет Постійних Представників, Установа у справах Гармонізації і Спільного Ринку [3, с. 81].

Скарга на «неефективне адміністрування» не може бути подана на Суд Справедливості та Суд Першої Інстанції коли вони виконують юрисдикційні функції, покладені них Договорами. Проте, можна подавати скарги, які стосуються інших сфер діяльності судових органів Європейського Союзу, - переважно адміністративних справ. Не належать до компетенції Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу також органи влади держав-членів Спільноти, навіть коли вони відповідальні за впровадження *acquis communautaire* у державний правопорядок. Омбудсман Європейського Союзу не може також контролювати діяльності в сфері спільної закордонної політики і безпеки, а також правосуддя і внутрішніх справ.

Уповноважений з прав людини здійснює контроль відповідних органів та інституцій за власною ініціативою або на підставі скарги, що була йому подана безпосередньо або через депутата Європейського Парламенту. Виняток становлять випадки, коли окремі факти є або були предметом судового розгляду. Передача скарги за посередництва депутата виникає з тої позиції, що інституція Омбудсмана Європейського Союзу розглядається як допоміжна стосовно Європарламенту.

Варто наголосити, що Європейський Уповноважений з прав людини має право здійснювати контроль з власної ініціативи, отже не мусить очікувати подання скарги. Його самостійні контрольні дії надзвичайно важливі, оскільки визначають його позицію стосовно інших установ Євросоюзу та формують його престиж. Тож Омбудсман Європейського Союзу може здійснювати контроль в ситуації, коли констатує «неефективне адміністрування» або коли буде про це поінформований через належного суб'єкта. Цей чинник суттєво полегшує охорону прав фізичної та юридичної особи в разі виявлення зловживань органами адміністрації Євросоюзу. Особливо це стосується осіб, які не мешкають на території Європейського союзу, але надалі залишаються у правовідносинах з органами адміністрації Євросоюзу.

Право контрольної ініціативи дозволяє Європейському Уповноваженому з прав людини налагодити ефективне співробітництва з державними Уповноваженими з прав людини, які можуть інформувати про виявлені порушення у діях адміністрації там, де важко визначити чітку межу між компетенціями національних органів та органів Євросоюзу. Згідно із статутом Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу, особа, що подає скаргу, зобов'язана поінформувати про її предмет, тобто чийого або якого «неефективного адміністрування» вона стосується, а також подати свої дані. Анонімні скарги не розглядаються.

Омбудсман Європейського Союзу не має права розглядати скаргу, коли вона є предметом судового розгляду або у цій справі винесене рішення суду. Крім того, може відмовити у відкритті провадження, якщо наприклад скарга вже розглядалася у рамках петиції до Європарламенту.

Щороку Уповноважений з прав людини Європейського Союзу на закінчення сесії звітує перед Європарламентом щодо результатів своєї діяльності.

Отже, запровадження громадянства Європейського Союзу породило необхідність у створенні інституції Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу, який покликаний охороняти права громадян у відносинах з установами Євросоюзу. Дискусія над створенням інституції Омбудсмана Європейського Союзу точилася майже 20 років. Європарламент остаточно надав згоду на призначення Уповноваженого з прав людини за умови близького співробітництва обох інституцій.

Завданням Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу є захист громадян та юридичних осіб від зловживання влади, неефективного адміністрування, неправомірних рішень, помилок та правопорушень з боку органів Європейського Союзу, а також покращення діяльності публічної адміністрації. Омбудсмен Європейського Союзу має сприяти відкритості дій влади, підвищення відповідальності посадових осіб перед громадянами. Принциповим правом громадянина Європейського Союзу є право подання скарги до Уповноваженого з прав людини Європейського Союзу. Омбудсман Європейського Союзу покликаний надати допомогу громадянам, які перебувають в конфлікті з адміністрацією Європейського Союзу, виявляти та усувати недоліки у функціонуванні адміністрації Європейського Союзу.

Джерела та література:

1. Рішення Європейського Парламенту щодо положень та загальних умов здійснення повноважень Уповноваженого з прав людини від 9 березня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:31994D0262>
2. Договір про заснування Європейської Спільноти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017/page5
3. Hlusarczyk Z. Rzecznik Praw Obywatelskich Unii Europejskiej jako organ ochrony prawnej obywateli / Z. Hlusarczyk // KNUJ. – 2016. - № 2(48). – S. 75-88.

Luchymiuk O., Franczko J. Reasons of realization of right for address to European ombudsman. *The primary purpose of the authorized European Ombudsman is protecting of citizens and legal entities from abuse of power, uneffective administration, illegal decisions, errors and by offence from the side of organs of European Union. A right for presentation of complaint to Ombudsman of European Union belongs to the extra-judicial mechanism of defence of persons and legal entities in relation to the actions of organs and establishments of European Union.*

Keywords: ombudsman, European Union, complaint.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ДОГОВІРНИМИ НОРМАМИ

І. М. Якушев

Стаття присвячена проблемам забезпечення права на працю при укладенні нормативних договорів. З'ясовано риси та правову природу договорів у трудовому праві та визначено шляхи вдосконалення договірними нормами захисту права на працю.

Ключові слова: право на працю, захист права на працю, нормативно-правовий договір.

Лібералізація правового регулювання трудових відносин, перехід у багатьох його сферах від жорсткого централізованого державного регулювання до договірного на національному, галузевому та територіальному рівнях, а також на конкретних підприємствах, в установах і організаціях, економічна свобода у господарській та підприємницькій діяльності, обумовлена переходом до ринкової економіки, мали значний вплив на зростання ролі та місця договірних норм права у регулюванні суспільних відносин.

Незважаючи на різноманітність назв (договір, угода, контракт тощо), для всіх договірних форм права спільним є взаємопогодженість інтересів та домовленість сторін. Характерним для договору є його універсальність як правопороджуючого юридичного факту, що встановлює правові зв'язки між будь-якими суб'єктами як учасниками суспільних відносин. Адже договір – це добровільне і узгоджене рішення двох чи більше сторін, яке містить юридичні норми [1, с. 164]; це двохстороння чи багатостороння угода між людьми чи організаціями щодо врегулювання будь-якої життєвої ситуації [2, с. 57]. Це обумовлює його

широке використання у різноманітних сферах суспільного життя. Визначальним є те, що кожен договір – це взаємне зустрічне волевиявлення сторін, скероване на досягнення певних юридичних наслідків. Він є оптимальною правовою формою для реалізації можливостей, які здійснюються або власними діями, або діями інших суб'єктів. Власне за допомогою договору суб'єкти ринкових відносин переважно реалізують свої спільні інтереси. Договірні засади врегулювання суспільних відносин є оптимальними для усунення суперечностей та досягнення узгоджених дій між учасниками цих відносин.

У науковій літературі існує два підходи до визначення договору: як норми права (загальна правова категорія) і як реалізація норм права (в значенні правового інституту деяких галузей права) [3, с. 6]. Як загальноправова категорія договір є формою права і називається нормативно-правовим. У трудовому праві до нормативно-правових договорів належать угоди всіх рівнів (національного, галузевого та територіального) та колективні договори. Трудові договори, в тому числі і контракти, – це форми реалізації норм права. Основні відмінності між нормативно-правовими договорами і договорами реалізації норм права полягають у тому, що нормативно-правові договори регулюють певну сферу суспільних відносин, містять у собі загальнообов'язкові правила поведінки, їх зміст розрахований на невизначене коло суб'єктів, вони є підставою для прийняття нормативно-правових актів меншої юридичної сили та індивідуально-правових договорів. Зазначені властивості не притаманні договорам реалізації норм права.

Нормативно-правові договори – це форми права, які виражають взаємне виявлення волі правотворчих суб'єктів, зустрічне прийняття на себе кожним із них юридичних обов'язків. Це документи, в яких містяться волевиявлення сторін з приводу прав та обов'язків, встановлюються їх коло та послідовність, а також закріплюється добровільна згода учасників виконувати прийняті на себе обов'язки, за невиконання яких передбачена відповідальність. Проте їх норми поширюються не лише на індивідуально визначені сторони, які уклали договір. Нормативні положення договорів, як форм трудового права, можуть регулювати поведінку й інших суб'єктів, які вступають у відносини, врегульовані договором, а отже мають загальнообов'язковий характер. На думку Н. С. Соколової, договір є угодою нормативного характеру і має силу закону [4, с. 193].

У трудовому праві нормативно-правовий договір наділений специфічними рисами, які виділяють його серед інших договорів. Його не можна віднести до звичайних цивільно-правових угод, адже він спрямований на досягнення інших цілей і має більш широкую соціальну сферу дії. Звичайна цивільно-правова угода встановлює обов'язки для її сторін, а нормативно-правовий договір у трудовому праві поширює свою дію не лише на безпосередніх учасників його розробки і прийняття, але й на інших осіб, які вступають у трудові правовідносини. Не можна його розглядати і як договір на користь третіх осіб, адже він має соціально-партнерську спрямованість, яка передбачає задоволення взаємних інтересів, а не інтересів інших осіб.

Не достатньо обґрунтованим є також пояснення юридичної природи нормативно-правового договору у трудовому праві за допомогою понять і категорій публічного права, адже ні представники роботодавця, ні представники профспілок або інші уповноважені органи не наділені владними повноваженнями стосовно тих, кому такий договір адресований. Тому варто погодитися з думкою О. В. Смірнова, що нормативно-правовий договір у трудовому праві є договором особливого роду [5, с. 124].

Основними ознаками нормативно-правового договору у трудовому праві є:

- сторонами завжди виступають суб'єкти публічно-правових відносин (державний орган, роботодавець, об'єднання роботодавців, профспілки або їх органи, трудовий колектив або уповноважений ним орган);
- між суб'єктами (сторонами) встановлюється юридичний зв'язок, змістом якого є виконання дій, що призводять до досягнення мети учасників договору, задоволення їх інтересів;
- предметом регулювання є соціально-трудові (виробничі, трудові та соціально-економічні) відносини у всьязі, визначеному нормативно-правовими актами;
- змістом є загальнообов'язкові правила поведінки (норми);

- поширює свою дію не лише на сторін договору, але й на суб'єктів, які не мали відношення до його розробки та укладення;
- виконання забезпечується різноманітними засобами, включаючи і державний примус.

Отже, нормативно-правовий договір у трудовому праві – це сукупність встановлених суб'єктами публічно-правових відносин загальнообов'язкових договірних норм, які регулюють визначений нормативно-правовими актами обсяг соціально-трудова відносин з метою забезпечення узгоджених інтересів держави, роботодавців і працівників.

Сучасна концепція договору спрямована на розширення партнерської форми регулювання соціально-трудова відносин, тобто без участі законодавця, але в межах, ним визначених, адже таке регулювання можливе лише за умови, що воно не суперечить інтересам держави і суспільства. Тому первинною юридичною формою розвитку договірних норм права, надання їм законної сили виступає нормативно-правовий акт, а конкретніше – диспозитивні норми права. На сьогодні нормативно-правовий акт все більше взаємодіє з договором, вводить його як інструмент саморегуляції трудових відносин. При цьому фактично втрачають свій вплив на розвиток договірного регулювання підзаконні нормативно-правові акти, а вісь взаємовідносин “підзаконний акт і договір як його конкретизація” поступово замінюється на взаємовідносини – “закон як основа договорів, локальних актів та актів самоуправління”. Саме закон стає первинною юридичною формою розвитку договірних норм трудового права, створюючи міцний фундамент для договорів як форми альтернативно-юридичних дій і стимулюючи розширення сфери їх застосування. Закон або ж прямо передбачає та вводить через диспозитивні норми договір як форму трудового права, або ж допускає його у випадках, не врегульованих законодавством. В результаті цього збільшується сфера договірного регулювання трудових відносин, питома вага договірних норм, суб'єкти набувають більшої самостійності у вирішенні питань, що їх цікавлять. Розповсюдженням стає розвиток самоуправлінських угод за участю різноманітних суб'єктів трудового права.

Для ефективного захисту прав працівників договірними нормами права в Україні необхідно вжити певних заходів, першочерговими з яких, на нашу думку, є: по-перше, закріпити в Конституції України, що договірне регулювання соціально-трудова відносин на національному, галузевому і територіальному рівнях здійснюється представниками держави, роботодавців та працівників на тристоронній основі; по-друге, чітко визначити та розмежувати на законодавчому рівні (у Трудовому кодексі) централізоване і договірне регулювання трудових та пов'язаних з ними відносин; по-третє, закріпити у Трудовому кодексі мінімальні державні гарантії у всіх відносинах, які стосуються прав працівників і можуть за певних обставин залишитися нерегульованими взагалі.

Джерела та література:

1. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник / Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л., Пастухов В. П., Тихомиров О. Д. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 367 с.
2. Бабаєв В. К. Теория современного советского права. Фрагменты лекций и схемы / В. К. Бабаєв. – Нижний Новгород, 1991. – 155 с.
3. Пархоменко Н. М. Договір у системі права України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Н. М. Пархоменко / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1998. – 16 с.
4. Теория права и государства: Учебник для вузов / Боботов С. В., Лазарев В. В., Лукашева Е. А., Мальцев Г. В., Манов Г. Н. – М.: Издательство БЕК, 1996. – 336 с.
5. Трудовое право. Учебник. / Бриллиантова Н. А., Киселёв И. Я., Малов В. Г. и др. – Изд. 2-е, переработаное и дополненное. – М.: “ПРОСПЕКТ”, 1998. – 448 с.

Yakushev I. Ensuring the right to work by contractual norms. *The article is devoted to problems of ensuring the right to work at the conclusion of normative agreements. The features and legal nature of contracts in labor law are found out and ways of improving the contractual norms of protection of the right to work are determined.*

Keywords: *right to work, protection of the right to work, normative-legal agreement.*

КОРУПЦІЯ – ЯВИЩЕ, ЯКЕ ОБМЕЖУЄ ПРАВА ТА СВОБОДИ ГРОМАДЯН**С. О. Янковський**

Розглядається питання впливу корупції на політичне, соціальне, психологічне, моральне, правове та економічне життя людей, що обмежує їхні права та свободи.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, протидія корупції, права та свободи.

Корупція – не просто соціальне, але ще й психологічне та моральне явище, адже вона не існує відокремлено від людей, їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя. В країнах, де хабарництво та інші корупційні діяння зустрічаються порівняно рідко, корупція у громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не має істотного впливу на суспільне життя. У тих країнах, де корупція поширена значною мірою, корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, корупція із соціальної аномалії поступово перетворюється в правило і виступає звичним способом вирішення життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини суспільства. Найбільш небезпечним наслідком такого стану речей у суспільстві є те, що відбувається злам у суспільній психології – люди у своїй поведінці з самого початку психологічно вже налаштовані на протиправні способи вирішення проблем.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупція – це використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

Корупція завжди створює серйозні проблеми для розвитку будь-якої держави світу. Вона руйнує інститути влади і заважає ефективному управлінню державою, тому що порушує узаконені процедури. Корупція на виборах і в законодавчих органах знижує відповідальність посадових осіб, корупція судової влади і правоохоронних органів нівелює принципи верховенства права та законності.

Проте найсуттєвіших збитків корупція заподіює економіці країни. Корупція призводить до збільшення вартості бізнесу за рахунок протизаконних платежів, управлінських витрат на ведення переговорів з посадовими особами і ризику розриву угод. Іноді корупція призводить до зниження вартості, завдяки зняттю бюрократичних зволікань, але наявність хабарів заохочує посадових осіб до прийняття нових правил, які бізнес-структурам доводиться обходити, даючи нові хабарі чиновникам. Інколи корупція набуває значення бізнесу, вона також спотворює правила гри, захищаючи фірми зі зв'язками у державних органах від конкуренції і, отже, підтримуючи погано діючі фірми. Посадові особи, приховуючи свої ділові відносини, можуть завищувати технічну складність проектів у суспільній сфері, що в подальшому призводить до перекручування справжньої картини інвестиційної діяльності. Корупція також погіршує ситуацію в галузі дотримання будівельних, екологічних та інших норм, знижує якість послуг, наданих державними органами, посилює бюджетний тиск на уряд. Ці перекручування сповільнюють економічне зростання держави [2].

Для України та українців негативні наслідки корупції є колосальними. Так, доходи Державного бюджету України на 2016 рік встановлені у сумі 595.163.135,3 тис. гривень [3], а об'єм завданих збитків Україні корупцією, за оцінками різних експертів, становить від 1,6 до 3,2 мільярдів доларів США щороку, що складає від 7,68% до 15,37% цих доходів. Такі величезні суми недоотримує бюджет України, а це, в свою чергу, ланцюгова реакція із недоотримання заробітних плат, пенсій, соціальних виплат, зменшення ВВП, купівельної спроможності громадян, нівелювання середнього класу, неможливість залучення інвестицій в реальну економіку держави, зубожіння переважної більшості населення.

Постійний представник МВФ в Україні Йоста Люнган, виступаючи на Українському

інвестиційному форумі, організованому Асоціацією інвестиційних професіоналів CFA Society Ukraine, заявив, що корупція в Україні щорічно обходиться країні в 2% економічного зростання. Представник МВФ підкреслив, що подальше економічне відновлення України та благополуччя населення безпосередньо залежить від вирішення цього питання [4].

Саме негативні наслідки корупції обмежують, а інколи і зовсім позбавляють осіб їхніх прав та свобод, перешкоджають їх реалізації. Зокрема йдеться про право на вільний розвиток своєї особистості; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; право на соціальний захист; право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї; право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; право на освіту та інше [5].

Джерела та література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 №1700-VII [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> - Назва з екрану;
2. Мірошник Ю. П. Корупція в Україні: погляд із-за кордону / Ю. П. Мірошник // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 1;
3. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25 грудня 2015 р. №928-VIII [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19> – Назва з екрану;
4. Засіб масової інформації (електронний інтернет-ресурс) Hyser «Корупція єжегодно обходиться Україні в 2% росту ВВП – МВФ» [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://hyser.com.ua/economics/korruptsiya-ezhegodno-obhoditsya-ukraine-v-2-rosta-vvp-mvf-258248> – Назва з екрану;
5. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> - Назва з екрану.

Yankovskyi S. Corruption as a fact that restrict the human rights and freedoms.

The issue of the impact of corruption as a phenomenon on the political, social, psychological, moral, legal and economic life of people, which limits their rights and freedoms, is considered.

Keywords: *corruption, prevention of corruption, combating corruption, rights and freedoms.*

Наукове електронне видання на CD-ROM

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

*Збірник матеріалів
IV Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 8 грудня 2017 р.)*

(Українською, англійською, польською мовами)

Матеріали подано в авторській редакції

Електронне видання на CD-ROM

Укладач:
Джурак Людмила Миколаївна

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м., Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 10,4 Мб. Тираж 300 прим. Зам. 174.

Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,
м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65.

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-131-1

9 789669 401311 >